

plenæ sunt * profanæ historiæ. Exstat & * in sacris libris *z Sam. x.*
memoria belli quod eo nomine David gessit adversus Ammo-
niitas. Nec aliam causam justiorem existimat Cicero adversus
Mithridatem.

G R O T I I N O T E .

Profane historiae] Romani ob id
bellum suscepere in Senonas. Appia-
nus excerpto legationum 4. & 10.
In Illyrios & Ligures. Polybius
excerpto legationum 125. & 134. In
Iffios. Dion. exc. legationum 11.
In Corinthios. Livius libro LII. In

Tarentinos. Dionysius Halicarnas-
ensis excerpto legationum 4. Fran-
corum & Germanorum exempla
habes apud Aimonium libro III,
cap. LXI. & LXXXVIII. & Withi-
kindum libro II.

In sacris libris] Vide Chrysosto-
mum ad Stagirium libro III.

C A P U T X I X .

De jure sepulturæ.

I. Ex eodem jure gentium nasci
jus humandi mortuos.	I. V. An ὅτι insigniter facinorosis ?
II. Unde ortum ?	V. An ὅτι his, qui se interficerint ?
III. Deberi ὅτι hostibus.	VI. Que alia ex jure gentium
debeantur.

I. 1. **E**X jure gentium, quod ex voluntate orrum habet,
debetur & corporum mortuorum sepultura. Dion
Chrysostomus inter mores, sive ἡπ., quæ ποίησε φόιος, id
est, scripto juri opponit, post legatorum jura commemorat μὴ
καλέειν τοὺς νεκροὺς δέαπτεν, non prohibere quo minus sepeliantur
mortui : Et Seneca pater inter jura non scripta, sed omnibus Libro I,
scriptis certiora ponit humum porrigere cadaveri. Naturæ id contr. I.
jus appellant Hebrai Philo ac Josephus; & Φύσεως θεομάτων,
Hildorus Pelusiota: ut solere sub naturæ nomine comprehendit Epif. ult.
mores communes naturali rationi consentaneos alibi diximus. edit. 491.
Apud Ælianum est: ὃ Φύσεως ἡ ποιῶν ἀπαιτεῖσθαι μηκέτι ζῶντα Lib. XII.
καλεγόντας· cum mortuum condi ipsa imperet communis natura.
Idem alibi: τὰ κοινὰ καὶ τὰ πάσιν ἀνθρώποις vocat γῆν καὶ Lib. XIII.
τοφλῶν, terram ac sepulturam hominibus cunctis communia ὅτι ex
aquo debita. * Leges hominum, νόμος βερτῶν dixit Euripi-
des Supplicibus, ποιῶν νόμον Aristides, Lucanus hominum
titus,

G R O T I I N O T E .

Lege hominum] Φύσεως θεομάτων,
naturæ leges. Euseb. hist. VIII, 19.

G R O N O V I I N O T E .

I. 1. **H**umum porrigere] Erathæc

supersticio veterum, non præterire
cadaver in via stratum, nisi gleba
terra injecta vel lapide. Horat. I,
od. 28. Petronius cap. 74. tralatitia
humanitate lapidare.

Ann. VI. ritus, terrarum leges & mundi foedera Papinius, sortis humanæ commercium Tacitus, spem communem orator Lysias. Qui *Bello Gild.* impedit, hominem exuere Claudio dicitur; naturæ dedecus *Nov. LIII.* facere, Leoni Imperatori: *τὸν ἄνδρα υγείζειν, fas violare d. loco.* Isidoro Pelusiotæ.

2. Et quia veteres jura hæc hominibus bene moratis communia, quo sanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis ascribi paßim videmus. Itaque in dicta tragœdia Supplicibus * νόμον διημόνων Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti, qui Polynicem humari vetuerat, ita respondit:

Decreta quippe hæc nec supremus Jupiter
Nec fas Deorum Manum declaverat,
Quæs alia jura debet humanum genus,
Nec id valere credidi jussus tuos,
Ut jura non conscripta, sed nutu Deum
Concessa, sempiterna, mortalis satus
Violare posses: non enim nuper vigent,
Sed ævo ab omni: initia in occulto latentes.
Nome ergo forti corde, seposito metu
Mortalis iræ, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?

Panathe-
naisco.

3. Isocrates de bello agens Theseos adversus Creontem ita loquitur: *Quis nescit, quis non didicit, vel in Dionysiis ex tragœdiarum auctoribus, quæ Adrasto mala circa Thebas contingunt, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argiverorum plurimos perdidit, ipsoisque duces vidit interemtos: ipse vero cum dedecore superstes, cum inducias ad humanos mortuos obtinere non potuisset, supplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theseus regebat, eumque oravit ne viros tales infeluptos jacere pro nibilo duceret, neve pateretur proculari antiquum morem, ο τον πατριον, quo omnes homines interfutuntur, non quasi ab humana natura condito, sed tanquam imperato a divina potentia: quæ cum ille audiisset, sine mora legationem Thebas deceperit.* Idem mox * Thebanos reprehendit quod civitatis suæ decreta legibus divinis antehabuissent: ejusdemque historiae & alibi meminit, Panegyrico, Helenæ encōmio,

GROTTI NOTE.

Νόμον διημόνων] Sophocles Ajace; idem *Στρατιώτες* dixit in Antigone.

Thebanos reprehendit] Pæsto, non prælio obtentum a Thebanis jus iepeliendi vult Plutarchus Theseo; at prælio Pausaniæ Atticis,

GRONOVIÆ NOTE.

3. *Dionysiis*] Liberalibus sive Bacchanalibus, quibus agebantur tragœdia, imo & inventæ putantur: unde scenici histriones Διονυσιακοι τεχνῖται. Elianus 2, 3.

Duclores] Amphiarium, Tydea, Hippomedonta, Capanea, Parthenopæum, generum Polynicen.

L. G. T. A. T. S.

mio, Plataica oratione: Herodotus quoque Calliope, Diodorus Siculus historiarum quarto, Xenophon historiae Græcae sexto, & Lysias ea quæ est in honorem sepultorum: postremo Aristides in Panathenico, qui bellum hoc suscepimus ait, pro communi natura hominum.

4. Et passim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam humanitatem vocant
 † Cicero a & * Lactantius, humanitatem ac mansuetudinem † Cic. Orat.
 b Valerius Maximus, misericordiam & religionem c Quinti-
 lianus, misericordiam & humanitatem d Seneca, οἰκεῖον τὸ κοι-
 νῆς φύσεως miserationem communis naturæ Philo, sortis humanæ e 22.
 commercium Tacitus, misericordiam & pietatem e Ulpianus, b Val. Max.
 f Modestinus memoriam humanæ conditionis, clementiam l. v. c. i.
 g Capitolinus, δίκαιος, sive justitiam Euripides & Lactantius, c Quint.
 opus benignum Prudentius. Contra Donatistas, qui Catho- lib. xii,
 licorum corpora sepeliri vetabant, impietatis accusat b Optatus orat.
 Milevitanus. Apud Papinium,

bello cogendus ♂ armis
 In mores hominemque Creon.

d Sen. de
 benef. lib. v.
 c. 20.
 e L. 14. §. 7.

i Spartanus tales ait esse sine humanitatis reverentia: k Livius f L. 27. ff.
 saevitiam vocat ultra humanarum irarum fidem. * Homerus de cond. inſt.
 dixerat ἀνείναι ἔργα. Eorum qui supervacaneam facerent sepul- g Capitol. in
 turam, l Lactantius impiam vocat sapientiam. Eandem ob M. Anton.
 causam impius Eteocles m Papinio. Philosoph. h Opt. l. vi.
 i Spart. vita Caracalla.

II. 1. Quæ primum causa moris hujus introducendi fuerit i Spart. vita
 ut corpora humo tegerentur, sive condita prius ut apud Aegy-
 ptios, sive cremata, ut apud Græcos plerosque, sive ita utik Lib. VIII.
 sunt, quem morem esse antiquissimum notavit Cicero & post l Lib. vi.
 eum * Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Moschion m Theb. 111.
 existimat occasionem datam ex gigantea feritate mandendi Tac. hist. v.
 homines, cuius abolitæ signum sepulturam: ita enim ait:

Tunc morte rapios imperatum legibus
 Mandare terra, pulveremve inſpargere

Nec

G R O T I I N O T E .

Lactantius] Cujus & hoc est lib. vi,
 c. 12. Ultimum illud & maximum
 pietatis officium est, peregrinorum &
 pauperum sepultura.

Homerus dixerat δεῖνα ἔργα] Idem
 Iliados η Jovem & Deos Achilli
 iratos fuisti dicit, ob male tractatum
 corpus Hectoris.

Plinius] Historiae naturalis VII, 54.
 ubi & hoc: Sepultus intelligitur quo-
 quammodo conditus: humatus vero,
 humo contectus.

G R O N O V I I N O T E .

4. Humanitatem] Justinus 11, 12.
 idque eum non amoris, sed huma-
 nitatis causa fecisse.

In mores hominemque] Ad mores
 communi omnium hominum sensu
 receptos.

Ultra humanarum irarum] Ad quas
 credibile non est quemquam homi-
 nem iratum procedere.

II. 1. Condita] Circumlita un-
 guentis, Kirchm. de funer. 1, 8.

G S EN

*Nec dum sepultis, ne darentur conspicisci
Abominanda signa passus pristini.*

2. Aliis videntur hoc modo homines velut sponte soluisse debitum, quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus * ex terra ortum terræ deberi, non Deus tantum Adamo edixit, sed & Græci Latinique passim agnoscunt. Cicero ex Euripidis *Hylas*;

Reddenda terræ terra.

Eccles. xiiii, 9. Et quod apud Salomonem legimus pulverem quidem ad terram redire quale fuerat, spiritum autem ad Deum qui dederat; Euripides hoc ipsum argumentum ex persona Thesei in *Suplicibus transtans* sic ait:

*quam finite terræ mortuos gremio tegi:
Res unde queque sumserat primordium
Eo recipitur: spiritus cælo reddit,
Corpusque terre: jure nec enim mancipi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:
Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.*

Lucretius similiter de terra:

Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.

Cicero de legibus 11. ex Xenophonte: redditur terræ corpus, & ita locatum ac suum quasi operimento matris obducitur. Plinius quoque scripsit, terram nos nascentes excipere, natos alere, semelque editos sustinere semper, novissime complexam gremio jam a reliqua natura abdicatos ut matrem operire.

3. Sunt qui resurrectionis spem a primis humani generis parentibus, hoc veluti monumento, posteris consignatam putant.

Nam

GROTTI NOTE.

Ex terra ortum terra debiri.] Job. x, 9. Philo in Flaccum: ἀθροῖσιν τὸν φύσει οὐκέτεγεν ζεῖσθαι αὐτοὺς γέλω, εἰ μόνον γένην, ἀλλὰ καὶ δοτοῦσσιν, οὐδὲν οὐδὲν τούτῳ τούτῳ αρρώστῳ υποδέχεται γάρ τοι, καὶ τὸν τούτῳ πελθόντας απολεῖται. Proprium hominibus locum natura terram tribuit, nec viris tantum sed & mortuis, ut eadēque primos suscepit natales suscipiat & ex hac vita excicat. Attamen, sicut nullum est in homine factum laudabile, cuius non vestigium in alio aliquo animalium genere Deus posuerit, ita & in hac re evenit; de formicis Plinius lib. ro x, 30. Sepelium ut inter se viventium sola, praeter hominem. At is ipse de

Delphinis lib. ix, 8. conspectique jam defunctū portantes ne laceraretur a bellis. Et de apibus Virgilius:

*Tum corpora luce carentum,
Exportant testis & tristia funera
ducunt.*

Servius: cum exsequiali scilicet pompa.

GRONOVII NOTE.

2. *Quale fuerat] Vulg. unde erat. LXX. os tu.*

Mancipi] Lucret. 3, 1021. Vita que mancipio nulli datur omnibus usi.

Nascentes excipere] Ex more, quo recens natos humi deponere solebant, donec ab agnoscendis eos patribus tollerentur. Unde Statius Epithal. Stellæ: tellure cadentem excepti gremio. Sueton. Octav. 5. Ner. 6.

Nam & ob reviviscendi promissum adservanda corpora docuisse Democritum Plinius testis est, libro septimo, capite quinquagesimo quinto. Christiani autem saepe morem honeste condendi corpora ad hanc spem referunt. Prudentius:

*Quidnam sibi saxa cayata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data somno?*

4. Simplicius est, cum homo cæteris animantibus præstet, indignum visum si ejus corpore alia animantia pascerentur: quare inventam sepulturam ut id quantum posset caveretur. Miseratione hominum custodiri corpora * ab incursu avium ferarumque dixit Quintilianus. Apud Ciceronem de inventione Decl. vi, primo: *a feris vexatus, communi honore in morte caruit. Et apud Virgilium legimus:*

*non te optima mater
Condet humo, patroive onerabit membra sepulchro:
Aliibus liquere feris.*

Et Deus invisus sibi regibus minatur apud prophetas, futurum ut *Jer. xxii.*, asini sepulturam habeant, ut canes eorum sanguinem lingant.

Nec

G R O T I I N O T E .

Ab incurso avium ferarumque.] Vide vaticinium de Jeroboami posterritate in poenam peccatorum ejus. *i Regum xiv, 11.* Et Tertullianum de resurrectione: de Ægistro Homerius odyssea. *r.*

Tοις γένεσι δακρύτε κυρτώ δην γεωμετρίας.

Αλλ' οὐτε τίνεις τε καὶ οἰκονομήσας.

Ergo nec leviter glebam injecere per-

Illiū ut volucres lacerarent offa-

caneisque.

De Ægistro loquitur, quem ut adulterum & regni invaforem Argivi infepultum abjecerant, cuius tamen reliquias humanior terra dedit Orestes, ut mox dicetur. Menelaus de Ajace in Sophocle:

Αλλ' αἴσῃ κανεγέρ τάπασθος ἐκβεβλη-

μένθη.

Ορπισ φορῆ γεγαλοίς θλυψ-

ταῖς.

Sed ille arenis jactus in pallenti-

bus,

Gratum marinis pabulum alitibus

dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Ulys-

fes, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipsius Antigones laudem:

*Ἵτις ἡ ἀδίδειφος ἐν φορᾶς
Πεπολτ' ἔχαπτον, μῆδ' ὑπ' ἀμετόπη-*

τοντοῦ.

Εἰσο' ὄνεδοις, μῆδ' ὑπ' οἰονδή τινα.

Illa obfum cruento germanum suum

Non infepultum sivit, aliibus

feris

Canibusque fieri pabulum mordacibus.

Appianus civilium i. de interfectis julii Martii: *ταρπούτε γένεσι δέλτω ἐπε-*

ρυζῆς οὐδὲν τῷ ἀναρπασθούσῳ, δια-

σινον τὸ κύνες ἀρθρος τοντοῦ διεπά-

ρτοῦ. Nec cuiquam licet quen-

quam interfectorum sepelire, sed viros

ταῦτα εργίοις lacerabant aves & canes.

Ammianus Marcellinus principio libri xvii. de Juliano: *Sollicitusque*

ne diræ volucres consumerent corpora

peremtorum, sine discretione cunctos

humani mandavit.

G R O N O V I I N O T E .

3. *Ob reviviscendi promissum]*

Quod spem facret promitteretque Democritus, fore, ut mortui ali quando in vitam redirent.

4. *Communi honore]* Qui omni-

bus habetur mortuis,

Tlū

Lib. iv.

Nec aliud in sepultura considerat Laetantius cum ait: *Non enim patiemur figuram & figmentum Dei feris ac volucribus in prædam jacere*; & Ambrosius, cuius hæc verba sunt: *Nihil hoc officio præstantius ei conferre, qui jam tibi non potest reddere: vindicare a volatilibus, vindicare a bestiis consortem naturæ.*

5. Sed et si tales abessent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab istius naturæ dignitate. Unde non abit illud in Sopatri controversiis: ἐπὶ τὸ θάνατον καὶ λόγῳ, καὶ ὅτι τοῖς τοῖς οὐρανῷ φύσεις ἐξεῦρε τοῖς σῶμασιν, ἵνα μή ἀφελυόμεθα μή θάνατον γνωμά, παρατοῦτος αἰχμώπητα. τότε τὸ φύσεις οὐράνιον, τότε φιλάνθρωπον. τότε τοῖς ὄλοις δοκεῖ, εἴτε θεοὶ εἴτε τίνες ἡγεμονεῖς τάντοι μή θάνατον τοῖς ἀνθρώποις τὸν πυλὸν κατέσιονθε. ἴπειδαν καὶ εἰς εὐλογον τὸ τῆς φύσεως δοτήριον μή τὸ πελοτάντοις ἄπαιοι δείκνυσθαι, γηγένεται τὸν ἀνθρώπουν νεονομίαν μὴ ἔχωσθεν, ἵνα τὸν παράπονον μηδέποτε εἰλένθασε τὸ σῶμα τοῦ φιλανθρώπου. Honestum esse humare mortuos, & ab ipsa natura quasi concessum corporibus, ne velut probro afficiantur post mortem si nulla disfluant, placere id omnibus, sive Dei fuerint sive semiudei, qui hunc funeris vita corporibus honorem indulserunt. Quia enim a ratione alienum est, naturæ humanae arcana post mortem omnibus conspicua exponi, morem inde ab antiquo accepimus humana corpora sepeliendi, ut monumento condita clam & procul a conspectu tabescant: quo & illud pertinet Gregorii Nysseni in epistola ad Letoium: ὡς μὴ ἐναδειχθῶσι τὸν οὐλίων * τὸν ἀρχμοσιῶν τῆς φύσεως, ne soli ostendatur id quod dedecori est humanae naturæ.

6. Hinc est quod officium sepeliendi, non tam homini, id est, personæ, quam * humanitati, id est naturæ humanae præstari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt Seneca lib. v. c. 20. & Quintilianus, tralatitiam Petronius. Cui consequens est, ut nec inimicis nec hostibus invideri sepultura debeat. De inimicis egregia est apud Sophoclem dissertatio Ulyssis pro humando Ajace, ubi hoc est inter cætera:

Mene-

GROTTI NOTE.

Tὸν ἀρχμοσιῶν τὸν οὐλίων] Simili modo Agathias dicit moris esse τὸν αὐτονόμον τὸν οὐλίων δημοκράτην. Obtegere puerperii pudorem. Ita quam nihil natura simus appetere in ortu & interitu. Quod ut significarent Sapientes Hebrai vetuere, ne plebejæ aut summa fortunæ qui essent aliusmodi fasciis involverentur, aut modo nati aut mortui.

Humanitati, id est naturæ humanae præstari dicitur] Servius ad xi. Enci-

dos: *Sepultura enim beneficium generaliter debetur universit.*

GRONOVII NOTE.

Ei conferre] Beneficium dare.

5. *Naturæ humanae arcana]* Illud secretum, quam vilibus elementis constet, quod tam speciosum in vivo corpore appetat.

6. *Hominis, id est, personæ]* Defuncto exhiberi, non propter ipsum, sed propter reverentiam communis naturæ, ob causam humani generis communem,

Quare

*Menelae, post tot dicta sapienter, cave
Injuriosus sis in hominem mortuum.*

Rationem reddit Euripides Antigone:

*Mors iurgiorum finis est mortalibus:
Num majus aliud quid potest letho dari?*

Idem Supplicibus:

*Fecere vobis siquid Argivi male,
Cecidere; in hostes ista vindicta est satis,*

Et Virgilius:

Nullum cum viellis certamen Ο αθere cassis.

Quam sententiam citanus scriptor ad Herennium addit: *Nam
quod malorum est extrellum, accidit illis jam. Papinius:
bellavimus: esto:*

Sed cecidere odia, Ο tristes mors obruit iras.

Et eandem causam reddit Optatus Milevitanus: *Si inter viventes
fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compescat; jam tacet
cum quo ante litigabas.*

III. 1. * Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes
sentiunt. Belli hoc jus τοῖς πολέμοις vocat Appianus;
belli commercia Philo. Tacitus: *Ne hostes quidem sepulturam
invident. Dio Chrysostomus servari hoc jus ait etiam τοῖς πολεμίοις, apud hostes: addit, καὶ εἰς ἔχαρτος ἔχαρταν πολέμων επιστησάται ad summum odia processerint. De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoste servandos dixit. Sopater idem qui supra: τίς πολεμώ ταύτης τῆς πόλης τὸ τέλον ἐνθράπων οὐ οἴστενος, τίς ἔχαρτο μυνοικικήσονται τοὺς τε πολημελημέλες οὐδεναν τὸ δεσμὸν τῶν τετον πρέπει. Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus; que inimicitia eousque extendit malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet? Is quem dixi Dio Chrysostomus oratione de lege: Άριτε τοτον τοις πολεμοντοις οὐδεις οὐτε καὶ πολεμίοις, οὐδὲ τῶν ἔχαρτον καὶ τῶν οὐδενοις τὰ σώματα αιτῶν ἐπιδείκνυται. propter hanc mortuos nemo hostes judicat; neque ira Ο contumelia in eorum corpora extenditur.*

2. * Et passim existant exempla. Sic Hercules suos hostes, Alexan-

G R O T I I N O T E .

Quare & hostibus publicis deberi
sepulturam omnes sentiunt] Philo in
Flaccum: οὐδέν τοι τοις πολεμίοις
ἐν τοῖς πολεμοῖς τὴν ἐργασίαν ταῦτα οἰκεῖ-
σι, οἱ μὲν διπλαῖς καὶ φιλαδέρφοι
τοῦτο οὐκοῦν διπλαῖς, οἱ δὲ τῶν
ἔχαρτον καὶ τοὺς τοῦτον διπλαῖς
ὑπόστροφοι τὰ σώματα διδόντες
ὑπέρ τῶν μὲν τοῦ πελαγίας καύστω-
νουσι τοῦτον τοῦτον γενικαῖσιν. Etiam

qui in bello occubuerunt eos homines
solvant ad sepulturam dare, illi quidem
quibus bonitatis & humanitatis plus
est suopte impendio, aliis vero qui odia
& in mortuos extendunt sub pannis
dantes corpora, ne careant corum que-
mos imperat honore ultimo.

Et passim existant exempla] Jose-
phus in legibus θεοβασίας Ι. καὶ
οἱ πολεμίοις. Sepeliantur & mortui.
Agamemnon Trojanos sepelit Ilia-
dos

Aelian. Alexander vi^{cto}s ad Issum , Hannibal C. Flaminitium , P. Ämiliūn , Tiberium Gracchum , * Marcellum , Romanos quāsivit ad sepulturam . Credas , inquit Silius Italicus , Sidonium cecidisse aducem . Idem Hannoni a Romanis praestitum , Mithridati a Pompejo , a Demetrio multis , Archelao regi ab Antonio . In Græcorum adversus Persas militantium juramento etat : socios omnes sepeliam : bello vi^{ctor} etiam barbaros : & passim in histotius legas imperatam νεκρῶν ἀνάγεσιν * facultatem tollendi mortuos . Apud Paſaniam in Atticis exemplum est : τές οἱ Μῆδοι Αἴγαιοι ρῦ πένθας λέγουσιν , ὡς πάντας οἳσιν ἀνθρώπους νεκροὺς γῆ πενθάνουσι ; Medos Athenienses a se sepultos ajunt , quia qualencumque mortuum terra condi fas sit .

3. Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus , cum alioqui rei ulli funebri interesse vetaretur , reperturn tamen hominem * inseptum sepelire etiam jubeatur . Ambr. II. Christiani vero tanti fecerunt sepulturam , ut ejus causa sicut ad off. c. 28. pauperes alendos , aut ad captivos redimendos vasa ecclesiæ etiam initia confari aut vendi liceat existimaverint .

4. Sunt quidem & exempla in contrarium , sed communi iudicio damnata .

*Hunc ero * defende furorem :*
Lib. v. *est apud Virgilium .*

hominemque cruentus
Exiit , Ο̄ temum cæsis invidit arenam :
apud Claudianum . Diodorū Siculus : τὸ πολεμεῖν τὴν ὄρφολαν τοὺς τεθυνόστοις θνητῶν . serinum est bellum gerere cum mortuis qui eisdem nature fuerint .

I V. 1. De insigniter tamen facinoris video esse dubitandi causas . Lex divina Hebræis data , ut omnis virtutis ita & humilitatis magistra , illos ipsos qui suspensi patibulo erant (quod valde ignominiosum censebatur . Num. xxv. 4. Deut. xxii. 23. 2 Sam. xxii. 26.) eodem die sepeliri jubet . Hinc Josephus tantam judæis ait esse curam sepulturæ , ut eos etiam quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt , ante solis occasum tollant & humo mandent : & alii Hebræorum interpres addunt

dos H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum . Vide eundem in vita Thesei .

Marcellum] Plutarchus Marcello .
Facultatem tollendi mortuos] Vide infra lib. IIII. c. XX. §. 45.

Insepultum sepelire etiam jubeatur] Idem ex jure pontificio Romano Servius notat .

Defende furorem] Interpretatur Servius , Inimicorum iram & post fata savire cupiensem .

GRONOVI^{II} NOTE.

III. 2. *Sidonium]* Aliquem de Poenis aut sociis ; non Romanum ; hostem .

3. *Alioqui rei funebri]* Levit. 21. 1. & 11. qui mos etiam transit ad Romanos . Tacit. I. annal. 62.

Initiata] Consecrata , dedicata , & jam uibus sacris imbuta .

4. *Defende]* Arce , prohibe , ut Solsticiis pecori defendite .

Sepul-

addunt exhibitam hanc reverentiam diuinæ imagini ad quam homo sit conditus. Ægisthum, qui adulterium cæde regis cumulaverat, a regis interficti filio Oreste humo mandatum Homerus memorat Odysseæ tertio. Sed & apud Romanos Ulpianus corpora eorum qui capitibus damnantur cognatis ait *Leg. I. ff. de neganda non esse: imo & quibuslibet petentibus danda censuit cad. puniri.* Paulus jurisconsultus. Et Diocletianus ac Maximianus Imperatores ita responderunt: *obnoxios criminum digno suppicio affectos L. II. C. de relig.*

* *sepulchre tradi non vetamus.*

2. Legimus quidem in historiis exempla eorum, * qui inse-pulti abjecti sunt, frequentiora civilibus quam externis bellis: *Rochus de & hodie videmus quorundam damnatorum corpora diu in conjueud. sol. 12.* publico conspectu relinqui: qui tamen mos an laudandus fit *Abl. in c. ex parte. de disputant, non politici tantum, sed & theologi.*

3. Contra, laudatos videmus qui sepeliri jūslerunt corpora *sepult.* eorum, qui id ipsum alii non permisérant, ut Pausaniam Lace-demoniorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Persarum *Sylvestr. in urb. factum in Leonidem simili facto ulcisceretur, consilium ut se *sepulchra, quaj. 13.* ac Græco nomine indignum rejectit. Apud Papinum Theseus Creontem sic alloquitur:*

vade atra daturus
Supplicia, extremique tamen secure sepulchri.

Alexandrum quoque Jannæum regem, qui in mortuos popu-lares valde contumeliosus fuerat, sepelierunt Pharisæi. Quod *xiii. c. 13.* si Deus interdum sepulturæ jactura quosdam puniit, fecit hoc *& Corio.* suo jure supra leges constitutus. Et quod Goliathi caput David servavit ostentui, factum scilicet in alienigenam, Dei contem-torem, & sub ea lege quæ proximi nomen ad solos Hebreos porrigebat.

V. i. Unum tamen notatu non indignum, de sepeliendis mortuis regulam apud ipsos Hebreos habuisse exceptionem *c. 25. de bel. iud.* eorum qui ipsi sibi mortem conciverant; quod Josephus *† nos* *Hegef. libro 111. c. 17.* docet. Nec id mirum, cum in hos aliud supplicium constitui a *Gel. l. xv.* non possit qui mortem pro supplicio non habent. Sic a Milesiæ *cap. 10.*

virgi- *Plut. de mul. virt.*

G R O T I I N O T E .

sepulchre tradi non vetamus.] Hujus Romanorum moris mentio est apud Philonem contra Flaccum.

Qui inse-pulti abjecti sunt.] Id *ἀλλαγὴ λέγεται τὸ οὐκεῖον* dixit Josephus in morte Judæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declama-tione quarta.

G R O N O V I I N O T E .

IV. i. *Adulterium cæde]* Aga-

memnonem patrualem & Myce-na-rum vel Argivorum regem occide-rat, quem uxorem ejus Clytemne-stram pellexisset ad adulterium.

3. *In Leonidem]* Ad Thermopy-las summa cum gloria mortui cada-ver capite abfeccio in crucem fustu-lit Xerxes. Herod. lib. 7.

Cromem] Qui Argivos victos & caesos in obsidione Thebarum sepul-tura prohibebat.

Plebs

virgines a voluntaria morte absterritæ, & * plebs olim Romana, quanquam improbante b Plinio. Sic & Cleomenis corpus, qui se interfecerat, Ptolomæus suspendi jussit. Et * passim receptum, ait Aristoteles c, ut ignominia aliqua afficiantur qui sibi mortem conciverunt: ubi Andronicus Rhodius id expōnens ait, sepultura eorum corpora prohiberi; quod inter alia Demonassæ Cypræ Reginæ scita laudat Dion Chrysostomus. Neque huic mori obstat quod Homerus, Æschylus, Sophocles, Moschio, & alii monent, nihil sentire mortuos: quare nec damno nec pudore affici. Satis enim est id quod mortuis accidit a vivis metui, ut hoc pacto a peccato retrahantur.

b Plinius
lib. xxxvi.
c. 25.
c Nic. v, 5.

Orat. lxxiv.
Vide Stob.
tit. 126.
& Soph.
Ajace.

2. Optime enim Platonicī contra Stoicos, & si alii servitutis & morbi fugam, imo & spem gloriæ pro justa causa mortis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in custodia corporis, nec injussu ejus a quo ille nobis est datus ex hac vita demigrandum; quam in rem multa videre est apud Plotinum, Olympiodorum, & Macrobius ad somnium Scipionis. Hanc sententiam fecutus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus postea est, * damnaverat, ἀς οὐδὲ τὸν σὸν αὐτὸς ἔργον παραχωρεῖν τῷ δαιμονὶ, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπίτην αὐτὸν,

GROTTI NOTE.

Plebs olim Romana] Servius ad 12. Aeneidos: Sane sciendum quod causum fuerat in Pontificibus libris, ut qui laqueo vitam finisset inseptus abiceretur. Unde merito ait informis Lethi, quasi mortis infamissima. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, Poëtam etiam pro Regina dignitate dixisse accipiamus. Cestius autem Hemina est Tarquinum Superbum, cum cloacas facere populum coegeret, & ob hanc injuriam multi se suspedio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum est mortem sibi confidere.

Passim receptum] Athenis Æschini tempore ejus qui se interfecisset manus ferocius a corpore sepeliebatur. Æschines in Ctesiphontem. Adde Hegesippum lib. 111, cap. 17.

Dammaverat] Et Philosopherum non pauci extra Stoicos. Seneca epist. LXX. Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferandam vite sua negent, & nefas judicent ipsum interventorem sui fieri. Expellendum esse exitum quem natura decrevit. Procopius Gotthicorum iv. 81a.

κατασχεῖσθαι ἄχρισθαι καὶ οὐδὲν αποτελεῖσθαι, τὸ Ιτίον θεάσθαι, οἰνον τὸτε δραγησθαι καὶ ζύμη λαβόμενος τὸντες επιφέρειν εἴσας δοκεῖ, καὶ τι καὶ τύπον ἐκρατήσθαι καὶ, μη τι δέχεσθαι τὸ διπλὸν ἀγνοοῦντος, &c. Violentus vita exitus res instillis & plena insipientis impetus, & illa in mortem ferens audacia, consilio cum oreat, prudentibus judicatur immrito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum sitis ingratii.

GRONOVII NOTE.

V. i. Sic] Nempe minando cadavera sore inseptula, si quæ sibi manus attulisset.

Cleomenis corpus] At non id ideo factum, quod in se sœvisset, verum ex odio, quod Rex Spartanus exsul & se non dimitti videns conspirationem contra Philopatora fecerat, & seditionem coepitaverat.

2. Platonicī contra Stoicos] Seneca ca. 3. de ira 15.

Morbi] Corn. Nepos in Attici vita. Plinius 1, epistol. 12. Seneca epist. 77.

Tal: m

ἀδεῶς, ἀλλ' ὑποδιδόσθαι· quippe nec pius censens nec virile cedere fortune; Οὐ imminentia adversa, quae ferenda fortius erant, subterfugere. Et Magasthenes notabat ab Indorum sapientibus *Strab. xv.* reprehensum Calani factum, neque enim eorum placitis probari * talema exitum hominum vitae impatientium. Nec aliena Persarum ut videtur sententia, quorum rex Darius apud *Curt. Lib. v.* tiuum: *alieno scelere, quam meo mori malo.*

3. Ideo Hebrei mori vocabant δοπλεῖα, id est, dimitti, ut videare est non tantum *Luc. 11, 29.* sed & in græca versione, *Gen. xv, 2. & Num. xx.* in fine; quod genus loquendi & Græcis usitatum. Themistius de anima: δοπλεῖα τὸ διπλόνυμον, καὶ τὸ πελεύστη δοπλεῖα καλέσον· eum qui moritur aijunt dimitti, Οὐ mortem dimissionem vocant. Apud Plutarchum in consolatione legimus hoc sensu: ἔως δὲ ὁ Θεὸς αὐτὸς δοπλεῖον ημέρας donec Deus ipse nos dimittat.

4. * Nonnulli tamen Hebraeorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam εὐλογὴ ἐξαγωγὴν, si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis sed Deo in vitam nostram jus esse statuunt, (ut recte Josephus suos edocet) existimant præsumtam Dei voluntatem solam esse quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. Atque hoc referunt Samsonis exemplum, qui in suo corpore veram religiohem videbat esse derisui, & Saulis, qui gladio incubuit, ne a Dei suisque hostibus illuderetur: nam hunc resipuisse volunt postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, quam gnatrus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria & Dei legē *Samuel. xxxi, 4.*
non

G R O T I I N O T E .

Talem exitum hominum vite impatientium] Idem Arabibus vifum, non minus quam Indis & Persis ex Jobo dicas *III, 21.*

Nonnulli tamen Hebraeorum Variasie Hebraeorum super hac quæstione sententias cognoscas ex Josepho, ubi de morte Phasaëlis & de deliberatione Herodis agitur. Judæi ad Petronium, Philone recitante: ἐποκεχθέντα τὸ ίδιον κίνησιν σφάκεις εἰστιν. Δοπλεῖα τὸ διπλόνυμον τοῦ θεοῦ οὐδεῖσθαι. Μέμφατι δὲ οὐδὲ θεοὶ οὐδὲ, ἀμφοῖροι τοκατεύθεις καὶ τὸ θεός τὸν αὐτοκεπτοντας δίπλεσται, καὶ τὸ θεός τὸν κατεπωμένος τομεῖς διπλάζεις; Φαντασιὰ δὲ τοῦτο εἶναι διπλάσιον αἴσιον τὸν κατεπενησμένον. Misericordia inter nos sanguinem morte sponte sumta: tum moriūs ista imperiuntur. Ne Deus quidem nos culperet

in duo intentos, ut & Imperatorem reveremus & sacras leges custodiamus; id autem ita demum efficere dabitur, si abeamus hinc contenta vita minime vitali.

G R O N O V I I N O T E .

Calani] Gymnosophistæ, qui praesente Alexandro & exercitu ejus, ut ostenderet contemptum doloris & mortis, vivus ultra in rogo se cremandum præstiterunt. Älianuſ var. 2, 14. 5. 6.

4. Εὐλογος ἐξαγωγὴν] (*Θιλίσητον*) Laudabilem excessum vel educationem.

Præsumtam Dei] Si quis intelligat certis & non fallentibus indiciis Deum velle, ut vita renuntiet.

Resipuisse] Vera poenitentia peccatorum veniam a Deo obtinuisse.

non detractavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio: a quo & ii qui Saulem cum honore sepelierant, recte facti testimonium retulerunt. Tertium est exemplum Razis Hierosolymitani senatoris in Historia Maccabaica. Sed & in christiana historia exempla legimus similia eorum, qui mortem sibi intulerunt, * ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, & virginum quæ * ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & in martyrum censum ecclesia retulit. Sed de his tamen * quid Augustinus sentiat videre est operæ pretium.

*z Maccab.
¶ 18, 37.*

*Lib. i. de
civit. Dei
c. 26. epist.*

61. ad Dulc.

& l. 11. contra

secundam

Gaud. epist.

a Diod.

lib. xvi.

5. Alteram quoque exceptionem apud Græcos obtinuisse video, quam Locri opponebant Phocensisibus, a ὅτι ἀρχὴ πᾶς τοῖς Ἐλληνοῖς νόμῳ ἐστὶν ἀπόφεσι φίλεσθαι τοὺς ιεροσύλους communem Græcis omnibus morem esse ut sacrilegi inseppulti abjiciantur. Sic & Dion Prusænus Rhodiaca τοὺς ἀσθεῖς νῆα ἀστεῖας ait sepulta orbari. Idem Athenis * in proditores constitutum

GROTTI NOTE.

Ne tormentis adacti Christi religio-
nem ejuraverent] Vide Eusebium.

Ne pudicitiam amitterent] Narrat Ciceron nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de provinciis consularibus. Tale est & quod de Milesiis virginibus memorat Hieronymus ad verius Jovinianum; & epigramma vetus Anthologia lib. III, tit. de juvenibus incipiens ἡγεμόνευτον Μίλιατον. Narrant & judæi feminam in navi ad stuprum expetitam, cum a marito quæsiisset an & mari mersa corpora essent resurrecta, ilque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem mulierum plurima sane habemus exempla. Feminarum Antiochenarum sub Diocletiano: Sophroniæ sub Maxentio, in martyrologiis, Zonara, Sexto Aurelio. Alias Antiochenas sub Chofroe addit Procopius Persicorum II. Laudat virgines, quæ morte pudorem servabant, Ambrosius. Hieronymus in commentariis ad finem capituli primi Jonæ: Unde & in perfectionibus non licet mihi propriæ perire manus, absque eo ubi castitas periclitatur.

Quid Augustinus sentiat] Cui addere licet Chrysostomum Gal. I, 4. & concilium Aurelianense III.

Oblationes defunctorum qui in aliquo criminis fuerint interemti recipi debere censimus, si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse. Et tamen is ipse Augustinus lib. I, de civitate Dei c. 16. Ac per hoc & quæ se occiderunt ne quicquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignoscere? Capitulare autem Francicum libro VI, 70. De eo qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit consideratum est ut si quis compatiens velit eleemosynam dare tribuat, & orationes in psalmodiis faciat: oblationibus tamen & missis ipsi careant: quia incomprehensibilia sunt iudicia Dei, & profunditatem confusii ejus nemo potest investigare. Vide & ibidem VII, 443.

At proditores] At Nicetas libro III, vita Alexii fratri Isaci cum narrasset mortem Johannis Comneni Crassi, qui per seditionem imperium affectaverat, sic loquitur: Τὸν σῶμα ἐκτίνει αρδεῖ, καὶ τῷ ὄρνι θορεῖ ἀρχιθέτην· οὐ καὶ Συγγένεις μηρές τῷ ἀποθεσπερον επιτον έδειν. Post corpus inde ablatum, canibus & avibus esca ponitur: quod ab humanitate alienum ac pene ferinum omnibus videbatur.

GRONOVII NOTE.

5. Τοὺς ἀτιθέντας & ἀτοπίους] Impios & profanos,

tutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed ut ad institutum me recipiam : ob negatam sepulturam bellum juste suscipi censuerunt veteres consensu magno , ut ex illa Thesei historia apparet quam tractant Euripides dicta tragœdia Supplicibus , & Isocrates eo quem adduximus loco.

V. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur , ut longo tempore possessa , successiones ab intestato , & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant , accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam , sive adversus conjecturæ incerta , sive adversus exceptiones quasdam quas alioqui ratio naturalis videatur suggerere : ut supra obiter a nobis de jure naturæ agentibus ostensum est.

C A P U T X X .

De Pœnis.

I. Pœnia definitio & origo.

II. Speciale pœnam ad justitiam expleticem , & quomodo.

III. Pœnam certæ personæ naturaliter non debet , sed exigi pœnam licite , quoad jus naturæ , ab eo qui paria non deliquerit.

IV. Pœnam utilitatis alicuius causa exigendam inter homines aliter quam apud Deum , & quare.

V. Quo sensu ultio naturaliter sit illicita.

VI. Utilitas pœna triplex.

VII. Pœna ad utilitatem ejus qui deliquit : eamque a quolibet exigi naturaliter , cum distinctione tamen.

VIII. Item ad utilitatem ejus in quem peccatum est : ubi de ultiione licita jure gentium :

IX. Item ad utilitatem quorundam libet.

X. Quid lex euangelica circa

hanc materiam constituerit.

XI. Solvitur argumentum sumum à Dei misericordia in euangelio patefacta :

XII. Et a præcitione penitentie.

XIII. Rejiciuntur imperfectæ divisiones pœnarum.

XIV. Christianis privatis non esse tutum pœnam exigere , etiam ubi jure gentium id licet :

XV. Aut sponte ad accusacionem profilare.

XVI. Aut iudicia capitalia affigere.

XVII. Leges humanæ quæ imperfectionem ad pœnam permittent an jus dent , an impunitatem solam , distinctione explicatur.

XVIII. Actus internos non esse punibiles inter homines :

XIX. Nec actus externos quos fragilitas humana nequit vitare.

XX. Nec actus quibus societas humana nec directe , nec indi-

- recte leditur: cuius rei causa redditur.
- X X I.** Rejicitur sententia statuens ignoroscere nunquam licere.
- X X I I.** Ostenditur id licere ante legem pœnalem;
- X X I I I.** Non tamen semper:
- X X I V.** Etiam post legem pœnam.
- X X V.** Que ad id faciendum probabiles causæ intrinsecæ.
- X X VI.** Que extrinsecæ.
- X X VII.** Resellitur sententia statuens nullam esse justam causam dispensandi, nisi que per modum exceptionis tacite insit legi.
- X X VIII.** Pœna taxatio ex merito.
- X X I X.** Speculari hic causas impellentes, que inter se comparantur.
- X X X.** Item causas que a peccando abstrahere debuerant, ubi de gradibus præceptorum decalogi, que proximum tangunt, & alia quedam.
- X X I I.** Item aptitudinem peccantis ad utrumque, que varie spectatur.
- X X I I I.** Meritum pœnae extendi posse ad majus nocentium quam quod peccans intulit: & quare.
- X X I I I I.** Rejicitur sententia de proportione harmonica in pœnis.
- X X I V.** Minui pœnam ex caritate nisi major caritas obstat.
- X X X V.** Facilitas peccandi quomodo ad pœnam incitet: item consuetudo peccandi quomodo ad pœnam incitet, aut ab ea retrahat.
- X X X VI.** Clementiae usus ad pœnas minuendas.
- X X X VII.** Ad superiores locos referuntur que Hebrei & Romani in pœnis spectari volunt.
- X X X VIII.** De bello ad pœnam.
- X X X I X.** An justum sit bellum ob delicta inchoata, distinctione explicatur.
- X L.** An reges & populi bellum recte inferant ob ea que contra jus naturæ fiant, non tamen adversus ipsos ipsorumve subditos, explicatur; rejecta sententia statuente naturaliter ad pœnam exigendam requiri jurisdictionem.
- X L I.** Discernendum jus naturæ a moribus civilibus late recepiis:
- X L I I.** Et a jure divino voluntario non omnibus cognito.
- X L I I I.** In jure naturæ discernenda manifesta a non manifestis.
- X L I V.** An ob delicta in Deum bellum suscipi possit.
- X L V.** Noticie de Deo maxime communes que, & quomodo primis decalogi præceptis indicentur.
- X L VI.** Qui has primi violent puniri posse.
- X L V I I.** Non item alios, quod ostenditur argumento legis Hebreæ.
- X L V I I I.** Bella juste non inferri iis, qui Christianam religionem amplecti nolunt:
- X L I X.** Juste inferri iis, qui Christianos ob solam religionem crudeliter tractant:
- L.** Non etiam his, qui circa legis divine interpretationem halucinantur:

natur: quod auctoritatibus C | L I. At illis justæ, qui in Deos
exemplis illustratur. quos putant impi sunt.

I. I. **S**UPRA cum de causis ex quibus bella suscipiuntur agere coepimus, facta diximus dupli modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. Priorem partem jam absolvimus. Superest posterior quæ est de poenâ; quæ res eo diligentius tractanda est nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis errationibus causam dedit. Est autem poena generali significatu *Malum passionis*, quod infligitur ob malum actionis. Nam quanquam pro poena quibusdam injungi opera quedam solent, ea tamen opera spectantur tantum qua molesta sunt, atque ideo ad passiones sunt referenda. Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum, aut alias impuritates, quales multæ exstant in lege Hebreæ, puta arceri cœtibus aut functionibus, proprie poenæ non sunt, quanquam ob similitudinem quandam & per abusione eo vocabulo appellantur.

2. Inter ea vero quæ natura ipsa dictat licita esse & non iniqua est & hoc, ut qui male fecit malum ferat, quod antiquissimum & Rhadamantheum ius vocant philosophi, ut alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de exilio: Θεοφίππεια δίκη τὸ δολοπομόνων Φεύγεται τιμωρία, ἡ κακώμενος πάντες ἀνθρώποι φύσις τοις πάντοις ἀνθρώποις, ὥστε πολιτεῖς· justitia Deum comitatur, ultrix in eos qui adversus legem divinam delinquunt: qua omnes homines natura utimur adversus omnes homines ut cives. * Plato dixit, εἰπεῖν γέδεις ὅτε θεῖν ὅτε ἀνθρώποιν τολμᾷ λέγειν ως εἰ τοῦ γε ἀδικούτε δοτέον δίκιον· nec Deorum nec hominum quisquam hoc dixerit, injuste agenti non luendam penam. Et Hierax justitiam ex parte hac tanquam nobilissima definiebat τιμωρίας ἀπαίτησιν ἀλλοὶ τοις αὐτοῖς παραδίκησιν, poene exactionem ab iis qui priores lesere: & Hierocles λαζαρεῖν πονηρίας, malitia-

GROTTI NOTÆ.

Platon] Verba ejus sic posuit Irenei interpres libro III, c. XIV.
Et Deus quidam, quemadmodum & vetus sermo est, initium & medietates omnium que sunt habens, recte perficit secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur justitia ultrix in eos, qui deficiunt a lege divina.

GRONOVII NOTÆ.

I. I. Supradicatum de causis] 2, I. 2.

Facta] Injuriias illatas.

Injungi opera] Ut damnatis ad remum, in metallum, in antliam. Suet. Ti. 51. ad fossam faciendam. Ner. 31.

Morbum contagiosum] Ut lepram. Levit. 13.

Corpus mutilum] Deuter. 23, 1.

Impuritates] Levit. 15.

Functionibus] Muneribus & officiis civilibus sacrifice.

2. Alibi] 1, 2, 5.

Hh 3

Lactan.

De ira Dei malitiae medicatricem. * Lactantii dictum est: Non exiguo falluntur errore, qui censuram sive humanam sive divinam acerbitatis & malitiae nomine infamant, putantes nocentem dici oportere qui nocentes afficit pena.

3. Quod vero diximus poenæ, quæ proprie ita nominatur, omnino hoc inesse ut delicto reddatur, notatum & Augustino est, qui dixit: omnis poena, si iusta est, peccati pena est: quod ad poenas etiam quæ a Deo irrogantur pertinet, quanquam in illis interdum ob huimanam ignorantiam, ut idem scriptor loquitur, latet culpa ubi non latet poena.

II. 1. Sed an ad assignatricem, an vero ad expletricem justitiam poena pertineat, diversi diversum sentiunt. Quidam enim quia qui plus peccavit gravius, qui minus levius puniuntur, & quia poena quasi a toto partiatur, ideo ad assignatricem justitiam poenas referunt.

Sed quod primum illi ponunt, assignatricem justitiam toties locum habere, quoties inter terminos plures duobus institutur æqualitas, verum non esse in principio operis hujus ostendimus: deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id per consequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo ac per se spectetur. Nam primo ac per se spe*t, sat. III.* ctatur * æqualitas inter culpam & poenam: de qua Horatius:

cui non

*Ponderibus modulisque suis ratio uititur, ac res
Ut quaque est ita suppliciis delicia coerget?*

Et

GROTIUS NOTÆ.

Lactantii dictum est] Convenit huc & illud Belisarii apud Procopium Vandal. 1. *αρχητον οι' αι' τη' διδυλιας θεοτοπη μαστιφα, η' την αδινας απρακότερ ποιην.* Primum justitiae documentum erit, poena exacta de injisis interfectoribus. Adde Agathiam lib. v. ubi de Anatolio.

GRONOVII NOTÆ.

Censuram] Damnationem vel executionem supplicii. *Διτόνης.*

II. 1. *Qui plus peccavit, gravius]* Non hoc differunt *διαβατικην* & *σωματικην* justitiam, quod altera tribuat paria diversis, altera plus minusve: neque ubi modo plus, modo minus tribuitur, ibi statim respectus est personarum. Sic enim contractus quoque pertinent ad *διαβατικην*, quippe pretiosiorem mercem præbenti plus redditur pretii, viliorum minus. Sed hæc est differentia, quod plus minusve aliis

atque aliis tribuitur per justitiam *διαβατικην* æstimatis personis, per *σωματικην* æstimatis inter se rebus, nullo personarum discrimine.

Poena quasi a toto] Statuunt enim a justitia praescribi & regi vel negotium privatæ personæ cum privata, idque facere *τις σωματικην*, vel reipublicæ cum singulis, idque esse *διαβατικην*; quæ fuit sententia Thomas Aquin. Horne. ethic. 3, 11. 23.

Quoties inter terminos] Ubi observatur proportio geometrica.

In principio operis] 1, 1. 8. ubi contra nos id fatis commode dici probavimus.

Æqualitas inter culpam & poenam] Medium rei sive proportio arithmeticæ.

GROTIUS NOTÆ.

Æqualitas inter culpam & poenam] Seneca de ira 11, 6. Iniquus erit si

æqua

Et alibi:

adgit

Regula peccatis quæ pœnas irroget aquas;
Nec scutica dignum horribili scētere flagello.

Eodem spectat lex divina Deuteron. xxv. & novella Leonis. c. v.

2. Sed nec alterum quod illi ponunt magis verum est, pœnas omnes venire ex toto ad partem, quod ex his quæ dicenda sunt apparebit. Tum vero ostensum a nobis supra est, veram justitiae assignatricis rationem nec in tali æqualitate, nec in processu a toto ad partem proprie consistere, sed in habenda ratione ejus aptitudinis, quæ jus stricte dictum in se non contineat sed occasionem ei det. Quanquam vero is qui punitur aptus aut dignus esse debet puniri, non eo tamen id spectat ut ipsi accedat aliquid quod assignatrix justitia postulat. Nec tamen qui expleticem justitiam, quam vulgo commutatricem vocant, in pœnis exerceri volunt, magis se explicant. Ita enim negotium hoc considerant, quasi nocenti aliquid reddatur, sicut in contractibus fieri solet. Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus pœnam deberi ei qui deliquit, quod plane est *ἄνεγγον*: nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi

equaliter ira seetur in equalibus. Tacitus annalium III. *Sin flagitia & facinora sine modo sunt, supplicia & remediis, principis moderatio, majorumque & vestra exempla temperant, & vana a scelētis, dicta a maleficiis differunt: est locus sententia, per quam neque huic delictum impune sit, & nos clementia simul ac severitas non paeniteat.* Ammianus libro XXVIII. *Oraturi ne delictis supplicia sint grandiora.* Scholia ad Horatium: *Si in minimis peccatis etiam maxima pœna consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova supplicia inveniantur.* Lex Wigilgotthorum libro XII, tit. III, cap. I. *Nam quedam leges sicut culparum habent diversatas, non ita discretas in se continent ultiones, sed permixta scelerata transgressorum ad unius permittuntur legis pœnale judicium.* Nec secundum modum culpi modus est adhibitus pœna, cum major minorque transgressio non sinuus debeat multationis praedemnari supplicio: præsentim cum dominus in lege sua præcipiat, pro mensura peccati erit & plagarum modus. Vide infra hoc capite, §. XXVIII. & XXXII. & lib. III, c. XI, §. I.

GRONOVI^I NOTE.

2. *Quæ dicenda*] Num. 7.

Ratione ejus aptitudinis] Nodum in scirpo quarit: hanc enim ipsam rationem aptitudinis Aristoteles & ejus sectatores explicant per æquilitatem geometricam.

Occasionem ei det] Dat enim præmia, honores, pecuniam: ex quibus datis jus proprie dictum & ad res & ad actus proficiscitur.

Decepit eos] Immo decepit auctor fese: non enim considerant nocentem, tanquam cui aliquid debeatur & reddatur, sed tanquam qui aliquid debeat & reddat. Inde ulti vel vindix sumere, exigere, expetere pœnas, noxius dare, luere, pendere, solvere dicuntur. Noxius pœnam reipublicæ debet ac legibus: haec facultas, hoc suum proprie reipublicæ & legum est: itaque jus in eum habent, qui peccavit, et si non civem. 2, 5. 32. Concessit autem superius nō suum & facultatem hoc modo consideratam pertinere ad justitiam *αὐωνακτικῶν* sive *τιμῆς* & *αὐωνάρχαν* *διορθωτικῶν*. 1, 1. 5. &c 8. Adde ipsum ad acta apost. 7, 60.

deberi alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud quam æquum esse ut puniatur.

3. Verum tamen est in pœnis primo ac per se exerceri expleticem justitiam, quia scilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere deberet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac in re est aliud * quod ad contractuum naturam accidit: quia sicut qui vendit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censeret ad ea omnia quæ venditionis sunt naturalia, ita qui deliquerit sua voluntate se videtur obligasse pœnam, quia crimen grave non potest non esse punibile, ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit: quo sensu Imperatores quidam ajunt, * ipse te huic pœna jure fisci. L. ult. C. ad tum puniri, id est, sua voluntate pœna meritum contraxisse l. Jul. Maj dicuntur: & Tacito mulier quæ se servo conjunxit in servit Ann. XII. tutem sui consensisse dicitur, quia id pœna in tales erat constitutum.

4. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristoteles: οὐαὶ τῷ πνεύματι τῷ δόσις καὶ λύψις ὁ ἐστὶ τὸ σωματικόστενον λαβὼν γὰρ χείρων οὐ κατόπιν πλένεται δέδοκεν εἰτὶ σκένεον δημιουργοῦ εἰτὶ hic quodammodo datio & acceptio, in quibus consilit natura contractuum: nam qui res aut aliud quid suratus est, pro eo dat pœnas. Idem posterius: σωματικά γαλεῖ οἱ παλαιοὶ σκάλες & μέγον ἡ ἔκοντες οὐωελήθελοι πρεσβύτεροι αὐτοὶ ποιεῖν, αὐτὰ τὸ πέπον τὸ γόμαν

GROTTI NOTÆ.

Quod ad contractuum naturam accedit] Sepe hoc notat Servius ad IV. Aeneidos: nam qui excedunt delinquendi modum ipsi sibi pœnam sanctiunt. Ibidem: damnare est debito liberare, unde dannabilis in quoque votis. Ad X. Aeneidos: luant peccata, luant, id est, absolvant. Duximus autem & luo pœnam, sed melius est hi peccatum: nam peccatum solvit pœna, qui enim criminis tenetur obnoxius, pœna eius a pristina liberat obligationem. Contra, luo pœnam non procedit quasi pœna solvatur: auctoritas tamen ista confundit licenter, more quo solet ponи vel a sequenti quod precedit, vel a precedenti quod sequitur. Idem locutio scriptura frequens indicat: nam, ut Tertullianus ait de oratione, Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde iudicio debetur, & ab eo exigatur. Chrysostomus oratione de terra motu, quæ est tomo V. de dividere illo agens qui La-

zaro opponitur, & explicans vocem ἀπέιλας, quæ est in illo euangelii loco, ἔχοντο τοις πιστοῖς ἔχοντο τοις πιστοῖς debebantur ipsi pœna, debebantur ipsi dolores. Idem II. de pœnitentia: τὰ ἀμαρτίατα τις ὑπερηφανεῖς αἰρετούται peccata ad debitis genus referuntur. Augustinus III. de libero arbitrio: itaque si non reddit faciendo iustitiam, reddit patiendo miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit: si non reddit faciendo quod debet, reddit patiendo quod debet.

Ipsæ te huic pœna subdidisti] Philo fine libri primi de vita Mosis: αὐτοὶ γάρ τοι αὐτὸς θυμρύζεις, αὐτὸς δεῖται γὰρ τοὺς τιμωρεῖς peccare dum festinatis, ad pœnas ferendas festinatis.

GRONOVII NOTÆ.

3. Venditionis naturalia] De substantia illius contractus.

Tacito] 12, annal. 53.

vōvōs δινηρεούμενα contrāctūs a veterib⁹ appellabantur non tam
tum, quæ mutuis conventionib⁹ constant, sed & quæ legibus sunt
vetita.

III. 1. Sed hujus juris subjectum, id est, cui jus debetur,
per naturam ipsam determinatum non est. Dicitat enim ratio
maleficium posse puniri, non autem quis punire debeat: nisi
quod satis indicat natura convenientissimum esse ut id fiat ab
eo qui superior est: non tamen ut omnino hoc demonstrare esse
necessarium, nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is qui male
agit eo ipso se quovis alio inferiorem censetur fecisse, & quasi
ex hominum censu detrusisse * in censem bestiarum quæ homini
subjacent, quod a theologis quibusdam est proditum. Demo-
critus: φύσις τὸ ἔργον οἰκεῖον τῆς κρέοτος, natura evenit ut melior
sequiori imperet. Et Aristoteles ait deteriora comparata esse in Cajet. VII.
ulūm meliorum, tam in his quæ a natura sunt, quam quæ Pol. XIV.
ab arte.

2. Cui consequens est, ut saltem ab æque nocente & que
nocens puniri non debeat: quo Christi sententia pertinet: qui
vestrum sine peccato est (tali scilicet) primum lapidem mittat,
Joh. VIII, 7. Quod ideo dixit, quia eo saeculo corrupti-
sum erant judæorum mores, adeo ut qui sanctissimi videri
volebant, in adulteriis & similibus flagitiis voluntarentur, ut
videre est Rom. 11, 22. Idem ergo quod Christus dixerat, dixit
& apostolus: quapropter inexcusabilis es, ô homo, quisquis
alium damnas: nam hoc ipso quod damnas alterum, te ipsum con-
demnas, quando eadem facis tu qui alterum damnas. Illud Seneca
huc pertinet: non potest ullam auctoritatem habere sententia,
ubi qui dammandus est dannat. Et alibi: faciet nos mode-
ratores

GROTTII NOTE.

In censem bestiarum] Sic & Moses
Maimonides ad Deut. XXXIV.

GRONOVII NOTE.

4. Quæ legibus sunt vetita] Hi
sunt, qui contraictūs involuntarii
dicuntur Aristoteli εὐωνύμω
άτμα, λαθραία, flues. Inter-
pres Heinianus lib. 5, cap. 5. ethi-
cor.

III. 1. Juris subjectum] Possel-
lor, persona capax, dominus,
exactor. 1, 5. 17.

Qui superior est] Qui potestatem
habet in eum, qui peccavit.

Quovis alio inferiorem] Agnoscit

hoc Cainus Genes. 4. καὶ ἵστη μή
ἐ δίειναι με δοτούντω με omnis
igittur qui invenerit me, occidet me.

2. Puniri non debeat] Hinc indi-
gnatio M. Cælii ad Ciceronem epि-
stol. 14. Scis Appium censurem n̄c
ostenta facere? de signis & tabulis, de
agri modo, de ære alieno acerrime agere?
persuasum est ei censuram lomentum
& mirum esse. Errare mihi videtur:
nam frides eluere vult, venas sibi
omnes & viscera aperit. Et Velleji
de censura Pauli & Planci 2, 95.
cum alteri vis censoris, alteri vita defi-
set, Paulus vix posset implere censu-
ram, Plancus timere deberet, ne quid-
quam objicere posset adolescentibus, aut
objicientes audire, quod non agnosceret
senex.

ratiōres respectus nostri, si consuluerimus nos; * nūnq̄d & ipsi aliquid tale commisimus? Ambrosius apologia Davidis: unusquisque de alio judicaturus de se ipso primum judicet, nec minora in alio errata condemnēt cum ipse graviora commisit.

IV. 1. Altera quæstio est de fine poenitentia proposito: nam quæ diximus hactenus id duntaxat ostendunt, nocentibus injuriam non fieri si puniantur. Inde vero non sequitur omnino puniendos, neque id verum est: multis enim nocentibus multa & Deus & homines condonant, coque nomine laudari solent.

De leg. ix. 2. xi. Celebre est Platonis dictum, ἐπὶ τῷ πάντα δίκαιον γίνεσθαι μίαν & alibi, ἔνεκα τοῦ κακοθερόντος δίκαιον δίκαιον, (εἰδὼς τὸ περιόδος ἀγώνων τούτου ποτὲ) τῷ εἴς τὸν δίκαιον γέγονον. Quod ita vertit Seneca: nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur, revocari eum præterita non possunt: futura prohibentur. Idem alibi: ne homini quidem nocebimus quia peccavit sed ne peccet, nec unquam ad præteritum, sed ad futurum poena referetur: non enim irascitur, sed cavit. Apud Thucydidem Diodorus de Mitylenensis ad Athenienses verba faciens: οὐ τοῦ δικαιοῦ παντὸς αἰτίας, εἰ μὴ τῷ τρόπῳ δικαιεῖνας καλῶσσον, ei μὴ ἔμφεγεν ut maxime illos injuste egisse pronuntiem, non & interficiendos censebo, nisi id expediat.

2. Sed hæc in hominibus punientibus vera sunt: nam homo ita homini alteri ipsa consanguinitate alligatur, * ut nocere ei non debeat, nisi boni alicuius consequendi causa. In Deo alia res est, ad quem Plato dictas sententias male extendit. Dei enim actiones niti possunt ipso summi dominii jure, præsertim ubi meritum hominis speciale accedit, etiamsi finem nullum sibi proponant extra ipsas: & ita Hebræi quidem explicant monides in illud Solomonis quod ad hanc materiam pertinet: כל פעל יהוה רשותו וגו' וגו' רשות יהוה. Ut sensus sit, res singulas Deus facit

GROTTI NOTE.

Nūnq̄d & ipsi aliquid commisimus? Pertinet hue & Ambrosii locus sermone xx. in Psalmum, Beati immaculati ad versiculum, miserationes tuæ domine, citatus causa iiii. quæstione vii. item Cassiodori vi. 21.

Ut nocere ei non debeat nisi boni alicuius consequendi causa] Cassiodorus de amicitia: quod si manus una causa aliquo forte lades alteram, illa quæ lesa est non repercutit, nec se erigit in vindictam.

GRONOVII NOTE.

Si consuluerimus] Interrogaverimus conscientiam nostram.

IV. 1. Oὐ γάρ] Non enim propter peccatum sumitur poena.

Οὐκέτε] Non ideo, quod peccatum est, exigitur supplicium (factum enim fieri infectum nequit) sed propter exemplum vel tempus futurum.

Non peccetur] Ut alii exemplo poenæ a simili peccato absterreantur.

Non enim irascitur, sed] Judex damnans & puniens non ira obficitur, sed prudentia: neque id potissimum agit, ut ulciscatur, sed ut consulat in reliquum, ne aut qui deliquit, iterum, aut aliis simile quid delinquat,

Seneca]

facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum, id est, etiam tum cum impium punit, non alio fine hoc facit quam ut puniat. Quanquam etiamsi receptionem sequamur interpretationem eodem res recideret: ut dicatur Deus fecisse omnia propter se, id est, jure summa libertatis & perfectionis nihil extra se quarens aut respiciens: sicut Deus dicitur ἀνθρώποις, quia non est natus ex aliquo. Certe peccatas quorundam valde perditorum a Deo non ob aliud exigunt sacra verba testantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex ipsorum malo, sublannari atque irrideri impios a Deo. Tum vero & extremum judicium, post quod nulla exspectatur emendatio, imo & in hac vita peccatae quædam inconspicua ut obduratio, verum esse quod contra Platonem dicimus evincunt.

3. At homo cum hominem sibi natura parem punit, aliquid sibi debet habere propositum. Et hoc est quod ajunt scholastici, non debere in malo cuiusquam acquiescere ulciscentis animum. Sed & ante ipsos Plato in Gorgia, eos qui quemquam morte puniunt, aut exilio, aut multa, non hoc βαλεῖσθαι, ^{c. 13. &} simpliciter velle, sed boni alicujus causa, ἐνέκτη τὸ ἄγαθον. ^{Rab. Imm. ad Prov. Proverb.} Et *Seneca ad vindictam veniendum non quasi dulce sit vindicare, ^{xvi. 4.} sed quasi utile. ^{De ira} Etiam Aristoteles septimi de republica capite xiii. lib. II, ait, quædam esse honesta simpliciter, quædam ob aliquam ^{cap. XXXIX.} necessitatem: & posterioris exemplum ponit in peccatarum exactione.

V. 1. Quod ergo a mimo dictum est:

Læso doloris remedium inimici dolor:

& a Cicerone dolorem peccata mitigari: Plutarcho ex Simonide, Γλυκὺ καὶ διὰ σκληροῦ ὁστεοῦ ἀλγεῖται θυμός καὶ φλεγμώνας θεραπίαν καὶ ἀναστάξων περιφέγειν, congruit quidem ei naturæ quam homo cum bestiis habet communem: est enim ira ut in bestiis

G R O T T I N O T E .

Seneca] Ejusdem est libro eodem de ira secundo, capite xii. Exsepar, quia operiet, non quia dolet.

Quam homo cum bestiis habet communem] Inde ista Homerica: γέλοι μη τούτοις ἡρῆι· illum fera prenderat ira. Item:

Ἄγετο εὖ σύθεσι θέτο μεγάλης τρέχει θυμός.

Efferat ipse animum magnum sibi peccatore in alto.

Item:

Αἴτι' Αχιλλεῖ δύμαστον θυμός μήτερ.

Magnum animum sed Achille deinceps.

G R O N O V I I N O T E .

2. Ut puniat] Puniendo iustitiam demonstret, etiamsi ad neminem exemplum pertineat.

Inconspicua] Quæ non incurruunt in oculos, sed in animis sentiuntur patientium.

3. Aliquid sibi debet habere. &c. Non debere in malo] Non id tantum spectare, ut malum habeat noxius, sed potissimum ut propter eum punitum misus sit malorum.

V. 1. Γλυκὺ καὶ] Dulce & non asperum quasi ægrotō animo & inflammato medicinam adhibere satisfactionem.

Ei naturæ] Facultati animi τὸ θυμός.

Fever

bestiis ita in homine ζέσις πενηντίδις εύμολός δι' ὕρετιν ἀνθυπότειας, ut recte definit Eustathius, * fervor sanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris, qui appetitus adeo per se caret ratione, ut saepe feratur in ea, quæ non læseunt, ut in scetus feræ qua læsit; * aut in sensu carentia, ut in lapidem quo ictus est canis. At talis appetitus in se spectatus * non convenit parti rationali, cuius est imperare affectibus; ac proinde nec juri naturæ, quia id est dictatum naturæ rationalis ac socialis qua talis est. Dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, nisi id bonum aliquid habeat propositum. In solo autem inimici dolore, ita nude spectato, nullum est bonum nisi falsum & imaginarium: ut in divitiis supervacuis, multisque aliis rebus ejusmodi.

2. Atque hoc sensu ultiōne improbant in hominib⁹ non Lib. 11, de Christiani modo doctores * sed & philosophi, ut Seneca: inhu-
stra c. 32. manum verbum est & quidem pro iusto receptum ultiō, & a contumelias non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit tantum excusatus peccat. Imo si Maximo Tyro creditus, ὁ πνωσῶν τὸ πενηντίδιον ἀδικώτερος, iniquior est qui se ulciscitur eo qui prior nocuit. Musonius, id, ait, cogitare quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, fere est, non hominis. Apud Plutarchum Dion is qui sapientiam Platonicam in actus civiles convertit: τὸ ἀνημογεῖδεν τὸ πενηντίδιον νόμος δικαιότερος ἀεὶ διότι πολὺ περ δύο μᾶς ἀδενέας ultiōne legis arbitrio justiorem censeri illata injuria: at si natura spectetur ex eodem animi morbo nasci.

3. Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore, qua dolor est, satiari. Atque adeo quo hominum quisque

GROTIUS NOTE.

Fervor] Inde σέβαστο χέλων, bilium extinguere, apud Homerum.

Ait in sensu carentia] Seneca de ira libro 11, c. 26. His irasci quam stultum est, que iram nostram nec meruerunt nec sentiunt. Brasiliani, feri homines, de ferro ita ut de homine se vindicant.

Non convenit parti rationali, cuius est imperare affectibus] Vide quæ in hanc rem Seneca de ira libro 1, c. 5.
Sed & philosophi] Plato Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro xx. curationis.

GRONOVII NOTE.

Parti rationali] Τοῦ λογικῆς καὶ γνωμικῆς.

Id est diuersum nature] 1, 1, 10.

Imaginarium] Ut Vitellii, qui se pavisse oculos spectata inimici morte factabat. Tacit. 3, hist. 39.

Divitiis supervacuis] Ut Caligula, qui super imminentes aureorum acertos patentissimo diffusos loco andis pedibus spatiabatur, & toto corpore aliquamdiu volutabatur. Suet. c. 42.

Nisi ordine] Quia præcedit contumelia, sequitur ultiō.

Qui sapientiam Platonicam] Quod ait de se & Catone Cicero: nos philosophiam quæ quibusdam otii esse ac desidie videntur, in forum arque in rem publicam & in ipsam aciem duximus. 15, familiar. 4. Similiter idem de Demetrio Phalereo. 3, de legib. 6.

Qua dolor est] Ita ut nihil aliud in ea queratur, & spectetur quam dolor,

Nempe

que minus valet rationis usu, eo ad vindictam est prior.
Ieuenalis:

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.
** Nempe hoc indocti, quorum recordia nullis*
Interdum aut levibus videas flagrantia causis:
Quarculacunque adeo est occasio, sufficit ira.
Chrysippus non dicet idem, nec mite Thaleüs
Ingenium, dulcique senex vicinus Hymetto,
*Qui partem accepta seva inter vincia cicu*e**
Accusatori nollet dare. Plurima felix
Paulatim vitia atque errores exuit omnes,
Prima docet rectum sapientia: quippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguae voluptas
Ultio: continuo sic collige, quod vindicta

** Nemo magis gaudet quam femina.*

Eodem sensu Lactantius: *imperii & insipientes squando accipiunt Lib. vi;*
injuriam caco & irrationabili furore ducuntur, & ius qui sibi nocent
vicem retribuere conantur.

4. Liquet ergo ab homine hominem non recte puniri tan-
 tum puniendi causa; quæ ergo utilitates rectam faciant penam
 videamus.

V. 1. Pertinet autem hoc peñarum partitio, quæ est apud
 Platonem Gorgia, & Taurum philosophum ad eum locum cuius
 verba Gellius recitat libro vi, cap. xiv. nam partitiones istæ
 ex fine desumptæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisse-
 set, emendationem & exemplum, tertium addidit Taurus

* *τηνω-*

G R O T I I N O T E .

Nempe hoc indocti] Seneca de ira
 1. 13. Atqui iracundissimi infantes
 senesque & agri sunt, & invalidum
 omne natura querulum est.

Nemo magis gaudet quam femina] Terentius Heceya:

Pueri inter se quæ pro levibus
noxiis iras gerunt.

Quapropter? quia enim qui eos
gubernat animus

Infirmum gerunt.

Iudem mulieres sunt ferme ut pueri,
levi sententia.

Ammianus Marcellinus libro xxvii.
 de ira sic loquitur: *hanc esse ulcus*
animi diuturnum, interdumque perpe-
nuus, prudentes definunt, nasci ex
mentis mollitie consuetum, id asse-
rentes argumento probabile, quod
iracundiores sunt incolubibus lan-
guidi, & femina maritus; & juve-

nibus senes, & felicibus erumnoſi.

G R O X O V I I N O T E .

Indocti] Stoicorum sermo, qui
 doctum dicebant solum sapientem,
 seu qui secundum virtutem viveret,
 ιδιώτες. Arrian. diss. 3, 19. Η
 εργόν θύρος ιδιώτα καὶ φιλοσόφου
 Seneca 7, de benef. 17. *Bono sunt bene-*
ficia: unum, quod dare nisi sapiens
sapient non potest, hoc est, absoluunt
& rarum beneficium: alterum vul-
garē, plebejū, cujus inter nos impe-
ritis communis est.

Dulcique Hymetto] Propter mel
 celebratum, quod ibi faciebant apes.

Senex] Socrates.

Accusatori] Anyto aut Melito.

VI. 1. *Gorgia]* Pag. 357.

Emendationem] Ut corrigatur &
 melior fiat, qui peccavit.

Exemplum] Ut alii peccare cayant.

Tyros

Rhet. I.
mp. 10.

* τιμωρίαν, quam Clemens Alexandrinus definit, καὶ στοόδσιν εἰς τὸ ἔγχοντα συφέρειν ἀγαθεοράμψιον mali retributionem que ad exigentis uilitatem refertur. Aristoteles, qui omissa poena exemplari, hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, ἔγχοντα ἐνεκαὶ οὐ διπλωμάτην, exigentis causa ut ei satisfiat: Plutarchus quoque eam non omisit, cum dixit: αἱ τοῦ χειροῦ τοῖς τολμωρόμοις ἀπαντῶσι τιμωρίαν ηγήται μελόνταν εἰσὶν ἐπιτιχέστεις ἀδικημέτουν ηγήται μελίσσων παραγγελέων τὰς πεπονθέσεις ἐνεσιν αὐτοῖς· que facinus statim subsequuntur poena, non modo in posterum inhibent delinquendi audaciam, sed ἡ injuria affectos maxime consolantur. Et haec proprie est quam idem Aristoteles refert ad δικαιοσύνην σωματικήν, justitiam quam ipse commutatricem vocat.

2. Sed subtilius ista examinanda sunt. Dicemus ergo, in peccatis respici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cuius intererat, non peccatum esse, aut indistincte quorumlibet.

VII. 1. Ad horum trium finium primum pertinet poena, quæ philosophis modo νοθεία, modo κόλασις, modo αὐτογένεσις dicitur, Paulo jurisconsulto poena quæ constituitur in emendationem, σωφρονισμός ἐνεκαὶ Platoni, Plutarcho λαζαρίς ψυχῆς animi medicatrix, quæ hoc agit ut eum qui peccavit redat meliorem medendi modo, qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero deliberata ac frequens, quan-dam gignit sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur, ideo vitiis, quam primum fieri potest, admenda est illecebria, quod fieri rectius nequit, quam si * dolore quodam sub sequente saporem amittant dulcedinis. Platonici recitante Apulejo: gravius ἡ acerbius est omni supplicio si noxio impunitas differatur; Ann. III. nec hominum interim animadversione plectatur. Apud Tacitum est: corruptus simul ἡ corruptor ager ἡ flagrans animus haud

GROTI'S NOTE.

Tiμωρία] Tria hæc νοθεία, νηστεία, κόλασις, emendationem, satisfactionem, exemplum, etiam Chrysostomus ponit in 1 ad Corinth. XI, 32.

Dolore quodam sub sequente] Seneca de ira l. v. quemadmodum quodam hæfilia detorta ut corrigamus adurimus, & adactis cunctis non ut frangamus sed ut explicemus, elidimus, sic ingentia vita prava dolore corporis animique corrigimus. Idem de ira 11, 27. In his erunt boni magistratus, parentesque, & judices, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia que profutura torquent.

GRONOVII NOTE.

Tiμωρία] Satisfactionem: ut injuria dematur & in posterum securitas præstetur lafo.

Plutarchus] De sera Numinis vindicta, p. 548.

VII. 1. Poena, que philosophis] Latinis admonitio.

Deliberata ac frequens] Quæ fit ēc σωματικῶς, ex proposito & destituto, ac sèpius repetitur.

Proclivitatem] Propensionem & facilitatem ad eam iterandam.

Illecebria] Blanda illa Siren, illa suavitatis, quæ in peccatum trahit atque illicit.

Inter

haud levioribus remedius restinguendus est, quam libidinibus ardescit.

2. Punitioem quæ huic fini inservit natura cuivis esse licet *Tb. 2, 2.*
tam qui judicio valeat, & ejusmodi generis aut paribus vitiis *q. 33. 3.*
non teneatur, ex ea quæ verbis fit castigatione appetat.

Amicum castigare ob meritam noxiā,

Immune est facinus, verum in etate utile.

*Plaut.
Timon.*

In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent, differimen * inter personas quibus id liceat aut non liceat non est factum a natura (neque enim potuit, nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitate peculiariter commendat) sed a legibus, quæ communem illam generis humani propinquitatem, vitandarum rixarum ergo, ad proximos affectus restrinxerunt, ut videre est tum alibi, tum Codice Justinianeo, titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophontis ad milites: εἰ μὲν ἀγαθὸς ἐκόλαστος πνεύ, ἀξιῶν ταύχεν δίκιος, οὐαὶ καὶ γενέσις ιδοῖς καὶ διδάσκαλοι παισί. καὶ γὰρ λατρεῖ τέμενον ἐπ' ἀγαθῷ. si quem ut prodessem verberavi, penam debere me profiteor qualem parentes filii & magistri discipulis: nam & medici agrotion suo ipsius bono urum ac secant. Lactantius libro vi. Qubet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est, ut peccantes eos assiduis verberibus corrigamus, ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad vitia nutritur.

3. Hoc vero puniendo genus ad mortem pertingere non potest, nisi eo modo quem reductivum vocant, quo negationes reducuntur ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus *Marc. XIV, 21.* dixit melius quibusdam futurum fuisse, id est, non tam male, si nati nunquam essent, ita ingenis insanabilibus melius est, id est, minus est malum emori quam vivere, quando certum est vivendo peiores evasiuros. De talibus Seneca loquitur, cum ait *De irac. 5.* interdum

G R O T I I N O T E .

Inter personas quibus id liceat] Vide Augustinum Enchiridio cap. 72.

G R O N O V I I N O T E .

2. *Immune est facinus*] Pro quo non penditur vestigial, quod licet facere sine munere atque onere civili: vel pro quo nemo munis est sine munificis.

Communem illam generis] Quæ omnibus melioribus dabat castigandi fontes facultatem.

Vitandarum] Ne lites injuriarum augerentur.

Ad proximos affectus] Necessitates vel necessarios. Sic Claudius in recognitione equitum, juvenem probri plenum, sed quena pater sibi probatissimum affirmabat, sine ignominia dimisit, habere dicens censorem suum. *Suet. 16.*

3. *Pertinere*] Perinere voluit dicere, id est, extendi, porrigi.

Reductivum] Quo quid alicui non direcete adest, sed per applicacionem aut interpretationem: ut quum bonum alicui dicitur, quod non nocet, etiamsi nec magnopere profit. i, 1, 10.

interdum ut percant interesse pereuntium. Jamblichus: οὐτε πολὺ τὸ παντού βέλην τὸ καίσαρις οἱ Αριστέραι, οὐτε τὸ μοχθηρόν τὸ πεθάνεις οἱ ζην· quomodo suppurrato melius est utri quam sic manere, ita improbo mori quam vivere. Talem vocat Plutarchus ἐπεργις γε πάντως βλασφεμίην, αὐτὸν τε βλασφεμώτατον, ceteris noxiis quidem, at sibi maxime. Et Galenus cum morte puniri homines dixisset, primum ne vivi noceant, deinde ut alii pœnas metu deterreantur, addit: καὶ τέτταν εἰς οὐτοῖς εἰναι νοσοῖς ἀμενον πεθάνεις διεφθερότος οὐτε τὴν ψυχὴν οὐτε φύσιν ἔχειν τὴν κρανίον· tertio οὐτις expedit mori ita corruptius animo ut ad sanitatem perduci nequeant.

^{I Joh.v,16.} 4. Sunt qui hos ipsos esse putant quos Johannes apostolus ait *ad mortem peccare. Sed quia fallacia sunt ejus rei argumenta, dictat caritas neminem temere habendum pro deplo- rato, ita ut hoc quidem fine animadversio, non nisi raro admodum, locum habere possit.

VIII. 1. * Utilitas ejus cuius intererat non peccatum esse in eo sita est, ne posthac tale quid patiatur ab eodem aut ab aliis. Gellius ex Tauro hanc speciem sic describit, cum dignitas auctoritatis ejus in quem est peccatum tuenda est, ne prætermissa animadversio contemptum ejus pariat οὐ honorem levet. Sed quod de auctoritate laesa dicit, idem de libertate cujusque aut alio jure laeso intelligendum est. Apud Tacitum legimus: consulteret securitati justa ulione. Ne qui laesus est ab eodem malum patiatur tribus modis curari potest: primum si tollatur qui deliquit, deinde si vires nocendi ei adimantur, postremo si malo suo dedoceatur delinquere, quod cum emendatione de qua jam egimus conjunctum est. Ne ab aliis laedatur qui laesus est,

GROTIUS NOTÆ.

Ad mortem peccare] Ταῦτα καταρρέουσατ morbo tentos insanabili hos vocat Chrysostomus 2 Corinth. XIII, 9. Julianus secundo libro de Constantio: θεῖος οὐτος οὐδὲ αὐτοποιάτων καὶ τοῦ οὐδεποιώτων εἰκόνεις αἰδίνεις, καὶ οὐ μόνο τὴν θεοποιίαν απεισαμένεις, οὐδὲ οὐδιάλεπτημένην τούτοις Ιερομονάστοις παρατητοῦσαν τὴν πανώλην επινοήσας, οὐκ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μᾶλλον οὐδὲ τὴν θεοποιίαν αἴσιας· cum duq sint deli-

ctorum genera, alia quidem quae spem prebeat rerum meliorum, neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum insanabilitatem peccantium; huic generi leges mortem malorum exi-

tum reperire, non tam ipsorum quam omnium aliorum bonū.

Utilitas ejus cuius intererat non peccatum esse] Etiam hujus rei in feris imago quædam. Leo in adulteria pœnam confusgit. Plinius Historiæ naturalis VIII, 16.

GRONOVII NOTÆ.

Ut pereant, interesse] Sic Neroni coniurationem quidam imputabant, tanquam aliter illi, nisi morte, succurrere non possent. Sueton. Ner. 36.

VIII. 1. *De auctoritate laesa]* Personarum publicarum.

De libertate] Privati cuiusvis.

Vires nocendi ei adimantur] Debilitando aut vinculis coercendo, num. 9.

Hoc

est, punitione non quavis sed aperta atque conspicua quæ ad exemplum pertinet, obtinetur.

2. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos si dirigatur vindicatio etiam privata, si jus nudum naturæ, id est, abductum a legibus divinis humanisque, & ab his quæ non necessario rei accident, respicimus, non est illicita: sive fiat ab ipso qui Iesus est, sive ab alio, quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset id, quod nobis non *De inventione*^{11.} opinio sed innata vis affert, inter ejus exempla collocat vindicationem, quam gratiaæ opponit: ac ne quis ambigeret quantum eo nomine veller intelligi, vindicationem definit, per quam, vim ac contumeliam, defendendo aut ulciscendo, propulsamus a nobis ac nostris, qui nobis cari esse debent, & per quam peccata punimus. Mithridates in oratione quam ex Trogo exscriptis Justinus: *adversus latronem si nequacut pro salute, pro ultiōne tamen Libro sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum ἀμύνειν φέρει vocat in vita Arati Plutarchus.

3. * Hoc naturali jure defendens se Samson adversus Palæstinos, insontem se restatur fore si Palæstinos qui se malo affecerant malo vicissim afficeret: & post peractam ultiōnem, eadem se tuetur ratione, dicens se ipsis fecisse quod ipsis sibi fecissent priores. Plateenses apud Thucydidem: ἐρῆτας ἐπιμαρτυρεῖται τὸν πᾶντα νόον τὸν εἶναι ἀμύνεσθαι τὸν πάντα νόον τὸν εἶναι ἀμύνεσθαι. merito eos ulti sumus, jure apud omnes ut hostilia parantem ulcisci licet. Demosthenes, oratione adversus Aristocratem, communem ait esse legem inter homines, ut cum qui nostra vi rapiat ulcisci nobis fas sit. Et Jugurtha apud Sallustium, cum dixisset Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum, addit, populum Roma-

G R O T T I N O T E .

Hoc naturali jure] Φόροι φόροι τελεῖσθαι. Romulus de Tacito occiso a Laurentibus, eadem oade pensatum, apud Plutarchum: idem Plutarchus de Mantinenisibus male tractatis ab Achaeis: καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ ἀμύνειν τέλον & hec quidem ultiōnis aequitatem in se habebant. Belisarius apud Procopium Vandalicorum i. εἰπεν γάρ τοι τοῖς αὐτούσιοις ἡ οὐρανὸς βιογενεῖς ἔχετε: naturālis enim est laeti hominis in eum qui vim intulit inimicitia.

G R O N O V I I N O T E .

2. *Abductum a leibus*] Id quod dicitur recta ratio nondum adstricta legibus: praterquam in paucis casis

bus, ubi ex contingentī mutatur res, ut si parentes, si mentis homo commotus injuriam intulerit, si ipse causam dederit miserendo prior,

Non opinio] Qualiscumque persuasio, sed ingenita sententia & judicium animi.

Gratia] In qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, alterius remunerandi voluntas continetur, cap. 53.

Defendendo] Arcendo, prohibendo.

Ἀμύνειν τέλον] "Ἄρδη" ἀπαγόρευτον τὸν τε τοις αὐτοῖς κακοῖς, quo versu Homerico (extat cum alibi, tum l. a. v. 369.) Claudius saepè pro tessera utebatur. Sueton., cap. 42.

Orat. pro
quatuor.

De off. l. 1.
§. 40.

Et 29.

Hist. IV.

Romanum neque pro bono neque pro recto facturum si ab iure gentium se prohibuerit: id est ab ultione. Aristides orator & a poëtis, & a legum auctoribus, & a proverbiis, & ab oratoribus, & omnibus denique hoc ait probati ἀνανίεσθαι τοὺς οὐρανούς, ultionem sumi de his qui injuriam facere aggressi sunt. Mac-
cabeos laudat * Ambrosius, quod etiam sabbato * ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. Idem adversus Judæos incensam a Christianis basilicam graviter querentes disputans, sic ait: *Ac certe si iure gentium agerem, dicerem quantas basilicas Iudei tempore imperii Juliani incenderint: ubi * jus gentium vocat par pari referre. Nec aliter apud Tacitum Civilis: egredium prerium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & scilicet hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus iure gentium penas reposco.*

4. Sed quia in rebus nostris & nostrorum affectu corrum-pimur, ideo simul multæ familiae in unum locum convene-runt, judices constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, adempta cæteris quam natura indulserat libertate. Lucretius:

*Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est legibus aquis,
Hanc ob rem est homines pertulsum vi colere evum.*

Demosthenes in Cononem: *αφεόμενοι δὲ τοῖς νόμογις εἶναι τάπαν
ἔργα τὸ δίκαιον, μηδὲ τὴν δικαιοσύνην οὔμην, μηδὲ βελτίων
τοῦτο κατένεδεν* placuit de omnibus his injuriis * ex legibus judi-cium exerceri, non autem ex cuiusque impetu atque arbitrio.

Quin-

GROTII NOTE.

Ambrosius] Eudem vide oratione contra Symmachum.

Ulti sunt innocentium necem fratrum suorum] Vide Josephum antiquæ historiae xiii, 1. de vindicata Johanni morte.

Jus gentium vocat par pari referre] Sic & Livius libro 1. cum Laurentes iure gentium agerent.

GROTONII NOTE.

3. *Neque pro bono, neque pro recto*] Apud Sallustium est, neque recte neque pro bono, cap. 22. Cæsar 5, Gall. 7. nihil hunc se absente pro fano facturum.

Ab ultione] Puta iure gentium permissa.

Proverbiis] Dictis per allegoriam & sententiis vulgi usu receptis.

Basilicam] Quæ pro prosœucha, vel synagoga utebantur.

Quantas basilicas] Quod christia-norum templa, vel ecclesiæ.

4. *Affectu corrumptimus*] Nimio-illarum amore facile ultra fines terminosque justæ vindicationis prove-himus.

In unum locum convenerunt] In civitate coierunt.

Pertulsum vi colere] Potius visum legibus quam armis disceptare. Justin. 43, 4.

GROTONII NOTE.

Ex legibus judicium exerceri, non autem ex cuiusque impetu atque arbitrio] Tyndareus adversus Orestem sic declamat in Euripidis Oreste:

Περὶ τοῦτον δύον τις γένεται σοφίας πίει;

*Εἰ τὰ κακὰ ποτὲ φανερά τοι τὰ
μὴ κακά,
Τότε τις αἰδηψῶν θέτεται σωματών
περι;*

Opus

Quintilianus : *injurie compensatio non solum iuri inimica, sed paci:*

Οσιε τὸ μὴ δίκαιον ἐν εὐκέ-
λατο,
Οὐδὲ γλωσσὴ δηλοῦται κοινῶν ἐλάγρων
ῥόμον.
Ἐπι τῷ γὰρ ἑπτήθουσα Ἀγαμέμνων
βίον
Πληγὴς θυματεῖσθαι ἀπὸ τοῦ
(Αἰχμῶν ἔργου, οὐ γάρ αἰτίων
ποτε)
Χρῆστον ἀποτελεῖται πειθαρέ-
σθαι
Οσίας, διώκοντος ἐκβαλλούσας τὸ δωμά-
των
Μητρίας, τὸ σᾶφερ τὸ ἔλατον ἀν-
τὶ συμφοροῦ;
Καὶ τὸν τόπον τὸν ἄνθες τὸ φύσεις
τὸν τόπον.
Ναὺς δὲ τὸν αὐτὸν διάφορον ἡλίῳ
μητέλε,
Κακοὺς γάρ αὐτοὺς ἐνδίκιας ἡγε-
μονούσι,
Αὐτοῖς κακοῖς κακότο δημιούργος κατα-
στοί.
Ἐργάσματα Τοῦ Μεγάλως τοσούτα
σε.
Εἰ τὸν δὲ πάσοντανταν ὁρόλεπτον
γυμνόν,
Καὶ οὐ τύχει πάτερ αὐτὸν μητέραν
καταπο-
κέποι, ὃ κάτιν πλέομβον φόιον
φέντε
Δύστι, πίστεις Τοῦ κακῶν ωραῖον-
στενούς;
Huius me jubes certare de sapien-
tia?
Quae pulchra queque fæda si cunctis
patent,
Isto homine tandem quis fuit demen-
tior?
Qui nec quod aquum est mente per-
vidit sua,
Ne quod per omne Graciam leges
jubent?
Namque ubi Agamemnon spiritum
efflarat suum,
Transverbaterat a-mea nata caput,
(Quod turpe facinus absit ut dicto
probem)
Tunc illi rite debuit matrem ream
Peragere cadis e lare ejicitam suo.
Ita temperate periret; miseriam,
Pœnas periret jure, servaret pium,

Nunc subiit illum quod prius matrem
nefas,
Illam malam vocat ille, non injur-
ia:
Sed peior illa est ipse dum matrem
nebat.
Menelaē, si permittis hoc te inter-
rogo:
Irata se uxor conjugem occidet
suum,
Hanc ulti ipse filius tradet neci;
Et rursus illo genitus hanc eadem
nova
Cede expiabit, sine quo stabunt
mala?
Quia postrema plena prudentia
materiam disserendi & philosophis
& oratoribus præbuerunt, Maximus
Tyrius in dissertatione an referenda
injuria: αἴ τοι ὁ αἰδικυθεὶς σώματον,
αὐτὸν μεταβαίνει τὸ κακὸν αὐτὸν ἀσθε-
τταί, καὶ μεταπιδέει τὸν βλασphematoν,
ἀδικίας αἰδίνιας, αἱ γάρ τοι αὐτοὶ τόποι
διηγεῖσι τοι πειθαρέα συγγενεῖς ἐπικίνδυ-
νοι τὸν αἰδικυθεῖσαν, ἐπαναστρέψοντες τὸν
αὐτὸν εκάτεντον αὐτὸν τὸ τιμωρεῖ-
τον γάρ δίκαιον τὸν ἀμφοῦ τούτον, ὁ Ζεύς
γάρ οἶον πεισόμενος, δικαιοστικὸν τὸν αἰδι-
κυθεῖσαν; τὸ τε βαθύτατον τὸ κακὸν,
τὸ πᾶν σκότεον. Nam si is qui passus
est in injuria ultionem sumet, transibit
malum ab hoc ad illum velut satu quod-
dam, & injustitia in justitia succedit;
quippe si hoc iure posito concedis ei qui
malum pertulit vindicare in eum qui
fecit, sequitur ut rursus ab hoc ad illum
se referat ultio, est enim justum par-
atrique pati. Si id ita est, quid nobis
secessisti, Iupiter, justitiam ex injuriis
constitatis? & quo procedis, ubi vero
stabilit hoc malum? Aristedes oratione
de pace: τοιούτοις διατίθεται
τοιούτοις, αἱ τοιούτοις τοιούτοις
καταλογούσι, οἱ μετ' αὐτοῖς αἱ ταῦτα τοιούτοις
τοιούτοις· quis enim Gracorum erit
reliquus, si propter eos qui jam perire
superstites alii perpetuo idem malorum
ferent? Habet idem Aristedes sensum
similem, in Leuctrica secunda.

G R O N O V I I N O T E .

Injurie compensatio] Privata vin-
dicta.

paci: est enim lex, forum, judex, nisi quem jure vindicari pudet.
 L. nulli. C. Imperatores Honorius & Theodosius: idcirco judiciorum vigor
 de iudicis. jurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi per-
 cassiod. lib. mittere valeat ultionem. Rex Theodoricus: hinc est quod legum
 IV, ep. 10. reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur
 impulsu.

S. Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis
 ubi judicia sunt nulla, ut in mari. Quo forte referri potest quod
 Vell. Pat. I. 11. C.
 Plin. in Ces. Apud Stob. de legibus.
 Caius Cæsar privatus adhuc piratas, a quibus captus fuerat, classem
 tumultuaria persecutus est, ipsorumque naves partim fugavit,
 partim mersit, & cum proconsul negligeret animadvertere in
 captos piratas, ipse eos in mare reveritus cruci suffixit. Idem
 locum habebit in locis desertis, aut ubi Nomadum more vivi-
 tur. * Sic apud Umbricos narrat Nicolaus Damascenus sibi
 quemque fuisse ultorem: quod & apud Moschos hodie impune
 fit, post tempus aliquod aditi judicis. Nec aliunde origo singularium
 certaminum quæ ante christianissimum * Germanicis
 nationibus usitata, alicubi necdum satis desueta sunt. Ideo apud
 Lib. II. Vellejum Paterculum mirantur Germani, cum Romanæ juris-
 dictio formam conspicerent, quod injurias iustitia finiret,
 quod solita armis discerni jure terminarentur.

6. Lex Hebræa propinquò occisi permittit ut extra asyli loca
 homicidam interficiat: recteque notant interpres Hebræi
 talionem pro mortuo manu exigi posse; pro se, ut puta in vul-
 nere, noui nisi per judicem, quia scilicet difficilior est modera-
 tio ubi proprius dolor accedit. Parem morem, privatim vindicandæ

GROTIUS NOTÆ.

Sic apud Umbricos] An Umbros
 in Italia significatis voluit? apud
 Afrorum multos idem moris fuisse
 testis est Leo Afer lib. II. c. de
 Tefechis, & capite de Teijuta, &
 alibi.

Germanicis nationibus] Gothos
 suos corrigens rex Theudericus apud
 Cassiodorum IIII, 23. Remove
 consuetudines abominanter inolitas, ver-
 bis ibi potius non armis res tractetur.
 & 24. Car ad monomachiam recurritis?
 quid opus est homini lingua, si
 causam manus agit armata? Trachonitis
 in oriente, ῥομανικη τε πόλις οἰκεῖων φονεῖς.
 mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidis.

GRONOVII NOTÆ.

Vindicari pudet] Ne scilicet turpi

judicio conficitur, ut de fratribus
 loquitur Cicero 9, famili. 25.

5. Ubi judicia sunt nulla] I. 3. 2.
 Cæsar privatus adhuc] Videtur
 legationem liberam habuisse, ut
 solebant illustres viri & juvenes
 Romani peregrinantes: itaque, quod
 fecit, tanquam legatus pop. Rom.
 fecit.

Nomadum more] Sine moribus,
 sine lege, sine justo imperio. Sal-
 lust. Jug. 18.

Singularium certaminum] Vide
 extraict pour l'antiquité des duels,
 dans les memoires de Mons. de
 Bethune to. 4, p. 323.

6. Lex Hebræa] Numer. 35, 6.
 Talionem pro mortuo] Ob occisum
 propinquum cuivis de homicida
 poenam sumere licuisse; de auctore
 vulneris, qui fauciatus esset, ipsi
 nemini.

candæ cædis, apud vetustissimos Græcos fuisse appetet ex Theoclymeni verbis quæ apud Homerum sunt odyssæ O. Sed maxime frequentia sunt hujus moris exempla inter eos qui communem judicem non habent. Hinc iusta bella definiri solent, Augustino L. II. q. 10. teste, quæ ulciscuntur injurias: & Plato bellicum certamen probat, super Job. μέχεται δὲ ἀνθρώποις ἀναγκαῖον τὸν θεόν τον ἀνθρώπων L. de rep. σέβειν δικαῖον· donec qui in culpa fuerint cogantur innocentibus dolore affectis penas pendere.

I X. 1. Utilitas indistincte quorumlibet, qui finis erat tertius, easdem habet partes quas illa quæ ad lœsum pertinet. Nam aut hoc agitur ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit eum tollendo aut debilitando, sive constringendo ita ut nocere nequeat, aut emendando: aut * ne alii impunitate illecli aliis quibusvis molesti sint, quod ex suppliciis conspicuis obtinetur, quæ Græci L. 7. C. ad 1. οὐδεὶς μάλα, Latini exempla vocant: quæ ideo adhibentur I. I. C. ad ut unius poena metus sit multorum, ut poenæ genere deterreri L. Jul. rep. cæteri possint, ut leges loquuntur, οὐδεὶς οὐδεὶς ποιῶντες καὶ φοβῶνται, ut Demosthenes.

2. Hujus quoque juris potestas naturaliter penes unumquemque est. * Sic Plutarchus virum bonum ait a natura magistrorum

G R O T I I N O T E .

Ne alii impunitati illecli aliis quibusvis molesti sint] Polybius leones ob hominum appetitum crucifixos vident, quia ceteri metu poena similis absterrentur eadem noxa. Plin.lib.VIII, c.16.

G R O N Q V I I N O T E .

Qui communem judicem] Qui diversatum sunt civitatum, aut aliis atque aliis magistratibus parent.

I X. 1. Aut debilitando] Pro quibus dixit num. 8. vires nocendi adiumento.

Latini exempla] Terent. Eun. 5, 6. Utique exempla in te edent. Plautus Molt. 5, 1. 17. Faciam ego exempla in te. Justin. 18, 7. Statuam in te exemplum. Liv. 29, 27.

G R O T I I N O T E .

Sic Plutarchus] Idem Pelopida: οὐδὲ φεύγει, οὐδὲ τίκη, οὐδὲ προστατεύει, τοῦ σώζειν διατίθεται τὸν τοῖς τοῖς διαφέροντος ἀρχετα τῷ φίστῳ διδίδειν· prima eademque antiquissima lex eum qui servare potest ei qui salute opus habet naturaliter magistratum designat. Et Philopæmene: τὸς

ἐποτὲ πολίτες ἀνακαθεῖστε τοῖς μόνοις, οὐτε χαροποιίας φεύγοντας, αὐτὸις διέπατος ἄρχοτι τοῖς κρατεσταῖς οὐτοις εἰσαγόντες] suscepit cives suos qui negre legum neque suffragiorum tempus expellaverunt, sed ipsum sequebantur nature lege, qua semper potiorem vult imperare deterioribus. Similia apud eum habet fine vita T. Flaminii. Scriptor de causis corruptæ eloquentia, de oratoribus agens: hi ne privati quidem sine potestate erant, cum & populum & senatum consilio & auctoritate regerent. Chrysostomus 11 ad Corinthios VIII, 13. de Mose: καὶ οὐδὲ δὲ καθεγούμενος λαὸς διὰ τὴν ἐργασίαν, διὸ οὐ σφόδρα αἰσχυτες ἔπειτα οὐδὲ μάτιον ἔβασαν. εἰκάσιον, τὸς τε κατίστατο ἄρχοντα καὶ δικαστῶν ἐφ' οὐκαντί λίγος; τὸν ἕργα ὄρες, Εἴ τοι δὲ καρπηγοεις αἱματάνες, ωστε ἂν τὸ τιμωρία τὸν τελετὴν ἀπέστα, καὶ τῷ πεπονικότι μάλιστα σοματικὸν βουλγάρια, λίγοι, τὸς τε κατίστατο λαρεῖον καὶ τιμωρία εἰκασίασις; οὐ τίκην, οὐ βιλτίσια, οὐ οὐσίαν οὐ σῆν· οὐτω καὶ τίκην οὐ διπλήν τοιστοις ἐπεινεῖται καὶ οὐ τίκην

cum designari, & quidem perpetuum: nam ipsa naturæ lege ei principatum deferri, qui agat justa. Sic sapientem nunquam esse privatum Nasice exemplo probat Tullius; & Lollium non unius anni consulem Horatius vocat: & Euripides Iphigenia in Aulide:

Mente qui prudente pollet is magistratum gerit.

Quæ tamen in republica intelligenda sunt, quaterius ejus leges
id ferunt.

3. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus: ipsius enim verba quia notabilia sunt adferam. Primum de jure bestias interficiendi sic illi videtur: οὐδὲν φόνος οὐ μὴ φόνος ὁδεῖ εἴδεται αἰδίνεοντα οὐδέποτε αἰδίνειν αἰδίνεται οὐ πλέον, οὐ τοις διηγείται τοτε ερδεῖν μηδέποτε οὐ μηδεῖν. de occidendis aut non occidendis animantibus ita se res habet: que injuriam faciunt aut facere volunt quisquis occiderit, purus est, adeo quidem ut hoc fecisse quam non fecisse sit rectius. Et mox: πλέονται οὐδὲν τὰ πηγαίνοντα οὐδὲ δικτυούσι πάντα τὰ παντά· ea que injuste nobis nocent omnino et omnia fas occidere. Et certe non improbabile est hoc more vixisse viros probos * ante diluvium, antequam Deus suam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus ceteris prodidisset. Rufus: ὅκας τε κιναδέων τε οὐ έργετε αὐτούς φατε τοι πολεμεῖν, οὕτω οὐ κατ' αὐθάρπτου δοκεῖ μοι οὐδὲν ειναι

Ante diluvium] Aliquos & postea moris primavri memorē; ita Dicæarchus & alii quos testes citat Hieronymus contra Jovinianum.

GRONOVII NOTÆ.

2. *Magistratum designari*] *Jus quoddam imperandi aliis habere*; *quo pertinet, quod apud Horatium pueri ludentes, rex eris, ajunt, si recte facies.* l. 1, ep. 1.

*Non unius anni consulem 14. od. 9.
Sic Stoici solum sapientem dicebant
esse regem. Horat. 1. sat. 3. dives,
qui sapiens est Et sutor bonus & solus
formosus & est rex. Seneca Thyeſe
v. 241. &c seqq.*

*Quatenus ejus.] Nequis privata
auctoritate publicam induat perso-
nam, & mereatur in se dici Plau-
tinum Stic. 2, 2. 28. Sine suffragio
populi aditatem hic quidem gerit.*

3. Quisquis occiderit, purus est
Insōns. Ovidius lib. 15, 108. No-
strumque petenti letum Corpora missa
nec salva pietate fatemur. Iocrates
Panathen. 634. Τὸν πόνον ὑπε-
λαμβάνειν αἰτίαν τοῦ θανάτου οὐδὲ δικαι-
τοῦτο τὸ μὲν τῆς εἰσθέσθαι τοῖς
τῶν ἀγρότησι ταῦτα τὴν ἔργων κα-
θεύσθαι.

εἶναι σκοτεῖν. Que vero de vulpibus & de inimicis serpentibus scriptissimus, eadem in hominibus facienda videntur. Tum vero sub-jungit: καὶ ξέλων τῷ ληστῷ πάντες κλίνειν τις ἀθλῶσεν εἰν τῷ εὐθέξεσθαι & κελδυν & ψήφῳ. furem & latronem qui quocumque modo occiderit, sive manu, sive jussu, sive suffragio, innocens est. Ad quos locos respexisse mihi videtur Seneca, cum ait: Lib. II. cum cervices noxio praecidi imperabo, eo vultu animoque ero * quo serpentes & animalia venenata percusso. Et alibi: ne viperas quidem & natrices, & squa morsu aut iecu nocent affligeremus, si ut reliqua mansuetacere possemus, aut efficere ne nobis aliisque periculo effent. Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccavit, sed ne peccet.

4. Sed cum & facti inquisitio saepe magnam diligentiam, & pœnæ

G R O T I I N O T E .

Quo serpentes & animalia venenata percusso] Kadūnēp ἔν λίγος οὐ πορ-
πός οὐτα τοῖς δούται οὐ τρο-
χεῖ καὶ ανοίκας ὄρματα θεατήμοις
μέντοι καρκίς ὑπέρθετες θάνατοι, κα-
ρκατίουνοι δέ τινες ευπαράξεται εἰ-
πότοις κακλας, τοῦ μηδεὶς παθεῖ. τὸ
αὐτὸς τερπος οὐ αἴθρητος ἀλλοι πυρο-
πός, οἱ φύσεις ὅπλαζοις οὔρειοι
οὐ οὐκαντας αἵτινας λογικαν πυγια, η-
πιπροθετος τοῖς θεοῖς αὐτοῖς αν-
θεγίστας μαλακάσσον, εἰ δέδον
καὶ αφενά τιθέσσον τοῦ κακοῦ πονε-
στε αὖ διώσατε. sicut ergo vipersas
& scorpions & que alia veneno nocent,
priusquam aut mordeant, aut ullum
in nos impetum faciant, statim sine
mora occidimus, præcaventes ne quid
patiamur mali ab ea que in ipsis est
malizitate, eundem ad modum &
homines puniri par est, qui naturam
nati mansuetam, propter fontem ratio-
nis qua ad societatem trahit, institutis
in ferarum sevitiam transeunt, utili-
tatisque ac voluptati habent nocere
quam possunt plurimis. Hæc Philo de
specialibus legibus II. Claudius
Neapolitanus apud Porphyrium
lib. I. de non cui animalium: εἰ-
τε γὰρ οὐσι id est οὐρα τὸν ξέλων διω-
γοτε, οὐ μήτ τοῖς διηγεῖται μήτ
ἄλλος αἴτιος εἴθεται. nemo est
qui serpente sibi conpectum si possit
non occidat, ne aut ipse ab eo vulne-
retur aut aliis. Vide, si vacat, &c
sequentia; ibidem non multo post:

οὐρα καὶ σκοτεῖται, μήτ μὴ ὅπλον
μήτ, κατίσταται, τοῦ μηδὲ ἄλλος τοῖς
αὐτοῖς οὐ παθεῖ, τοῦ καταδ οὐδὲ τῷ
αἴθρητοις αἷματοις. serpentem &
scorpium, etiam si ab iis non impeta-
mūr occidimus, ne cui noceant alii,
& vindictam hanc prestamus humano
generi. Porphyrius ipse libro II.
αὐτοῦ γὰρ εἰσιστετος ὡς τοῖς οὐρανοῖς
αἴθρητοις τὸν κακοποιεῖ, καὶ
κατάπεπτον τοῦ πτοῦς ιδεῖς φύσεις
οὐ μοκχηγίας φρεγαύοις τοῖς τὸ βλα-
στόν τὸ εκτυρχάνοντα εἰσαρπεῖ οὐγά-
μεδα διὰ τοῦ κολάστη ἀποταλας, οὐτος
τοῦ τοῦ εἰλογεων γάρον τοῦ ἄδικος τινος
φύσιον τὸ κακοποιεῖ, τοῖς τοῦ βλα-
στον οὐρανούμα τῷ φύσι τοῦ εἰμιπά-
ροτας, εἰσαρπεῖ τοῖς καρτηταῖς. sicut
enim, quanquam societas nobis que-
dam est cum hominibus malis, etiam si
qui suopre ingenio ac malitia veluti
vento vehementer aguntur ut cuivis sine
discrimine noceant, tamen eos omnes
recte a nobis puniri conseruimus; ita &
mutorum animantium ea que sibi natura
sunt injustia & nocere amantia, que
que imponit ingenio sibi feruntur in ob-
vii cuiusque perniciem, occidere ratione
non caret. Et hoc est quod vult
Pythagoras apud Ovidium metam. xv.
Nostrumque petenia lethum Corpora
missa neci salva pietate satemur.

G R O N O V I I N O T E .

Manu] Executor, lictor.

Jussu] Magistratus.

Suffragio] Judex.

pœnæ æstimatio multum prudentiæ & æquitatis desideret, ne dum quisque de se nimium præsumeret, aliis non creditibus, rixæ orirentur, eo placuit hominum justis communitatibus eos diligere quos optimos ac prudentissimos putarent, aut fore sperarent. Idem Democritus: οὐν ἀν ἐκάλυνοι οἱ νόμοι τῶν ἔνθετον γηρὶς ἴδιαν ἐξεσίαν, εἰ μὴ ἐπεξέργαζεν ἐλυμανεῖτο. Φθόνος τῷ σύνοντι δέχεται ἀπειργάζετο. non prohibuerent utique leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iūset. Invidia enim seditioni molitur exordium.

5. Sed sicut in ultione factum modo diximus, ita & in hac ad exemplum punitione manent vestigia ac reliquæ prisci juris, in iis locis atque inter eas personas quæ certis judiciis non sublunt: ac præterea in quibusdam casibus exceptis. Sic Hebræorum moribus Hebræus a Deo & Dei lege deficiens, aut ducem se ad falsos cultus præbens, * illico a quovis homine poterat interfici.

Deuter. xiii. 9.

Num. xxv. * Judicium zeli id vocant Hebræi, quod a Phineo primo exercitum ajunt, & inde abiisse in morem. Sic Judæum quendam Græcis se ritibus polluentem occidit Mathatias. Sic trecenti alii iudei a popularibus suis occisi referuntur, libro qui vulgo Maccab. iv. dicitur Maccabæorum tertius. Nec alio obtenuit instituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Paulum: multaque alia exempla ejusmodi exstant & * apud Philonem, & apud Josephum.

Ador. vii. 57.

Ad. xxiii. 13.

6. Tum vero apud multos populos & dominis in servos & parentibus in liberos mansit jus puniendi plenum, etiam ad mortem

GROTTI NOTE.

Illico a quovis homine poterat interfici] Adde locum Josephi xiiii. 8. Mose Maimonidem ad xiiii. articulos, & Directoris libro iiii. c. 41. *Judicium zeli*] Vide i Macab. ii. 24. 26.

* Apud Philonem] Cujus & hoc in libro de sacrificiis: καὶ περὶ τῶν διηποτοῦ καὶ κοινοῦ ὑποθέσθαι οἴτη, ἐπίζητος ταῦτας οἰκουμενῆς, καὶ τὰς ἀλληλίας αὐτὸν διεργάτες πάντων θρησκευάσθαι, οἱ αὐτοπρόστητοι τάχι τοῖς κατ' αὐτοὺς αἰτούσιν διηποτοῦται τιμωρεῖσθαι, καὶ ποτε τὸ κατ' αὐτὸν φορᾶν πανιενδιστας ut hostis publicus omnium, spreta qualicunque cum eo necessitate, ejusque suationes vulganda omni bus pietatem amantibus; ut sine mora occurrant undique ad expetendum de vero impio supplicium, firme creden-

tes sanctam esse rem ejusmodi homini interficiendi appetitum. Et alter locus non minus insignis circa finem de monarchia,

GRONOVII NOTE.

4. De se nimium præsumeret] Plus iusto sibi tribueret, in peritia vel jure judicandi.

Communitatibus] Civitatibus vel societatibus juris communicandi causa initis.

5. Judicium zeli] Tale judicium in Saxonibus & Westphalis fertur instituisse Carolus M. Chronicón Colon, vetus pag. cxiv. Aeneas Silv. in statu Europaꝝ cap. 29. p. 74. in Germanicis M. Freheri to. secundo. Revius in Daventria ad ann. 773. p. 13. & ad ann. 1394. pag. 89. &c ad ann. 1463. p. 114. Decim-schepen dicebantur.

tem usque. Sic Spartæ Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem quæ diximus quale sit circa poenæ ius naturæ, & quo usque manserit intelligi potest.

X. 1. Nunc illud videndum est, num lex euangelica libertatem illam arctius circumscripterit. Certe ut alibi diximus, non mirum est quædam quæ naturæ & per leges civiles licent vetari lege divina, eaque perfectissima, & præmium promittente natura humana majus: ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur, quæ sola naturæ præcepta excedant. * Castigationes quæ neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætatis aut alterius qualitatis ratione sunt necessariae, si ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta parentibus, tutoribus, dominis, magistris, nihil habere quod cum præceptis euangelicis repugnet ex ipsa rei natura satis intelligi datur. Sunt enim hæc remedia animorum non minus innocentia, quam pharmaca sensui ingrata.

2. De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat animum dolentis exsatiat, illicitam esse etiam naturaliter, tantum abest ut euangelio conveniat, supra ostendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat odium asservari in proximum, id est, popularem, Levit. xix, 17. sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit. Exod. xxiiii, 4. 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per euangelium, patet a nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, verum etiam ut benefaciamus, quod & diserte imperatur Matthei v, 44. Lex tamen Hebreis graviores injurias permittebat ulcisci, non manu, sed adito judice. At Christus idem nobis non permittit, quod apparet ex illa oppositione, auditis dictum fuisse, oculum pro oculo: & mox: ego vero dico vobis. Quanquam enim quæ sequuntur de arcenda injuria proprie agunt, & hanc quoque licentiam aliquatenus saltem restringunt, multo tamen magis ultiōrem improbare censenda sunt, quia

vete-

G R O T I I N O T E .

Castigationes] Servorum filiorumque peccata non coercere, peccatum est. Laetantius de ira Dei c. 18. ubi plura ad hanc rem.

G R O N O V I I N O T E .

6. *Ephoris licuit civem*] Hoc habet ex Isocratis Panathenaico pag. 644. Sed de Ilotis loquitur Isocrates, qui tantum non servorum loco erant, non de civibus. Adde Cratium lib. 2, cap. 4. p. 78.

X. 1. Ut alibi diximus] 2, 1. 10.
Natura humana] Vitam recidivam

& eternam post mortem.

Sola naturæ] Minus permittant & plus praefert quam naturæ legibus concessum aut præceptum est.

Alterius qualitatis] Personæ locive.

Pharmaca sensui] Medicamentum vel antidotum amarum, aut maleolens.

2. *Animum dolentis*] Satisfacit cupiditatí ulciscendi.

Odium asservari] Ali,

I i 5

Ut

veterem permissionem * ut imperfectiori tempori congruentem rejiciunt: *cum adhuc & diligenter & paucis & tunc, & & neq[ue] floribus & aves regnantes;* non quod iniqua sit iusta ultio, sed quod ei praeslet patientia, ut est in constitutionibus Clementis lib. vii, cap. xxiiii.

3. Qua de re sic loquitur * Tertullianus: novam plane patientiam docet Christus, etiam vicem injurie prohibens permissionem a Creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipse alteram amplius maxillam offerri jubens, & super tunicam pallio quoque cedi. Plane hec Christus adjecerit, ut supplementa consentanea discipline Creatoris. Atque adeo hoc statim renuntiandum est, an disciplina patientiae prædicetur penes Creatorem. Sic per Zachariam præcipit, ne unusquisque malitiam

GROTI NOTÆ.

Ut imperfectiori tempori congruentem] Oculum pro oculo, quæ, si dici potest, injuriorum justitia est. Augustinus in expositione Psalmi cxviii. citatus C. sed differentia 23. quæst. 3.

Tertullianus] Adversus Marcionem iv. idem libro de patientia: Christus gratiam legi superducens amplianda adimplendaque legi adjurivit suam patientiam præfecit, quod ea sola ad iustitiae doctrinam retro defuisse. Chrysostomus ad Ephesios cap. iv. 13. διὰ τοῦ ὁδού μου, αἵτινοι οὐδεποτέ οὐδὲ τίς αἴτιος, τίς τὰς ἐκάλυψεν σὴν καρδιάν, ὡς ήταν τὰς σπειραρχάς, ὡς ήταν τῷ πολεμῷ οὐδεποτέ παύσθη τῶν βασιλέων, ἀλλ' ήταν η τὸς ἐκάλυψεν οὐδεποτέ τούς. οὐδὲ οὐδεποτέ οὐδεποτέ αἵτιος, εἰπεγάνθιστο οἱ τοῖς θραύσαται καρχηδόνοις; τοιούτοις οὐδεποτέ οἱ διόπτης τοὺς δέρας ἢ ἐπικρατεῖσις σωματισμῶν ηδὲ η αἵτιος οὐδεποτέ, οὐδὲ λίγη οὐδεποτέ αἵτιοι οὐδεποτέ. καὶ παῖς, οὐδὲ μητρικῶν οὐδὲ γένετος, οἱ Τίριδας οὐδεποτέ αἵτιοι οὐδεποτέ παρέστησαν, τούτων τῆτον πιστεύει τοῖς μητρικοῖς, πίστα μάλλον τοῖς η παρέξενοις οὐδὲς τοῦ πιστοῦ κακοῦ καλούσθησαν. et de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut illius manus cohabeat, non ut tuas exciet contra, ut non tuis tantum oculis voxnam arceat, sed & illius oculos sal-

vos præset; sed quod querebam hoc erat, cur ultione permitta culpantur ii qui ad eum decurrunt? mox: ignoscit Deus iis, quos si forte contumelias sensus abripuit & ad ultionem tulit impetus; ob id dicit, oculum pro oculo; at alibi: via iracundorum ad mortem, quod si ubi oculum vice oculi eruere permisum est tanta est iracundiæ pœna, quanto magis apud eos qui mala passi præbere se ulterioribus injuriis jubentur?

GRONOVI NOTÆ.

Imperfectiori tempori] Quod fuit sub lege Mosis ante Christum.

3. Tertullianus] Adv. Marc. 4, 16. p. 925.

Vicem injurie] Juste redditam injuriam pro injuria.

A Creatore] Deo Patre in V. T. Christus adjecerit] Vult Christum non statuisse aliquid novum & adversum illi sententiaz, sed addidisse & supplesse, quod minus erat expressum, & tamen ei consentiens.

Renuntiandum] Explorandum, querendum. De Cor. 4. His igitur exemplis renuntiatum est, posse etiam non scriptam traditionem in observatione defendi.

An disciplina patientiae] An etiam in V. T. Deus pater præcipiat, injuriam ferendam potius quam vindicandam, ut Christus nihil inconveniens priori permissioni introduxisse videatur.

Vin.

tiam fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus malitiam, inquit, proximi sui unusquisque ne recognitet. Multo magis patientiam indixit injuria qui indixit oblivionem. Sed & quum dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet vindictae exspectatricem. In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem pro dente, oculum pro oculo in vicem injuria exigere, qui non modo vicem, sed etiam ultionem, etiam recordationem & recognitionem injurie prohibet, in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo & dentem pro dente censuerit non ad secundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, sed ad primam coercendam quam prohibuerat opposita talione, ut unusquisque respiciens licentiam secundae injuriae a prima semeipsum contineret. Facilius enim vim comprimi seit representatione talionis, quam reprobatione ultionis. Utrumque autem constitendum fuit pro natura & fide hominum, ut qui Deo crederet ultionem a Deo exspectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.

4. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati, & legis, & omnium paternarum dispositionum Christus & revelavit & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, ut tanto magis vicem injurie extinguueret quam & lex per talionem voluerat impeditæ, certe quam prophetia manifeste coercuerat, & memoriam injurie prohibens & ultionem ad Deum redicens. Ita si quid Christus intulit, non adversario sed adjutore precepto, non destruxit disciplinas Creatoris. Denique si in ipsam rationem patientie præcipiende, & quidem tam plena atque perfectæ consideramus, non consuet si non

Vindictæ exspectatricem] Quæ vindictam non sumit ipsa, sed exspectat, donec a Deo sumatur.

In quantum ergo non capit, ut idem] Quam certum & planum est non posse videri eundem.

In tantum aperitur] Tam certum & planum fit nobis.

Ad secundam in'uriam] Ut per talionem nova injuria inferatur: qua & Seneca sententia est, quum contumeliam ab ultione non ait differe nisi ordine.

Ad primam coercendam] Ut deterret ab injuria inferenda.

Representatione talionis] Si statim sequatur præfens & juxta gravis poena, quam si promittatur futura ultio.

4. Voluntatem de intellectu] Sen-

tentiam, de qua poterat ambigi & disputari.

Compotem fecit] Confirmavit, valere jussit.

Prophetia] Zacharia.

Intulit, non adversario] Introduxit non contrario sed subserviente ac secundante precepto.

Si in ipsam rationem consideremus] Vulgo considerem. Si præstarem patientiam injurie ob hanc rationem, ob quam præcipitur, nempe quod confidere debeo Deum eam ulturum, vana foret spes mea, nisi & Deus una cum patientia præcepit illam rationem, hoc est, nisi ostendit se omnino ultorem fore: quod & fecit in parte, quum concessit judici oculum pro oculo, dentem pro dente exigere.

non est Creatoris, qui vindictam repermittit, qui judicem praestat. Alioqui si tantum patientiae pondus non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi is mibi imponit, qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mibi mercedem præcepti, patientie dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisso debuerat si ipse non præstat, aut si mibi non permittebat ipse præstaret, quoniam & discipline interest injuriam vindicari. *Metu enim ultiōnis omnis iniquitas refrēnatur.* Ceterum passim emissā libertate, dominabitur utrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatur a pœnitutatis securitate.

s. Censet, ut videmus, Tertullianus non modo Christianis postulationem talionis esse veritam, sed ne Hebreis quidem permisam, tanquam quæ vitio careret, sed majoris mali vitandi causa. Quod quin verum sit de tali postulatione, quæ ex odio venit, non est dubitandum, ut ex superioribus appareat. Nam hanc improbatam etiam illis qui inter Hebraeos sapientia excellebant, nec legis verba tantum sed & propositum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem judæi Alexandrini in Flacci iudæorum vexatoris calamitate ita loquuntur: *αὐτὸν ἐφέδεια, ὁ δέσποτα, πινεῖται ἔχθρος, δεδιδαγμένοι τοὺς τοιεῖς ἀρχαὶ νόμους ἀνθρωπονοῦτες· non delectamur, οὐ domine, ultiōne de inimico, nam * ex sacris legibus didicimus hominum misereri.* Et hoc pertinet quod Christus a nobis indistincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deliquerunt. Matth. vi, 14. 15. id est, ob sensum mali nostri malum illis nec procureremus, nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudio loquar, *ferus est, legumque videtur vindictam præstare sibi.* Quam L.vi, c.18. ob causam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *De off. 28. justitia primum munus est, ne cui noceat nisi lacessitus injurya, ait simpli-*

GROTIUS NOTÆ.

Ex sacris legibus didicimus hominum misereri.] Vide Origenem adversus Celsum.

GRONOVIÆ NOTÆ.

Si non est Creatoris.] Ea scilicet ratio.

Qui judicem.] Lege, cum judicem præstat.

In vacuum.] Sine ratione, frustra.

Ceterum passim.] Alioquin effrenis grassaretur iniquitas, & non unum tantummodo, sed utrumque ocu-

lum effoderet, nec dentem unum, sed omnes excuteret.

s. Postulationem talionis.] Apud judicem vel magistratum.

Et propositum.] Mentem, sententiam verbis latius patentem.

Ob sensum mali nostri.] Nemini dolorem demus aut dari velimus ob id tantummodo, quia ille nobis dedit.

Procuremus.] Comparemus, dari curemus, importemus.

Legum vindictam.] Quod reipublica & legum causa facere debet, id facere animi causa vel ob suam voluntatem.

simplicem veramque sententiam duorum verborum adjectione corruptam: & Ambrosius idem illud Ciceronis dictum vacare ait euangelii auctoritate.

6. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum respicit sed quatenus in futurum cavit? sane & hanc condonati vult Christus, primum * si qui nos laesit testimonia probabilia det pœnitentis animi. *Lucæ xvi, 3.* quibus locis de *Eph. iv, 32*
Col. iii, 13. pleniore quadam remissione agitur, id est, quæ etiam in jus veteris amicitiae restituat eum qui peccavit; unde sequitur, ut nihil ab eo pœnae nomine exigi debat. Præterea etiam si absint talis pœnitentia signa, damnum haut nimium grave insuper habendum Christus præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum εἰ τε δεῖ ημές πονεῖται πάτερ τε πάτερ, etiamsi quid gravius patiendum nobis immineat, qui sensus & apud Maximum Tyrium exstat. *"Υπερέσιος δίκης,"* id est, actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Christus alapæ nomine indicat) negabat Musonius aut se instituturum, aut cuiquam ut institueret auctorem fore; multo enim rectius condonari talia.

7. Quod si dissimulatio magnum secum periculum ferat, ea cautione contenti esse debemus, quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in usu erat talio, ut Josephus & alii Hebræorum doctores notant, sed solebat qui laesus erat ultra impendia a se facta, de quibus seorsim lex exstat *Exod. xx, 19.* (* hæc enim est simpli restitutio nihil pœnale continens) pro talione * pecuniariam mulctam accipere: quod & Romæ factum docet apud Gellium Favorinus. Sic Josephus domini *Lib. xx, c. 1,* nostri Jesu educator, cum uxorem suam adulterii compertam crederet, * divortio se liberare maluit, quam committere ut traduceretur: atque id fecisse dicitur quia justus erat, id est, vir probus ac facilis: ad quem locum Ambrosius ait, non tantum *Lib. iv,* ab c. 10.

GROTIUS NOTÆ.

Si qui nos laesit testimonia probabilia des pœnitentis animi] Vide Mosem Maimoniden citatum ab eruditissimo Constantino libro de damno dato c. viii. §. vii.

Hæc enim est simpli restitutio nihil pœnale continens] Lex Wisigothorum vi, 13.

Pecuniariam mulctam] Vide eundem Constantinum d. cap. viii. §. i.

Divortio se liberare maluit] Augustinus libro ii. de adulterinis coniugii: si autem (quod verius dicitur)

non licet homini Christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere.

GRONOVII NOTÆ.

6. *In futurum cavit]* Ne iterum vel ab alio vel ab eodem similis injuria fiat.

7. *Ea cautione]* Sic in futurum providere, ut ei, qui laeserit, quantum fieri potest, parcamus.

Simpli restitutio] Quia tantummodo exigitur quod nobis absit aliterius injuria; nec quid amplius pœna nomine poscitur. §. 22. 23. 24. 25. instit. de action.

ab ultiōnis atrocitate, sed etiam * ab accusationis severitate alienam esse justi personam; sicut & ante Lactantius dixerat, neque accusare quemquam crīmīe capitali īstō līcēbit. * Justinus de Christianorū accusatorib⁹ agens: nōlūmus, ait, eos puniri, qui in nos calumniantur. Sufficit illis sua pravitas & rerum bonarum ignorātia.

8. Restant pœnæ quæ non privato, sed publico bono consulunt: partim tollendo aut coērcendo nocentem ne cui noceat, partim deterrendo alios severitate exempli, quas non sublatas a Christo certissimo argumēto alibi probavimus, quod cum sua daret præcepta simul testabatur se nihil legis tollere. Lex autem Mōsis, quæ in his rebus quamdiu stebat respublica stare debebat, magistratibus rigide imperabat ut homicidia & alia quædam crīmina puniret: Exod. xxii, 14. Num. xxxviii, 14. 37. Deut. xxix, 13. Quod si Christi præcepta consistere potuerunt cum lege Mōsis * quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat, * poslunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitanibus consistere.

XI. 1. Sunt qui ut contrariam sententiam tueantur adferunt summam Dei lenitatem in novo fœdere, quæ proinde hominibus, etiam magistratibus ut Dei vicariis, sequenda sit: quod aliquatenus verum esse non negamus, sed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens misericordia in novo fœdere patēfacta præcipue spectat peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Mōsis commissa, ante acceptam Euangeliū notitiam, Actor. xvii, 30. Rom. ii, 25. Actor. xiiii, 38. Hebr. ix, 15. Nam quæ postea committuntur, præsertim si adfis contumacia, comminationem habent * judicii multo severioris, quam illud fuit quod per Mōsem est institutum, Hebr. ii,

2. 3.

G R O T T I N O T A .

Ab accusationis severitate.] Vide Hincmarum de divertio ad interrogatiōnem v, in fine. c. laicos. 2. quæst. 4. & ibi Panormitanum. Gail. de pace publica viii, 3. Adde c. accusatiōi de accusationib⁹, ita ut est apud Brocardum.

Justinus.] Ejusdem est: μηδὲ μηροὶ ἀμετέλεια οὐδεν εγκόσιον, οὐδὲ ὁ καυτὸς τοποθέτης εἰκόνες· ne minimum quidem ulcisi quenquam volentes, ut novus legis conditor præcepit. Adde qua infra §. xv.

Quatenus supplicia etiam capitalia iro-abat.] Phatistorum circa pœnas b̄onūmūrū prædicat Josephus. Hinc tot legum ad publicas pœnas pertinentium exceptiones; & illud, ut

ubi omnino mors inferenda est inferatur quam lenissime; quod est in Thalmude titulo Ketuboth.

Possunt & cum humanis legibus divinam bac in parte imitanibus, consilere.] Augustinus idem quæstionum euan-gelicarum libro i, quæstione x.

Judicij multo severioris quam illud fuit quod per Mōsem est institutum.] Chrysostomus idem dicit, tum in oratione ad patrem fidelem, tum secunda de jejunio.

G R O N O V I I N O T A .

Sufficit illis] Satis supplicii est illis.

8. Alibi probavimus] 1, 2, 8.

X.I. 1. Peccata contra primævam] Adamo datam, ab eo propagata in universum genus humanum.

Severiori, quam] Moses enim tantum

2. 3. IV, x, 29. Matth. v, 21. 22. 28. Neque vero in altera tantum vita, sed & in hac ipsa in tales culpas Deus non raro animadvertisit, 1 Cor. xi, 30. At talium facinorum indulgentia non solet impetrari * nisi ipse homo de se quasi poenas exegerit, 1 Cor. xi, 3. gravi quodam mero, 11 Cor. 11, 27.

2. Urgent iidem saltem poenitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omittam de vera poenitentia hominibus vix esse ut constet, nec quemquam non impune sua malefacta laturum, si eam quovis modo profiteri sufficiat, Deus ipse non semper poenitentia ductis omnem remittit poenam; quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo poenam legis id est mortem violentam aut alioqui immaturam remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui deliquerat, * sic nunc quoque potest poenam remittere mortis aeternae, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire, aut velle etiam ut sic per magistratum puniatur.

XII. 1. Rursum alii hoc accusant, quod cum vita simul spatium ad penitendum praeditum. Sed sciunt hujus rei a piis magistratibus summam haberi rationem, nec quemquam ad supplicium rapi, nisi dato tempore quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possit; * qualem poenitentiam, etiam si opera morte interclusa non sequantur, acceptam Deo esse posse latronis cum Christo crucifixi exemplum probat. Quod si dicatur vitam longiorem ad magis seriam resipiscientiam prodesse potuisse, responderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici possit * illud Senecæ: quod unum bonum tibi supereft, repræsentabimus mortem: ut & illud ejusdem: quo uno modo pos- L. 1, de ira c. 16. c. 15. sunt

tantum poenas, quas mortalis exigere iudex potest, sanxit: Christus & gehennam minatur.

GROTIUS. NOTE.

Nisi ipse homo de se quasi poenas exegerit] Peccator ante veniam deflere se debet. Tertullianus de poenitentia. Ambrosius in Psalmum x x v i i. Chrysostomus in 1 ad Corinthios Hom. x x v i i. & in Matthæum Hom. x l i i. Add. 2 Cor. vii, 9. & 10.

Sic nunc quoque potest poenam remittere mortis aeternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire] Hieronymus in cap. 1. in Naum, qui locus relatus est in causæ xxii, questionem v. Agathias lib. v, ex Platone.

Qualem poenitentiam etiam si opera morte interclusa non sequantur] Hie-

ronymus ad Damasum, citatus in c. importuna de poenitentia, dist. 1.

Illud Senecæ] Cujus & hoc est de beneficiis vii, 10. ingenii talibus vita exitus remedium est, optimumque est abire ei qui ad se nunquam rediturus est: item: eadem manus beneficium omnibus debet: illi reddamus, quando ingenii talibus vita exitus remedium est.

GRONOVII. NOTE.

Gravi quodam mero] Vera poenitentia, que adjunctam habet depreciationem, animum sese emendandi, & fidem remissionis per Christum.

XII. 1. *Alii hoc accusant]* In suppliciis per magistratum exactis.

Etiamsi opera] Bona opera, per quæ agnoscatur serium emendationis propositum.

sunt desinant mali esse; quod Eusebius philosophus dixerat: ἐπειδὴν δὲ οἷον τε ἄλλως νοῆται τάχαρα οὐκ τὸ τέρτῳ δοκιμήσεται. Εἰνταῦθα δεσμός τε κακίας ποεῖσθαι φύγει.

2. Hæc ergo, supra ea quæ operis initio diximus, responsa sunt illis qui supplicia, aut omnia, aut capitalia, sine ulla exceptione Christianis prohibita volunt, contra quam nos apostolus docet, qui cum regio officio usum gladii inclusisset ut exercitium divinæ ultiōnis, alibi orandum ait, ut reges Christiani siant, & qua reges sunt innocentibus sint præsidio: quod, quæ etiam post euangelium propagatum magnæ partis hominum est improbitas, obtineri non potest, nisi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne sic quidem inter tot crucis & supplicia fontium satis tuta sit innocentia.

3. Neque tamen abs re erit Christianis rectoribus, saltem ex parte aliqua, imitandum proponere * exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatissimi, a quo capitales poenæ in damnationem ad opus mutatas felicissimo successu narrat Diodorus: etiam ad Caucasm gentes quasdam ait Strabo:

Lib. I. μηδένα δοκιμένειν τε ἔξαρσετόντων τὰ μέρια· nemini mortem irrogasse, quavis pessima merito. Neque spernendum illud

Lib. XI. *Lib. XIII. I.* *Quintiliani:* nemo dubitat, quin, si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, salvos esse eos magis e republica sit quam puniri. Notat Balsamo leges Romanas quæ mortis poenam irrogabant * a posterioribus Imperatoribus Christianis mutatas plerasque * in alia supplicia, quo & acrius damnatis inureretur poenitentia, & magis ad exemplum proficeret poena diuturnior.

XIII. I. Ex

GROTIUS NOTE.

Exemplum Sabaconis Ægyptii regis] Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo potest legem Porciā mortis aut verberum supplicio affici potuit, nisi perduellis, aut ab ipso populo damnatus.

A posterioribus Imperatoribus Christianis] Vide que infra hoc libro cap. xxiv. §. II. vide apud Nicetam libro I. juramentum Ilaaci Angeli. Idem Johannis Comneni imperium fine morte cuiusquam fuisse ait. Vide de Zenone Malchum, & Augustini epistolam CLVII. & CLIX. ad Marcellinum comitem, citatum c. circumcelliones, causa XXII. quæst. V. & capitulis sequentibus; & Chrysostomum adverius judæos, ubi de Caii poena.

In alia supplicia] Ad opera maxime. Augustinus epistola CLX. alieni militi

operi integra eorum membra deserviant. Vide & Nestorii epistolam ad Augustinum, quæ est CC.

GRONOVII NOTE.

Eπειδὴν δὲ οἷον τε] Quando nequeunt aliter, ut vel hoc modo liberati ex istis vinculis malitia inveniant fugam.

2. *Ut exercitium divina]* Per quem Deus ultiōnem, quam sibi reservavit, exercet.

Qua reges sunt] Etiam potestatem suam, perque usum gladii.

3. *In damnationem ad opus]* Quum ingentibus aggeribus Ægypti urbes adversus Nili violentiam muniret, omnes, qui capital fecissent, in id opus misit, nemine occiso per carnificem.

In alia supplicia] In mulatas, exilia, poenales operas,

XIII. 1. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnæ, apparet non nihil prætervisum a Tauro philosopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut spes magna est ut is qui peccavit citra pœnam ipse sese ultra corrigat, aut spes contra nulla est emendari eum posse & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum est metu non necessum est, aut non id peccatum est, cuius exemplo necessario metu succurrendum sit, tum quicquid ita delictum est, non sane dignum esse imponende pœnae studium visum est.* Nam ita loquitur quasi uno fine sublatro tollatur pœna, cum contra omnes cœlare oporteat ut pœna locus non sit. Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vita eximitur, ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuantur extendum fuit.

2. Melius Seneca cum dixit, *In vindicandis injuriis hæc De cl. l. t. tria lex sequuta est, quæ princeps quoque sequi debet: * ut c. 21, aut eum quem puniri emendet, aut ut pœna ejus cœteros meliores reddat, aut ut sublati malis securiores cœteri vivant.* Nam hic si per cœteros intelligas, non minus qui læsi jam sunt, quam qui lädi adhuc possunt, plenam habebis partitionem, nisi quod ad illud sublati addendum fuit, aut repressis. Nam & vincula & quæcunque est virium diminutio eo pertinet. Minus perfecta est illa alio loco ejusdem Senecæ distributio: *Hoc semper in omni L. r. de animadversione servabit ut sciat alteram abbiberi ut emendet malos, iras. ulta alteram ut tollat.* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: *omnis pœna non tam ad delictum perimet quam ad exemplum.*

XIV. Ex his quæ dicta sunt hactenus colligi potest quam non tutum sit Christiano homini privato, sive sui, sive publici boni causa; * pœnam sumere de improbo quoquam, præsertim capi-

G R O T I I N O T E .

Ut aut eum quem puniri emendet, aut ut pœna ejus cœteros meliores reddat.] Hæc duo etiam Philo posuit in legatione: ὅτι καὶ οὐ κοράνε γεννητοὶ ταῦτα πολλάκις μέτρον τούτοις, πολλάκις μέτρον τούτοις απαρθεῖται. εἰ δὲ μή, πολλοῖς γένεσι τούτοις πλησιάζεται. οὐδὲ ἔπειρος ταῦτα πεισθεῖσι τούτοις πολλαῖς φόροις τὸ μή απεγκλήσια πιθανόν. pœna sepe corrigit & emendat etiam cum qui peccavit: quod si id non eveniat, certe alios quorum ad notitiam pervenit; multos enim meliores faciunt alia supplicia paris mali formidine.

Pœnam sumere de improbo quo-

quam] Vide quædam supra posita lib. i. c. III. §. 3.

G R O N O V I I N O T E .

XIII. 1. *Citrapœnam ipse sese]* Ut Cæsaris milites apud Sueton. cap. 68.

Cuius exemplo necessario] Quod non verendum est, ne quis imiteretur, si non puniatur.

Uno fine sublatro] Ex tribus num. 6. propositis.

2. *Lex secunda ejus]* Legislator respxit.

Aut repressis] Coerctis ut super sint quidem, sed grassari definant.

XIV. *Quam non inum]* Grave ac periculofum conscientia atque anima honinis Christum professi.

capitalem, * quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus: unde laudandus est mos eorum populorum apud quos navigaturi instruuntur mandatis a publica potestate ad persequendos piratas, siquos in mari repererint: ut data occasione uti possint, non quasi ausu suopte, sed ut publice iussi.

X V. Cui non dissimile est quod multis in locis receptum est, * ut ad accusations criminum non admittantur quibus id liber, sed certi homines quibus id muneris publica potestate impositum est: ut nihil quisquam faciat ad alienum sanguinem fundendum, nisi officii necessitate. Huc spectat Eliberina synodi canon: delator si quis exsisterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proscriptus vel imperfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem.

X VI. Sed & illud simul ex antedictis intelligitur, minime consultum esse homini vere Christiano, ac ne ipsum quidem decere, * ut ad munera publica, quae de sanguine judicium habent, sua sponte se ingerat, jusque vitæ ac necis in cives sibi tanquam omnium excellentissimo & Deo cuidam inter homines deserri æquum existimet ac profiteatur. Nam certe quod Christus monet periculosum esse de aliis judicare, quia quale judicium in alios ferimus tale nobis in paribus causis a Deo sit exspectandum, omnino huc etiam pertinet.

Mat. vii, 1. X VII. 1. Quæstio est non ignobilis, an leges humanæ quæ intersectionem quorundam hominum permitunt, imperfectibus

GROTIUS NOTÆ.

Quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus] Hoc capite §. 8.

Ut ad accusations criminum non admittantur] Chrysostomus de poenitentia VIII. καὶ οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς, οὐτε τοῖς ταῖς κρυπταῖς δίκαιος φάσιν οἰκουμένην φέρειν, τὰ τοῦτο τὸ τιμὸν τὴν δίκαιον κατεργάσας τὸ φίλον. ἐγκακηματικός ἡ μηδὲ οἰκουμένη φίλοις, ἀλλὰ μηδὲ τοὺς ἄρχοντας ἴγγειράζειν* optimum itaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis transactionibus, ut amicum dirigas ad il quod lites sibi propositum habent: publicorum autem judiciorum accusations non dicamus transgendo abrumpere, sed nunquam eas incipere.

Ut ad munera publica, quae de sanguine judicium habent, sua sponte

se ingerat] An sapienti capessenda sit respublica vide Senecam de otio sapientis.

GRONOVII NOTÆ.

Navigaturi] Privatis impendiis atque exercitoribus.

XV. Quibus id tibet] Ut olim moris fuit, quum judicia publica dicta sint, quod cuivis a populo exsecutio illorum daretur. §. 1. Instit. de publ. jud.

Certi homines] Fiscales sive Advocati sifici. Et primum instituit Adria-nus Aug. Spartan. cap. 20.

Nec in fine] Ne moribundum quidem accipere eucharistian, sive corpus & sanguinem Domini mysticum.

XVII. 1. Quorundam hominum permitunt] Puta privatis & nulla potestate publica præditis.

ribus jus verum præstent etiam apud Deum, an tantum inter homines impunitatem. Posterius hoc Covarruviae & Fortunio placet, quorum sententia adeo displicet Ferdinando Vasquio ut nefandam vocet. Dubium non est, ut alibi quoque diximus, utrumvis legem facere posse in certis casibus. Utrum autem voluerit, partim ex verbis legis, partim ex materia intelligentium est. Nam si dolori lex indulget, poenam humanam tollit, non vitium, ut in marito qui adulteram uxorem * aut adulterum occidit.

*Covarr. q.
decr. 12.
c. 7. n. 8.
Fort. tra-
tatu de
ult. fine le-
gum illat.
I. Vasq.
l. iv, cont.
ill. c. 8.*

2. Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione poenae, censenda est jus ac potestatem publicam privato concedere, ita ut jam privatus non sit.

Hujus generis est lex illa in Codice Justinianeo, sub rubrica quando licet unicuique sine judice se vindicare, vel publicam devotionem, ubi cuicunque licentia datur suppicio subjugandi milites populatores hac addita ratione: melius enim est occurrere in tempore, quam post exitum vindicare. Vestram igitur vobis permittimus ultiōnem, & quod serum est punire iudicio subjugamus editio, ut nullus parcat militi cui obviare telo oporteat ut latroni. Et lex subsequens de opprimendis desertoribus: cuncti, inquiens, adversus latrones publicos desertoresque militiae jus sibi sciant pro quiete communi excende publicae ultiōnis indulsum. Huc & illud pertinet Tertulliani: * In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est.

3. At-

G R O T I I N O T E .

Aut adulterum occidit I. Vide Augustinum de civitate Dei citatum c. quicunque. causa xxiiii. quæstione viii. Et c. inter cum. c. sequente. causa xxiiii. quæst. ii.

In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est] Agathias libr. iv, § 30. σεργίης μάρτιος ή της ἀνοιδυταράτοις οἱ Ἀριστοὶ Σεπτέμβριοι, καὶ αργεῖναι, ἀλλὰ μετὰ βασιλικῶν βασιλέων καὶ ωραῖων τοῦ τοῦ τετρακονταπολιτικοῦ οἰκου, καὶ τὸ κατὴ ταῦτα τὸ διώκειν τοτεροῦ. non satis ducibus clusive potentiibus innasci solet aique immorari bene agendi propositum, sed cuique volenti & licet & honestum est ejus in qua vivit reipublice malis commoveri, & publicas utilitates pro suis viribus promovere. Vide quæ supra hoc capite §. ix.

G R O N O V I I N O T E .

Jus verum] Innocentiam; an

excusat eos apud Deum reddant.

Utrumvis legem] Aliquando qui, ex legi interficit, Deo inculpatum haberi, aliquando tantum forensibus judiciis solvi.

Si dolori lex indulget] Si vindictæ causa comparata est, si succurrat imbecillitat atque infirmitati animi humani, qui in tali casu vindictæ ardorem agre exercet.

Adulterum occidit] L. 24. D. ad l. Jul. de adult. & patri, qui adulterum filiae. l. 22. §. 2. ibidem.

2. Ut jam privatus non sit] Fitione juris pro ministro publico habeatur.

Publicam devotionem] i. Sacramentum militare adversus latrunculos & milites desertores; nam milites proprie devovere se pro Imperatore atque imperio censemunt; queis fortes acuit deotto mentes, ut Claudianus canit. Lucanus 3, 311. Accipe deitas externa in pralia dextras. Sueton. Jul. 67. Justin. 14, 9.

3. Atque in hoc differt jus occidendi exsules, quos bannitos vocant, ab istarum legum specie, quod ibi præcedit specialis sententia; hic generale edictam, * accidente facti evidenter, vim latæ sententiæ obtinet.

XVIII. Nunc illud videamus, sintne omnes actus vitiosi tales ut puniri ab hominibus possint. Pro certo habendum est, non omnes esse tales. Primum enim actus mere interni, etiam si casu aliquo, puta per confessionem subsecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non possunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanæ congruum non est ut ex actibus mere internis jus aut obligatio inter homines nascatur. Et hoc sensu accipiendum est quod dictant leges Romanæ: *cogitationis pœnam neminem mereri*. Id tamen non obstat quo minus actus interni, * quatenus in externos influunt, in æstimationem veniant non sui proprie sed actuum externalorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem.

XIX. 1. Secundo, puniri ab hominibus nequeunt actus inevitabiles naturæ humanæ. Quanquam enim peccatum esse non potest nisi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato & semper abstinere supra humanam est conditionem, unde cognatum homini esse peccare inter philosophos Sopater, Hierocles, * Seneca,

* inter

GROTII NOTÆ.

Accidente facti evidenter] Quintilianus declamatione CCLX quadam sunt reipublice leæ ad quorum pronuntiationem oculi sufficiunt.

Quatenus in externos influunt] Ita Sayrus lib. III, Thesauri, cap. 6.

GRONOVII NOTÆ.

3. *Jus occidendi exsules*] Quintil. decl. 305. *Exsulem intra fines comprehensum liceat occidere.*

Differt ab istarum] Exsulem occidere non licet, nisi proprio de ipsius persona judicio exiul declaratus & huic pœna subiectus sit: itos ex perpetua & semel in omnes promulgata constitutione principis, modo constet desertores & latrones esse.

XVIII. *Actus vitiosi*] Pœna objectum, vel subiecta materia.

Actus mere interni] Cogitationes de suscipiendo sceleribus, 2, 4, 3.

Leges Romanae: Cogitationis] L. 18. D. de pœnis. Rittershus. 7, sacr. lefft. 12.

Quatenus in externos influunt] Quatenus præcedunt externos vel

eum eis conjunguntur, æstimentur, non quasi sua natura pœnam judici debeant, sed quasi qui modificant, gravioresque aut leviores reddant externos, eoque pœnam illorum vel augeant, vel minuant.

XIX. 1. *Inevitabiles nature*] Infirmitates communes, quas nemo debet alienas a se putare.

GROTII NOTÆ.

Seneca] Ejusdem est codem de ira libro c. 14. *Nemo invenitur qui se possit absolvire*. Capite 9. dixerat, inter cetera mortalitatis incommoda & haec est, caligo mentium, nec tantum necessitas errandi sed errorum amor. Postea cap. 27. quis iste est qui se profiteretur omnibus legibus innocentem? & libro IIII, c. 20. omnes mali sumus. De clementia 1, 8. peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consilio parum fortiter stetimus, & innocentiam inviti ac renientes perdidimus. Non delinquimus tantum, sed usque ad extremum avi delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum,

* inter iudeos Philo, inter historicos Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt. Si puniendus est, inquit Seneca, *De ira lib.* cuicunque pravum maleficumque ingenium est, resa neminem excipiet. *II, c. 31.* Sopater vero: ἔντος ἦν τις ὁ οὐακρεπτής καλάζης, τὸ μέτσον των εἰσεῖντων τῷ φύσιν ἐπινοεῖσθαις. Si quis homines puniat tanquam quia ab omni peccato vacare possint, mensuram excedit ejus que secundum naturam est correctionis. Quod * Diodorus Siculus *Lib. XI.* vocat οὐακρεπτήν τὴν κρίνειν ἀνθρώπους ἀνθενεῖν, injurium esse adversus communem hominum imbecillitatem: alibi, τῷ ἀνθρωπίνῳ *Lib. XVII.* καὶ κρίνειν ἀνθενεῖς ἐπιλαμβάνεσθαι; oblivious infirmitatis ejus que communis est humano generi. Is quem dixi Sopater dissimulanda ait, τὰ μικρὰ καὶ οὐαγῆν τῷ ἀμφοτημέστων, culpas minores τοι
quasi quotidianas.

2. Imo dubitari potest an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata, non habeant. Plutarchus Solone: δει ἡ τοις τὸ δυνάμεις γέφυρας τὸ νόμον, εἰ βέλετο λανθασμένης ὀδίγησι, ἀλλὰ μὴ ποιήσῃς ἀχρηστὸς κράτους εἰναι. oportet legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire. Sunt et quædam non humanæ simpliciter naturæ, sed huic & nunc inevitabilia * ob corporis concretiōnem in animum transeuitem, aut adultam consuetudinem, quæ tamen puniri solet non tam in seſe, quam * ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

XX. I. Tex-

mum, ut nihil obturbare cum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tanquam peccando pervenire. Procopius Gotthicorum lli. in oratione Belisarii: τὸ μὲν ὑπὸ μηδὲ στατός καρπούσι τε περιθέσαις καὶ τὸ περιχωράσαντος τέλος nihil plane delinquere neque hominis est, neque id rerum fert natura. Adde Batilium Imperatorem cap. 50.

Inter iudeos Philo] De Mose libro
III. addi potest Abenesdras ad Jo-
bun v. 7. & Rabbinus Israël c. 8.

Diodorus Siculus] Idem in fragmentis: μὴ συκοφαντεῖ ἀνθρωπίνιος τὸν αὐτίναν: non oportet per salutiniam traducere infirmitatem humanae naturae.

*Ob corporis concretionem in animum
transeuntem] Seneca de ira libro 11,
cap. 18. morum varietates, mixtura
elementorum facit, & proinde in ali-
quos magis incumbunt ingenia, prout
aliciens elementa major vis abundavit.*

Alibi hæc ea vocat, quæ attribuit conditio nascendi & corporis temperatura. Epistola xi.

Ob culpam precedentem] Vide c.

GRONO VII NOTE.

2. Libertatem quam] Etsi fiant sponte, si singulos casus respicias, tamen si universum genus consideres, agnoscas facile quandam necessitatem, per quam suos quisque manus patimur.

Pausos militer] Ut serviant exemplo poenæ ad alios deterrendos.

Huic & nunc] Certis personis certisque temporibus.

Corporis concretionem] Temperamentum pricipuorum quatuor humorum, sanguinis, bilis, pituita, melancholia: unde medicorum dictum: mores animi sequuntur temperamentia corporis.

XX. 1. Tertio, punienda non sunt peccata, quæ nec directe nec indirecte spectant ad societatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio est, quia nulla est causa cur non talia peccata relinquuntur Deo punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus punitio talis institueretur plane sine utilitate, ac proinde mendose. Excipiendæ hinc sunt penæ emendatoriaæ, quæ causam habent ut qui peccavit melior fiat, etiam si forte id aliorum non intersit. Puniendi quoque ben. c. 6. non sunt actus oppositi virtutibus quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, liberalitas, gratiæ relatio.

*Idem eod.
lib. c. 7.*

2. Tractat hanc quæstionem Seneca, an ingrat vitium impunitum esse debeat; & cur non debeat, adfert multa, sed hoc præcipuum, quod & ad alia similia extendi potest: cum res honestissima sit referre gratiam: definit honesta esse si necessaria est, id est, honestatis gradum excellentem amittit, quod sequentia indicant: non enim magis laudabit quisquam gratum hominem quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat circa iudicium solvit. Mox: non est gloria res gratum esse, * nisi tutum est ingratum fuisse. Aptari ad hujus generis vitia potest illud Senecæ patris in controversiis: * ego reum non laudari desidero, sed absolvitur.

XX I. Sequitur illud tractemus, an ignoscere aut veniam dare liceat interdum. * Negant enim Stoici, ut videre est in fra-

GROTI N OTÆ.

Nisi tutum est ingratum fuisse] Idem Seneca de beneficiis 1, c. 1. Ita demun turpe est non reddere (beneficia nempe) si & licet. Pater Seneca controversiarum v, 34. Dicitis mihi, hoc facere non oportet; huic rei estimatio immensa est, itaque nulla vindicta est. Augustinus lib. 11, c. 83. contra Petilianum: sic igitur quod adversus vos leges constituta sunt non est bene facere cogimini, sed male facere prohibemini.

Ego reum non laudari desidero, sed absolvitur] Est hoc iv, contr. 23. simile eodem libro controversia 24. multum interest obijurie an punia. Sunt enim quedam ut Cimone ait Plutarchus: ἐδίκαιωτε οὐδον απέτητε τις η κακία πονηθεῖται. deliquia magis virtutis aliquius quam ex virtute crimina.

GRONOVII N OTÆ.

XX. 1. *Quæ nec direlle] Quibus*

nemo laeditur, aut quæ puniri nemini interest.

Quarum coactionem] Necesse est enim, ut sponte fiat, & ēr coagulatores, quod virtutis nomen obtineat.

2. Cur non debeat] Intellige, puniri. Si necessaria] Si ad eam legibus & metu adigimur.

Circa iudicium] Non coactus in foro sententia judicis.

Nisi tutum est] Liberum ab animadversione magistratus.

Non laudari desidero] Non magnum & eximum, sed insontenit apparere.

GROTI N OTÆ.

Negant enim Stoici] Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmenis, συγγραψαν τιμωριαν αποτελεσσαν melior pane exactione. Pro Christianis sententiam dicet Cyprianus epistola LII. alia est philosophorum

fragmento apud Stobaeum , titolo de magistratu , in oratione Tullii pro Murena , & in fine librorum Senecæ de clementia , sed levi arguento. *Venia* , ajunt , *debitæ pœnæ remissio est* : *sapiens autem quod facere debet facit*. Hic fraus latet in illa voce *debitæ*. Nam si intelligas eum qui peccavit pœnam debere , id est sine injurya puniri posse , jam non sequetur si quis non puniat , facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam esse pœnam a sapiente , id est , omnino oportuisse exigi , dicemus id non semper accidere , ac propterea hoc sensu pœnam posse esse non debitam , sed licitam tantum. Atque id verum esse potest tum ante legem poenalem , tum post eam positam.

X X I I . 1. Ante legem poenalem constitutam , dubium tamen non est quin pœna locus esse possit , quia naturaliter qui deliquit in eo statu est ut puniri licite possit : sed * non ideo sequitur debere eam exigi , quia hoc pendet ex connexione finium , ob quos pœna instituta est , cum ipsa pœna. Quare si fines illi per se morali estimatione necessarii non sint , aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles aut necessarii , aut fines pœnae propositi alia via obtineri possint , jam apparent nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit primi exemplum in peccato paucissimis cognito , cuius proinde publica traductio non necessaria sit , aut damnosa etiam : quo illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam : *Adductum in judicium fortasse dimitti non oportuerit* : *conquiri vero ad judicium necesse non fuit*. Secundi in eo qui benemerita aut sua aut parentum repensari digna culpæ opponit : nam , ut ait Seneca , *beneficium superveniens injuriam apparere non patitur*. Tertii in eo qui verbis emendatus est , aut laeso verbis satisfecit ut ad eos fines pœna jam opus non sit.

2. Et hæc pars una est clementiae a pœna liberans : quam respiciens

Ad Q. fr. 1, 21.

seporum & Stoicorum ratio , qui dicit omnia peccata paria esse , & virum gravem non facile stœli oportere. Inter Christianos autem & philosophos plurimum distat.

Non ideo sequitur debere eam exigi] Julianus de Eusebia : *υδί γό ει εργά τηλεσται την εοι μέχεν κακώς ρη κοράζεις , τηνε ει πατέται διατηρεις ξεπαν* non enim , siqui sunt meriti male tractari puniri que , his perire nique necesse est.

GRONOVI^I NOTÆ.

X X I . *Jam non sequetur*] Potest enim quisvis debitum sibi remittere & condonare.

X X I I . 1. *Hoc pendet ex*] Utrum omnino exigenda pœna sit annon , constitendum est pro consecutione certa vel dubia finium , qui num. 6. expressi sunt , punitionis ex ipsa pœna.

Morali estimatione] Judicio prudentis & boni viri.

Peccato paucis cognito] In quo plus prodebet ignorantia vitii quam cognitio virtutis. Justin. 2, 2.

Conquiri necesse non] Ut Trajanus constituit de Christianis. Plin. 10. ep. 98.

Merita culpe opposit] Ut Horatius in parricidio fororis. Flor. 1, 3. Ade Cicer. in Vatin. 6.

¶ 11, 19.

spiciens Hebreus sapiens dixit: δεῖ τὸ δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον· justum decet clementia. Nam quia poena omnis, præcipue gravior, aliquid habet quod per se spectatum, non quidem iustitia sed caritati repugnat, facile patitur ratio ea abstineri, nisi major ac justior caritas quasi irrefragabiliter obster. Appositus est ad hanc rem Sopatri locus, cum ait: τὸ τέλος τὰ σωτηρίου μετα τῆς θύσεως ἐπινοεῖται ὑπόθεσις πάντελῶς τὸ τέλος τοῦ φιλάνθρωπον· τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς ἐπικλήμασι καίρον τὸ ἀνανεταῖ τὸ πέραν τοῦ φιλάνθρωπον τὸ τέλος τοῦ φιλάνθρωπον· iustitia pars illa que contractus ad aequalitatem reducit, omnino respuit omne gratiae genus: at ea pars quia circa delicta occupatur, non recusat suavem & blandam gratiarum faciem. Cujus sensus partem priorem sic expressit

Ad 2. fr. Cicero: *Via juris ejusmodi est quibusdam in rebus ut nihil sit loci gratiae: posteriorem sic Dion Prusaensis oratione ad Alexandrinos: Χρηστὸς πάτερ μόνος, συγνόμων boni praesidis est, ignorare. Favorino: οὐ καλώμενον γάλον αὐτῷ τοῖς ἀνθρώποις, τοτε οὐν αἴσιος ἀνελεῖας εἰς δέοντα: ea que dicitur clementia apud homines, est tempestiva relaxatio de summo jure.*

XIII. Possunt autem tria haec occurtere, aut ut pena omnino sit exigenda, * ut in pessimi exempli sceleribus, aut ut omnino non exigenda, ut si bonum publicum omitti eam exigat, aut ut licet utrumvis: quo pertinet quod ait Seneca, clementiam liberum habere arbitrium. Parcit tunc, inquit Stoici, sapiens, non ignoscit. Quasi vero nobis non licet cum vulgo loquendi domino ignorare vocare, quod parcere illi vocant. Nimirum & hic & alibi, ut Cicero, Galenus atque alii notarunt, magna pars Stoicorum disputationum * circa voces consumitur, quod philosopho apprime cavendum est. Nam ut verissime dixit scriptor ad Herennium: *vitiis est controversiam intendere propter nominum mutationem: quod Aristoteles dixerat, ἐν λαζηπίον τὸ τέλος τὸ ὄνομα φιλάνθρωπος.*

Lib. 11. top. 1, 24. XIV. 1. Major esse difficultas videtur post legem penalem,

GROTTI NOTE.

Ut in pessimi exempli sceleribus] Josephus: τηλετοντα κοινωνον αδικηανη τη φιλανθρωπια τη βλεψη, κατ' ουν κοινωνον αδικηανη τη φιλανθρωπια παρρικidium & naturam & vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat & ipse in naturam peccet.

Civicae voces consumuntur] Extra usum, ut ait scholiastes Horatii. Augustinus contra academicos: turpe disputationibus in verborum questione im-

moriari, cum certamen nullum debitus remanserit.

GRONOVII NOTE.

2. Per se spectatum] Citra commodum inde proveniens ad rem publicam aut securitatem privatorum.

Caritas] Erga probos, quos periculum est, ne ledat maleficus, si priora scelera ei sunt impunita.

XXIII. *Cum vulgo loquendi]* Usu, quem penes arbitrium est & vobis & nor- ma loquendi.

Iem, quia legis auctor aliquo modo legibus suis obligatur, sed hoc diximus verum esse * quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur, non qua civitatis ipsius personam atque auctoritatem sustinet. Nam quā talis est potest legem etiam totam tollere, quia legis humanæ natura est ut a voluntate humana pendat, non in origine tantum sed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere, nisi probabili de causa, peccatus alioqui in regulas justitiae gubernaticis.

2. Sicut autem totam legem tollere potest, ita & vinculum ejus circa personam aut factum singulare, manente de cætero lege, Dei ipsius exemplo, qui Lactantio teste, *legem cum posueret, non utique ademit sibi omnem potestatem, sed habet ignorendi licentiam.* * *Imperatori,* inquit Augustinus, *licet revocare sententiam, & reum mortis absolvere & ipsi ignorare: causam explicat, quia non est subiectus legibus qui habet in potestate leges ferre.* Seneca Neronem hoc vult cogitare: *Occidere contra legem nemo De Clem. potest: servare nemo præter me.*

l. 1, §. 5.

3. Sed hoc quoque faciendum non est nisi causa sub sit probabilis, quæ autem sint causæ probables, quanquam non potest præcise definiri, tenendum tamen est majores esse debere post legem, quam quæ ante legem spectabantur, quia legis auctoritas, quam servari utile est, ad causas puniendi accessit.

X V. Causæ autem liberandi aliquem a poena legis solent esse aut intrinsecæ, aut extrinsecæ. Intrinseca, cum si non injusta, dura tamen est poena ad factum comparata.

X X VI. Extrinseca, ex merito aliquo, aut alia re commen-
dante:

GROTII NOTÆ.

*Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur] Vide quā supra in tex-
tu & notis hoc libro iv, §. 12.*

*Imperatori licet revocare sententiam] Symmachus lib. 111, epist. 63. Alia
enim est conditio magistratus, quo-
rum corruptæ evidenter esse sententia si-
fint legibus mitiores: alia divorum
principum potestas, quos docet acrimo-
niam severi juris infletere. Idem
discrimen inter regem & judicem
est apud Themistium, oratione v.*

GRONOVII NOTÆ.

XXIV. 1. *Aliquo modo legibus]* Ut non possit de illarum severitate semel statuta remittere.

Diximus verum esse] 2, 4. 12.

Ut pars civitatis] Non qua do-
minus est legis, sed qua & ipse

& leges subjiciuntur legi majori,
qua est, *satus reipublica summa lex
est.*

Ut a voluntate] Ut non tantum liberum sit latore summa potestate prædicto ferre rem vel non ferre, sed etiam abrogare aut servare.

Justitiae gubernaticis] Architecto-
nica 1, 3. 6. qua ratio status.

2. *Et vinculum ejus]* Ei derogare vel abrogare personam, aut calum singularem excipiendo.

X XV. *Aut intrinsecæ aut extrin-
secæ]* Implicitæ ipsi negotio aut ex-
teriorius accedentes.

Si non injusta, dura tamen] Fa-
ctum, quod per interpretationem ad
hanc legem trahitur, quodque etiam
ad eam pertinet, non est ex atro-
cissimis ejus generis: ut Thrasea
clementiam suavit in crimen Au-
stusti apud Tacitum 14, ann. 48.

dante: aut etiam spe magna in posterum: quod causæ genus tunc maxime sufficiet, si ratio legis saltem particulariter cesseret in facto de quo agitur. Nam quanquam ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia contrariae rationis, * tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit. Id autem maxime usu venit in iis delictis quæ per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem superabilem quidem sed difficulter superabilem, committuntur: ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet ut Deum imitetur, qui in veteri quidem fœdere multa talia hostiis quibusdam expiari voluit. Levit. iv. & v. at in novo fœdere verbis & exemplis testatus est se ad talia resipiscientibus condonanda esse facilem. Lucae xxxiii, 34. Hebr. iv, 15. v, 2. 1 Timoth. i, 13. Et quidem illis Christi apud Lucam verbis, condona illis, Pater, quia nesciunt quid faciant, * adductum Theodosium ut Antiochenis ignosceret, notat Johannes Chrysostomus.

Lib. I, c. 46. XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vasquis dixerit, justam causam dispensandi, id est lege solvendi, esse eam tantum de qua legis auctor consultus dixisset, extra mentem suam esse eam observari. Non distinxit enim inter *imineas*, quæ legem interpretatur, & inter relaxationem. Un-

Lib. I, c. 26. de & alibi Thomam & Scorum reprehendit, quod dicant legem obligare etiamsi causa particulariter cesseret, quasi legem esse putassent solam scripturam, quod illis nunquam in mentem venit.

Tan-

GROTTI NOTE.

Tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit.] Multa ad hanc rem utilia concessit Gratianus causa i, quæstione vii.

Adductum Theodosium] Historiam vide apud Zonaram.

GRONOVII NOTE.

XXVI. i. *Ratio universalis*] Ut in Horatii cade fororis. Ratio universalis legis de homicidio est secutitas privatorum a privatis & privatae vindictæ improbatio: ea sufficiebat ad condemnandum Horatium. Sed ratio specialis est, ne quis ob temerariam rixam aut speratum commodum hominem perimat: hæc causa cessabat in Horatio: dolebat enim reipublica vicem, cuius ho-

sis ingebatur, neque de hereditate cogitare tum quidem illi vacabat.

Difficulter superabilem] Quippe non nisi per magnos viros, qui affectus domuerunt & in potestate habent.

XXVII. *Inter omnes*] Aequitatem, quæ semper ineft legi, & quam necessario sequi judex debet, & indulgentiam, quæ contra legem aliquid largitur, & ad quam judex non obligatur.

Legem obligare] Factum puniri posse, quamvis nullum sit periculum rei, ob quam factum illud prohibatum est; ut in Mauro Veneto.

Putassent solam scripturam] Quasi hac sententia statuatur, verba legis obligare sine ratione, quæ anima legis est. Male: sufficit enim ratio universalis, quæ ipsam occasionem vel metum talis periculi auferre voluit, non periculum tantum.

P. 11.

Tantum vero abest ut omnis legis relaxatio, quæ s̄epe libere & dari & omitti potest, referenda sit ad *imperium* propriæ dictam; ne illa quidem relaxatio quæ aut ex caritate aut ex iustitia rectrice debetur eo referri potest. Aliud enim est legem aprobabili aut etiam urgente causa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuisse comprehensum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

X X V I I I . Ex supra dictis appetat in poenam duo spectari , id ob quod , & cuius ergo . Ob quod , est meritum ; cuius ergo , est utilitas ex poena . * Punierendus nemo est ultra meritum , quo ea pertinent quae ex Horatio jam ante protulimus ; & Ciceronis Epist . xv . illud , est poenae modus sicut rerum reliquarum , & quedam medio- ad Brut . critas . Ideo poenam aestimationis nomine appellat Papinianus . L . Sanctio . Et Aristides Leuctrica secunda humanae naturae conveniens esse D . de paen . ait , ut in quoque crimine sit aliquid ultra quod vindicta procedere non debeat . Demosthenes vero , in epistola pro Lycurgi liberis , aequalitatem in poena non ita nude spectandam ait , ut in ponderibus & mensuris , sed expenso proposito ac voto ejus qui deliquit . Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur , pro utilitate .

X X I X . I . In merito examinanda veniunt * causa quæ impulit , causa quæ retrahere debuit , & personæ idoneitas ad utrumque . Vix quisquam gratis malus est , aut si quem malitia propter seipsum delectat , is ultra modum humanum processit . Pars maxima ad peccandum ducuntur affectibus : *η επιθυμία συνέδεσσοι τινάδι ἀπορίων* . appetitus concipiens parit peccatum . Appetitus nomine jam & declinandi mali impetum com- pre-

GROTI'S NOTE.

Puniendus nemo est ultra meritum]
Bene hac de re differunt Mediolanenses in oratione qua apud Guicciardinum est libro xvi. confer qua
hoc capite habuimus §. ii. & qua
habituri sumus libro iii. cap. xi.
§. i.

*Causa que impulit] Chrysostomus
x. de statuis: § 7d dū mī aūq̄squa
r̄ artlū q̄d̄ x̄d̄at, adē tē Abra-
mōs̄tē mīz̄t̄ m̄j̄r̄ l̄p̄ȳt̄ t̄w̄ t̄w̄
t̄w̄. non enim omnis culpa cædem
penam mercur, sed gravissim illa
que facile corrigi potuit. Et in secun-
da oratione cur obscurum sit vetus
testamentum, hinc probat calumnia-
torem pejorem estē scortatore; fure,
homicida.*

GRONOVII NOTE.

*Ex caritate] Christiano & benigno
judicio ac sensu de proximo.*

*Justitia rectrice] Ratione status
ut in Hannone apud Justin. 21, 4.*

XXVIII. *Estimationis*] Quod
in ea observetur medium inter
nimium & parum.

Ultra quod vindicta] In quo terminetur, quodque sibi transcendendum non putet.

Intra meriti modum] Ita, ut supplicii gravitas non excedat magnitudinem delicti, ut merito poena respondeat.

XXIX. i. *Idoneitas*] *Habitus*,
conformatio.

Gratis malus] Sine mercede, sine
spe commodi.

Ultra humanum modum] Non hominis, sed propemodum Satanae instar malus est.

Et declinandi impetum] Quoties
malum facimus, ne malum patia-
mur, metuentes.

prehendo, qui maxime est naturalis, ideoque inter appetitus honestissimus; unde quae mortis, carceris, doloris, aut summæ egestatis vitanda causa injuste fiunt, maxime excusabilia videri solent.

Lib. II.

2. Et hoc illud Demosthenis pertinet: *æquum est, his qui, cum divites sint, mali sint, magis irasci, quam his quos egestas impellit: nam apud humanitate utentes iudices necessitas aliquid adserit veniae, cum si qui in rerum affluentia iniqui sunt, nihil habeant praetexti probabilis.* Sic Acatnana excusat Polybius quod, impenditatis periculi respectu, fœderis cum Græcis in Ætolos initi leges non implebant. Aristoteles: ἐκεστοί μᾶλλον ζότερη ἡ ἀνγλασσία τὸ δειλίας· οὐδὲν γὰρ δι' ιδεούλων, οὐδὲ διὰ λύπην. οὐδὲν γὰρ λύπη εἰσίσθιος, καὶ φθείρει τὰς Εὐχοντάς φύσιν. οὐδὲν γάρ τοιςέν ποιεῖ, μᾶλλον τε ἐκεστοί· magis voluntaria est incontinentia, quam timiditas: nam illa voluptatis ergo, hæc propter dolorem. * Dolor autem hominem quasi extra se rapit naturæ exiūm adferens: voluptas nihil tale, * ideo plus habet voluntarii. In eundem sensum insignis est * locus apud Porphyrium, de non esu animalium libro tertio.

3. Cæteri appetitus ad bonum aliquod tendunt, aut verum, aut imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum actiones quæ ad peccatum non ducunt (*ἀναγλυφθεῖσας γὰρ αἱ φρεσταὶ, consentiunt enim virtutes inter se*) sunt aut delectantia, aut delectantium causa quæ utilia vocantur, ut possessionum abundantia.

GROTIUS NOTE.

Dolor autem hominem quasi extra se rapit] Vide egregiam comparationem furis & adulterii Proverbiorum vi, 30.

Ideo plus habet voluntarii] Philo ad decalogum: πάντα μὲν γὰρ τὸ φύσις πάθη χαλεπά, καὶ νόσοι καὶ σύνεργα αὐτῶν πάθη φύσιν καὶ υγείαν ἐν τούτῳ. χαλεπάτεροι δὲ θηρευτικά, μὲν τῷ μὲν μάλαν ἔργον προσθέτειν καὶ θεραπείαν ἔχειν, ἄλλοιν μὲν τὸ πάθον. μόνη δὲ αὐτὴν θηρευτικά τὸν πάθον ἐξ ὑπὸρθροῦ πορείᾳ καὶ ἐστιν ἔργον. omnes quidem animi perturbationes graves, ut quæ animum extra naturalem statum moveant atque concuinant, sed omnium harum gravissima est cupidus, nam cetera, quia extrinsecus ad nos imponunt faciunt nosque pulsant, videntur velut inviūs invenire: at sola cupidus,

ut ipote ex nobis intus ortum habens, magis sponte esse nostræ videntur.

Locus apud Porphyrium] Et similis apud M. Antoninum de vita sua libro II. ubi iram & cupiditatemi inter se conferit. Plutarchus Romulo: οὐδὲν κακόντελον τὸ θυμός αὐτὸν μᾶλλον ἀγανάπτει τὸ ωπό ματαρόν αὐτούς, τοσορει τὸν πληγής χαλεποτέρας ἀπελεγείται. Commonens animum causa plus excusationis ei præstat qui ex graviore causa, velut ita validiora, evertitur.

GRONOVII NOTE.

2. De non esu animalium] Πηγὴ διτεχῆς: ἵματζος, de abstinentia refendendi animalibus.

3. Imaginabile] Imaginarium; non verum, sed ipsi fingunt bonum putantque, quod non est.

Delectantia] Voluptas, honor.

dantia. * Imaginabilia non autem vere bona sunt; excellentia supra alios quatenus a virtute & utilitate se jungitur, & vindicta: quæ quo magis a natura abeunt, eo sunt fædiora. Et hos tres appetitus Johannes his vocibus exprimit: ἐπιθυμία σαρκὸς, ἐπιθυμία τῆς ἑφθαλμῶν, ἀλαζούντα τὸ βίον. Primum enim membrum voluptatum desideria, secundum habendi cupiditatem, ^{1 Joh. 11, 16,} tertium vanæ gloriæ consecrationem & iracundiam complectitur. Philo in Decalogi explicatione orationia mala esse dicit, οὐτὶς ἐπιθυμίας οὐτὶς λεπρότων οὐδὲν οὐτὶς νίδεν. Lactantius libro sexto: virtus est iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem refranare. Nam fere omnia quæ sunt in iuste atque improbe, ab his oriuntur affectibus; quod & alibi repetit.

XX X. 1. Causa, quæ a delinquendo abstrahere debet, generalis est injustitia. Versamur enim non in quibusvis peccatis; sed in iis quæ respectum habent extra peccantem. Injustitia eo est major quo majus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent delicta consummata, postremum quæ ad actus aliquos sed non ad ultimum processerunt: in quibus tanto quidque est gravius, quo ulterius processit. In utrovis genere ea in justitia eminet quæ communem ordinem perturbat, ac proinde plurimis nocet. Sequitur ea quæ singulos tangit. Maxima hic est quæ vitam: proxima quæ familiam, cuius fundamentum est matrimonium: postremo quæ res singulas expetibiles spectat, sive directe subtrahendo, sive dolo molo causam dando damni.

2. Possunt hæc ipsa subtilius dividi, sed quem indicavimus ordinem Deus in decalogo secutus est. Nam parentum nomine, qui naturales sunt; magistratus, etiam alios rectores par est intelligi, quorum auctoritas societatem humanam continet. Sequitur interdictio homicidii: deinde matrimonii sanctio, inhibitis adulteriis: tum furta, & falsimonia: loco ultimo delicta inconsuommata. Inter causas autem abstrahentes non debet

G R O T I I N O T E .

Imaginabilia non autem vere bona sunt.] Seneca epist. xvi. naturalia desideria finita sunt; ex falsa opinione nascient ubi desiderant non habent. Vide Chrysostomum in tractationibus moralibus ad Rom. vi. ad 2 Cor. xi, 12. ad Ephes. 1, 14.

G R O N O V I I N O T E .

Excellentia supra alios] Cicero i, off. 9.

Sunt fædiora] Atque ideo gravant & onerant, quod propterea est peccatum.

XXX. 1. Quæ respectum habent] Quibus non modo turpior sit, qui peccat, sed etiam aliis, neque id meritus, luditur.

Delicta consummata] Facinora perpetrata.

Ad actus aliquos] Inchoata.

Communem ordinem] Societatis publicæ feedus violat.

2. *Parentum nomine rectores]* Magistratus, præceptores, doctores, seniores & quosvis superiores, quibus ut sua constet veneratio publicæ tranquillitatis interest.

debet poni tantum qualitas ejus quod directe fit, sed & ejus quod
secuturum probabile est, ut in incendio & perfolso aggre-
multorum summæ calamitates & mortes etiam spectandæ sunt.

3. Ad injustitiam, quam generalem causam posuimus,
* interdum & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes,
inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos, que
augent delictum. Apparet quoque major pravitas * si quis sae-
pius deliquerit: quia habitus mali actibus sunt pejores. Et hinc
intelligi potest quatenus natura æquum sit quod apud Persas
siebat, * ut vita anterior simul cum delicto in estimationem
veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non
malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepit: non in his qui
totum vitæ genus immutarunt, in quibus ipse Deus apud Eze-
chielem nullam se habere ait prioris vitæ rationem, quibusque
adeo Thucydideum illud appetiri potest: διωδοσίας ζητεῖ
εἰσανθέντες ἀνθρώποι τελετήν. dupliciter penas merentur eo
quod ex bonis mali facti sunt. Quod & alibi dixit: οὐδὲν εἰ
πεπονημένων ἀμερόνεστον, quia ipsos peccare minime decebat.

4. Itaque optime Christiani veteres in pœnis canonum astimandis * non nudum delictum voluerunt aspici , sed simul vita

GROTI'S NOTE.

Interdum & aliud accedit vitium.]
Vide locum insignem in Lucii vita
apud Xiphilinum ex Dione.

*Ut vita anterior simul cum delicto
in estimationem veniret.] Asinius Pol-
lio: qua major pars vita atque ingenii
stetit, ea judicandum de homine est.
Cicerio in Sul. *Omnibus in rebus, ju-
dices, qua graviores majoresque sunt,
quid quis voluerit, cogitari, admis-
erit, non ex crimine sed ex moribus ejus
qui arzuitur est ponderandum.**

*Non nudum delictum voluerunt
aspici.] Canon Ancyranus xxv. Chrysostomus ad 11 ad Corinthios cap. 11.*

τινὶ φύσῃ ἢ μαρτυράτω, αλλὰ τὸν τελοῦσαν καὶ τὸν ἔξι, τὸν ἀμφεπορτών τὸν μετατονίαν οὐδέποτε unde discimus penitentias fines determinandos non sola delictorum natura inspectas, sed et propositis & moribus eorum qui peccarunt. Idem III. de sacerdotio: εἰ γὰρ εἴλος τοῦτο τὸν πολιτευόμενον μέτεργον διὸ καὶ τὸν δημοσίαν εἰπόμενον αλλὰ τὸν ἀμφεπορτώντων συχθέσθαι προστίτυτος, non enim ad solam mensuram delictorum pena imponeenda est, sed et inquirendum qui fuerit ejus qui peccavit animus.

GRONOVII NOTE.

Qualitas ejus] Id damnum & in-
commodum, quod præsens dabo
dum pecco, sed etiam, quod gra-
vius & latius patens ex prælenti con-
secuturum est.

Perfusso aggere.] Ut per eam lacunam aqua immodata effundatur in prædia & fundos ejus, quem laderem volumus.

3. *Habitus mali*] Consuetudo pec-
candi odiosiorem facit peccantem
quam unicum delictum.

Apud Persas] Herodotus I. 1, c. 13.

Let

vitæ quod præcessit & quod sequitur; ut ex Ançyrana & aliis Synodis videre est. Sed & lex posita adversus vitium specialem Rom. viii quādām malitiā veteri superaddit: quod ita docet Augustinus: ^{13.}

* lex prohibens omnia delicta congerminat: non enim simplex peccatum ^{De vera relig. c. 6.} est non solum malum, sed etiam vetitum committere. Tacitus: ^{Ann. III.} si velis quod nondum veritum est, timeas ne videres: at si prohibita impune transcederis, neque metus ultra, neque pudor est.

XXXI. 1. Personæ aptitudo, aut ad considerandas causas avertentes, aut ad suscipiendos affectus incitantes considerari solet in corporis mixtura, ætate, sexu, educatione, circumstantiis actus. Nam & pueri, & foeminae, & crassi ingenii homines, maleque educati, justi & injusti, liciti & illiciti discrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet iracundi sunt, in quibus sanguis, ad venerem proni, tum vero hoc juventus, illuc senectus propendet. Andronicus Rhodius: Φαίνεται τοινις ὅπ πότερος πινά πότερος τοῖς αἰχμέσι, τὸ πεφυκέναι τοῖς αὐτοῖς, νῆρος ἀγεντότερος ποιεῖ τὸ ἔγκλημα. videtur factis turpibus excusationis aliquid adferre natura, & delictum efficere tolerabilius. Metum accedit mali imminentis cogitatio, & iracundiam recens ac necdum sedatus dolor, ita ut rationem audiri vix sinant: suntque illorum affectuum delicta merito minus odiosa quam qua ex voluptratis nascuntur desiderio, quod & minus efficaciter movet, & differri * & aliam sibi materiam sine injuria querere facilius

G R O T I I N O T A E .

Lex prohibens omnia delicta congerminat] Bene Chrysostomus: ἐνταῦθα διὰ μὲν τοῦ λογισμοῦ διάνυκτον τύχειν καὶ εὐλόγον, διὰ δὲ πολὺ τὸ λεῖψαν βαρύτερον διπλά τοῦ τοῦ τούτου δότεον. hic non tantum par jus dignitatemque ostendit iudei & Graci, sed & iudicium hoc ipso pregravat quod legem accepit. Deinde: οὐδὲ πάντος δοκιμῶν διδυτικής μάκρα εἴη τοιμωρία αἴτιος ὑπομενεῖς Στριμων. Nam qui plus institutionis accepit, is maiores etiam contenta legis penas meretur.

Et aliam sibi materiam sine injuria querere facilius potest] Chrysostomus ad Galatas: οὐ διπλωτα μέτεν διπλωτα μέτεν, οὐ τοιδιάδε μέτεν. cupidus concubitum tantum querit, non huius aut illius concubitum. Tertullianus libro II. ad uxorem: non quanto grandis est continentia carnis que viduitati ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibile videri potest, difficultum

enim facilis est venia. Quanto autem habere in Domino perpetrabile est uti nostra potestatis, tanto culpabilius est non observare quod possis: & mox, quanto potestas vitandi fuit, tanto contumacia criminis oneratur. Addo M. Antoninum, loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore uititur.

G R O N O V I I N O T A E .

Quandam malitiā veteri] Simul atque quod improbum est per se, etiam lege vetitum est, jam plus vice simplici obligat.

XXXI. 1. Causas avertentes] Rationes quæ deterrent a peccando.

Affectus incitantes] Metum crediti mali & desideria verorum aut imaginiorum bonorum.

Huc juventus] Ad vagam & legibus inimicam Venerem.

Illuc senectus] Ad iracundiam.

Adferre natura] Ingenium hominis in eam culpam proclive.

Minus efficaciter] Desiderium voluptatis non tam arces habet stimulos;

Nec vix, 10. facilius potest. Aristoteles Nicomachiorum septimo: ὁ θυμός φυσικώτερον καὶ τὸ πολεμόντος τὸ ἐπιθυμιαῖον τὸ οὐρανοῦ λόγον τὸ μὲν ἀναβάσιον· magis naturale ira. Et acerbitas quam cupiditas eorum quae modum excedunt minimeque sunt necessaria.

Cap. 6. 2. Omnino enim illud tenendum est, quo animi eligentis judicium magis impeditur, quoque magis naturalibus causis, eo quod delinquitur minoris esse. Aristoteles dicto libro: μῆλον ἀκόλατον ἂν εἴποιρη, ὅσις μὲν ἐπιθυμῶν οὐ πρέμει δάκρυας τὰς οὐρανοῦ λόγου φύσις μετάλλα λύπας, οὐ τούτοις οὐδὲ Δῆμος τὸ ἐπιθυμῶν σφόδρη. οὐ δὲ τὸν εἰναι τοιόντει εἰς τοσούσιον ἐπιθυμίαν επειπτεῖ, καὶ τὰς ἀναγνήσιας ἔνδειας λύπη ιχυεῖ· minus temperavit dicimus hunc, qui a modū concipiſcente aut non tentatus, aut leviter tentatus querit enormes voluptates aut mediocria incommoda defigit, eo qui vehementi affectu percellitur. Nam quid idem illafactorius fuſſe putandis est, si adſuſſet juvenilis quādam perturbationē animi, aut gravis dolor ex penuria eorum quibūs negatis natura doleat? quicum convenit illud Antiphanis:

* Qui cum sit opulens nequiter quicquam facit.

Hunc, si effet pauper, quid non facturum putas?

Et quae in senum amores passim in comediiis legimus. Ex his igitur causis aestimandum meritum intra quod poena consisterē debeat.

*De officiis III, c. 3. XXXII. 1. Tenendum autem est quod Pythagorici dicebant, justitiam esse * τὸ ἀντιπεπονθός, id est, patem passionem in poenis, id non ita accipi debere quasi qui alteri nocuit deliberato & sine causis culpam valde minuentibus, tantundem nocimenti*

los, nec tam brevia tempora, & laxiorem materiam cupidinis sedanda quam dolor & iracundia.

GROTII NOTÆ.

Qui cum sit opulens nequiter quicquam facit] Chrysostomus de providentia IV. ὡς ὁ Ταῦτα τὸ πεπονθόντος, πανούστα, αρπαζότα, σὺ τοτε μάντυα κατὰ τὰς στρατούς, πεπονθόντος τούτων ποιεῖ. μηδέ τοι διδωτοί τιμωρίας· quare ubi divitem videris injustum, avarum, rapaceum, hoc magis cum miserere, quod talia dives faciat. Ob id ipsum enim punietur gravius.

Tὸ πεπονθόντος] Tautonidum Harmenopulo.

GRONOVII NOTÆ.

2. Quo animi eligentis] Quanto

gravius lumen rationis occurratur & ostenditur affectu vel perturbatione aliqua, ut causas avertentes videre ac ponderare nequeat, qui affectibus illis impellitur; quantoque illa perturbatio frequentior, violentior & magis repentina est; tanto excusabilius delictam & leviore poena puniendum.

Quibus negatis] Quibus ægeis carceris.

XXXII. 1. Non ita accipi debere] Nempe ita, ut ne quod modicum est, puniatur atrociter; ne quod atrox, perfuntiorie, atque, ut ita dicam, Horatio tigillo: non vero, quasi non debeat esse maior dolor patientis quam passi injuriam.

Deliberato & sine] Non abreptus superveniente affectu, sed consilio.

menti nec amplius ferre debeat. Id enim non ita esse ipsa lex; quæ legum omnium perfectissimum exemplar est, ostendit, cum furta quadruplo aut quintuplo vult lui. Et lege Attica fur, * ultra dupli condemnationem, per dies aliquot vincus habebatur, ut Demosthenes in Timocratem nos docet, leges, inquit Ambrothius, ea que detraicta sunt alicui cum injuryia persona aut rei ipsius cumulo restituimus imperant, quo furem a detrahendo aut pena deterreant, aut multa revocent. Aristides Leuctrica secunda: τοῖς ἀνδρεῖσις ἐπέχεται τοῖς ἀδίκοις μείζων ἡ νομίμων δέδοται τοῖς τὸν πονητὸν λόγῳ· his qui iudicio illatas sibi injuryias persequuntur majora leges permittunt pro vindicta exigere, quam que ipsis acciderant. Seneca de iudicio post hanc vitam:

scelerata taxantur mortales
Majorē nostra.

2. * Apud Indos, ut Strabō notat, qui quem mutilasset¹, Lib. xv, supra talionem, manu truncabatur. Et in Magnis Moralibus¹, c. xxxiij, quæ Aristotelis nomen præferunt legimus: Ἀλλοι εἰ τις ἢ ἐφερετούσῃ ἐξεργάψει τῷ ἀνθρώπῳ μέρον, ἀλλὰ τολεῖται τος δεῖνος justum est si quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo sed et amplius patiatur. Nec enim æquum est ut pars sit periculum innocentis & nocevit, ut recte ostendit Philo, quo loco de homicidii pena tractat. Atque hoc inde quoque ultimari potest, quod delicta quædam * non consummata, & ideo consummatis minora, nocumentum infligant pars cogitato, quod

G R O T I I N O T E .

Ultra dupli condemnationem] Alludit hic locus Apoc. xviii, 6. Reddie duplum. Hercules Minyas, qui a Thebanis sine iure tributum extorserant, duplum coegerit ejus tributi pendere Thebanis; Apollodorus lib. II.

Apud Indos] Apud Indorum aliós furtum morte puniunt notavit Nicolaus Damaseenus.

Philo] Secundo de legibus specieibus.

Non consummata; & ideo consummatis minora] Plinius de leone: Vulneratus observatione mira percussorem non, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulneraverit, correptum reptatumque sternit, nec vulnerat.

G R O N O V I I N O T E .

Ipsa lex] Dei per Mosen Hebrais data.

Cum injuryia persona] Vexatione, iusto supplicio.

Rei ipsius cumulo] Pensione ampliore, quam quanti res erat ablata.

Aut pena] In corpore.

Aut multa] In pecunia vel patrimonio.

Seneca] Herc. fur. 746.

Taxantur modo maiore nostra] Apud ipsum vestra. Et loquitur de regibus & magistris per apostrophem, eisque apud inferos gravius puniri ait quam privatos. Error memoriae.

2. *Supra talionem*] Præter membrum, quo alium mutilaverat, manum amittebat.

Par si periculum innocentis] Debet nocitus gravius timere damnatum, quam dare instituit innocentis ut si quoque absterreatur.

Nocumentum infligant pari] Tam gravioriter puniantur, quam si perfecta essent, non tantum destinata.

Deut. xix, 19. quod in lege Hebræa * de falso teste proditum, & in lege Romana de eo qui hominis occidendi causa cum telo ambulavit. Cui consequens est ut perfectis criminibus major respondeat pena, sed quia morte nihil est gravius, eaque iterari non potest, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam necessario constituitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus.

XXXIII. Poenæ autem magnitudo non tantum nude spectatur, sed cum respectu ad patientem. Nam multa eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili ignominia leve erit malum, honorato grave: quo genere diversitatis sæpe utitur lex Romana: unde harmonicam proportionem **Lib. vi, de rep. c. ult.** exstruxit Bodinus, cum tamen revera simplex hic sit & qualis in numeris æqualitas, meriti ad poenam, sicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus alibi minus valet, itemque nummi. At fatendum, sæpe in lege Romana id non fieri ~~possunt~~, id est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu, a quo vitio longissime semper abest lex Mosis. Et hæc quidem ut diximus intrinseca est poenæ taxatio.

XXXIV. Sed intra concessum modum ad minimum ducit caritas ejus qui punitur, nisi plurimum justior caritas aliud suadeat ob causam extrinsecam, quæ interdum est ingens periculum ab eo qui deliquit, plerumque autem necessitas exempli. Et autem nasci solet ex generalibus invitamentis ad peccandum, quæ reprimi nisi acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, consuetudo & facilitas.

XXXV. Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravius punit furtum * de pascuo quam de domo, Exod. xxii, 1. & 9.

Justinus

GROTIUS NOTE.

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri insimulavit, ut dotem lucraretur. Deut. xxii, 19. Et de eo qui ceteroqui ex causa injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans. Exod. xxxi, 9.

De pascuo quam de domo] Vide Maimoniden Directore 111, 41. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *aque ea sunt animadvertenda peccata maxime, qua diff. illime praecaventur.*

GRONOVII NOTE.

Occidendi causa cum telo] Qui perinde tenetur l. Cornelia de sicariis, atque is qui hominem occidit. l. 1. D. ad l. Corn. de sicari.

XXXIII. Harmonicam proportionem] Vide Hornej. 3, ethic. 12, 8.

Numeris æqualitas] Proportio arithmeticæ.

Personarum & qualitatum] Ut eum, qui uxorem in adulterio reprehensam occiderit, humiliore loco positum, in exsilio perpetuum ire jubet; in aliqua dignitate positum ad tempus relegat. l. 1. §. 5. D. ad l. Cornel. Similis ~~αρχωντικὴ~~ in l. 12. D. de incend. rui. nauf. l. 45. D. de injuriis. l. 11. de sepulcro violato. l. 1. de abigieis. l. 1. de suribus balneariis.

XXXIV. Intra concessum] Ut ex eo genere poenarum, quod delicto responderet, id eligatur, quod lenissimum est.

Justior caritas] Erga tot innocios bonosque, qui lædi püssunt & lèduntur facilius, si nulla aut levis pena sit.

Justinus de Scythis: nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine teatro munimentoque pecora & armenta habentibus quid salvum esset, si furari liceret? simile illud in Aristotelis problematis sectione xxix. ὁ νομοθέτης δχ ἴνας ὄντες οὐκοί μόνοι εἶναι φύλακες τὸν νόμον αὐτοῖς ἐπίγνωσεν. legis auctor cum sciret * illis in locis dominos res suas custodire non posse, custodiem legem addidit. Consuetudo facti eti aliquid detrahit de culpa (non sine ratione veniam dedit, inquit Plinius, facto vetito quidem, non tamen inusitato) poenae tamen acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, nimium multis grassantibus opus exemplo est. Sed in judiciis magis illud, in legibus L. aut factis D. deponit, hoc sequendum est, ratione habita temporis quo leges aut judicia feruntur: quia poenae utilitas magis in universalitate spectatur circa quam sunt leges: culpa autem major aut minor est in singulis.

X X X V I . 1. Quod autem diximus, ubi magnæ urgentesque cause cessant, ad minuendam potius poenam promptos nos esse debere, in eo clementia pars altera sita est; nam priorem in tollenda poena collocavimus. Quia difficile est temperamentum, inquit Seneca, quidquid aequo plus futurum est in partem Lib. 1, de humaniore preponderet. Alibi: poenam si tuto poterit, donet; Cl. cap. 1, fin minus, temperet. Et apud Diodorum Siculum laudatur rex ^{cap. XXI} Aegyptius, quod imponeret πυνεῖας ἐλάτεις τὸ ἀξιας, * supplicia meritis minora. De M. Antonino Capitolinus: erat mos iste Antonino, ut omnia crima minore supplicio, quam legibus plecti solerent, puniret. Ille quoque orator dixit, oportere leges quidem constitui rigidas, sed * poenas exigi legibus mitiores.

res.

G R O T I I N O T E .

Hic in locis] In balneis morte plectebant Athenis fures balnearii, si estimatio esset major decem drachmis; Demosthenes contra Timocratem. Adde l. 1. D. de furibus balnearibus.

Supplicia meritis minora] Justin. II. Hunnis scribens, Παραλοις γινεται μηδετερη τας τιμωντας ισορροπης τοις πονημασι. Rozmanis mos hic est, non irrogare peanas pares peccantium merito;

Panas exigi legibus mitiores] Hoc sibi volebat Henricus Imperator symbolo mali Punici, cum dicto subdere. Rex apud Cassiodorum xi, 40. Qui periculose justi sumus, sub securitate semper ignoramus.

G R O N O V I I N O T E .

XXXV. *Aliquid detrahit?* Hinc illud Terentii Heaut. 5, 2. 4. Vulgo faciunt. Et M. Seneca controv. 12. Solet fieri.

In iudiciis magis illud] Ut condemnemus ad mitiorem poenam.

In legibus hoc] Ut statuamus ac meminemus graviores.

Ratione habita temporis] Nisi circumstantia temporis in utrisque aliud requirat.

Poenæ utilitas] Quod poena proposita proficere volamus, pertinet ad universos, sicut & leges universalia complectuntur: at culpæ per iudicium estimatio singulos tangit, in quibus ad clementiam quam ad crudelitatem tutior est propensio.

X X X V I . 1. *In tollenda panæ*] In liberando reum a poena.

res. Et Isocratis est monitum: τὰς πηγέας ἵλαττος ποιεῖς τὸν ἀμφεπορθόν. ut penae infligantur infra peccati modum.

2. *Augustinus comitem Marcellinum sic admonet sui officii: mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate esse plectendos, ut qualia fecerunt talia patientur, ideoque his literis obiector fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsum Dominum nostri misericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas. Cujus est & hoc: sic etiam ipsos criminum ultiros, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit divina censura, ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam officii sui pertinere, siquid erga eos misericorditer agerent, quorum vite necisque haberent legiunam potestatem.

XXXVII. Speramus nihil a nobis prætermissum, quod ad hujus argumenti satis difficilis & obscuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa quæ * Maimonides maxime ait spectari in peccatis, magnitudinem peccati, id est damni, frequentiam talium peccatorum, quantitatem concupiscentiæ, & operis facilitatem, ad sua loca retulimus; nec minus illa septem quæ confuse satis in peccatis considerat Saturninus. Nam persona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & persona ejus qui patitur interdum aliquid confert

ad

L. Aut
facta. D.
de paenit.

GROTI N O T E .

Augustinus] Epistola cl. ix. quæ citatur c. circumcelliones, causa xxiiii. quæst. v. Vide, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii, & eam quæ respondet Augustinus numeris lxxii. & lxxiv. Adde de Theodosio juniore quæ sunt in excerptis Johannis Antiocheni ex manucripto Petrelii. Macedonius ad Augustinum: officium sacerdotis est, intervenire pro reis.

Maimonides] Lib. iii. directoris, c. 41. Confer c. sicut dignum. de homicidio voluntario vel casuali.

GRONOVII N O T E .

2. Comitem Marcellinum] Amicum principis & provinciae alicui

aut magna procurationi praefatum.

In hoc] In hanc rem.

Terruit divina censura] Illa cuius meminit num. 3. judicium Dei, quod ipsi se futurum expectabant.

Ut cogitarent] Mitiores forent in delinquentes, quia & ipsi essent peccatores apud Deum, & cum sibi propitium optarent.

Culpam officii] Se officio deesse aut eo male fungi.

XXXVII. Damni] Quod per injuriam sive peccando datum est, quantum sit.

Frequentiam] Sæpe an raro hoc generi culpæ peccetur.

Quantitatem concupiscentiæ] Fligretne animus corruptus atque ardeat cupiditate facinoris, an segniter illud moveatur.

Locis

ad estimandam culpæ magnitudinem. * Locus injustitiae culpam aliquam addere solet peculiarem, aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum est aut breve, ita libertatem judicandi auget aut minuit, interdum & pravitatem animi ostendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad causas quæ abstrahere a peccando debebant. Quantitas quoque ad appetitum referenda est. Eventus ad causas abstrahentes.

X X X V I I I . Solere poenæ experendæ causa bella suscipi & supra ostendimus & passim docent historiæ: ac plerumque hæc causa cum altera de damno reparando conjuncta est, quando idem actus & vitiosus fuit & damnum re ipsa intulit, ex quibus duabus qualitatibus duas diversæ nascuntur obligationes. Non esse autem bella suscipienda ob delicta quævis satis constat; nam ne leges quidem suam illam ultionem, quæ tuto nec nisi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere ait, ea quæ minora & vulgaria sunt delicta dissimulari, non vindicari.

X X X I X . i. Illud autem quod in oratione pro Rhodiensibus a Catone dictum fuit, non esse æquum poenas quemquam dare ob eam rem quod arguatur male facere voluisse, suo quidem loco non male erat positum, quia nullum populi Rhodiensis decretum adserri poterat, sed animi fluctuantis conjecturæ: universaliter autem hoc recipiendum nou est. Nam voluntas quæ ad externos actus processit (internos enim ab hominibus non puniri supra diximus) poenis solet esse obnoxia.

* Seneca

G R O T I I N O T A E .

Locus *injustitiae* *culpam* *aliquam* *addere* *solet* *peculiarem*] Philo lib. i. de legibus specialibus: ἡ τοτὸν ποιεῖ καὶ αἰσθέτω πληγαῖς ἐμφορίᾳ, ἢ δὲ ἀρχαῖς ἢ ιδιωτικαῖς κακοῖς, ὃν ἢ εργάσιον ἢ τῷ μὲν ἐπιφύτῳ ἢ βιβλίοις ἢ λεγῆς κωνσάοις, ὃν ἢ εργάταις ἢ πανηγυρεσι ἢ δημοτικαῖς διατίξιαι. non idem est patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magistratus & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & sacro, in die festo, in convetu, in sacris publicis. Cum his convenit quod ex Labeone adserit Ulpianus l. pratorum edixit. in fine D. de injuriis. Personā atrocior iniuria sit, ut cum magistratus, cum parenti, patrono fiat; tempore, si ludus & in conspectu; nam populi Romani

in conspectu an in solitudine injuria facta sit multum interesse ait.

G R O N O V I I N O T A E .

X X X V I I I . Due diverse nascuntur obligationes] Altera ad poenam, ad danni reparationem altera.

Toto nec nisi nocentibus] Secus ac bello petita ultio; nam hæc in æque magnum periculum mittit ultorem, quam venit is qui poenam debet: deinde multi pereunt innocentes, quia quod delitiant reges, plectuntur A. hist.

X X X I X . i. Decretum] De bello Romanis indicendo.

Animi fluctuantis] Dubii, utrum Romanas, an Persei Macedonis partes sequerentur.

Opere ad externos] Quæ opere ac facto aliqua manifestata est.

L 1 3 Seneca

*De ira
lib. III.*

*Livius lib.
XLII.*

I. off.

* Seneca pater in controversiis: scelera quoque, quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur. Injuriam qui facturus est jam facit, * ait alter Seneca. Non exitus rerum, sed * consilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. Periandri dictum erat: μή μόνος τὰς ἀμορτίνοις, ἀλλὰ καὶ τὰς μέλλοντας κόλασε. Sic Romani censent bellum ineundum cum rege Perseo, nisi satisficiat de consiliis belli parandi adversus populum Romanum initis, quia scilicet arma, milites, classem jam comparaverat. Atque hoc ipsum in Rhodienium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capit is damnatur.

2. Sed nec omnis perversa voluntas, facto jam aliquo indicata, poenam facit locum. Nam si ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac excepta. In multis locum habet quod Cicero dicit: haud scio an satis sit eum qui lacescerit injuria sua paenitere. Lex Hebraicis data adversum pleraque delicta inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis vitam extra iudicium, nihil speciale constituit: quia & circa res divinas ute pote nobis inconspicuas facilis est error, & iracundiae impetus non indignus est cui ignoscatur.

3. Ceterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam aquabili possessionum divisione fraudem struere qua cum aliena jactura se quis locupletet, minime erat ferendum. Nam illud, non concupisces, quod in Decalogo est, quanquam si scopum spectes legis, id est, τὸ πενθεμένον latius

GROTII NOTE.

Seneca pater] Excerptorum iv, 7.
Ait alter Seneca] Et de beneficiis libro v, c. 14. Latro est etiam antequam manus inquinet; quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Philo in primo de specialibus legibus: αὐτὸς εποίει καὶ τούτους δὲ τὰς κλίσεας αὐτῷ μόνοι, αλλὰ δὲ τὰς μέτρα διάφορα τοῦ ἀνθρώπου, η̄ φαντάσιος, η̄ λαθεσσι, καὶ μὴ τὸ αἰλουρικὸν εἰγατεύσοι. homicidas existimari oportet non eos solum qui vitam adiument, sed & eos qui omnia faciunt palam aut clam ut quenquam interrimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.

Consilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo dananato ob nummos matrifamilia præmissos; non factum tunc sed ani-

mus in questionem deductus est, plus que voluisse peccare nocuit quam non peccasse profuit.

GRONOVII NOTE.

Citra exitum subsederunt] Non omnino perfecta sunt.

Μή μόνος τὰς | Non peccantes modo, sed & peccatores castiga.

2. Inchoata contra pietatem] Si quis aliquid præparaverit, aut in antececessum fecerit, tanquam idola culturus.

Vitam extra iudicium] Si quis ex repentino impetu iræ, non deliberato, vitam alicuius petierit, qui impetus intentantem frustratus sit.

Nobis inconspicuas] Quæ maximam partem in animo & sententia consistunt, coequo difficile est quemquam de altero, ut circa eas animatus sit, judicare.

Vellio

latius patet, * (vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos) tamen ipsum præceptum externum, ἀνέλω συγκινεῖται quod attinet, ad motus animi pertinet qui facto produntur, quod aperte liquet ex Marco evangeliſta qui idem illud præceptum extulit, μὴ διποτερήσῃς· idque cum jam ante posuisset, μὴ κλέψῃς, atque eo sensu vox Hebræa & ei respondens Græca reperiuntur tum Mich. 11, 2, tum alibi.

Cap. x, 194

4. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, niſi & res sit gravis, & eo processum sit ut ex tali actu certum malum, etiā nondum illud quod intendebatur, securum jam sit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ, (de qua supra egimus in capite de defensione) aut dignitatem læsam tueatur, aut pernicioſo exemplo occurrat.

X L. 1. Sciendum quoque est, reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere peccas poſcendi non tantum ob injurias in ſe aut ſubditos ſuos commiſſas, ſed & ob eas quæ ipoſos peculiariter non tangunt, ſed in quibusvis perfonis jus naturæ aut gentium immanitet violentibus. Nam libertas humanae ſocietati per peccas consulendi, quæ initio ut diximus penes ſingulos fuerat, civitatibus ac judiciis institutis penes ſummas potefiatas reſedit; non proprie qua aliis imperant, ſed qua nēmini parent: nam ſubjectio aliis id jus abſtulit. Imo tanto honestius eſt alienas injurias quam ſuas vindicare, quanto in ſuis magis meruen- dum eſt ne quis doloris ſui ſenuſ aut modum exceedat, aut certe animum inficiat.

2. Et hoc nomine ab antiquis prædicatus eſt Hercules quod Antæo, Busiride, Diomede, & ſimilibus * tyrannis liberarit i, De benef. terras, quas ut Seneca de eo loquitur transiit non concupiſcendo cap. 14.

Ilocr. Hel.

Enc.

G R O T I I N O T E .

Vellet enim lex, omnes etiam mente eſſe quam purissimos] Chryſtoſtomus ad Rom. 111, 13. & ad caput VII. multa habet in hanc rem.

Tyrannis liberarit terras] Et maria, Philo de legatione: οὐκοῦν ἐκδη-
δητοῦ γένους τοις δειναρίταις, αἴτιος δρα-
κονοῖς τοῖς καὶ φοινικοῖς τοῖς ἄποινοις ἀ-
ρπάζοις ἔποισι, οὐκέτι τὸ τέλος βα-
λεῖται καὶ πρωτεύει τὸ στοιχεῖον εὐγένειας
αὐτῶν. Hercules purgeavit terras ac
maria, certamina ſubiens hominibus
omnibus partim necessaria partim perni-
tilia, ut tolleret hominum animan-
tiumque aliorum ea que exitalia aut
noxia eſſent.

G R O N O V I I I N O T E .

3. Etiam mente eſſe] Ne cogitatio-

nes quidem pravas & foedas in ſeſe admittere.

Motus qui facto] Desideria im-
proba, qua quis ſe concepiſſe dicta
aliquo aut facto demonſtraverit.

X L. 1. Qua aliis imperant] Acce-
perunt ſummae potefiatas, quantum
ſinguli de ſuo jure civitati remiſe-
runt, & ſocietas potefiatas dedit. Habuerant autem jus puniendi ſcele-
ratos ſinguli non tantum pro ſe, ſed
etiam pro alio; tamdiu quam ſui
eſſent & non ſubjecti ſocietati.
Id igitur etiam contulit potefiatati
ſocietas, cui ſe ſubjecit, ipſum
nemini.

2. Non concupiſcendo, ſed vindi-
cando] Non ut ſibi acquireret, ſed
ut tenerent boni & innoxii.

sed vindicando; maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lysias indicat, injustos puniendo. Diodorus Siculus de eo sic loquitur: τὸς ἀρχαὶ πόλεις ἐποίησεν δύσειρας· homines injustos οἱ reges insolentes tollendo beatas reddebat civitates. Alibi dixit; ἐπῆλθε τῷ οἰκουμένῃσι καλῶν τὰς ἀδίκιας· orbem obiit poena de iniquis expetens. Dio Prusæensis de eodem; τὰς πονηρίας ἀνθρώπους ἔκόλασε, καὶ τὴν πόλειραν ἀνθρώπους κατέλευτον ἐξεστιαν· homines malos puniebat, οἱ superborum regna destruebat, aut in alios transferebat. Aristides in Panathenaico ait eum suscepit communis humani generis cura meruisse in Deos referri. Laudatur similiter Theseus quod latrones Scirona, Sinin, & Procosten sustulerit, quem sic de se loquentem Supplicibus inducit Euripides:

Pridem facinora nomen hoc per Graciam

Mibi dederunt, * ulti ut scelerum vocer.

Lib. v. c. 3. Valerius Maximus de eodem: quicquid ubique monstri aut sceleris fuit virtute animi ac robore dextra comminuit.

Plutarch. de Fort. Alex. Sic non dubitamus quin justa sint bella in eos qui in parentes impii sunt, quales Sogdiani antequam eos Alexander hanc feritatem dedocet: in eos * qui humanam carnem epulantur, * a quo more absistere Gallos veteres Hercules coegerit,

par-

GROTTI NOTE.

*Ultor ut scelerum vocer] Ibidem
flicenti Feciali:

H^uπὸν εὐω^ν σ^τ ἐφυτεύ^σ ἀρκάστε^ν
πατέρ^{ων}

Ten^τ ergo sevit omib^{us} genitor
parem?

Respondet Theseus:

Οὐτοι γ^ενεισται^σ καρυστ^α εἰ^ν καλ^λ
τευστ^α.

Injuriosis: nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: ἀπόλατε^σ
τιο^ν τ^αλάδ^α δέρω^ν τεγανω^ν. pessi-
misi tyramis Greciam liberavit. Item:
εἴδεις αὐτὸς ἀδικίαζε^σ οὐρανο^ν επεί^ρ
ἄλλω^ν δη^ν τὰς πονηράς· nihil ipse
perīas injuryae, pro aliis in homines
malos imperium sumebat.

Qui humanam carnem epulantur]
Hoc quoque Scythes Alexander
dedocuit.

* a quo more absistere Gallos veteres
Hercules coegerit] Vide Dionysium
Halicarnassensem narrantem ut Her-
cules hunc morem aliaque multa
sustulerit, in beneficiis suis Gracos

a barbaris non distinguens. Romi-
norum non minora in genus huma-
num merita prædicat Flinius xxx, i.
Non satis astimari potest quantum Roma-
nis debatur, qui fistulere monstra,
in quibus hominem occidere religiosissi-
mum erat, mandi vero etiam saluberrimi-
mus. Coniunge quæ hoc ipso capite
dicerent §. xlviij. Sic Justinianus
principibus Abalgorm edixit ne sub-
ditorum pueros castrarent. Proco-
pius meminit Gotthicorum iv. &
Zonaras Leone Iauro. Et Inchz,
in Peruana reges, vicinos populos
qui moniti non parerent vi coegeret
abstistere ab incestis, a matrum cum
maribus concubitu, a comeditione
hominum, aliisque id genus faci-
noriibus, atque eo modo imperium
sibi pararunt omnium quæ usquam
legimus, excepta religione, justi-
sum.

GRONOVII NOTE.

3. Sogdiani] Qui semi confectos
interficiebant, & eorum corporibus
vecebantur.

narrante Diodoro : in eos qui piraticam exercent : Seneca : *si vii. de non patriam meam impugnat sed sua gravis est, & sepositus a mea benef. gente suam exagitat, abscedit nihilominus illum tanta pravitas animi.*

Augustinus : *opinantur scelerata facienda decerni, qualia si aliqua L. v. de terrena civitas decerneret, decrevissent, genere humano decernente civ. Dei, fuerat evertenda.* De talibus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte potest quod de Persis, qui Græcis nihil deteriores erant, perverse dixit Aristoteles, naturale in eos esse bellum ; & quod Isocrates Panathenaico dixit, justissimum esse bellum in bellas, proximum in homines belluis similes.

4. Et catenus sententiam sequimur Innocentii, & aliorum *Inno.c. quod qui bello ajunt peti posse eos * qui in naturam delinquent: contra super his de voto Arch. Flor. 3. part. qui ad justitiam belli requirent evidenter, ut qui suscipit aut Iesus tit. 22. §. 5. sit in se aut republica sua, aut ut in eum qui bello imperititur juris Syl. in dictio[n]em habeat.* Ponunt enim illi puniendi potestatem esse verbo Papa effectum proprium jurisdictionis civilis, cum nos eam sentimus V. i. Rel. 1. libri primi initio. Et sane si illorum a quibus dissentimus ad n. 40. mittatur sententia, jam hostis in hostem puniendi jus non habebit, etiam post susceptum bellum ex causa non punitiva: quod ill. l. 1. c. 25. tamen jus plerique concedunt & usus omnium gentium confimat, non tantum postquam debellatum est, sed & manente bello; non ex ulla jurisdictione civili, sed ex illo jure naturali quod & ante institutas civitates fuit, & nunc etiam viget quibus in locis homines vivunt in familias non in civitates distributi.

XLI. Sed cautiones hic nonnullæ adhibendæ sunt; prima, ne mores civiles, quamvis inter multos populos non sine ratione recepti,

G R O T I I N O T .

Qui in naturam delinquent] Vide Jolephum Acostam de procuranda Indorum salute lib. 11, cap. 4.

G R O N O V I I N O T .

Abscedit nihilominus] Infociabili[m] mihi redditum & dignum, quem pro hoste habeam.

Genere humano decernente] Justin. s. 2. de Phocensium sacrificio, quod oib[us] viribus expiari debuit. Quod adponit ipse num. 51.

Qui Græcis nihilo deteriores erant] Profecto erant, qui, si nihil aliud tollerant omnem libertatem, seram-

que & immanem tyrannidem inducebant, tollebant omnem cultum ingenii & studia liberalia; consuecebant cum sororibus & matribus; & hoc faciebant ipsi magi, ipsi sapientia profectores, qui & corpora non sepeliebant, nisi a feris laniata. Cic. 1, Tusc. 45.

4. *Puniendi potestatem]* Non competere nisi in illum, in quem iurisdictio competit, quales sunt aut subjecti nobis, aut qui delinquendo proprie in nos se nobis obligant.

Ex causa non punitiva] Ubi nullum intervenit scelus, quod alter bello punire instituit, sed uterque videntur jus suum propugnare.

recepti, sumantur pro jure naturæ: qualia ferme erant illa quæ Persas a Græcis disparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: *απόφεσιν τηλεορεγίας ημερῶν τὸ βαρβαρικὸν· barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle obinentum esse quo veletur alieni cupiditas.*

XLIIL Secunda, ne temere annumeremus a natura vetitis ea de quibus id non satis constat, & quæ lege potius divinæ voluntatis interdicta sunt, in qua classe forte ponere liceat * innuptos concubitus, & quosdam eorum qui incesti dicuntur, & scensus.

XLIV. 1. Tertia, ut diligenter distinguamus inter principia generalia, quale est honeste vivendum, id est, secundum rationem, & quædam his proxima, sed ita manifesta ut dubitationem non admittant, quale est alteri suum non rapiendum, & inter illationes quarum aliae facilem habent cognitionem,

L. 38. §. 4. ut posito matrimonio * non admittendum adulterium, aliae D. ad l. Jul. vero difficulterem, ut ultiorem quæ in dolore alterius acquiescit de adulto.

esse vitiosam. Ferme idem hic evenit quod in mathematicis, ubi quædam sunt notitiae primæ, aut primis proximæ, quædam demonstrationes quæ statim & intelliguntur & assensum obtinent, quædam veræ quidem sed non omnibus patentes.

Matt. x, 15. 2. Sicut ergo circa leges civiles eos excusamus qui legum Luc. xii, notitiam aut intellectum non haberunt, ita & * circa naturæ 47. 48. leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut

GROTIUS NOTE.

Innuptos concubitus] Asterius Amasea episcopus: *οἱ τοῦ τῷ βίᾳ τῷ τῷ νομοθέταις αὐτοῖς λαχεῖται τοῖς διάδοχοις κατατηνούσι τὸ παρόντα τῷ εἰσεσιας· qui hujus tantum facili leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretrici licentiam.* Adde locum Hieronymi ad oceanum productum a nobis ad caput v. §. 9.

Non admittendum adulterium] Adulteria ubique puniri testatur Philo vita Josephi: adulterium natura turpe esse Ulpianus I. Probrum D. de verborum significacione Laetanius in epitome: *corrumperem alienum matrimonium etiam communis gentium iure dominatur.*

Circa naturæ leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obstant] Hieronymus II. adversus Jovinianum: *unaquaque gens hoc legem naturæ putat quod didicit.*

GRONOVII NOTE.

XLI. *Pro jure naturæ*] Quo in genere peccabat editum Darii, cum Pœnos humanas hostias immolare, & canina vesci & cadavera comburere prohiberet, Just. 19, 1. nam primum erat ex jure naturæ; duo posteriora mores arguebant causam bello non præbentes.

XLIL *Lege potius divine*] Jure divino voluntario, 1, 1. 15.

Innuptos concubitus] Conjunctio maris & foeminae sine solennibus inter cultiores gentes receptis, quamvis alioquin innoxias. 2, 5. 15.

Quosdam eorum] Concubitus 2, 5. 14.

Fœnus] Quod etiam vulgo contra naturam esse putarunt. 2, 12. 20.

XLIII. 1. *Illationes*] Quæ per ratiocinationem aut consequentiam ex ipsis colliguntur.

Quæ in dolore alterius] Quæ nihil aliud spectat, quam ut reddat malum pro malo, dolorem pro dolore.

Unus

aut prava educatio obstant. Nam ignorantia legis sicut inevitabilis si sit, tollit peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit. Atque ideo Aristoteles barbaros, *Nicom. vii.* qui prave educati circa talia delinquunt, iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait esse quædam *μορβία καὶ πάθη τῆς ψυχῆς τὰ τέλεα φύσεων εἰσιάντα τὸ ἀνθρώπον·* morbos animi qui hominem de naturali statu dejiciant.

3. Postremo illud addendum, quod semel dico ne sæpe repeatam, quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitia, nisi sceleris sint atrocissima & manifestissima, aut alia simul aliqua causa concurrat. De Romanis Mithridates *Justinus* forte non extra verum ajebat: *non delicta regum illos sed vires ac* *xxxviii.* *majestatem insequi.*

XLIV. 1. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quæritur enim an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis tractat Covarruvias. Sed ille alias secutus *C. peccatum. p. 11. §. 10.* existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta juridictione: quam sententiam nos jam ante rejecimus. Unde sequitur, sicut in rebus ecclesiæ dicuntur episcopi aliquo modo *τίλιον πεπιστεῦθεν·* id est, * universalis ecclesiæ curam accepisse, ita & regibus, præter peculiarem suæ civitatis, etiam generalem pro humana societate curam incuimbere. Potior ratio pro sententia negante justa esse bella talia hæc est, quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur, unde dici solet, *Deorum injurias dius curæ, & perjurium satis Deum habere ultorem.*

2. Verum sciendum est idem & de aliis delictis dici posse; nam illis quoque puniendis Deus haud dubie sufficit, & tamen

ca

G R O T I I N O T E .

Universalis ecclesiæ curam accepisse.] Est id in constitutionibus præferentibus nomen Clementis. Cyprianus epist. xxx. *Omnies enim nos decet pro corpore totius ecclesiæ, cuius per varias quaque provincias membra digesta sunt, excubare.* Et de unitate ecclesiæ: *episcopatus unus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur.* Exempla hujus curæ universalis passim apud Cyprianum, illustris imprimis epistola LXVII. Adde Chrysostomum in laudibus S. Eustathii.

G R O N O V I I N O T E .

2. *Inevitabilis si sit.]* Si nostra culpa non accidat.

3. *Forte non extra verum.]* Contra Cicero pro Deiotaro cap. 14. *Tempor regnum nomen in hac civitate*

sanctum fuit; sociorum vero regum & amicorum sanctissimum. Mithridates vero ipsis illis exemplis, quæ criminandi ergo adducuntur, satis refutatur, Antiocho, Perseo, Jugurtha & similibus, qui gravissimis, si quis unquam, delictis pop. Rom. odium contraxerant.

XLIV. 1. Universalis ecclesiæ.] Non tantum vigiliare debere, ne in suam cujusque ecclesiam impietas aut error irrepit, sed ubiquecumque illa existunt, quantum in ipsis est, obviare ire, monere, laborare, providere, ut coercentur.

Deorum injurias.] Tacitus 1, annual. 73.

Perjuriam satis.] Cicero 2, de legib. 8. *Qui fecus faxit, Dens ipse vindic es.*

Unius

ea ab hominibus recte puniuntur, nemine dissentiente. Instabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri, quatenus homines alii inde laeduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quae directe alios laedant, sed & quae per consequentiam, qualis est sui occiso, concubitus cum bestiis, & alia quædam.

3. Religio autem quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & suos in societate humana effectus maximos. Neque enim immetito Plato religionem propugnaculum potestatis ac legum & honestæ disciplinae vinculum vocat. Plutarchus similiter ὁμοίως ἀπόντας οὐρανίας καὶ γομφίσιας ἔρεσις, coagulum omnis societatis τὸ fundamentum legislationis. Philoni quoque est φιλτρογέννητος τὸ δεσμὸς ἀλυτὸς σύνοιας ἐγείρεις η̄ τὸ έρδος Θεῶν τιμῆς· efficacissimum amatorium, τὸ vinculum indissoluble benevolæ amicitia, * unius Dei cultus. Contraria omnia ab impietate:

Sit. Itali-
cus.

*Heu prime scelerum cause mortalibus ægris,
* Naturam nescire Dei.*

VII. fol.

Omnis falsa, inquit Plutarchus, de rebus divinis persuasio pernicioса, accidente animi perturbatione pernicioſissima. Exstat apud Jamblichum sententia Pythagorica: η̄ γράσις τὸ θεῖον δεσμὲ η̄ εσφίας η̄ διδασκαλία τελεία. Dei cognitio τὸ virtus est, τὸ sapientia, τὸ perfecta felicitas. Hinc Chrysippus legem dixit reginam divinarum humanarumque rerum, & Aristotelī

* inter

GROTTI NOTE.

Unius Dei culis] Idem de fortitudine: αἵτιον τὸ σώματος τὸ οἰκεῖατον η̄ μέγιστον η̄ πολὺ τὸ έρδος Θεῶν διδέκα, ἀρ̄ η̄ εἰς τοὺς οἰκεῖους η̄ ἀδικήσαται φίλοις ταχέως ταῦτα ταῦτα· summa ac maxima concordie causa, de uno Deo sensus, ex quo velut fonte procedit insolubilis & amicos inter se vincens amicitia. Josephus autem contra Appionem libro: τὸ γὰρ μέλος τὸ ἔργον η̄ τὸ αἴτιον οἰκεῖον Θεῶν τὸ πλεῖστον η̄ τοῦτο μηδὲν ανθρακὸν μαζεύειν, καλλίστων η̄ ζῆσθαι οἰδηπότερον συμφοίων διητεῖν. eadem de Deo habere sententiam, nihilque vita τὸ infortunis inter se discrepare, pulcherrimam in animis hominum concordiam excitat.

Naturam nescire Dei] Sic & Josephus adversus Appionem libro altero causas cur multæ civitatis male constituta fuerint has reddit: τὸ μὴτε

τινῶν ἀνθρώπων τὸ Θεῖον φίσιν εἶναι θεῖον σωματικὸν αὐτῶν τὸν τοποθετεῖσας, μηδὲ οὔτε η̄ λαβεῖν καὶ μακάρισσας, ἀλλαγὴ γνώσης διεργάτες τούτοις ποιεῖσθαι τινῶν τούτων ταῦτα τὸ πολιτισμόν τοῦ. Vide & quæ sequuntur ibidem optime,

GRONOVII NOTE.

2. Sui occiso] Qua laeditur respublica, cui eripitur civis.

Concubitus cum bestiis] Contumeliosus & injurius in omne genus humanum; de quo licet dicere, quod Ovidius ad amicam, qua abortivum suumperferat, 2, el. 14. Si mos antiquis placuisse patribus idem, Gou- hominum vito deperiura fuit.

3. Amatorium] Philtrum, medicamentum, quo amor conciliari creditur. Seneca ep. 19. Ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento, sine herba, sine ullius malefice carmine; ut ameris, ama.

Inter

* inter curas publicas prima de rebus divinis, & Romanis juris-prudentia divinarum humanarumque rerum notitia. Philoni De tress-ars regia περιγραφής ἡ διάλογος Ἡ Ιησοῦς καὶ οἱ μαθητές· magistrorum privatarum, publicarum, & sacrarum curatio.

4. Hæc vero omnia non tantum in una aliqua civitate consideranda sunt, ut cum apud Xenophontem Cyrus ait subditos Ori insit, hoc sibi addictiores fore, quo Dei essent metuentiores, sed & in lib. VIII. communi societate generis humani. Pietate sublata, inquit Cicero, fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus justitia tollitur. Idem alibi: justitiam adfert, cum cognitum habeas quod sit summi rectoris & domini numen, quod consilium, que voluntas. Atque hujus rei evidens argumentum est, quod Epicurus cum divinam providentiam sustulisset, * justitiae quoque nihil reliquit nisi nomen inane, ut quam nasci diceret ex sola conventione, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abstinentium autem ab his quæ alteri nocitura essent solo pœna metu. Verba ipsius ad hanc rem sane insignia exstant apud Diogenem Laërtium.

5. Vedit hunc nexum & Aristoteles, qui v. de repub. cap. xi. sic ait de rege: οὐδὲν φοβεῖται τὸ πείθειν τι παρεγραψεν τὸ τοιότα, ἐὰν δεσμοῖς πεγμα νομιζωτιν εἶναι τὸ ἀρχοντεῖον. minus enim populus timebit inuste tractari a principe quem religiosum eredat. Et Galenus libro ix. de placitis Hippocratis & Platonis, cum multa de mundo divinaque natura quæri dixisset, nullo ad mores usu, quæstionem de providentia agnoscit usus esse maximi tam ad privatas tam ad publicas virtutes. Vedit hoc & Homerus, qui odysseæ sexto & nono hominibus οὐρανοῖς, & ἀρεοῖς, feris & injussis, opponit eos quibus νόος ἐστι γεδόνος, mens religiosa. Sic judæorum veterum * justitiam religione per-

GROTTI NOTE.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quarum cognitionem Imperatores vocans Justinus Martyr addit: βασικὸς ἄρι τὸ τέτοιον οὐκ. erit hoc opus sane regium. Adde quæ habet Covarruvias in c. possessor. §. 10.

Justitia quoque nihil reliquit nisi nomen inane] Seneca epist. xcviij. Illic dissentianus cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse natura, & criminis vitanda esse quia vitari necesse non posse.

Justitiam religionem permixtam] Philo vita Abrahami: τὸ αὐτῆς φύσιος ἐστιν θεοῦ τε θεαὶ καὶ φιλοθεωποι, καὶ

οὐδὲ τὸ αὐτὸν ἐργάτερον ὁμοίος μὲν αὐτῷ
τις, δικαιοῦσθαι τὸ αὐτὸς αὐθαπτος
τερπίται. ejusdem est natura religiosum esse & hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, & illi homines justitia.

GRONOVII NOTE.

4. Providentiam sustulisset] Quia statuebat Deum nullam rerum humanarum curam agere.

Ex sola conventione] Ex pactione coëntium in civitatem.

5. Nullo ad mores usu] Quæ ingenia tantum curiosa oblectarent, nihil autem juvarent vitam civilem.

permixtam laudat ex Trogo Justinus; sicut eodem judgeostris lib. v. Strabo δικαιοπογονεύεται τῷ διορθεῖσι ἀληθεῖς ὄντες. Lactantius: si ergo pietas est cognoscere Deum, cuius cognitionis haec summa est ut eum colas; ignorat utique justitiam, qui religionem Dei non tenet. Deira Dei. Quomodo enim potest eam nosse qui unde oriatur ignorat? Idem alibi: religioni est propria justitia.

L. 4. C. de religionem contaminatam ad omnium pertinente injuriam dixerim hereticis. Imperatores.

6. Jam vero majorem etiam usum habet religio in majori illa quam in civili societate, quia in civili partem ejus supplent leges & facilis legum exsecutio: cum contra in magna illa communitate juris exsecutio sit difficultima, ut quae nisi armis expleri nequeat; & leges paucissimae, quae ipsae insuper sanctimoniam suam habent præcipue a metu numinis; unde qui in jus gentium peccant, divinum jus violare passim dicuntur. Non male ergo

eo quod Deum non crederet humana forma esse. Tacitus: *judæi mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui Dèum imagines mortali bus materiis in speciem hominum effigunt.* Plutarchus vero cur * Numa de templis simulachra sustulerit causam hanc reddit: *οὐδὲν ἐφάπτεται Θεῷ διωρέτῳ ἀλλας οὐ νόμος.* quod Deus concipi nisi sola mente non possit. Tertio præcepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum: nam id jurisjurandi fundamentum est. Deus enim testis etiam cordis, & si quis fallat vindicta invocatur; quo ipso simul & justitia Dei significatur & potentia. Quarto, origo mundi totius auctore Deo, * in cuius rei memoriam institutum fuit olim sabbatum, & quidem singulari quadam sanctimonia supratitus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset, pena legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc, pena capitii: quia sabbati violatio ex instituto continebat abnegationem mundi a Deo creati. Mundus autem a Deo creatus & bonitatem ejus & sapientiam & æternitatem & potentiam tacite indicat.

3. Ex his autem notionibus contemplativis sequuntur activæ, ut Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum. Itaque Aristoteles eum qui Deum honorandum aut parentes amandos neget, non argumentis sed pena edomandum dixit. Et alibi alia quædam esse honesta, Deum honore prosequi ubique. Istarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest, inter quæ illud validissimum est, quod res aliquas esse factas ostendat sensus, res autem factæ omnino nos ad aliquid non factum deducant. Sed quia hanc rationem

G R O T I I N O T A E .

Numa] De hoc Numæ instituto vide & Dionysium Halicarnassensem.

In cuius rei memoriam infinitum fuit olim sabbatum] Scriptor responsorum ad orthodoxos, ad quaestioneum LXIX. *ἴτα εἰσὶ φυλακές οἱ μάνιμοι τὸν κόσμον πειθώσας ἐν τῷτε μηδεποτε, μὴ τύπο τημέντος τῷ αλλοιοῖς θεοῖς ἔργον τὸ ἐπί ταχείᾳ θεόντων ἐν τῷ Σείχ γεργοφίῳ.* ut ergo memoria mundi conditi inter homines seruaretur, ideo voluit Deus septenarium numerum in sacris literis eminere ceteris honoratio rem. Vide & quæ præcedunt.

G R O N O V I I N O T A E .

2. Et quidem singulari] Ut ad id obseruandum majori necessitate con-

stringerentur Hebrai quam ad alia multa religiosis officia.

Sabbathi violatio] Quippe quod esset introductum in memoriam Dei quiescentis ab opere creationis.

3. Notionibus contemplativis] Sennentiis & effatis, quæ opinionem & existimationem de natura & maiestate Dei rectam inculcant.

Activæ] Quæ opus nobis indicunt atque imperant.

Alibi alia quædam] Apud quosdam honesta & sine vitio haberi, quæ sint alibi turpia: ut apud Persas sputum vel lotum in mare aut annem mittere. Videnda præfatio Cornelii Nepotis.

Ad aliquid non factum] Quia non datur progressus in infinitum, oportet esse aliquam causam sine causa.

rationem & similes alias non omnes capiunt, sufficit quod ab omni ævo per omnes terras, paucissimis exceptis, in has notiones consenserunt & hi qui crassiores erant quam ut vellent fallere, & alii sapientiores quam ut fallerentur: * quæ consensio in tanta & legum & opinionum aliarum varietate satis ostendit traditionem a primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam solide refutatam, quod vel scilicet ad fidem faciendam satis est.

4. Conjunxit ea quæ memorata nobis jam sunt de Deo Dion Prusæensis, cum dixit ἰωάνης, id est, persuasionem de Deo, aliam esse nobis cognatam, ex argumentis scilicet petitam, aliam ἐπικτήν acquiritam ex traditione. Plutarchus eandem vocat παλαιὰ πίστεις, οὐ γάρ ἔστι εἰπεῖν τοῦτο ἀνδρῶν περὶ τούτων
κομητέοντος, ἔφερε τῷ βασιν ὑφεστῶν κοινῶν τοῖς αὐτοῖς αἰτίαις: antiquam persuasionem, qua nullum haberi possit aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati positum. Aristoteles:
πάντες ἄνθρωποι τοῦ θεῶν ἔχοντες ἰωάνην. Idem sensus apud Platonem de legibus decimo.

De cælo.

6.3.

X L V I . i . Quare non vacant culpa qui , etiamsi hebetioris
sint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut repe-
rire possint , aut comprehendere , eas repudiant , cum & ad
honestum sint duces , & diversa sententia nullis argumentis ni-
tatur.

GROTI^I NOTE.

Que consensio? Tertullianus adversus Marcionem: anima a primordio conscientia Dei est; quoniam bona, pietas naturalis. Diodoro Siculo in fragmentis. Philo de iuniis imperio: ἐδίε τεχνῶν ἔργων αὐτοκατέτην. τροπικῶντος οὐ κόσμος, οὐτε ὅπει τις τις τις δημιουργὸς θεοῦ. τούτο τοξοῖς ἔνοιας ἀδιάβρυτοις ὑπέρκειν Θεοῖς nihil artem praeferens eam oritur. Maximam autem artem mundus prefert, testaturque a summe perito summeque perfecto se fabricatum. Notita, qua Deum esse credimus, hinc ortum habet. Tertullianus adversus Marcionem 1. Nos defendimus Deum primum natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus: doctrina ex prædicationibus. Cyprianus de idolorum vanitate: hac est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possit. Julianus ad Heraclitum: πάντες αἰδίσκοις οὐαὶ θεοῖς τι πεπιστεψίδιος καὶ τοῦτο τὸν ἀπορεῖτα ἐπ'

αὐτὸν τὸ οἴμην αποδίδειν· ὡταν διατίθε-
μενοι τὰς θυσίας ωρές αὐτῷ, αποτελεῖ
οἴμην ωρές τὸ φῶς βιβλίωντα· omnes
ante doctrinam numen aliquod esse per-
suasi sumus; eo respiciendum, ad eum
properandum: credoque sic animos
nostros se habere ad Deum, ut visita
prædicta ad Lucem.

GRONOVII NOTE.

Crassiores] Non tam celeris atque acuti ingenii ut eos credi possit ementitos esse, quæ minoribus tradiderunt tanquam a majoribus accepta.

Fallerentur] Paterentur se decipi
& illudi ab illis , quos suspicai
poterant ea commentos esse.

4. *Ex argumentis*] Quæ cuivis ratione utenti sunt in promptu.

X L V I . 1 . *Etimam̄ bebetoris*] Quod alioqui eos videtur excusare num. 31. Peccant enim arroganter & nimis fiducia sui, dum spredo & majorum & omnium aliorum iudicio, putant sibi non credendum, quod mathematica demonstratione sibi probare nequeunt,

tatur. Sed quia de pœnis & quidem humanis agimus, discri-
men hic adhibendum est inter notiones ipsas, & inter modum
ab iis discedendi. Hæ notiones, numen aliquod esse (unum
an plura sepono) & curari ab eo res hominum, maxime sunt
universales, & ad religionem, sive veram, sive falsam, consti-
tuendam omnino necessariæ. ἡ οὐσερχόμυθον τὸν θεόν, (id est,
qui religionem habeat: nam religio Hebreis accessus ad Deum vo- *Hebr. xi. 6.*
catur) πιστούς δὲ οὐκ εἰσί, Επειδὴ οὐκέπιστον αὐτὸν μισθωτόντης
γίνεται· eum credere oportet & esse Deum, & ab eo premia dari
se colentibus.

2. Similiter Cicero: sunt philosophi, & fuerunt, qui nullam ha- *De nat.*
bere censerent humanarum rerum procreationem Deos, quorum si vera *Deor. I.*
sententia est, quæ potest esse pietas, quæ religio? hæc enim omnia
pure ac caste tribuenda Deorum ita numini sunt, si animadvertiscantur
ab his, & si est aliquid a Diis immortalibus humano generi tributum.
Epictetus: τοῖς οὐτε ταῖς θεοῖς σύστειας ίσται, οὐτὲ τὸ κυριατεῖον
εἰσίν, οὐτὲ ταῦτα θεῖαν θεοῖς αὐτῶν ἔχειν, αὐτὸν καὶ
δοκιμάσντας τὰ οὐλαὶ πολλοὶ καὶ διηγεῖσθαι. Pietatis hoc præcipuum, bene
sentire de Diis, ut qui & sint & res omnes justæ ac recte admini-
strent. Älianuſ ait, barbarorum neminem delapsum ad ἀγέρα- *Lib. II.*,
τητη, sed ab omnibus affirmari * & esse numen, & nostri c. 31.
curam gerere. Plutarchus, libro de communib[us] notitiis, ait
eam quæ de Deo est notiam tolli, sublata providentia: & γε
ιδεῖντες καὶ μαντίποιοι μένον, ἀλλὰ καὶ φιλάθρωποι καὶ κακογνο-
νοὶ καὶ αφέλιμοι, πελαγεῖσθαι καὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν. non enim im-
mortale tantum & beatum, sed & hominum amantem, ita ut &
curet eos & prospicit ipsis, concipi atque intelligi Deum. Lactantius:
neque honor ullus deberi potest Deo si nihil prestat colenti, nec ullus
metus si non irascitur non colenti. Et revera negare Deum esse, aut
negare a Deo curari actiones humanas, si moralem effectum
telpicimus, tantundem valet.

3. Quare ipsa quasi necessitate auctore hæ duæ notiones
* apud omnes ferme quos novimus populos, per tot jam saecula,

con-

G R O T I I N O T E .

Et esse numen, & nostri curam gerere] Seneca epistola xcvi. Primum est
deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis maiestatem suam, redde-
re bonitatem, sine qua nulla maiestas est.

Apud omnes ferme quos novimus
populos] Seneca epist. cxvii. Tan-
quam Deos esse inter clias sic colligimus,
quod omnibus de Diis opinio iusta est:
ne illa gens usquam est adeo contra-
leges moresque projecta ut non aliquos
deos credat. Idem de beneficiis iv. 4.
nec in hunc furorem omnes mortales

consensissent alloquendi surda numina
& inefficaces Deos, &c. Adde Plato-
nen Protagora, & decimo de legi-
bus, & pulchra quæ habet Jamblili-
chus post principium de mysteriis
Ægyptiorum, ubi Deum nosle ita
homini ait proprium, ut hinnitum
equo.

G R O N O V I I N O T E .

Modum ab iis discedendi] Quatenus progrediantur, qui vel omnes
vel aliquis harum notionum negant
aut in dubium vocant.

2. Moralem effectum] Si confi-
deremus quid ex utraque sententia

L.2. de just. conservatae sunt. Hinc Pomponius erga Deum religionem juri & jure. ascribit gentium: & apud Xenophontem, Socrates τὸν θεόν
οἶτεν, Deos colere legem esse, ait quæ apud omnes homines valeat: quod & Cicero tum de natura Deorum libro primo, tum secundo de inventione affirmat, Dion Prusæensis oratione XLII. vocat δέξαντας ἐπίνοιαν ποιητὴν Εὐάγρουν αὐθεωπίνην γένεσιν, οὐοίσιν μὴ Ελλήνων, ὄμοιοις ἡ Βαρβάρων ανατοκίαιν καὶ ἔμφυταιν τὰ λογικά γνωρίζειν φύσιν. persuasionem que insit hominibus communiter omnibus, non minus barbaris quam Grecis, necessariam ac naturalem cunctis ratione utentibus. Et paulo post: πάνταν ιχνογόνην αἴνεται εἰναι Επικούρος ξενόντας καὶ αὐτοῖς τοῖς ἔπεισιν δέξαμενοι τε καὶ Διαγόρους. persuasionem valde robustam ac sempiternam apud omnes gentes et cæptam et permanentem. Xenophon in convivio & Grecos & barbaros ita ait existimare, nota esse Diis & præsentia & futura.

4. Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, sicut in bene constitutis civitatibus coerceri solent, ut Diagoræ Melio accidisse legimus, & Epicureis qui ex bene moratis urbibus ejecti sunt, "ita & coerceri posse arbitror nomine humanæ societatis, quam sine ratione probabili violent." Himerius Sophista actione in Epicurum: διγυμολογεῖν ἀποτελεῖσθαι δῆνες; τοι, ἀλλ' ἀνθεῖας. διγυμολογεῖν μὴ γῆ ἔχειν, αὐτοῖς τοι εἰπειτεροποιοῦνται placiti igitur pœnam exigis? ne uitquam, sed impietatis; placita tradere permititur, non et pietatem oppugnare.

XLVII. 1. Cæteræ notiones non æque sunt evidentes, ut Deos plures uno non esse: nihil eorum quæ videmus Deum esse, non mundum, non cœlum, non solem, non aërem: mundum non esse ab omni aeternitate, ac ne ejus quidem materiam, sed a Deo facta. Itaque harum cognitionem temporum lapsu apud multos populos oblitteratam & quasi extinctam videmus; eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant, ut sine qua aliqua saltæ confitente religio posset.

2. Ipsa lex Dei illi populo data quem prophetæ & prodigia partina

in moribus & vita sequatur: nempe ut nullo metu Dei, sive quod non sit, sive quod non curet res humanas, in sceleris & flagitia sint audacieores.

GROTTI NOTÆ.

Ita et coerceri posse arbitror nomine humanæ societatis] Moxus Lydus Cræbi urbis inhabitatores obsidione captos meritis omnes ἀποδιδοὺς, ut qui Deum nullum noscent, colerentve. Nicolaus Damascenus in excerptis Peiresianis.

GRONOVII NOTÆ.

4. Diagora Melio] Cicero 1. de natura Deor. 42. & ejusdem operis 3, 37.

XLVII. 1. Non mundum] Quem tamen Deum esse argutiis quibusdam & Zeno colligebat. Cic. 2, de nat. Deor. 8.

Oblitteratam & extinctam] Quam sine dubio primi homines, & ab Adamo & a Noacho eas acceperint.

Aliqua saltæ] Qualem notum est penes omnes sere paganos publice fuisse.

partim conspecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipsos perlata, cognitione harum rerum nec obscura nec incerta imbuierant, quanquam falsorum Deorum cultus maxime detestatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte puniri; sed eos demum quorum facta circumstantiam habent singularem, ut eum qui princeps alios seduxerit, Deut. XIII, 16. civitatem quæ incepit colere Deos ante ignotos, Deut. XII, 23. eum qui astra colit ut legem totam, ac proinde Dei veri cultum defterat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo est λατεσσειν την κληρονομιαν την πινακων, * opificio servire, non opifici: nam ὁ Θεός ibi & alibi saepè vim habet exclusivam) quæ res etiam apud Esavi posteros aliquo tempore pœnis fuit subdita, ut videtur est Jobi XXXI, 26. 27. eum quoque qui liberos suos Molocho, id est, Saturno dederit, Lev. XX, 2.

3. Canaanos vero & vicinos illis populos pridem delapsos ad pravas superstitiones non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent, Gen. XV, 16. Sic & in aliis populis dissimulavit ignorantiae tempora circa falsorum numinum cultus, Acto. XVII, 38. Nimirum recte a Philone dictum est, religionem suam cuique videri optimam, ut quæ plerumque non ratione sed affectu dijudicetur: unde non longe abit dictum Ciceronis, nemini ullam disciplinam philosophiae probari, præter eam quam ipse sequatur. Addit, plorosque teneri adstrictos antequam quid esset optimum judicare possent.

*Leg. ad
Cajum.
Acad. IV.*

4. Sicut autem excusabiles sunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem a Deo proditam nullam acceperint, aut astrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut spiritus,

G R O T I I N O T E .

Opificio servire, non opifici] Philo id decalogum de talibus: ἀπὸ δὲ ἡγεμονίας πράξεων στεγάζει, μὴ διὰ τὴν πειθαρέαν διατίθεται, ἀλλὰ τὸ μῆν τὸ πάτερ τὸ δὲ τοῦ τηρούμενος, τοῦ δὲ διὸν τελεούσις, ἀλλὰ τὸ μῆνας τὸ πονούτατον διετίθεται, πατερόν τὸ δὲ μέρος πρεσβυτερος τοῦ πατερός, διπλανός τοις διδούσις εἰς τοὺς πατερούς, τοῖς διδούσις εἰς τοὺς πατερούς, &c. sunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo & ocribus ejus resistabant, sed quicquid honoris excoegeri potest his exhibent, illud communissimum bonum nulla memoratio dignantes, id prætereunt quod soli meminisse detinuerant, sponte miseri sibi accessentes quæstamam oblivio-

nem. Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directio III, 41.

G R O N O V I I N O T E .

2. *Quorum facta]* Quorum error in religione gravius aliquid & detestabile secum traheret.

Esavi posteros] Videtur censuisse Jobum esse illum Jobabum, qui nominatur inter reges Edomitarum, Genes. 36, 33. & 34. Adde Voss. de idolol. 2, 3.

3. *Quæ plerumque]* In qua astimanda pars maxima non sequitur id, quod rectissimum est, sed quo aduevit, quod imbibit & cepit ad amare.

Teneri adstrictos] Implicitos et tori.

tus, sive in imaginibus, sive in animantibus, sive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & beneficiis in humanum genus excelluerunt, aut mentes quasdam incorporeas, præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, * nec summi Dei cultum ideo deserant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas quos tales esse norunt, aut vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt.

Just. l. xix. Plutarch. apophth. & de sera num. vind. Plut. quæst. Roma. 12. 5. Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentum sanguine, a quo more quod Carthaginenses abstinere coegerit laudatur * Darius Persarum rex, & Gelo Syracusarum tyranus. Narrat & Plutarchus, barbaros quasdam, qui humanis victimis deos colebant, pœnas daturos Romanis suisse: sed cum antiquitate moris se excusarent nihil mali passos: vetitos tantum nequid in posterum tale facerent.

XLVIII. 1. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur populis aliquibus, eam ob causam quod illi Christianam religionem sibi propositam amplecti nolunt? Non jam quæram antea talis proponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo notanda dicimus. Prius est veritatem Christianæ religionis, quatenus scilicet naturali ac primævæ religioni non pauca superaddit, argumentis mere naturalibus persuaderi non posse, sed niti historia tum resurrectionis Christi, tum miraculorum ab ipso & apostolis editorum: quæ res & facti, olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata, sed olim, ita ut & hæc quæstio facti sit, & jam perantiqui. Quo magis sit, ut doctrina hæc ab his qui nunc primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat, nisi secretis Dei auxiliis accendentibus, quæ sicut quibus dantur non dantur in operis alicujus mercedem, ita si quibus negantur aut minus large conceduntur, id sit ob causas non

GROTIUS NOTE.

Nec summi Dei cultum ideo deserant. Sic victimas ab Ægypti regibus, a Augusto, a Tiberio in templum admisere judai. Docent id & Josephus & Philo.

Darius. Hystraspis filius, Xerxes pater. Confer quæ supra §. xi.

GRONOVIUS NOTE.

4. Beneficiis in humanum. Cic. 2, de legib. 8. Ollos quos endo cælum merita vocaverunt, Herculem, Liberum, Æsculapium, Pollucem, Quirinum.

Mentes quasdam. Angelos, genios.

Vitiorum nomina. Ut Dicæarchus Philippi præfetus, qui missus a rege ad Cycladas insulas subigendas in portu duas aras posuit, alteram Αὐτίσιον, alteram Παρασημόν. Polyb. lib. 17. p. 772.

5. Vetitos. Ut Druidæ a Claudio, Sueton. 25.

XLVIII. 1. *Talis proponatur.* Pura & sincera nec superstitionibus pravis polluta.

Naturali ac primævæ. Notioibus illis quas num. 45. enarravit,

Secretis Dei auxiliis. Instinetu Spiritus Sancti.

In operis alicujus. Dantur mera Dei indulgentia,

Nemini

non iniquas illas quidem sed plerunque nobis incognitas , ac
proinde humano iudicio non punibiles. Huc respicit canon *Cap. de*
*concilii Toletani : præcipit sancta synodus * nemini deinceps iudicii.*
ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miseretur , et dicitur. 45.
*quem vult inducat. Mos enim est sacrorum librorum , * qua-*
rum terum causæ nos latent eis causam assignare divinam vo-
luntatem.

2. Alterum hoc est, * Christo novæ legis auctori omnino
hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ
penitus, aut earum metu pertraheretur, Rom. viii, 15. Hebr.
11, 15. Joan. vi, 67. Luc. ix, 54. Matth. xiii, 24. quo
sensu verissimum illud Tertulliani: *Lex nova non se vindicat*
ultore gladio. In libro antiquo cui nomen constitutiones Cle-
mentis de Christo dicitur: τὸ ἀντεκέπσιον τῶν ἀνθρώπων ἀφῆκεν
ἰδίοθεαν, & περισσαῖον διατάσσειν, ἀλλὰ τὸ εἰρήνης κατεστά-
σει λογοθεῖτῶν αὐτό· liberam reliquit hominibus arbitrii potesta-
tiem, non morte temporali eos puniens, sed in altero sacculo ad
reddendam rationem vocans. * Athanasius: Dominus non co-
gens, sed libertatem suam voluntati permittens dicebat quidem
vulgo omnibus; si quis vult venire post me: apostolis vero;
* nunquid οὐ vos abire vultis? Chrysostomus ad eundem
Johannis locum: ἐποιεῖ λέγων, μὴ νῦν ὑμεῖς δέλεσθε ὑπὲρ με,
ὅτι πάστοις λαοῖς ἀφαιρεῖται βίαια καὶ ἀνάγκη. interrogat an οὐ ipsi
veint

GROTIUS NOTÆ.

Nemini dainceps ad credendum vim
inferre] Josephus ita censet *đam*
ingor *qđ* *tlu* *čawv* *ođgupen* *Sđ*
đisib , *đam* *pa* *qđ* *luc* : debere
quemque liberò animo proposito Detum
colere , non vi coactum.

Quarum rerum causa nos latet ei-
causam assignare divinam voluntatem] Servius ad initium i. i. i. Ænidos,
Quotiescumque ratio vel judicium non
apparet, sic visum interponitur. Sic
& Donatus ad actum v, scena ii.
Eunuchi. Atque in eum sensum
poni Hebreum γῆ notat Abarba-
nel.

*Christo nova legis auctori omnino
hoc placuisse, ut ad legem suam reci-
piendam nemo hujus vita panis, aut
carum meu periret; hebetur.] Tractat
hoc Gregorius Nazianzenus oratione
Cum assumptus est a Patre; &
Beda lib. 26. Isidorus de Sisebuto
rege: *Qui in initio regni sui iudeos
ad fidem Christianam permovens amu-
lacionem quidem Dei habuit, sed non**

secundum scientiam; potestate enim compulit quos provocare oportuit fidei ratione. Transcriptus hoc in historiam Rodericus 11, 13. Postiores in Hispania reges eodem nomine culpant Oforius, & Marianus; quem vide xxvi, 14. xxvii, 5.

Athanafius] Epistola ad solitarios.

Nunquid & vos abire vultis? Cyprianus epistola LV. Conversus ad apostolos suos dixit: nunquid & vos vultis ire? servans scilicet lezem quam homo libertati sue relinquit, & in arbitrio proprio confitimus sibi met ipsius vel mortem appetit vel salutem.

GRONOVII NOTÆ.

Nobis incognitas] Quas sibi refer-
vat Deus nec notas hominibus red-
dit.

2. *Lex nova*] Euangelium, fides
in Christum.

Libro antiquo, cui nomen] Est enim, si non omnis, certe magna pars supposititius.

velint discedere, quod omnem est amoventis vim ac necessitatem.

3. Nec obstat illud in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare, Luc. xiv, 23. nam sicut in ipsa fabella illud cogere * instantiam vocatoris significat, ita & in affabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. xxiv, 29. nec aliter Matth. xiv, 22. Marc. vi, 45. Gal. ii, 14. Procopius in arcana historica parte docet, a sapientibus culpatum fuisse * Justiniani consilium, quod Samaritas vi ac minis ad Christianam religionem compulerit; addit & incommoda inde secura, quæ apud ipsum legas.

X L I X. 1. Qui vero Christianismum docentes aut profites eam ob causam peccatis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem, nihil enim est in disciplina Christiana (ipsam hic per se considero, non quatenus ei insincerum aliquid admiscetur) quod humanæ societati noceat; imo nihil quod non prospicit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. Plinius Christianos sacramento inter se obstringi ait, ne furti, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. * Ammianus ea religione

GROTII NOTE.

Instantiam vocatoris significat] Cyprianus de idolorum vanitate hunc locum respiciens: Per orbem vero discipuli magistro & Deo monente diffusi, præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cacos & ignavos ad agnitio- nem veritatis ocularent. Ac, ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per crux, per multa paenarum genera tentantur.

Justiniani consilium] Ad eundem Justinianum epistolam Theodosi vide in Cassiodoro x, 16.

Ammianus] Idem vere, Christianam religionem absolutam & simplicem vocat: Zosimus & ipse paganus: Χριστιανῶν πίστεως επαγγέλματος απαρτίχεται τοῦ πάντων αὐτοῖς συμβολή. Christianae fidei hac est polititatio, libertas ab omni criminis atque impietate. Secta nemini molesta passim a paganis dicebatur; Tertullianus Scorpiano. Justinus apologeticus 11. A proposito διηγέρεται σύμμαχοι αὐτῷ εἰρητοὶ ὑπὲρ πίστος μάρτυρες αὐθηρωποι, ἣν ταῦτα δεκάσαντο, ως λαζαρίδειοι κακοπόροι οἱ πλοιοκάτοι,

οἱ διπλεῖοι, οἱ ἐράπετοι, αδιώκοντες, καὶ σκεπτοι οἱ αἰώνια καθαροὶ οὐληταὶ οἱ αἴλας τῷ φραξίνης πορφύραι· nos vobis ad imperii tranquillitatem maxime adjutores & collaboratores sumus; ut qui doceamus fieri non posse ut Deo quis lateat, siue sit maleficus, raptor, infidulus, siue qui amans; tum vero ad aeternam aut salutem aut paenam quemque miseri tro factorum suorum dignitate. At nobis de convenientibus Christianorum loquens lib. II. in quibus aliud audiatur nihil nisi quod humanos faciat, nisi quod mitet, reverendos, pudicos, cautos, familiaris communicatores rei cum omnibus quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.

GRONOVII NOTE.

3. In fabula Parola.

Instantiam vocatoris] Serium fludium & desiderium vehemens. Malum autem vocantis aut invitantis. nam vocatores antiquis non convivatores ipsi, sed eorum ministri. Sueton. Calig. 39. Plinius lib. 35, 10. Seneca 3. de ira, 37.

X L I X. 1. *Plinius] Lib. 10, epist. 67.*

religione nihil ait doceri nisi justum & lene. Et vulgi verbum, Bonus vir Caius Sejus, tantum quod Christianus. Nec admittendæ Tert. Apol. excusationes, nova omnia metuenda, præsertim cœtus: nam ^{c. 3. & 1.}
neque metuenda sunt dogmata quamvis nova, si modo ad ^{advers.}
honesta omnia atque ad exhibendam superioribus obedientiam
ducant, nec suspecti esse debent cœtus proborum hominum, &
qui latere non querunt nisi cogantur. Recte huc aptem quod
Augustum de Judæorum conventibus dixisse * Philo commemo-
rat: non eos bacchanalia esse aut cœtus turbandæ paci, sed
virtutem scholas.

2. Qui in tales sœviunt ipsi in ea causa sunt ut puniti juste ^{Thom. 2, 2,}
possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob causam ^{108.}

* Constantinus Licinio, Imperatores * alii Persis bellum intu-
letunt: quanquam hæc bella magis ad innocentem defensio-
nem, de qua & infra agemus, quam ad pœnæ exactiōnem
pertinent.

L. 1. In eos vero qui Christi legem pro vera habent, sed
de quibusdam quæ aut extra legem sunt, aut in lege sensum
videtur habere ambiguum, & ab antiquis Christianis non
eundem in modum sunt exposita, dubitant aut errant, sup-
pliciis qui grassantur perinique faciunt: quod ostendunt & ea
quæ ante diximus, & judæorum exemplum vetus. Nam hi
cum legem haberent quæ suppliciis hujus vitæ sanciebatur,
nunquam tamen pœnis subdiderunt Sadduceos qui rejiciebant
dogma resurrectionis, verissimum quidem, sed in ea lege non
nisi obscure & sub verborum aut rerum involucris traditum.

2. Quid si vero gravior sit error, & qui apud æquos iudices
facile possit sacra autoritate, aut veterum consensu revinci? co-
gitandum hic quoque quanta sit vis inolitæ opinionis, & quant-
um libertatem judicij minuat in suam cuiusque sectam stu-
dium,

G R O T I I N O T E .

Philo commemorat] In legatione.
Similiter & libro de sacrificantibus,
facunde ostendit quantum synagoga
distinet a paganicis mysteriis. Locus
utrumque dignus inspici. Simile habet
libro altero contra Appionem Jose-
phus.

Constantinus Licinio] Vide Zona-
ram. Simile illud apud Augustinum
epist. L. Maximianus episcopus Va-
gensis auxilium petuit ab Imperatore
Christiano contra hostes ecclesie, non
tam sui ulciscendi causa, quam tuen-
da ecclesiæ fibi credita. Relatum est
in causam xxxii. quæst. iii.

Alii Persis] Vide Menandrum
Protectorem.

G R O N O V I I N O T E .

Tanum quod] In quo nihil repre-
hendendum, nisi quod Christianus
est.

Cœtus] Concilia & conventus tan-
quam lege de collegiis illicitis ve-
titi.

Bacchanalia] De quibus Livius
39, 8.

L. 1. Quæ extra legem sun] Ut
Pontificia traditiones & constitu-
tiones scripturæ s. auctoritate care-
tes.

Sensum videntur] Ut controversiae
in articulis religionis.

Quæ supplcis] A qua qui descis-
cent, capite plesterentur.

In ea lece] In V. T.

dium, malum ut Galenus ait quavis scabie insanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes : οὐχερέσεργον γε ἀπρωπότα τοις
τοῖς ἄλλα σωμῆτες, νοῦν δυσεπονήσας αὐτῶν ἔχη, καὶ λείψει
αὐτὸν, οὐ τοις ταῖς δύναμεσσι· facilius quis alia sibi consueta exuat:
quantumvis illis affixus sit, * quam ea quae dogmatum sunt. Adde
quod quanta hæc sit culpa pendet ex modo illuminationis &
aliis animi dispositionibus, quas hominibus pernoscere non est
datum.

3. * Hæreticus Augustino is demum qui aliquipus * temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui grata, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Audiamus de Arianis Salvianum : hæretici sunt, sed non scientes: deinde apud nos sunt hæretici, apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse judicant, ut nos ipsos titulo hæretica pravitatis insament. Quod ergo illi nobis sunt & hoc nos illis. Nos illos injuriāt divine generationi facere certi sumus: quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injuriosos Patri existimant, quod aequales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse presumunt. Honos Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt. Inofficiosi sunt, sed illi hoc est summum religionis officium. Impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergo, sed * bono animo errant, non odio sed affectu Dei, honorare se do-

GROTIUS NOTE.

Quam ea quæ dogmatum sunt] Sequitur hoc Chrysostomus in 1 Cor. 11. ὅτι δὲ καὶ οἱ δόγματα οὐ συνίδαιον οὐ βεβαιοῦσθαι μετεπειποτε. πάντα δηρτις δικαιολογεῖται οὐ τὰ τοῦτος Θρησκειῶν. ubi vero confunditudo in dogmate incidenter, multo fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis sunt.

Hæreticus Augustino] Libro de utilitate credendi; locus refertur in causam xxiv. quæstione 3. Addit Augustinus, non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola clxxi. Hæresis obscuratiois animi dementia. l. 2. c. de summa Trinitate, 1.

Temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia] Scriptor responorum ad orthodoxos quæstionem IV. διότι οὐδὲ οὐδὲ εἰστιν οὐδὲ αἴτιον τοῦ αἱρετικοῦ πονητοῦ οὐδὲ αἱρετοῦ τοῦ αἱρετικοῦ ιχνηστοῦ τοῦ ευτυχεστοῦ αἱρετοῦ. apertum est ex

cupiditate gloriæ aut ex amulatu qui primos repertores agitaverit, scilicet omnes existendi originem cepisse. Chrysostomus ad Gal. v. οὐδὲ αἱρετοῦ μήτερ, οὐδὲ φιλαρχiacis οὐδὲ δημοσίᾳ. mater hæresum, cupiditas principatus.

GRONOVIUS NOTE.

2. Illuminationis] Lucis & intelligentiæ, qui Deus, cuius libuit, mentem perfudit.

3. Divine generationi] Quam ab aeterno esse statuimus orthodoxi.

Aequales] Patrem & Filium.

Inofficiosi sunt] Male habent vel tractant catholicos, ubi possunt, sed putant in hoc se servire religioni.

GROTIUS NOTE.

Bono animo errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat historiarum i. επειδὴ μηδὲ οὐδὲ κακοποιεῖσθαι διργιταὶ οὐδὲ καὶ πλήσιοι μεταρχεῖσιν οὐγρεόμενοι, αποπτεῖσθαι τοὺς αὐτοῖς αἱμαρρόστους. οὐδὲ διπλούς εἰκότες αἱλο-

se dominum atque amare credentes. Quantvis non habeant reclam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei estimant caritatem; & qualiter pro hoc ipso false opinionis errore in die judicii puniendi sint * nemo potest scire nisi judex. Interim iecirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos et si non recte credere, affectu tamen pia opinionis errare.

4. De Manichæis audiamus eum, qui in illorum crassis soribus diu hæsit, Augustinum: illi seviant in vos, qui nesciunt quo cum labore verum inveniatur, & quam difficile cœveantur errores. Illi in vos seviant, qui nesciunt quam rarum & arduum sit carnalia phantasmata pia mentis serenitate superare. Illi in vos seviant, qui nesciunt quanta difficultate saneur oculus interioris hominis ut possit innueri solem suum. Illi in vos seviant, qui nesciunt quanis gemitis & suspiris fiat ut ex quantulacunque parte possit intelligi Deus. Postremo, illi in vos seviant qui millo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Ego autem sœvire in vos omnino non possum, quos sicut me ipsum illo tempore, ita nunc debo sustinere, & tanta patientia vobiscum agere quanta mecum egerunt proximi mei, cum in vestro dogmate rabiosus & cæcus errarem.

5. * In Arianam hæresin acriter invehitur Athanasius epistola

τοι καὶ ὀλισθάνεται, οὐαὶ τῷ ἀριστῷ
οἰκουμενοῖ, ἵππα σφεντίτης τῷ κριότο
το λόπον ἔχοντα τῷ δοκιμίσων εἰπεῖ,
ὅποις ἀτέται καὶ τόχειν ὅτα· μισε-
ράτιον quam odio digniores sunt, ac
tales quibus ignosci par sit, quicumque a vero aberrant. Neque enim vo-
lentes palam & cœpitani, sed cum
bonum appetant, in judicando decepti,
que semel visi sum retinent mordi-
cens, qualiacunque ea fuerint.

Nemo potest scire nisi judex] Chrysostomus homilia contra Anathematizantes: τὸ πεκρυπτόν τῷ θεῷ
τίνοντον κατηγορίαν αἰτιοφαίσις διποιῶσι, μηδὲ εἴδοτε καὶ μέτερ γνώστες καὶ πο-
νητοῦσα πίστεως. πολὺν γὰρ τομόν, εἰ-
πει μει, οὐχιγελόν, ποιοις φίλαπτοι
κολυγορήσοντες τούτον ἢ καὶ διποιούστεται
ἐν ἡμίσησι τοι μάλα ὁ θεός κρίνει τα-
κρυπτά τῷ ἀθροίστων, οὐτως αἱτη-
ρίζεται τὰ κρίματα, καὶ αἱτηρίζεται
οἱ οὐδὲ αὐτές· id quod absconditum,
solus sine periculo dijudicet seculorum
judex, cui soli patet & scientia men-
sura & fidei quantitas. Unde enim
nisi sciimus, die nibi queso, quibus
verbis ille se accusaturus aut excusa-
turus est, in die illa qua Deus diju-

dicabit arcana hominum? vere inferu-
tabilia sunt iudicia ejus, & via ejus
imper vifigabiles.

G R O N O V I I N O T E .

Affectu pia opinionis] Tam reve-
renti & religioſo erga Deum animo
in falsa & impia religione esse, quam
vera credentes in recta & lana op-
nione sunt.

4. Carnalia phantasmata] Larvas
& umbras falsæ religionis.

G R O T I I N O T E .

In Arianam hæresin] Non imme-
rito odimus tam mali exempli inter
Christianos repertores. Vide eorum
seva facta apud Eusebium de vita
Constantini libro 1, s. 38. Socra-
tem libro 4, 29. Procopium Van-
dalicorum 1. ubi de Honoricho; &
Gothicorum 1. de Amalricho; &
Victorem Uticeensem; de Semiaria-
nis Epiphanius: τὸ τὸν αἱτηρί-
ζοντος διάκενον, υἱὸν αἱτηρί-
ζοντος αἱτηρίσταν, ἀνά τοι
αἱτηρίας καὶ ποιούσι καὶ μαρτυρί-
σθεισθαντες τὸν ὄρθων πεδίοντας.

Ia ad solitarios, quod prima in contradicentes usū esset judicium potestate, & quos non potuisset verbis inducere, eos vi, plagis, carcibusque ad se pertrahere amitteretur: atque ita, inquit, *seipsum quam non sit pia*, nec Dei cultrix manifestat, respiciens ni fallor ad illud quod legitur * Gal. iv, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Constantium. * In Gallia jam olim damnati sunt ecclesiæ judicio episcopi qui ut in Priscillianistas gladio animadverteretur curaverant; & in oriente damnata synodus quæ in Bogomili exustionem consenserat. Sapienter dixit Plato, * errantis pœnam esse, doceri.

LI. i. * Ju-

*αὐτοὶ δὲ μιᾷ πόνῳ καὶ λόγῳ οὐρανὸν
επεστο, αἷς τοντοῖς. Veritatem do-
centes vexant, neque verbis evertunt,
sed odia, bellis, gladiis tradunt recte
sentientes; exitium quippe iam non uni,
sed multis urbibus regionibusque attu-
lere. De talibus Gregorius episco-
pus Romanus ad Constantinopolitanum episcopum: *Nova & man-
data est ista predicationis, que verberibus
exigit fidem.**

Gal. iv, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui secundum, causa xxiii. quæst. iv.

In Gallia jam olim damnati sunt] Sulpitius Severus: tum vero Idacius atque Ithacius acrius infare, arbitrantes posse inter initia malum comprimi, sed parum sanū consilii secularis jades aderant, ut eorum decretis atque executionibus hæretici urbibus pellerentur. Mox: secuti etiam accusatores Idacius & Ithacius episcopi, quorum studium in expugnandis hereticis non reprehenderent, si non studio vincendissimis quam oportuisset certassent. Accusa quidam sententia est, mihi tam reo quam accusatores displicere. Postea: martinus apud Treviros constitutus non desinebat increpare Ithacium ut ab accusatione desisteret: maximum erare, ut sanguine infelicitum abstineret; satis superque sufficere in episcopali sententia heretici iudicati Ecclesiis pallerentur. Vide & sequentia.

Errantis pœnam esse, doceri] Seneca in Tragœdia:

*Quis nomen unquam sceleris erroris
dedit?*

& de ira l. 14. non est prudentis

errantes odire; alioquin ipse sibi odio erit. M. Antoninus libro ix. *εἰ μηδέ
διώσατε, μητεδίδουτε. εἴ δέ μη,
μέμνητο, στενάχετε τύπον ἢ διεύρνα
σοι διδοται. καὶ οἱ θεοὶ ἢ διεύρνετος τροπής εἰσι.* Si potes, meliora doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem datum. Ipsi Dii lenes sunt talibus. Chrysostomus Eph. iv, 17. *Ἐὰν δὲ γνῶσθαι, εἰ κανὼς πά-
γκαν ὑπὲι ἐγκαταστάτη, εἶλας παρεγνω-
δίαιον βούτηρις αἰγαλεῖ.* cum qui ignorat neque malo offici neque acci-
fari oportet, sed *equum* est ut diseat que ignorat. Valentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro xxx. nec quemquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nee interdictis minacibus subiectorum cervi-
cem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes ut reperit.

GRONOVI NOTÆ.

s. Ad solitarios] Anachoretas, qui ab hominum commercio secedebant, & in solitudines se abdebat, ut vacarent contemplationi. Sepe apud Jo. Cessianum.

Prima in contradicentes] Quod hi primi Cæsares & principes suæ sectæ fautores instigavissent ad supplicia in dissentientes orthodoxos statuenda.

Episcopi, qui ut] Idacius & Ithacius incitato Clemente Maximo ty-
ranno, qui sumpferat imperium in
Britannia contra Theodosium, Sulp.
Sever.

Bogomili exustionem] Jussu Alexii Comneni. Zonaras. Anna C.

Jussius

L I . 1. * Justius illi punientur qui in eos , quos Deos putant , irreverentes atque irreligiosi sunt . Atque haec causa inter cæteras allata belli Peloponnesiaci inter Athenienses & Lacedæmonios , & a Philippo Macedone in Phocenses : de quorum sacrificio sic Justinus : *quod Orbis viribus expiari debuit.* Hieronymus ad Danielis v. *Quamdui vasa fuerunt in idolio Babylonis , non est iratus Dominus* (videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem , tamen divino cultui consecrassæ) postquam autem humanis usibus divina contaminant , statim pœna sequitur post sacrilegium . Nimirum & Augustinus existimat auctum a Deo imperium Romanorum , quod cordi illis fuisset quamvis falsa religio : & , ut Lactantius loquitur , summum hominis officium , etiæ non re ipsa , tamen proposito tenerent .

2. Et supra diximus qualiacunque quæ putantur numina perjerata a vero numine vindicari : *Punitur , quia tanquam Deo fecit* , ait Seneca : *opinio illum sua obligat pœnae.* Sic accipio & illud Se necæ : *Violatarum religionum alibi atque alibi diversa pœna est :* *sed ubique aliqua ;* & quod Plato capit is damnat religionis remetatores .

G R O T I I N O T E .

Justius illi punientur qui in eos , quos Deos putant , irreverentes atque irreligiosi sunt] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Julianum v. & vi . Solone auctore Amphiætyones bello persecuti sunt Cirrhæos , quod ii templo Delphico vim intulissent ; Plutarchus Solone . Sic & qui falso sibi datum nomen induunt recte puniuntur ; consule Agathiam lib. v.

G R O N O V I I N O T E .

L I . 1. *Vasa]* Rapta e templo Hierosolymitano , quin captam urbem vastaret Nabucodonosor .

Idolio] Templo idolorum .

Humanis usibus] Rex Belzaces eis

uti cœpit in luxurioso convivio .

Summum hominis] Cultum Dei , quo nullum magis officium prestare debent homines , non iusto quidem modo , forma , ratione , sed tamen voluntate ac studio , quantum in ipsis iuri , antiquissimum habuerunt .

2. *Supra diximus]* 2, 13, 12.

A vero numine vindicari] Exemplo Cambysis , cum Apim in Ægypto interfecit , & spoliatum Jovem Hammonem misit . Just. 1, 9. Xerxis , quem templum Delphicum diripiendum dedit . Just. 2, 12. Gallorum , cum & ipsi Delphos sunt adorti . 24, 8. item , dum renuerunt aurum Tholosanum , ut & Servilius Cæpio .

C A P U T X X I.

De Poenarum communicatione.

- I. Poena quomodo transeat ad eos qui delicti sunt participes.
- II. Communitas aut rectores tenentur ex subditis delicto, si adit scientia & non prohibitio cum prohibere possint & debant:
- III. Item ex receptu eorum qui alibi deliquerunt.
- IV. Nisi aut puniant aut deulant: quod exemplis illustratur.
- V. Iura supplicum ad infirmatos, non ad nocentes pertinere: cum exceptionibus.
- VI. Defendi tamen supplices dum de causa cognoscatur: & ex quo iure facienda cognitio.
- VII. Quomodo delicti rectorum participes sint subditi, aut communitatis hi qui ejus membra sunt: & quomodo differant pena communitatis & pena singulorum.
- VIII. Poena jus in universitatem quamdiu duret.
- IX. An sine delicti communicatione poena transeat,
- X. Distinctio ejus quod directo inferitur & in consequentiam venit.
- XI. Distinctio ejus quod fit occasione peccati & quod ex causa peccati.
- XII. Proprie loquendo neminem juste puniri, ob delictum alienum, & cur?
- XIII. Non filios ob parentum delicta:
- XIV. Respondetur ad Dei facta circa filios nocentum.
- XV. Multo minus cognatos alios.
- XVI. Posse tamen liberis & cognatis nocentum aliquid negari, quod alioqui habere poterant: cum exemplis.
- XVII. Nec subditos proprii puniri posse, ob regis delictum:
- XVIII. Nec singulos qui non consenserunt ob delictum universitatis.
- XIX. Heredes ad poenam qua poena est non teneri: & cur?
- XX. Teneri tamen si poena in aliud debiti genus transferit.

I. 1. **Q**uoties de poena communicanda queritur, aut de iis queritur* qui delicti sunt participes, aut de aliis. Qui delicti

GROTIUS.

Qui delicti sunt participes] Tertullianus de resurrectione carnis: dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque ostendandi, & potestatem sua voluntatis in omnibus, homines scilicet & ipsos;

idecirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant.

GRONOVII NOTÆ.

I. 1. De aliis] Quibuscum, culpa non communicata, communicatur poena, num. 9.

delicti participes sunt, non tam ex alieno quam ex suo delicto puniuntur. Hi qui sint ex his quæ supra de damno injuria dato dicta sunt intelligi potest. Ferme enim iisdem modis in delicti partem quis venit quo in damni dati: non tamen temper ubi damni obligatio est etiam delictum est, sed tum demum si qua malitia notabilior accesserit, cum ad damni dati obligationem saxe qualiscumque culpa sufficiat.

2. Ergo * qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent, * qui adjuvant, * qui receptum præstant, aliove modo in ipso crimine participant: * qui consilium dant, * laudant, assentantur: qui cum ex jure proprio dicto teneantur vetare * non vetant, aut cum reneantur ex simili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt, qui non dissuadent cum dissuadere debeant, qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur, hi omnes puniri possunt, si in ipsis talis sit malitia quæ ad meritum poenæ sufficiat, secundum ea quæ proxime tractata sunt.

II. 1. Exem-

G R O T I I N O T E .

Qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent] Sicut manibus omnium lapidabat. Augustinus sermone v. de sanctis, cap. 4. similia sermone ejusdem argumenti primo, c. 3. & sermone xiv.

Qui adjuvant] Ope. Institutionibus de furtis, §. interdum. Edictum Theuderici, c. 120.

Qui receptum præstant] Hieronymus super parabolæ: non fur solum, sed ille reus tenetur qui furri conscius quarente posseflore non indicat. Chrysostomus de statuis x. iv. εἰ γὰρ οἱ ἀποκτητὲς μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ σωτῆρες μόνοι ὄντες κακούσαι, μὴ κακούσαι τὸν αὐτὸν ἐκάροις διδοῦντες δίκαιοι· sic non ii modo qui furrum fecere, sed & qui prohibere cum possent non prohibeunt, puniuntur, & quidem pari interque pena. Sic eum qui sanari agrotum prohibet, teneri quasi vulnerasset, ait idem Chrysostomus 2 ad Cor. c. vii.

Qui consilium dant] Vide institutiones & edictum Theuderici dictis locis. Andocides ex lege Attica, ἡ βαρύτερα ἐστὶ τῷ αὐτῷ ἐργαστῇ καὶ τῇ τοῖς ζεὺς ἐργάζεσθαι· qui consilium dedit cum non minus pena teneri quam qui manu rem efficerit. εἰ γὰρ τοῦ ἐργάζεσθαι μὴ βαρύτερα· neque enim sine consilio res facta suisset, ait Aristoteles de poëtica cap. 17.

Laudant, assentantur.] Chrysostomus 1. ad Romanos circé finem: καὶ γὰρ τὰ πλημμελάντα τὸν ἀμαρτίας ἔπαιδες χαλεπώτεροι· pejor peccante qui peccatum laudat. Qui facinorosum adstans hortatur, pro faciente habetur lege Longobardica, lib. 1, tit. ix. §. 25. Vide quæ ex Philone & Josepho mox proferemus ad §. 17.

Non vetant] Chrysostomus 1. aduersus judæos: ὁ τετερός γένους οἱ κακοτεροὶ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ καλοὶ μόνοι ὄντες κακούσαι, μὴ κακούσαι τὸν αὐτὸν ἐκάροις διδοῦντες δίκαιοι· sic non ii modo qui furrum fecere, sed & qui prohibere cum possent non prohibeunt, puniuntur, & quidem pari interque pena. Sic eum qui sanari agrotum prohibet, teneri quasi vulnerasset, ait idem Chrysostomus 2 ad Cor. c. vii.

G R O N O V I I N O T E .

Non tam ex alieno] Non tam ob id, quod auctor peccavit, quam quod illi peccato ejus adstruxere.

Supra de damno] 2, 17. 6.

Ubi damni] Qui tenetur ex damno ad reparandum, potest etiam conveniri ad penam ex delicto.

2. *Consensum requisitum]* Petitum ab auctore.

II. i. Exemplis res fiet illustrior. Communitas ut alia ita & civilis non tenetur ex facto singulorum , sine facto suo , aut omissione ; bene enim Augustinus : aliud est quod in populo quisque habet peccatum proprium , aliud quod commune , quod uno animo fit & una voluntate ad aliquid multitudine comparata committitur. Hinc in formula fœderum est : * Si defexit publico consilio. Locti apud Livium ostendunt senatui Romano culpam defectionis procul a consilio publico absuisse. Narrante eodem , Zeno pre Magnetibus deprecator apud T. Quintium & legatos qui ei ad-
Liv. l.xlv. erant flens petebat , ait Livius , ne unius amentiam civitati affigarent ; suo quemque periculo facere. Et Rhodii apud senatum publicam causam a privatorum causa segregant , dicentes , nullam esse civitatem que non improbos cives aliquando , & imperitam multitudinem semper habeat. Sic nec pater ex delicto liberorum teneatur , nec dominus ex servi , nec alii qui præsunt , nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat.

2. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimine veniunt, duo sunt qui maximum usum habent, & diligenti consideratione indigent: patientia & receptus. De patientia ita habendum est, qui scit delinqui, qui prohibere potest & tenetur nec prohibet, eum ipsum delinquere. Cicero in Pisonem: neque vero multum interest, praesertim in Consule, utrum ipse pernitosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alias vexare patiatur. Brutus ad Ciceronem: aliena igitur, inquies, culpe me reum facies? prorsus aliena, si provideri potuit ne existeret. οὐαν τοδι των πειρατησεων το μη καθειται τας πειρατησεων, ait Agapetus ad Justinianum: par est delinquere & delinquentes non prohibere. Quisquis patitur peccare

GROTI'S NOTE.

Si defexit publico consilio] Chrysostomus de statuis III. οτι χρονιον τη πολισ τη αμαρτυρια γιγνεται, αλλα αι Επιφανις την ειναι νοι επικληθων, καθει λογισμον πολιτων, η τολμη νοι φεγγισμον παση. νοι ει αι ειναι διεγερησ απερ τη ολιγων επικληθων εποιει τεσσαριν αμαρτυριας, και της εδωλη ιδικικοτες διδοναι οικια. non commune fruisse delictum civitatis, sed extraneorum & aduenarum, qui cuncta temeritate ac legum ignorantia quam ratione facerent; neque vero aquum, ut ob pastorum imperitiam tanta urbs evertetur & panan ferment culpa exsortes. Annianus li-

bro xxx. de Quadis : *nihil ex communi mente procerum gentis delictum asserantes in nostros.*

GRONOVII NOTÆ.

II. i. *Ut alia*] Quodvis colle-
gium.

*Sine facto suo] Nisi facto ipsa
intervenerit, aut aliquid faciendum
neglexerit.*

Suo quemque periculo] Quod quisque privatim insanislet, ipsum luere debere. Cicer. 3. de leg. 10. *suo periculo praecogendi*.

2. *Patientia*] *Dissimulatio & connivendi propositum.*

vianus. Augustinus vere : qui definit obviare cum potest , con-sentit,

3. Sic qui mancipium cum possit eximere prostitutum esse L.7.D. quia patitur , pro prostituente habetur Romanis legibus. Si servus sine manus sciente domino occidit , in solidum dominum obligat : ipse l. 2. de nox. enim videtur dominus occidisse. Et lege Fabia in dominum aet. Paul. animadvertisit , si servus domino sciente alienum servum sub-duxerit . l. 5. sent.

4. Sed , ut diximus , præter scientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc est quod ajunt leges * scientiam , a cum puniri a L. 45. ad jubetur , accipi pro patientia , ut qui prohibere potuit teneatur si l. Aquil. non fecerit , & scientiam hic spectari quæ habeat & voluntatem : l. I. §. 1. si scientiam accipi cum consilio : ideoque non teneri dominum si fam. furt. f. servus in libertatem proclamaverit , si dominum contemserit : d. l. 4. de quia scilicet culpa vacat qui scit quidem sed prohibere non po-test . Sic parentes tenentur ex delictis filiorum , sed eorum de l. 50. de R. 7. munus quos habent in potestate. Vicissim , etiamsi in potestate l. 109. co tit. habeant & alioqui prohibere potuerint , non tenebuntur nisi & l. 1. §. quia sciverint. Pariter enim concurrere hæc debent , scientia & non l. 19. D. quia prohibitio , ut quis ex facto alieno teneatur , quæ omnia ad sub-not. inf. l. 7. ditos pari ratione sunt referenda : veniunt enim ex naturali §. 5. D. arb. furt. casar. æquitate.

5. Egregie Proclus ad illud Hesiodi ,

Πολλάνι καὶ ξύμπαντος πόλις κρείται ἀνθρόδες ἐπικυρεῖ·

Sæpe luit populus penas unius iniqui ,

ait: ὃς ἔχει κωλύειν , μὴ κωλύσοντες οὐτοὶ πονητῶν , ut qui cum prohibere possit non prohibet unius malitiam. Sic in exercitu Græcorum , ubi Agamemnon ipse & alii concilio communis sub-erant , non immerito

Quidquid delirant reges , plectuntur Achivi:

* Ipsi-

G R O T I I N O T A E .

Scientiam , cum puniri jubetur , ac-cipi pro patientia] Lege Wisigothorum libro VIII , tit. IV . cap. XI . cap. 26. & alibi , libro IX , tit. I . c. I .

G R O N O V I I N O T A E .

3. Mancipium cum possit] Quod dominus vendidit hac conditione ne prostituueretur , atque ut ipse , si pro-stitueret emptor , manus injectio-nem haberet , id est , citra ullam in-jus vocationem ad se dominum abdu-cere posset , non redditio pretio.

Prostitutionem] Apud lenonem .

Lege Fabia] De plagiariis .

4. Scientiam] Ejus cuius est perse-

qui & punire commissa , si non pu-nierit .

Scientiam accipi] Scientiam intel-lige ejus , cui liberum fuerit secum confundere & cogitare , velletne cum posset prohibere , an nolle.

In libertatem proclamaverit] Se vin-dicaverit & ingenuum liberumve demonstraverit judicio recuperato-rio. Suet. Vespaf. 3.

Non prohibitio] Cessatio a prohi-bitione.

Ad subditos pari] Ut inter patres & filios , servosque ac dominos sta-tuta sunt jure civili Romano : ita & jure gentium valent inter eos qui præsunt , & subjectos .

Ipsi-

* Ipsorum enim erat cogere Agamemnonem, ut sacerdoti filiam redderet. Sic post corundem classis exulta narratur
* Unius ob culpam furias Ajacis Oilei,
qua de re Ovidius metam. xiv.

Virgine raptā

Quam meruit pœnam solus, digessit in omnes;

quia cæteri non impedierant, ne virgo sacerdos raperetur.

*Liv. lib. I. Apud Livium est: Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces plus potuerunt. Igitur illorum paenam in se verit. Huc proprie pertinet illud Salviani de regibus: * Potestas magna & potentissima, quæ prohibere scelus maximum potest,*

GROTI'S NOTÆ.

Ipsorum erat cogere Agamemnonem
Ita hanc rem explicat Cyrilus libro v. contra Julianum.

*Unius ob culpam & furias Ajacis
Oilei] Euripides Troadibus sic lo-
quentem Neptunum facit:*

Οὐδὲ μήτε Αἴας μῆλος Καστάθη
βία.

*Cum Phœbadem vi traxit Ajacis
manus.*

Et Minervam respondentem

Κ' γέδις, γ' Αχαιῶν ἔπιθεν, γοῦ
ἥκεσθος ὑπό.

*Nilque audit, nil passus à Gracis
mali est.*

Pari jure omnes Antiochenos statuarum criminis involvit Chrysostomus, prima eius argumenti oratione: Ιδία τὸ ἀνέργητα γέγονον ὅληρον, καὶ τὸ ἔγκλητια γίνεται κανόν. Ιδία δι' εἰπεῖν αποτίτλες θεοτυπεῖρον τοῦ καὶ τῷ εἶπεν τετρακισμύων αὐτοὶ τὰς τιμωρίας αἰτίαν πάντων. Ἡ ἡ πρωταρχίτης αἰτίας ἐξελαύνει τὸ πολεμόν τον τὸ μετασκόπον παρθενεῖται μήτε. ἢν αὖ τὸ παρόντες ἐφοβέσθαι φόβον. Εκεί facinus paucorum fuit, accusatio in omnes feruntur. Εκεί propter illos nunc in metu omnes sumus, τὸν τοντον τοις αὐτοῖς sunt pannam nos ipsi exspectamus. Quod

si antevertissimus eam, illos de urbe
pellendo, & partem morbidam sicut
oportet tractassimus, abesse iam a nobis
hi timor. deinde: si autem non tunc
excollegit, quoniam, si idem tunc sit excollegit,
est ut prieat, mihi excolamus mihi per te
excollegimus nos tunc, mihi est excollegimus
enim tu sis tu beatissimus tuus. Nam mei
tum excollegimus tuus; et tuus tuus

ποτε δέχομαι. οὐδὲ τοις ἔτεσι ταῦτα μηδεποτε, ταῦτα καθίγονα εἶπον. ob hoc ipsum, inquit, fer pœnas, & ultima lue supplicia quod non adsuisti, quod non prohibuisti, quod insinientes non reuinisti, quod pericula non subiisti pro honore Imperatoris. Particeps non fuisti factorum? Laudo hoc, & boni accipio; sed nec quæ siebant impedisti; hoc vero jam dignum accusari.

Potestas magna & potentissima, que prohibere scelus maximum potest] Philo in Flaccum: ὃ τὸν ἀπελάτην οὐ πινύσατο εἰπέντος αὐτῷ συντίθεις, οὐ μη κακῶν, δῆλον. οὐ εἴρης καὶ ἀπέτητον αὐτὸς· nam qui castigare, certe inhibere potuit; si non impedit, habendus est permisso aut etiam probabile quod agebatur. Dion Galba: τοῦ μηδὲ ιδίωταις δοτοχρη μηδὲ διδοῖς. τοῦ δι τοῦ θεοφόρου εὔστοις οὐδέχυτι εδο-
ρεῖσθαι οὐτος μηδὲ οὐκειρηρη. Pri-
vatis sufficit non delinqueret; in imperio
agentibus incumbit & hoc curare ne de-
linquat alius. In c. 4. Synodi Pifensis
posita inter capitula Caroli Calvi
habemus: Non est liber a consensu qui
quod emendare potest emendare negligit,
quo propter sine dubio peccati se parci-
pem facit. Vide Nicetam Choniatem
libro 11. de Andronico.

GRONOVII NOTE.

5. *Sacerdotifiliam*] Chrysæ Chry-
seida.

* *Virgo sacerdos*] Cassandra.

*Jure gentium agerent] Poscerent
noxios sibi dedi.*

*Illorum penam] Ipse passus est,
quod illi debebant.*

Olim

quasi probat debere fieri si sciens patitur perpetrari. Et apud Thucydidem est: ὁ δωράδης τελῶναι, ἀλλήσεργος δρᾶς· magis ille Lib. 7.
facit, qui potest prohibere. Sic apud Livium Vejentes & Latini Lib. 1. & 11.
Romanis se excusant, quod hostes eorum a subditis suis adiuti
essent, se inscisi. Contra Teutæ reginæ Illyriorum non acci-
pitur excusatio, quod diceret non a se sed a subditis piraticam
exerceri, neque enim prohibebat. * Olim ab Amphictyonibus
damnati Scyrii, quod suorum quosdam piraticam exercere
patiebantur.

6. Sciri autem facile est ut præsumantur quæ conspicua sunt,
quæ frequentia, τὸ εἰ πολλῶν συμβαίνει, ἀνάγκην γενέσθαι ἀγνοεῖν.
id quod a multis fit, necesse est a nemine ignoretur, ait Dion Prusæn-
sis Rhodiaca. Ätolos graviter reprehendit Polybius, quod Polyb. 1. 17.
cum hostes Philippi videri nollent, suos tamen palam pate-
tentur agere hostilia, & eorum qui talia facerent principes
honoribus ornarent.

III. 1. Veniamus ad quæstionum alteram de receptu adver-
sus pœnas. Pœnas, ut ante diximus, naturaliter cuivis cui
nihil simile objici potest exigere licet. Institutis civitatibus id
quidem convenit, ut singulorum delicta, quæ ipsorum cœrum
proprie spectant, ipsis ipsarumque rectoribus pro arbitrio
punienda aut dissimulanda relinquerentur.

2. At non etiam jus tam plenum illis concessum est in deli-
cis, quæ ad societatem humanam aliquo modo pertinent, quæ
persequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus est, quo-
modo in civitatibus singulis de quibusdam delictis actio datur
popularis: multoque minus illud plenum arbitrium habent in
delictis, quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter lœsus est;
& quo proinde nomine ille illave ob dignitatem aut securita-
tem suam jus habent pœnæ exigendæ, secundum ea quæ ante
diximus. Hoc ergo jus civitas, apud quem nocens degit ejusve
rector, impeditre non debet.

IV. 1. Cum vero non soleant civitates permittere ut civitas
altera armata intra fines suos pœnæ expetendæ nomine veniar,
neque id expediat, sequitur ut civitas, apud quam degit
* qui

GROTTI NOTE.

Olim ab Amphictyonibus damnati
Scyrii] Plutarchus Cimone.

GRONOVIÆ NOTE.

6. Sciri autem facile] Scientia
præsumuntur in illis, quæ in occu-
los incurvant, & saxe fastitan-
tut.

III. 1. Ut ante diximus] 2, 20.

3. & 7.

Cuivis, cui nihil] Cuicunque
dumtaxat innoxio ejusdem aut paris
criminis quemvis nocentem.

2. Actio popularis] In qua cuivis
de populo agere civilitatem permitti-
tur, nam criminales sive publicæ
aliud genus sunt. Ut de sepulcro
violato, de termino moto, de albo
corrupto, &c. lib. 47. Digest. 21.

N 4

Q 4;

* qui culpa est compertus, alterum facere debeat, aut ut ipsa interpellata pro merito puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis: * hoc enim illud est dedere, quod in historiis saepissime occurrit.

2. Sic Israëlitæ alii a Benjaminitis postulant ut dedant facinorosos. Jud. xx. Philistæ ab Hebreis ut Samsonem quasi maleficum sibi dedant. Jud. xv. Sic Lacedæmonii Messeniis bellum intulerunt, quod interfectorum quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio tempore ob non deditos eos qui missis ad sacrum virginibus vim intulerant. Sic Cæsarem Germanis, ob bellum injuste illatum, dedi voluit Cato. * Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant, quod in se pugnassent. Ab Hernicis agri sui populatores dedi sibi postularunt Romani; & a Pœnis Amilcarem, non illum nobilem ducem, sed alium qui Gallos concitabat: * postularunt & postea Annibalem: item Jugurtham a Boccho his apud Sallustium verbis: *simul nobis demeres acerbam necessitudinem pariter te errantem & illum sceleratissimum persequi.* Ab ipsis Romanis dediti qui Carthaginensium, quique Apolloniarum legatis manus intulerant. Achæi a Lacedæmoniis dedi sibi postularunt eos, qui Lanvicum oppugnarent, addito, ni dederentur violatum videri fœdus. Sic Athenienses per praconem pronuntiarunt, si quis Philippo insidias struxisset, & Athenas confugisset, *αρχαριμονεινας* in eo statu effe

GROTI I NOTE.

Qui culpa est compertus] Deditio-nem enim præcedere debet causa cognitio; non decet *αρχειτης επιδιδονειν*, homines dedere causam non cognitam, Plutarchus Romulo, rex Scotia apud Camdenum in anno lxxxv. ait Elisabetæ, transmissum fe in Angliam Fernihurstum, imo & cancellarium, si præcogitate securitatem violasse vel cædem consicile liquidis & legitimis probationibus convincerentur.

Hoc enim illud est dedere, quod in historiis saepissime occurrit] Mithridatem a Tigrane poposcit Lucullus, & non dediti bellum intulit; Appianus Mithridatico, & Plutarchus Lucullo, Romani Salgas ab Allobrogibus dedi sibi postularunt; Appianus excerptis legationum xi. de episcopo quem Romani dedere Scythis volebant, vide Priscum excerpto legationum 21. Dux Beneventanus a rege Vascone deditus Ferdinandus Castellam regenti, Mariana xx, 1.

Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant] Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

Postularunt & postea Annibalem] Diodorus Siculus in fragmentis, Livius.

GRONOVI I NOTE.

I. V. 1. Alterum facere] Unum ex duobus, quæ statim commemo-rantur.

2. Missis ad sacrum virginibus] Justin. 3, 4.

Cæsarem Germanis] Suet. Cæs. 24. *Fabios sibi dedi]* Liv. 5, 36. *A Pœnis Amilcarem]* Liv. 31, 11. *Et postea Annibalem]* Si a Pœnis, certe antea. Liv. 21, 6. & 10. Sed & postea eum non a Pœnis quidem, sed ab Antiocho, Liv. 37, 45. depo-poserunt, &c., ut nonnulli volunt, etiam a Prussia. Justinus. 32, 4. quamquam paullo aliter Livius 39, 51.

Qui Carthaginensium] Liv. 37, 43. *Apolloniarum]* Epit. Livii 15.

Instit.

esse ut dedi deberet. Baoti ab Hippotensibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant dederentur.

3. Quæ omnia tamen sic intelligenda sunt, ut non stricte populus aut rex ad dedendum teneatur, sed ut diximus ad dedendum aut puniendum. Nam ita legimus Eleos bellum intulisse Plut. Narr. Lacedæmoniis, quod illi in eos qui Eleis injuriam fecissent non ^{amat.} Val. Max. animadverterent, id est, nec animadverterent nec reos dederent: ^{lib. VI. c. 6.} est enim disjunctiva obligatio.

4. * Interdum fontes depositentibus optio datur, quo cumulatius satisfiat. Cærites apud Livium Romanis significant: *Liv. l. vii.* transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinenses, cum præter viam nihil petuissent, traxisse quosdam agrestium populationis ejus, que sibi criminis detur, comites: eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu suppicio affici, datus penas.

5. In foedere Carthaginienium & Romanorum secundo, quod apud Polybium exstat locus male vulgo & distinctus & versus: εἰ δὲ μὲν οὐταρτούσι τοῖς, ἐὰν δέ τις τῷ τοινόν δημόσιον πειθῶ τὸ ἀδίκημα· ni id fiat (quid id sit incertum est: nam quæ præcedunt sunt mutila) privatim quisque jus suum persecutor. Id ubi fecerit (nimirum ni jus reddatur) publicum delictum habetur. Æschines in responso adversus accusationem Demosthenis de male obita legatione, narrat se, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixisse inter alia, æquum esse ut peccatas luarent commissorum criminum non civitates, sed qui peccassent: nec quicquam nocendum civitatibus quæ accusatos iudicio sisterent. Quintilianus declamatione CCIV. Proximos existimo eos transfugis * a quibus transfuge recipiuntur.

6. Inter mala quæ ex discordiis civitatum nascuntur & hoc ponit Dion Chrysostomus oratione ad Nicomedienses: ἔστι τοῖς ἀδικοῦσι τὸν ἑταίρον καὶ τὸν ἑταίρον καταφυγεῖν· licet his qui alteram injuriam affecerunt ad alteram configere.

7. Hic de deditis occurrit quæstio, an si a sua civitate dediti nec recepti sint ab aliis, cives maneat. Non manere censebat Pub.

G R O T I I N O T E .

Interdum fontes depositentibus optio datur.] Vide foedus inter reges Angliae & Danie, memoriam Pontano de mari.

A quibus transfuge recipiuntur] Zonaras Basilio Porphyrogenneto: οὐκοῦν αὐτὸς Χρυσόλυτος μηδὲ διετελεῖ, τὸν τυγχάνεται τὸν δικαίων δικαῖον τούτον, οὐταν μηδὲ τοσοῦτον τὸν τυγχάνεται τὸν ταξιδιώταν.

retur sibi regni affectator, qui domino contraria cepisset arma, neve in semetipsum pernitiosum exemplum statueret Chosroes. Vide de piratis Lesbi mendole receptis Chalcocondylam libro IX.

G R O N O V I I N O T E .

3. *Disjunctiva]* Ad alterum utrum vel ad hoc an illud faciendum.

4. *Optio]* Liberum fit, dedi eos an domi puniri malint.

L. ult. D. Pub. Mutius Scævola, quia quem populus dedidisset expulisse de legatione ex civitate sua videretur, sicut ficeret cum aqua & igni interdiceret. Contrariam sententiam defendit Brutus, & post eum *L. i. & ii. Cicero*: quæ & verior est, non tamen proprie ob id argumento *Or. top.* tum quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio sine acceptatione non possit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet nisi ex duorum consensu. At dedere, de quo hic agimus, nihil est aliud quam civem alterius populi potestati permittere, ita ut de eo statuat quod voluerit. Hæc autem permissio nullum dat aut adimit; executionis tantum impedimentum tollit. Quare si alter populus concessso jure non utatur, erit is qui deditus est eo loco ut a suo populo possit puniri (quod *Val. lib. 5.* in Clodio Corsis dedito, nec ab iis accepto evenit) aut non puniri, ut multa sunt delicta in quibus utrumvis fieri potest. Jus autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipso facto, sed decreto aliquo aut judicio, nisi lex aliqua factum velit haberri pro re judicata, quod hic dici non potest. Hoc denique modo & bona, si dedita nec accepta sint, manebunt cuius fuerant. At si deditio accepta sit, & postea casu aliquo reversus sit is qui fuerat deditus, is civis non erit nisi ex novo beneficio: quo sensu *L. 4. D. de vetum est, quod Modestinus de dedito respondit.*

captivis. 8. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui subditi semper fuerunt ejus apud quem nunc reperiuntur, verum etiam ad eos qui post crimen commissum aliquo confugerunt.

Lib. xiiii. bibl. V. 1. Neque obstant illa adeo prædicata * supplicum jura & asylorum exempla. Hæc enim illis prosunt qui immerito odio laborant, non qui commiserunt quod societati humanæ aut hominibus aliis sit injuriosum. Gylippus Laco apud Diodorum Sicu-

GROTTI NOTE.

* *Supplicum jura*] *Kairos in eos uerupti*
Polybio, & Malcho in excerptis
legationum.

GRONOVI NOTE.

7. *Aqua & igni*] Profugo & prætoris vel populi judicium vitanti justum exilium esse scisceret.

Sine acceptione] 2, 6. 2.

Executionis tantum] Impedimentum executionis erat eum, qui læsit esse in aliena ditione ac territorio. Hoc tollit deditio. Jus puniendi non dat, quod ipso jure naturæ ac gentium jam habebat, qui læsus est. Nec suo juri renuntiat, qui dedit, sed si deditio accepta non fuerit, id sibi videatur referendas. Neque enim nullius sub imperio esse cum hominem

volut, sed aut sub suo, aut sub ejus, cui eum dedidit.

Claudio Corsi] M. Claudio Glycia a. U. C. 517.

Factum velit] Diserte statuerit, ut qui tale quid committat habeatur pro damnato & exsulet.

Ex novo beneficio] Nisi denuo beneficio populi aut regentium ei fuerit civitas data.

8. *Aliquo confugerunt*] Ut Andriescus Pseudophilippus ad regulum Thracia. Flor. 2, 14.

V. 1. *Supplicum jura & asylorum*] Quod passim legimus supplices rejicere aut destituere nefarium esse; fanis vel templis, lucis, oppidis etiam compluribus jus asyli concessum, ut illos dedi, his extrahi profugos non licet.

Quibus

Siculum agens de illo supplicum jure sic ait: qui initio jura ista introdixerunt, infelibus quidem misericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt, penam exspectandam voluerunt. Postea: si vero si dolo malo, si iniusta alieni cupiditate in mala hæc inciderunt, ne accusent fortunam, ne supplicum sibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur * quibus innocens est animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injustis, nullum ipsis locum reliquit qui ad miserationem & perfugium pateret. Duo illa, fortunam & injuriam, Menander optime distinxit:

* Ατούχημε καὶ ἀδίκημε Διόφοράν ἔχει:

Τὸ δὲ Διόφορός μηνί, τὸ δὲ αἰγέος.

Injuria illud distat infortunio,

Hoc casus, illam quod voluntas efficit.

Non abit hinc Demosthenis dictum: δίκαιον εἰσὶν ἐλεῖν, οὐ τὰς In Aphor. ἄδικες τὴν ἀνθράκων, ἀλλὰ τὰς Διόφοράς λόγου δυσυχόντας. Quid rursum. Cicero ita veritatem de inventione secundo: misericordia oportet qui propter fortunam, non propter malitiam, in miseria sunt. Et Antiphonis illud: τὸ ἀνάστοις ἀμερόπτερα τὸ τύχης εἰσὶ, τὸ δὲ εἰσάστοις τὸ πάντων: quod non sponte sit, fortuna est; quod sponte, consilium. Et hoc Lysias: εἰδεὶ εἰδεὶ τράπεζος δυσύχημα γένεται· nemini infortunium sponte sua accedit. Sic in sapientissima lege, quibus Deus, xix, i. telum manu fugisset quo interfectus esset homo, asyla patebant: xxiiii, 15. servis quoque perfugium dabatur: at qui deliberato hominem Ex,xxi,14. innocentem occidissent, qui civitatis turbassent statum, his ne in Reg. xi. ipsum sanctissimum Dei altare patrocinabatur. Hanc legem 13. & seq. Philo explicans ait, ἀνθλίας ἀνίερος τὸ λεγόμενον παρέχεσθαι. De spec. proligibus.

G R O T T I I N O T E .

Quibus innocens est animus, irata fortuna] Oraculum vetus:

"Εἴστεντες τὸ στρατεγοῦ ἀμύνας. οὐ δὲ πλάνας

Αἴρα πέτας Τὸ γέρες καταρράπερα. οὐ πέρας γῆδα.

Carum occidisti, dum vis succurrere. nullum

Crimen habes. manus est tibi parior ac fuit ante.

Ἄνθρωπα καὶ ἀδίκημα] Philo de judice: ἔπειτα ἡ τροπήν τοις πατροθεόσιν ἡ τροπήν γραμματικήν τοις αἰνίδιοις. misericordia infortunii debetur; at qui deliberata sententia male agit, non infelix est sed iniustus. Sic M. Antoninus mentem vult inspici: Ιτα διπλύσας πότεροι ὕγεια ηγούμενοι, καὶ οὐα λογία η, η σοφία; ut noris ignorantia in

aliquo an consilium fuerit, & simul ea consideres que his coherent. Sic τὰ εἰς ἀγνοίαν η καὶ θεούς que ab ignorantia aut obliuione veniunt; & τὰ δὲ σωτηρία que ex consilio sunt, distinguunt Totilas apud Procopium Gotthicorum 111.

G R O N O V I I N O T E .

Ne accusent fortunam] Ne querantur se in casum indignum incidisse.

Fortunam & injuriam] Eos qui per infelicitatem supplices fieri & ad asyla confugere compelluntur, & eos qui hoc faciunt, ut meritam seele prenam effugiant.

Quibus telum manus] Loquitur de Hebreis Moysis, sed verbo Romane legis. Fugisset, imprudentius excidisset, vel emisum esset. sermo xii. tabb. apud Ciceronem topicor. 17.

prosanis in fano nullum esse receptum. Nec aliter Græci antiquiores. Plut. quæst. gr. 32. *Nauplium narrantur Chalcidenses Achivis * dedere noluisse, sed causa additur, quia satis se purgaverat de his quæ ab Achivis obijiciebantur.*

2. Erat apud Athenienses Ara Misericordiæ, cuius meminereunt Cicero, Pausanias, * Servius, etiam Theophilus in institutionibus, & quam late describit Papinius duodecimo Thebædos. At quibus patebat illa? Audi poëtam,

*Et miseri fecere sacram:
mox convenisse eo ait,*

viçtos bellis patriaque a sede fugatos,

Regnorumque inopes.

Panathen. Aristides * propriam Atheniensium laudem esse ait, Τὸν τὴν πατροχότευν θευχανταν ἀποδέχεται τὸν αὐτομυσίον, quod omnibus De pace II. undique infelicibus perfugio ac solatio esset. Et alibi: τοῖς νοῦς ἐγένετος ἀποχάστηκεν πάντων ὑπειν εὐτυχία, τὸ δὲ πόλεως τούτης ἡδονὴ ωφέλεια σώζονται. his qui ubivis locorum infelices sunt communis eis una est felicitas, bonitas civitatis Atheniensis, per quam salutis compotes sunt. Apud Xenophontem Patrocles Phliasius in oratione quam Athenis habebat: ἐξέλεγε τούτῳ τῷ τοῦ πόλεως, οἱ πάντες εἰ τοῖς ἀδεικνύμενοι καὶ τοῖς φοβερούσιν συντάσσεται καταφεύγοντες εἰπούσθιας δεομένους ἕκεντον τυγχάνεντες laudabam hanc urbem, quod omnes aut injuria affectos, aut sibi præmetuentes, si hic per fugissent auxiliū compotes fieri intellexeram. Idem sensus est in epistola

GROTI NOTE.

Dedere noluisse] Recepit nec dedit Pipinus ex Neustria ob tyrannidem ad se confugientes: est id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum ID C LXXXVIII. Etiam ab ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut appareat ex ejus decreto facto anno ID CCCVII. inferto in tomum II. conciliorum Galliarum: & Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se profugerant, Aymonius lib. v. cap. 34. de Cegena Patzinaca non dedito postulant Tyracho vide in Constantini Monomachi rebus Zonaram. Sic & Osimanes ab Inungino praefecto non deditus Eskifari; Leunclavius libro II. historia Turicarum. Albuquericum Lusitani non dedidere, ut memorat Mariana XVI. 18.

Servius] Ad VIII. Aeneidos.

Propriam Atheniensium laudem]

Quam Arragoniis tribuit Mariana XX. 13. Gepidae perire omnes malunt quam Ildigisalem Romanis aut Longobardis dedere. Procopius Gotthicorum IV.

GRONOVII NOTE.

Nauplium] Palamedis patrem, qui Græcorum classem a Troja reducem, quum tempestate jactaretur, elata face in scopulos, quasi in portum pellexisset. Seneca Agan. 567.

Purgaverat se de his] Demonstrando se justam vindictam summisse de illis, qui per scelestam calumniam filium ejus pro proditore occidissent. Hygin. fab. 105.

2. *Miseri]* Nempe miseri, non facinorosi. Asconius in orat. Ciceronis de prætura urbana: miserum pro innocentie Tullius ponit. Sic alibi: & erunt qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligenter consulemus, sed crudelissimum tyrannum existimari volent.

Apud

epistola Demosthenis pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonum confugiens, in ejus nominis tragœdia, * apud Sophoclem ita testatur:

*Hui, Cecropide, mala multa tuli:
Sed nempe tuli: Deus est testis,
Nihil horum sponte patratum.*

Respondet Theseus:

*Non me pigebat hospitem, qualem, Oedipe,
Te tuer, omni sorbitare in tempore,
Homo esse memini.*

Similiter Thesei filius Demophon, cum Herculis posteri Athenas confugissent, sic ait:

*Hæc patria nostra semper invalidos solet,
Sed jure fretos, ope sua defendere.
Antebac amicis mille relevandis tulit
Discrimina: Et nunc aliud in promiu imminet.*

Et hoc illud factum est, ob quod Athenienses præcipue prædicabat Callisthenes: τέττας δὲ καὶ αὐτὸς Εὐρυθέα πολεμῶν τὰς εἰς τὰς πόλεις τὸν Ἡροκλέας τογεννήντην εἶ τῷ τότε τῷ Ἐλλαδοῦ· hos enim Ἐτ in Eurystheia bellum suscepisse * pro Herculis liberis, cum Græciā Eurystheus tyranne premeret.

3. Contra de maleficiis hoc habes in eadem tragœdia:

*Hunc qui facinorum conscius, nunc legibus
Fidens ad aras volvitur supplex Deum;
Trahere ad tribunal nulla religio mihi:
Mala semper æquum ferre qui fecit male.*

Idem Ione:

*Non enim tangi decet
Manu nocente numina, at justum fuit
Pius patere templa contra injurias.*

Narrat orator Lycurgus Callistratum quendam, qui capital commiserat, consulto oraculo responsum accepisse, si Athenas iisset, τούτου δε τὸν νόμον, * consecuturum quod jus esset: illum vero confugisse * ad id quod Athenis sanctissimum esset altare, impun-

G R O T T I N O T A .

Apud Sophoclem] Vide totum locum, est enim lectu dignus.

Pro Herculis liberis] Vide Euripi- dem Heraclidis & Apollodorum.

Consecuturum quod jus esset] Neque a Diis nisi justas supplicum preces audiari, ait Tacitus annalium lib. IIII.

Ad id quod Athenis sanctissimum esset altare] In Lusitania Ferdinandum cubiculi præfectum e templo ad quod confugerat raptum, & igne combustum, ob vitium nobili vir-

gini illatum, narrat Mariana libro xxi. Vide & de asylis librum viri magui Pauli Veneti societatis servorum que dicitur.

G R O N O V I I N O T A .

Tali] Passus sum, non feci. Patrem Lajum imprudens interficerat, matrem Jocastam uxorem duxerat, & liberos ex ea genuerat: quo cognito fese ultro excavarerat regnoque exsuerat, & a Creonte in exilium ejectus erat.

impunitatis fiducia; at nihilominus occisum eum ab observantissima suarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi Ann. 111. fidem. Et Tacitus improbat receptum suo saeculo morem, per Græcas urbes flagitia hominum ut ceremonias Deum protegendi. *Ibidem.* Apud eundem est: *principes quidem instar Deorum esse: sed neque a Diis nisi justas supplicum preces audiri.*

4. Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe amovendi. *Lib. 1.* Sic narrante Herodoto Cymæi Pastryen Persam cum nec dedere vellent, nec retinere auderent, permiserunt abiisse Mitylenen.

Livius lib. xxii. Demetrium Pharium qui bello victus ad Philippum Macedonum regem fugerat, a rege deposcerunt Romani. * Persens rex Macedonum, in purgatione ad Martium, de his agens qui

Livius lib. xlxi. Eumeni insidiati dicebantur: ego istos, ut primum in Macedonia esse admonitus a vobis compéri, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Samothraces Euandro qui Eumeni insidias struxerat denuntiant, liberaret religione templum.

5. Cæterum, jus hoc quod diximus depositi ad poenas eos qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis sacrulis & plerisque Europæ partibus, circa ea demum crimina usurpatum quæ statum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. Minora mutuâ dissimulatione transmitti invaluit, * nisi foederis legibus proprius quiddam convenerit. Sed & hoc sciendum est, latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles se fecerint, recte recipi ac defendi, poenam quod attinet,

GROTIUS NOTE.

Perseus rex Macedonum.] Narrat & Appianus excerpto legionumnum. 20. Simile illud in latina vita Themistoclis: *cum ab Atheniensibus & Lacedæmoniis expofceretur publice, supplicem non proddidit; (Admetus rex Moloforum) monuitque ut consideret sibi; itaque Pydnam eum deduci jussit, & quod satis esset presidii dedit. Sic & Ildigim Longobardum dimittunt Gepidae apud Procopium Gothicorum 111. Adde epistolam Theuderici ad Trafandum regem Vandolorum de Gifellico sitcepto, v. 43. & 44. & ea qua in vita regis Ludovici. Sic Christophoruni Sborovium a se amovit Imperator Rudolphus II. teste Thuanio lib. lxxxiiii. in anno clo 10. lxxxv. Elisabetha Scotis responder se Bothwellum aut redditurum aut ex Anglia exterminatu-*

ram: Camdenus id habet circa ann. clo 10. xciii. de Alfonso Gegionis comite a rege Gallia damnato, ac negato ei in Hispaniam receptu vide Marianum xix. 6.

Nisi foederis legibus proprius quidam convenerit] Ut in foedere Helvetiorum cum Mediolanensis, Simlerus recitat. Foedera Anglorum cum Gallis dedi rebelles & profugos volunt, cum Burgundis expelli. Camdenus in anno clo 10. c.

GRONOVII NOTE.

3. *Ut ceremonias]* Tamquam nisi essent illa impunita, jus facrorum violaretur.

4. *Amovendi]* Compellendi, ut abscedant & perfugii loca deserant.

Relacione] Piaculo.

5. *Defendi]* Ea scilicet conditione, ut posthac piraticam exercere desinant.

attinet, quia interest humani generis ut si aliter non possunt impunitatis fiducia a maleficiis revocentur, ejusque negotium gerere qui quis populus aut populi rector potest.

V. 1. Notandum & hoc, interim dum de causæ justitia cognoscitur, defendi supplices. Sic Demophon ad legatum Eurystheos :

Si crimen iſlis aliquod hospitibus ſtruis.

Jus impetrabis : vi quidem hinc non abſtrahes.

Et in altera tragedia Theseus ad Creontem :

*Es facinus ausus temet indignum, Creo,
Tuisque Thebis ac tuis majoribus :
Ingressus urbem que colit fas ac pium,
Quæ cuncta rite legis ex norma facit,
Noſtris omiffis moribus, quicquid lubet
Moliris, & vi cuncta te acturum putas.
Adeone bominibus vidua vel patiens jugi
Urbs ista visa est, & ego nullius rei?
Non te iſta docuit civitas Amphionis,
Quippe educare haud ſolita mortales feros :
Nec approbabit illa cum te audiverit
Que ſunt Deorum, queque mea pervadere,
Et rapere ab alma ſede miseros supplices.
Ego Labdacea ſi urbe poſuifsem pedem,
Quamvis fuiffent iuſta mihi certiſſima,
Indubia, nulli injicere tentaffem manum,
Niſi amuente qui ſoli regnum tenet,
Quid in urbe deceat hoſpitem extera memor.
Tu nec merentem patriam aspergis tuam
Probo atque maculis, & ſenem certe tua
Te fecit etas, ſed parum mentis potem.*

2. Quod ſi id cuius accuſantur supplices non ſit vetitum, jure naturæ aut gentium ; res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt, quod optime oſtendit Aſchylus Supplicibus, ubi rex Argivus Danaidum gregem ex Aſſyriā veſtientem ſic affatur :

*Εἴ τοι κερδεῖται πᾶς δές Αἰγύπτια σέπει,
Νόμῳ πόλεως φάσκοντες ἐγνωταὶ γένοι
Ἐίναι, τίς ἂν τοῖς δὲ ἀνθρώποις θέλοι;
Δεῖ τοι σε φαίνεν καὶ νόμος τὰς οἰνογένειας
Ως τὸν ἔχειν καὶ γένοις δέδει αὔμαφι σε.*

Manum

VI. 1. *Defendi*] Nempe ab illo met. 178.
ad quem conſugerunt.

Crimen iſlis ſtruis] Accuſare iſtos Labdacea] Thebis ab antiquo rege
& arguere vis. Labdaco, Laiſ patre, Oedipi avo,
ſic appellatis.

Jus impetrabis] Audieris.

Civitas Amphionis] Ovidius 5,

Terent. Phor. 2,
1. 50, qui poſſet noſcere tua iuſta.
N n 5 VII. 1. Vette-

*Manum tibi si immittat Aegypti genus,
Quod lege patria proximos se sanguine
Dicant, quis haec objicere se contra velit?
Quare tuum est docere natalis soli
Ex lege, nullo jure te illis subjici.*

VII. 1. Vidi mus quomodo a subditis, aut veteribus aut advenis, culpa in rectores transeat: vicissim a summa potestate in subditos culpa transibit, si in crimen subditi consenserint, aut si quid fecerint summae potestatis imperio aut suasu, quod facere sine facinore non poterant: qua de re rectius erit infra agere, ubi quæ partes sint subditorum examinabitur. Etiam inter universos & singulos communicatur delictum, quia, ut Augustinus ait loco supra adducto, *ubi universi, ibi & singuli: universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare: nam singuli quique congregati, vel in summam reputati, faciunt universos.*

2. Pertinet autem culpa ad singulos qui consenserunt, non ad eos qui aliorum sententiis vici sunt. Distinctæ enim sunt poenæ singulorum & universitatis. Sicut singulorum pena interdum est mors, *πόλεως θάνατος ανάσταση θράσος*, mors civitatis everti: quod fit cum corpus civile dissolvitur; qua de re diximus alibi. Atque hoc modo si civitas esse desinat, usumfructus vel morte finiri recte dixit Modestinus. Singuli in servitatem poenæ nomine rediguntur, ut Thebani sub Alexandro Macedone: exceptis his qui decreto exuendæ societatis contraria dixerant. Sic & civitas subit servitatem civilem in provinciam redacta. Singuli bona sua amittunt confiscatione. Sic civitati adimi solent quæ habet communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici.

3. At ut singuli ob delictum universitatis citra consensum suum ea amittant, quæ ipsorum sunt propria injustum est, ut recte ostendit Libanius in ea quæ est de seditione Antiochena. Idem * Theodosii probat factum, qui commune delictum punierat

VII. 1. *Veteribus*] Qui semper aut olim in ditione illorum fuerunt, aut qui nuper ad eos consugerunt & recepti sunt: nam utrique jure poscentur ad deditiōnēm poenæ causa, si quid deliquerint in poscentes.

Inter universos] Ut quod peccaverunt universi, luant per occasionem singuli; quod singuli peccarunt, luant universi.

2. *Qui consenserunt*] Qui cum deliberaretur de injuria inferenda, sententia sua inferenda fuerunt auctorites; non qui dissenserunt, et si passi

fieri, quod major pars censeret.

Diximus alibi] 2.9.

Usumfructum] Civitati relictum.

Exuende societatis] Defectionis a Macedonibus facienda.

In provinciam] Nam provincia proprie populus subjugatus armis & subiectus imperio peregrino.

GROTIUS NOTE.

Theodosii probat factum] Eadem que Libanius de hac re dicit & Chrysostomus in xvii. de statius; in eodem Antiochenos paria olim constituerat Marcus Antoninus philosophus;

nierat interdictione theatri, balneorum, nominis metropolitani.

VIII. 1. Egregia hic occurrit quæstio, an pœna ob delictum universitatis semper exigi possit. Quamdiu durat universitas, videtur posse, quia idem corpus manet, quanquam particulis succedentibus, ut alibi ostensum est. Sed ex adverso notandum est quædam de universitate dici primo ac per se, ut habere ærarium, leges, & similia: quædam non nisi derivatione a singulis. Sic namque doctam dicimus universitatem & fortem, Arift. VII. quæ plurimos haber tales. De hoc genere est meritum: primo pol. XIII. enim convenit singulis, ut animum habentibus quem universitas per se non habet. Extinctis ergo illis per quos ad universitatem meritum deducebatur, ipsum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, quod sine merito diximus non consistere. Libanius in dicta oratione: ἐνοὶ μὲν δὲ δοκεῖς δοκεῖν οὐκέτι τὸ μητέρα εἶναι υπέρεια τοῦ τοῦτον οὐδεποτέ. ita enim existimo, sufficere tibi ad penam, quod nemo superfit eorum qui deliquerunt.

2. Probanda igitur Arriani sententia dominantis vindictam *Alexandri in Persas, cum pridem interiissent qui in Græcos pecca-

losophus, ut testis est Capitolinus: & in Byzantinos Severus, demto theatro, thermis, honore, ornamentiisque omnibus. Sed & ipsa turba Perinthii data; vide Herodianum II. Zonaram, & quæ supra dicta a nobis.

Alexandri in Persas] Propterea aliam ei bello causam attribui Julianus in Constantini laudatione: καὶ ἔτι μὲν οὐδὲ πω πάτερε σωματικούς, ὃν τὸν Τεγματικὸν τοῦ Ἐλασσονοῦ, νεότερον τοῦ Πέρας Μακεδονίου, οὐτερ δὲ δοκεῖν εἰς δικῆς φυσικῶν τοσούτων ἵστησθεντος, οὐ παύει ταῦτα γῆλον. Φέρετο γέγονε πλειον αρχαίων αἰδηκονιστῶν πινακίες ποσθίσθε παρατείνεται, γέτε τοι παύεις οὐτε οὐδὲ ἐγκρότης φυσικῶν, αὐτοῦ δὲ τὸ αφινόμενον καὶ δοτορεψαται τινῶν αὐτῶν τοῦ τῷ διδοκοντάρτων (male legitur αἰδηκονιστῶν) δοτορεψαται. nullum unquam bellum, quod quidem iustum censeretur, tali ex causa gestum, non a Græcis in Trojanos, non a Macedonibus in Persas, vel pueri liqueas; non enim illi obsta veritate criminis seris panis, ne in nepotes quidem aut liberos, persequebantur, sed illos impetrabant qui virorum bene meritorum posteris vim inferebant, regna extorquent.

G R O N O V I T N O T A .

3. *Nominis metropolitani*] Ne post-hac Antiochia metropolis vocaretur & provinciæ Syria caput esset.

VIII. 1. *Semper*] Quocumque & quamvis longissimo tempore post delictum, etiamsi nemo eorum qui proprie peccaverant, superfit, quum superfit corpus in posteritate.

Particulis succedentibus] Personis aliis id corpus constituentibus. 2, 9. 3.

Primo ac] Tanquam, que omnino totius sint, non singulorum.

Derivatione] Que non proprie totius, sed multarum in ea partium, sive singulorum.

Doctam] Porcius Latro in Catil. Non ita placuit Atheniensibus, urbi sine dubio doctissima atque eruditissima. Cicero pro Sex. Roscio 25. Prudentissima eritas Atheniensium, dum ea verum potissimum fuisse traditur.

Meritum] Culpa, noxa.

Per quos ad universitatem] Illis paucis, ob quorum scelus infamabatur & pro improbo traducebatur totum corpus alicujus societatis aut communitatatis.

z. Damnantis vindictam] Negantis

peccaverant. De excidio Branchidatum factō per eundem Alexandrum hoc est Curtii judicium; quæ si in ipsos prōditionis auctores excoxitata essent, justa ultio esse, non crudelitas, videtur. Nunc culpam majorum posteri luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerunt prodere. Simile est alio loco Ariani judicium de Perspoli incensa, in ultionem eorum quæ Athenis Persæ fecerant: ἀλλ' εὐλόγη δοκεῖ οὐδὲν τὸ δέοντα τοῦτο γε Ἀλέξανδρος, καὶ εἴναι τις αὕτη Περσῶν τὸ μάκαρον πνεύματα. at mihi non videtur hoc prudenter fecisse Alexander, neque vero hæc vera est vindicta in eos Persas qui pridem esse desierant.

5. Nam Agathoclis illud nemo non ridet, qui ad Ithacensium querelas de damnis illatis respondit, plus mali Siculos ab Ulyxe olim pertulisse. Et Plutarchus libro contra Herodotum, minime ait vero esse simile, Corinthios ulcisci voluisse acceptam a Samiis injuriam μετὰ τρεῖς χρυσά, post tres hominum arietes. Nec procedit hujus & similiūm factorum defensio, quam apud Plutarchum legere est de sera numinis vindicta: aliud enim est ius Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. Neque si æquum est posteros honores & præmia accipere ob merita majorum, ideo & puniri eos ob eorum peccata æquum est. Beneficii enim talis est materia, ut in quemvis conferri sine iuria possit; poenæ non item.

X. Diximus de modis per quos communitas poenæ accidit ex culpa communitate. Restat spectemus an & culpa non communicata communicetur poena; quæ res ut recte intelligatur, & ne quæ re ipsa diversa sunt ob vocum similitudinem confundantur monendæ sunt quedam.

X. 1. Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod in consequentiā venit. Directe datum voco quo cuiquam auferunt ad quod ius proprium habet. Per consequentiā, quo fit

tis belli ab Alexandro in Persas gesti jūstum fuisse titulum, quasi ulti electus esset toties a Persis peritæ Græcæ. Justin. 11, 5.

Desierant] Eodem loco ponenda, quæ in Tyrios Alexander statuit, aliquot lœculis postquam servi occisis dominis urbem occuparant. Justin. 18, 3.

Ius Dei] Recte namque & jure suo Deus punit interdum in nepotibus, quod majores illorum peccaverunt, non homo.

Puniri eos ob eorum] Sic Demetrius Polior. Antig. F. perfide interfecto Alexandro Cæsari F. ultio-

nem aiebat, quia nequisset ab Antipatro & Cæsario exigere, ad nepotem & filium eorum esse translatam. Justin. 16, 1.

Non item] Quippe quæ personam peccantem non egrediatur, si iusta sit.

X. 2. Communitas] Duo vel plures aut tam publicum quam singuli, tamque singuli quam communitas debent poenam, quia & culpa sunt affines.

X. 1. Primum aliud] Distinguendum inter id quod sit per se, & quod per accidens.

fit ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, cessante scilicet conditione sine qua jus non habebat. Exemplum est apud Ulpianum: si in meo puteum aperui quo factum est ut venae ad te per venturæ præciderentur: negat operis mei vitio L. 24. §. f.
damnum datum in ea re, in qua jure meo usus sum. Et alibi multum ait interesse, utrum damnum quis faciat, an L. 26. d. r.
lucro quod adhuc faciebat uti prohibeat. Et Paulus juriscon- L. 63. D. ad
sultus, præpostorum esse ait, ante nos locupletes dici quam acquisie- L. Falc.
rimus.

2. Sic parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea poena non est, quia bona illa illorum futura non erant, nisi a parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, cum ait L. 3. D. de patris poena amittere liberos id quod ab ipso per venturum esset interdict. & releg.
ad eos: quæ vero non a patre, sed a rerum natura aut aliunde tribuerentur ea manere incolumia. Sic Themistoclis liberos egisse scribit Cicero, nec iniquum purat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum esse & omnium & 19.
civitatum: cui tamen mori leges posteriores Romanæ multum L. 7. D. de temperamenti adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, bon. damn.
quæ ut alibi diximus personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, eoque nomine amittit ea quæ diximus libertatem civilem, muros, & alia commoda, sentiunt damnum & singuli innocentes; sed ea in re quæ ad ipsos non pertinebat, nisi per universitatem.

X I. 1. Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, occasione quidem alicujus peccati, sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis, quod jus ipsum agendi attinet. Sic qui occasione alieni debiti aliquid promisit malum patitur, ex veteri verbo, αγνόη, αὐλογία, οὐ πάθει. sponde, noxa praesto est: at proxima causa obligatio-
nis est ipsa promissio. Nam ut qui pro emtore fidejussit non proprie ex emto tenerur sed ex promisso: ita & qui pro delin-
quente, non ex delicto sed ex sua sponsione. Atque hinc fit quod

Cessante scilicet] Nisi factum interveniet alterius non tam laedendi nostri, quam sui juvandi animo patratum.

Venit] Rivi subterranei in tuum agrum vel prædium aquam ducentes.

Ante nos locupletes] Id in bonis computari nostris, tanquam si intercipiatur, injuria nobis fiat, quod speramus tantummodo, nondum etiam habemus.

2. *Liberos egisse*] Propter existuum patris.

Ut alibi diximus] 2, 5. 27.

Quæ ad ipsos] Quæ singulorum dominii non erant.

X I. 1. *Præterea*] Distinguendum inter cauam remotam & propinquam.

Occasione alieni] Pro alio fidejussit.

Veteri verbo] Thaletis Milesii e septem Sapientibus.

Vedes

quod malum illi ferendum mensuram accipit non ex delicto alterius, sed ex potestate quam ipse in promittendo habuit.

2. Cui consequens est, ut ex sententia, quam veriorem credimus, occidi nemo possit ex fidejussione, quia statuimus neminem jus tale habere in vitam ut eam sibi ipse adimere, aut admendam obligare possit: cum veteres Romani Græcique aliter ea de re senserint: ideoque & * vades capitali judicio credidissent obligari, ut in Ausonii est versu, & ex notissima Damonis & Pythia historiæ apparat: & obsides sæpe capite plexerint, * ut alibi memorabimus. Quod de vita diximus, idem & de membris intelligi debet: nam & in illa jus homini datum non est, nisi corporis servandi causa.

3. Quod si exilium , si pecuniarum damnum in promissione fuerit , & alterius delicto impleta sit conditio , damnum feret fidejussor , quæ tamen in ipso , si exacte loquimur , poena non erit . Simile quid occurrit in eo jure quo quis habet sic ut ab alterius voluntate pendeat , quale est jus precarii , respectu habito ad rei dominum ; & jus privatorum , respectu habito ad eminentis dominium , quod utilitatis publicæ causa civitas habet . Nam si quid tale alicui auferatur , occasione delicti alieni , poena in illis proprie non est , sed executio juris antecedentis , quod erat penes

GROTI^I NOTE.

Vades capitali iudicio crediderint obli-
gari] Apertum id in verbis Rubenis
ad patrem Jacobum Gen. XLII, 37.
& apud Josephum 11. antiqua histo-
ria, cap. 3. Hos vades *ārīψύχες*
anima vicarios vocat Eutropius Caligula;
έργαστας *σωτῆρ* mortis spon-
fores Diodorus Siculus, in excer-
ptis Peiresianis. Chryostomus ad
Galatas 11. *καθάπτει τοὺς γελασίνα-
δίντες διεσταῖς*, *εἴπει αἰδίωσ-
ειλαμώσεις*. Θάνατον τοπεῖ εἰκαπηνής
ἢ τυραννίαν αὐτῶν· sicut homine ali-
quando ad mortem damnato*, innocens
alter pro illo se moritur devovens illum
supplicio liberat. Augustinus epistola
LIV. ad Macedonium: Et aliquando
qui causa fuit mortis potius in culpa
est quam ille qui occidit; velut si quis-
piam decipiat fidei suorum suum, aque
ille pro isto legitimum supplicium luet.

Ut alibi memorabimus] Libro III,
cap. IV. §. 14.

GRONOVII NOTE.

*Mensuram accipit.] Majus aut minus
esse debet.*

Ex potestate] Prout ille magis minusve se obligare potuit.

2. Ex fidejussione] Quod caput suum pro alterius capite pignori posuit. Plaut. Captiv. 2, 3. 33.

Romani Gracique] 2,15. 16.

*Ausonii] In Technopægnio mono-
syllaborum: quis subit in pœnam capi-
tali judicio? vas.*

Et Pythia] Scribendum Phintia.
Cicero 3, de offic. 10.

Ut alibi.] 3, 4. 14.

3. *Si exilium*] Qu

se in exilium iturum , summiā
nummorum numeratūrum , quo
casu alter peccet aut non sine culpa
maneat , & hic peccaverit , ut
iste ad solvendum promissum tenea-
tur.

*Pœna non erit] Sed debitum ex
temeraria stipulatione.*

Jus precarii] Nam precatum est, cum conceditur alicui uti re vel jure alieno tamdiu, quam per dominum licuerit: qui, si repeatat illud, non punit possidentem, sed jure suo utitur. *Instit.* 13. 4.

penes auferente. Sic quia in bestias proprie delictum non cedit, ubi bestia occiditur, * ut lege Mosis ob concubitum cum homine, non ea vere poena est, sed usus dominii humani in bestiam.

XII. His distinctionibus positis dicemus neminem delicti immunem, ob delictum alienum, puniri posse. Cujus rei ratio vera non est ea, quam adserit Paulus jurisconsultus, quod poenæ constituantur in emendationem hominum: nam exemplum videtur statui posse etiam extra personam delinquentis, in ea tamen persona quæ ipsum tangat, ut mox dicemus; sed quia obligatio ad poenam ex merito oritur: meritum autem est personale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil est magis nobis proprium, unde *civitatis* vocatur.

XIII. 1. Neque virtutes, neque vita parentum, inquit Hieronymus, liberis imputantur. Augustinus † vero, Deus, ait, ipse foret iniquus, si quenquam damnaret innoxium. Dion Chrysostomus oratione ultima, cum sanctione Atheniensium adjecta Solonis legibus devoveri posteros dixisset, de Dei lege hæc subiicit: *τολμαντας και οικονομησαντας, απειργατας, της αγροτερησαντας, απειργατας αυτων γινεταις της αποχαιρετας απειργατων.* verum hoc non, ~~et~~ illa, liberos & posteros peccantium punit: sed sibi quisque fit infortunii causa. Et hoc illud vulgatum pertinet: noxa capit sequitur. Sancimus, ajunt Imperatores Christiani, ibi L. Sancisse penam, ubi & noxa est. Deinde: peccata igitur siuos teneantur, c. de auctore: nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur deli-
pens. Eum.

2. Justum est, * ait Philo, eorum esse poenas quorum sunt Lib. II. de pecca-
leg. spec.

GROTIUS NOTE.

*Ur. lege Mosis.] De qua vide Mai-monidem ductore dubitantium IIII,
40.*

GRONOVIUS NOTE.

XII. Delicti immunem] Vere atque omnino insontem & innoxium.

*Extra personam.] Ut cum Deus maximos natu filios in Ægypto in-
penam parentum mori iussit.*

*Majis nobis proprium.] Atque ideo
minus communicabile.*

Autem bestias.] Propriæ facultatis.

XIII. 1. Sanctione] Sanctione est poena, quæ statuitur in fontes illa lege. Cicero pro Bal. 14. Livius 3, 55. Feltus in Sanctum. Brisson. de form. p. 139.

Devoveri.] Ut qui eas violaret, ejus

liberi quoque & posteri devoti &
execrabiles forent.

Hec.] Dei lex.

Illa.] Solonis.

*Noxa caput.] L. 43. de nox.
action.*

GROTIUS NOTE.

*Ait Philo.] Idem libro de pic-
tate: *και εκ αυτης οικια βασιλει-
ων μονιτοι αποτηνησαν, και μετε τοις
εκ αγαθων πειρωνεμονοις επικον-
δησαν τημενος δικη, οτι τοις οικι-
ων πειρωνεμονοις εργαται τημενοι, τη
νοιμη δικησαντο. εργαται αυτων εφε-
κτη μη ευστρων απεταξε επικονδησαν* ^η (addendum hic *κακιας*) *καταστη-*
ται. hand scio an possit ullum pejus
induci institutum, quam si nec
malos e bonis genitos sequetur pena,
nec bonus habebitur bonus qui ex malis
parentibus nati sunt. Alius lex que
de suis actionibus quemque judicat, non*

peccata; reprehendens morem quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum insolentes liberos morte puniebant. Quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque iniquam esse rationem quæ obtenditur, quod parentibus similes futuri putantur, cum id incertum sit, nec incertus metus ad mortem cuiusquam sufficere debeat. Nescio quis Christiano Imperatori L. 5. C. ad Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire suppli-
L. Jul. maj. cio, in quibus paterni criminis exempla metuuntur: & Ammia-
Lib. nus narrat interemtam sobolem, parvam etiam tum, ne ad
XXVIII. parentum exempla succresceret. Nec magis justa causa metus ultio-
Viæ. de jure nis, unde natum est Græcum proverbium:
belii n. 38.

Desipit occidens patrem qui pignora servat.

Sen. lib. 11, 3. At Seneca: *nihil est iniquius quam aliquem heredem paterni de ira c. 4. odii fieri.* Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi aucto-
Her. Call. fuerat, liberos nullo malo affecit Pausanias Græcorum Imperator, φας Ε Μηδιομενούς παιδας τον εἶναι μελαθετούς dicens illos extra culpam esse partium medicarum. Marcus Antoninus in epistola ad senatum: * *quare filius Avidii Cassii (is in eum conjuraverat) Τ genero Τ uxori veniam dabitis.* Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?

XIV. 1. Deus quidem in lege Hebreis data paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse ius dominii plenissimum habet, ut in res nostras ita in vitam nostram, ut munus suum, quod sine ulla causa & quovis tempore auferre cuivis quando vult potest. Igitur si morte immatura ac vio-
lenta

ex cognitorum virtutibus laudat, aut ex eorumdem vitiis punit. Josephus contrarium factum in rege judæorum Alexandro vocat ὑπὸ ἀρχωτοῦ δικτυοῦ exactiōnēm pēna quæ humānum excedit modum. Ovidius:

Illi immeritam maternā pendere linquere Andromedam pēnas injustus jusserat Ammon.

Quare filii Avidii Cassii? Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat parem Constantiū humanitatem Julianus, ostenditque saepe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut e faxis apes evolant, e ligno amaro nascuntur ficus, e spinis prodit pomum Punicum. Ejusdem hæ sunt: αἱδα καὶ τὸ παιδί τὸ πεπάθητο τηνίποτον κομιδῆ τὸ πατρός γέδινατο μετασχηματισμού τοιούτοις αργετοποίησεν οὐ περιβαλλούσα τηνίποτα αἴσ-

την τηνίποτον γράψειν ετιαν μονιμούς σινιόντων non sive pēna paterna implicari; ita tua agendi ratio ad lenitatem semper vergens perfecta virtutis est testimonium.

GRONOVI^I NOTE.

2. *Quarundam gentium]* Ut Per-
farum. Justin. 10, 2. & Cartilagi-
niensem. 21, 4.

Nescio quis] Eutropius Eunuchus, tunc domini dominus & aula Constantinopolitanæ arbiter, quod tamen parum ei profuit, ut appareret ex duabus in eum Claudiani inventis. Videndum Jacobus Gothostodus ad eam legem capit. XVI.

Desipit] Νήπιος πατέρων αἴσιος δούλευεν.

XIV. 1. *Ut munus suum]* Tanquam in beneficium precarum.

In

lenta rapit liberos Acanis, Saulis, Jeroboami, Achabi, * in *11 Samuel*. ipsos jure dominii non poenae utitur, sed eodem facto gravius *xxi*. punit parentes. Nam sive superstites sunt, quod maxime spe- *1 Reg. xiv.* etavit lex divina, atque ideo lex minas istas * ultra abnepotes *11 Regum viii, 9. 10.* non extendit, *Exod. xx, 5.* quia ad eorum conspectum pertin- geret potest humana acta; certum est parentes puniri tali spe- *Homil. 29.* cula: gravius enim id illis quam quod ipsi ferunt, ut a Chry- *λυπησον in 9. Gen;*
μῆδοις ἐτέραις πόλαις η τοὺς ἐξ ἐκατὸν καὶ πεντακοσίους οἵ αὐτεῖς ἔργαι· nullum durius supplicium, quam eos qui ex se sunt ob se miseros spectare: sive non eisque provivunt; tamen cum eo metu occidere magnum est supplicium. Duritia populi, inquit Tertullianus, ad talia remedia compulerat, * ut vel posteritatibus suis proficientes legi divinae obedirent.

2. Sed simul notauidum est, haec graviore vindicta non tui Deum, nisi adversus scelerata proprie in suam contumeliam per- petrata, ut falsos cultus, perjurium, sacrilegia. Nec aliter Graeci existinxerunt: nam quae crimina credita sunt posteritatem obstringere, * quae ἡγιν ipsi vocant, omnia istius sunt genera- ris: quo de argumento facunde differit Plutarchus, libro de sera Numinis vindicta. Exstat * apud Aelianum oraculum tale Delphicum:

At scelerum fontes divinum persequitur jus,
Nec potest vitari; non si genus ab homine ducant:
Sed capitum iprorum quique enascuntur ab ipsis
Imminet; inque domo cladem subit altera clades;

* Age-

GROTTI NOTÆ.

In ipso jure dominii non poenæ uti-
tur] Hæc est sententia Rabbini Simeonis Barsema, longe verissima.
Ultra abnepotes non extendit] Exem-
pla habes in Zimri & Jehu.

Ut vel posteritatibus suis prospicien-
tes legi divinae obedirent] Alexander apud Curtium libro vii. Non ope-
nit vos scire quid de his statuissent,
qua tristiores periretis:

Ωγι ἡγιν ipsi vocant] Vide Plu-
tarchem Pericle: & quæ supra dicta
hoc libro *xiii, §. 1.*

Apud Aelianum] Libro *iii, 43.*

GRONOVII NOTÆ.

Gravius punit] Nam morientium liberorum brevis & vix intellectus malus sensus est; parentum super-

bitum ob amissos perpetuis aut longus cruciatus. Seneca ad Mar-
ciam 2.

Superstites] Vivunt & vident ipsi properatam mortem liberis aut ne-
potibus, cum conscientia orbitatem fibi a Deo poena loco statui.

Cum eo meū] Ut expectent suos non diurnaturos, mori.

Ut vel posteritatibus] Si pro se se
nihil timentes, at propterea, ne
poenam in posteris derivarent.

2. Aelianum l. 3, var. 43.

Tote ὁ γενέσις πάκτοι είναι τοῦ
ὑπὲρ χρήσιον,

Οὐδὲ αὐθικτήτος, οὐδὲ οὐ Διος
έργων αὐτοί.

Αλλὰ αὐτῶν παρόντοι οὐτε σημεί-
εσσι τέλεσι,

Εἰσάγοντες, τούτα πάμπα δέροισι οὐτι
πήγαντι βασιν.

Og

Aeti

*Agebatur autem ibi de sacrilegio: quod & historia comprobatur auri Tolosani apud Strabonem & Gellium. De perjurio similes sententias supra adduximus. Deinde vero, et si id comminatus est Deus, non tamen semper eo jure utitur, maxime si * insignis quedam virtus in liberis eluceat, ut videtur est Ezech. cap. xviii. & exemplis quibusdam a Plutarcho dicto loco probatur.

3. Et cum in novo fædere apertius quam olim declarata sint supplicia, quæ impios post hanc vitam manent, * ideo in eo fædere nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos est vatisbus, spectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio est, quia, ut jam diximus, Deus sine culpa intuitu jus habet in vitam; homines non nisi ex gravi culpa, & quidem quæ persona sit propria.

Deuteronomio.

xxiv, 16.

Jos. lib. II.
Philo de leg. lib.
II. Iosec.
Busiride.
Dionys.
lib. VIII.
L. 26. D.
de panis.

4. Quare eadem illa divina lex, ut parentes pro liberis: ita ob parentum facta liberos mortis poena affici vetat: quam legem * pii reges etiam in perduellibus secuti leguntur: eamque legem valde laudant Josephus & Philo, ut & similem Ægyptiam Illocrates, & Romanam * Dionysius Halicarnassensis. Platoni est πατέρος ὀνείδης τῆς πανομοιας παιδῶν καὶ δέρι τελεόποδος. Quod Latine ita exprimit Callistratus jurisconsultus: crimen vel pena paterna nullam maculam filio infligere potest. Addita causa: namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, nec alieni crimi-

GROTII NOTE.

Agebatur autem ibi de sacrilegio] Ut & Libanius, ἦν οἱ ἡρότες ἕδραι δικαιο, εἰ θύται μηδ. in ἐστι θύται αὐτοῖς ἐκείνοισται. οὐχ οἱ αὐτοῖς οὐχ τῷ θεῷ, οὐχ οὐχ τοῖς ἐκείνοις. quorum alii jam panas dedere, alii nondum quidem, sed nemo eos panas eximet: nec ipsos tantum dico, sed & liberos & ex iis nascituros. Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

Insignis quedam virtus] Et publica paterni criminis detestatio, qualem fecit Andronicus Palæologus Imperator, apud Gregoram libro v, c. 81.

Ideo in eo fædere nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens] Tertullianus de monogamia: defuit, uox acerba a patribus manducata dentes filiorum obstupefacere; unusquisque enim in suo delicto morietur.

Pii reges] Ut Amasias.

Dionysius Halicarnassensis] Qui sic ait: τὸν θεόν τὸν Ρωμαῖον διπάτερον, ἀφοῦδε τὴν τιμὴν τοὺς παῖδες, οἵτινες οἱ πατέρες αὐτούσιαν. mas ille Romanus proprius, a pena omni liberos eximere quorum parentes deliquerunt. Habet idem lex Wisigothica libro vi, tit. i, cap. 8.

GRONOVIi NOTE.

Auri Tholosani] Justin. 23, 3.

Supra adduximus] 2, 3, 1.

3. Personas peccantium egrediens]

Quae in posteris eorum porrigitur.

Sine culpe intuitu] Deus jure suo vitam repetit a quocumque vult etiam non gravius peccante.

4. Perduellibus] Reis aduersum fæse insidiarum aut laxe majestatis.

Sorti subjicitur] Calculis & urnæ judicium. Vide ad Sen. Hercul. fur. 73, 2.

Pragnan-

triminis successor constituitur. Ferretne, inquit Cicero, illa civitas Lib. iv, de latorem istiusmodi legis, ut condemnetur filius aut nepos, si pater aut nat. Deo^r avus deliquerint? Hinc factum ut * prægnautem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum sit Ægyptiorum, Græcorum, & * Romauorum legibus.

X V. Quod si injustæ leges humanæ, quæ liberos occidunt Dan. vi, ob parentum delicta, injustior sane lex Persarum & Macedonum ^{25.} Just. lib. x, num * devovens & propinquorum capita, quo qui in regem peccarant tristiores perirent, ut Curtius loquitur: cujus legis dritate exsuperati leges omnes scripsit * Ammianus Marcelli- Lib. xxiiii, nus.

X VI. Illud tamen est notandum, siquid habeant aut exspectare possint perduellium liberi in quod jus proprium sit non ipsis, sed populo aut regi, id auctoritate ipsis posse jure quodam dominii, cuius tamen usus simul in peccatum redundet eorum qui peccaverint. Huc refer quod Antiphanis ut proditoris postrerū ἀληφὶς εὐεργέτορος, narrante Plutarcho, id est * honoribus prohibiti sunt, ut Romæ liberi a Sulla proscriptorum. Sic in dicta Atticadìa lege illud tolerabile in liberos: ad nullos honores, ad nulla sacramenta perveniant. Servitus autem quomodo & quatenus in liberos sine injuria transeat alibi a nobis est explicatum.

X VII. i. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta diximus, idem aptari potest & ad populum vere subditum: (nam qui subditus non est, ex sua culpa, id est ex negligentia puniri potest, ut diximus) si queratur an is populus malo pos-

sit

G R O T I I N O T A E .

Pregnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum] Laudat Philo libro de humanitate.

Romanorum] L. Imperator Adrianus, D. de statu hominum. I. prægnantis. D. de poenis.

Devovens & propinquorum capita] Philo morem esse tyrannis dixit cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro i. i. & exemplum Mediolanense occiso Galeatio apud Bezorum lib. xiv.

Ammianus Marcellinus] Abominandas leges vocat. Vide & concilium Toletanum i. v.

Honoribus prohibiti sunt] Simile reperies in C. in quibusdam de poenis.

G R O N O V I I N O T A E .

Nefas habitum] Sed id differit jus-

sum, donec pepererit, foetum ediderit. I. 3. D. de poenis.

X V. Devovens &] Etiam supplcio destinans.

X VI. In quod jus proprium] Quod beneficio aut indulgentia principis in eos collatum sit.

Cujus tamen usus] Quod dum exercet princeps auf populus, incommodum aliquod sentiat in hæreditibus suis is qui peccavit.

Nulla sacramenta] Nullum militare gradum.

Alibi] 2, 5, 29.

XVII. i. Populum vere subditum] Cujus & in quem omne jus habet princeps.

Qui subditus non est] Regem vel principem habet legibus aligatum aut reddendis rationibus obnoxium.

Ut diximus] Num. 2.

O o 2

Si

sit affici ob regis aut rectorum facinora? non jam querimus * si ipsius populi consensus acceperit, aut factum aliud quod per se sit pena dignum, sed agimus de eo contractu qui ex natura oritur ejus corporis cuius caput est rex, membra ceteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia consecrit, & quidem ut David censemt innocentem, sed Deus qui in vitam ipsorum jus habebat plenissimum.

*Quest. ad
orth. 138.*

2. Interim haec pena erat non populi, sed Davidis: nam, ut ait scriptor Christianus, πηρογένετον πημεία την ιμπεριάτου βασιλέων η πημεία τη λαζ αερβισσινον est delinquentibus regibus supplicium id quod populis infligitur. Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis qui manu peccavit in tergo feriatur: quomodo in simili arguento Plutarchus non aliter id ait accipiendo quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem. Hominibus cur id non liceat jam antea diximus.

XVIII. Idem dicendum de singulis qui non consenserunt malo afficiendis circa ea quae ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

*L. 20. D.
de paenit.*

XIX. Haeres vero cur de ceteris debitis teneatur, * de pena non teneatur, sicut a Paulo jurisconsulto scriptum est, si pena alicui irrogatur, receptum est commentatio jure ne ad haereditates transeat, vera causa haec est, quod haeres personam defuncti refert, noui in meritis quae sunt mere personalia, * sed in bonis quibus

GROTI'S NOTE.

Si ipsius populi consensus acceperit] Philo de Aegyptii regis subditis Abrahami tempore, περιπλανώνται τη γη μεταξύ σαρπινού αντού ο οἴκου, μαδινός δὲ την αθηναϊκήν διαχειράτο, οὐαὶ ταῖσταν εἰπει τε ευαγγεῖλον πονοῦσαν πονηράτεραν τὸ ἀδίκημα· sensit δὲ πανταν omnis cum eo familia, quod nemo indignatus esset super iniuste factū, sed omnes laudando pene δι ipsi illud fecissent. Iosephus, ubi vaticinium contra Jeroboamum prolatum narrat: μετέπειτα τη γη μεταξύ καὶ τὸ πλανήθε ακριστού, διαδέσθης γῆς, καὶ θαυματεῖται τὸ τε πίστερον θρησκευτικόν, οὐαὶ τοῖς τοῖς βασιλεῶς απολημματικοῖς θυσίαις par-ticipes panis δε populus erit, excidet quippe felice terra, sparsusque per loca transemphratenia exsulabit, quod impie-trati regis socium se fecerit.

De pena non teneatur] Maimonides titulo טהרה, c. vii, sectione 6. Gemara Baba Cama cap. ix, §. 11.

Sed in bonis] Vide concilium Tolentanum VII, in causa Recceswinti. vide que supra hoc libro, c. xiv. §. 10. Nulla est persona qua ad vicem ejus qui e vita emigraverit proprius accedat quam haeres, ut Cicero ait secundo de legibus.

GRONOVII NOTE.

De eo contractu] De casu in quo populus non alia laborat contagione criminis regii, quam quod corpus est illius capit is, quod peccavit.

2. *In tergo]* In alia quacumque parte corporis.

XIX. *De ceteris debitis]* Defuncti.

Commentatio jure] Excogitato & invento, instituto, introducto a legum latoribus.

In bonis, quibus ut] Quibuscum ut subirent onera, quae defunctus habuit ex contractibus in quibus paria non fecit, atque adeo plus penes ipsum resedit, quam redere

quibus ut cohærent ea quæ alicui debentur ex ipsa rerum inæqualitate, simul cum dominio fuit introductum. Dion Prulænsis Rhodiaca: ἀπαύγε ὄφελος τῷ τῷ απορίᾳ ἐκ οὐτοῦ αὐτῶν σκέψων εἰς τὸν ποτε καθήκοντο θόρον, ἢ γὰρ ἀφίσσεις φύσει τὸν Διγδέχην· quæ debuerunt majores ea non minus debent posteri, neque enim dicere potestis repudiatam a nobis hereditatem.

X X. Et hinc sequitur, ut si ultra meritum nova quædam causa obligationis exstiterit, deberi jam possit id quod in poena erat, quanquam non proprie ut poena. Sic alibi post sententiā, alibi post litem contestatam, quibus rebus vis contractus datur, poena pecunaria ab hærede debebitur, ut & ea quæ in conventionem deducuntur est. Jam enim nova accessit debendi causa.

dere debuit; accipiendum est jam placuisse populis, cum discessum est a coamunione rerum, &

introduceda sunt privata dominia,

X X. Obligationis] In defuncto.

Jam possit] Ab hæredc.

C A P U T X X I I .

De Causis injustis.

- I. Explicatur discrimin inter causas justificas & suaforias.
- II. Bella, quæ utroque causarum genere carent, ferina esse.
- III. Bella, quæ suaforias causas habent, non justificas, esse prædonium.
- IV. Quasdam esse causas, quæ solum habeant justi speciem:
- V. Ut metum incertum:
- VI. Utilitatem sine necessitate:
- VII. Negatum matrimonium in magna feminarum copia:
- VIII. Cupiditatem melioris soli:
- IX. Inventionem rerum occupatarum ab aliis.
- X. Quid si priores occupatores amenes sint?

X I. Injustam causam esse ὅτι libertatis desiderium in populo subditο:

X II. Et voluntatem regendi alios invitatos quasi ad ipsorum bonum.

X III. Item titulum universalis imperii quem quidam asscribunt Imperatori, qui refelliuntur:

X IV. Alii ecclesiæ, qui item refelluntur.

X V. Item voluntatem implendi vaticinia sine Dei mandato.

X VI. Item id quod debetur non ex jure stricte dicto, sed aliunde.

X VII. Distinctio belli cuiuscausa iusta, & ejus cui aliunde vitium accedit: & diversi utriusque effectus.

Lib. 11. c. 1. l. 1. **D**iximus supra, cum de causis agere institueremus; causas alias esse justificas, alias falsoarias. Polybius, qui id discrimen primus notavit, * illas vocat *ωφάεις*, quia palam proferti solent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine *αιλας*.

Lib. 1. **s. 2.** Sic in bello Alexandri adversus Darium *ωφάεις* fuit ultio injuriarum quæ Persæ Græcis intulerant, *αιλα* cupidio gloriæ, imperii, divitiarum, cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex Xenophontis & Agesilai expeditionibus. Sic *ωφάεις* belli Punici secundi controversia de Sagunto, causa indignatio Carthaginensium, ob pactiones quas Romani iuquis temporibus ipsis expresserant, & aucti spiritus ex secundis per Hispaniam rebus, quæ Polybio notata, Similiter Thucydides belli Peloponnesiaci veram causam censem fuisse vires Atheniensium augefcentes & Lacedemoniis suspectas, obtentum vero controversiam Coreyrensum, Potidænsum, & alia; * ubi tamen ille *αιλας* & *ωφάεις* nomina permiscat. Est idem discrimen

GROTTI NOTÆ.

Illas vocat *ωφάεις*, quia palam proferti solent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine *αιλας*] Sic & Plutarchus distinguit & Galba, & Dion in rebus Cæsariorum & Pompeji: & Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excerpto legationum 126. Cum Suetonio recte illas prætextum, has causas dixeris. Ita enim ille de Julio Cæsare: & prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: causas autem alias fuisse opinantur. Thucydides alibi distinguit *ωφάεις* & *το αγνήεις*, ut in Atheniensium motu aduersus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egestanis, res ipsa, cupidas Siciliæ sibi acquirende, Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud *ωφάεις* prætextum vocat, hoc *στρατηγος* propositum. Utrumque est in libro Thucydidis vi. Appianus etiam *ωφάεις* vocem usurpat in Mithridatico. Idem civilium v. ubi de rupta pace inter Octavium & Sextum Pompeium agit, dicit *αιλα* causas alias intus fuisse, alias quæ præferebantur. Agathias libro quinto id quod alii *ωφάεις*, vocat *αιλα* & *ωφάεις*, figuratum & obtentum; cui opponit *αιλα* in historia Hunni

Zanurganis. Adde quæ diximus supra libri hujus capite 1. §. 1. Procopius Persicorum 11. dicit, stultum esse non libere loqui ubi dux est justitia, comes utilitas.

Ubi tamen ille αιλας & ωφάεις nomina permiscat] Sic & libro v. de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat *ωφάεις*, mox vocat *αιλας*, quomodo & Græcum *αιλας*, latinum principiorum vocem, aliaque ejus generis, esse sensus ambiguus notavimus d. c. 1. §. hujus libri. Scriptores Constantinopolitanæ imperii id quod alii *ωφάεις* sepe *πατρεζας* vocant, nimur ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patrocllo sumpsit materiam;

GRONOVI NOTÆ.

I. 2. *Xenophontis*] Post Cyri minoris mortem, dum reducit domum decem millia Græcorum, quæ Cyro militabant, reliquo ejus exercitu dissipati. Justin. 5. 11.

Agesilai] De quo Justin. 6. 2.

Controversiam Coreyrensum] Quod Athenienses Coreyrae Corinthiorum hostibus auxilium trahissent, eorumdem coloniam Potidam ad se avertissent, Megarenibus portu & foro interdixissent, Æginetas liberos & sui juris esse non sinerent.

discrimen in oratione Campanorum ad Romanos, cum adversus Livius lib. Samnites pugnasse se ajunt verbo pro Sidicinis, re pro scipiosis: vii. quod viderent ubi conflagrassent Sidicini ad se trajectum esse incendium. Antiochum quoque Livius memorat in Romanos Lib. xxxvi, bella suscepisse, in speciem causas habentem Barcillæ necem & alia quædam, revera quod ex labore Romanorum disciplina spem magnam concepisset. Sic Plutarchus notat non ex vero objectum Antonio a Cicerone, quod causa esset belli civilis, cum Cæsar bellandi certus * prætextum tantum ab Antonio cepisset.

I I. Sunt qui neutro causarum genere feruntur in bella, * periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi. Horum vitium humanum excedit modum, *πρεσβύτερον* Aristoteles vocat. De his Seneca: possum dicere non esse hanc crudelitatem, Lib. ii, de * sed feritatem, cui voluptati saevitia est: possumus insaniam clem. c. 7. vocare: nam varia sunt genera epis, & nullum certius quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit. Cui sententia per quam similis est illa Aristotelis ultimo Nicomachiorum: *οὐεξεγένεται*

G R O T I I N O T E .

Prætextum tantum ab Antonio cepisse] *Ταῦτα πάντα διεργάτην αρχότερως οὐκανήσει λόγοις θεριπάντη τῷ πολιτεύματος** hac pridem prætexto opus habent speciem aliquam & decorum titulum bellandi dedere. Verba sunt in hac historia Plutarchi. Lucani autem:

— *Cunctaque pudoris
Rumpunt fata moras. Justos fortuna laborat
Effo ducis motus & causas inventit armis.*

Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi] De Alanis Ammianus libro xxxi. Ut hominibus quietis & placidis etiam est volupabilis, ita illis pericula juvent & bella.

Sed feritatem] Idem libro ii. de ira c. 5. de Apollodoro locutus & Phalaride: *hac non est ira, feritas est.*

G R O N O V I I N O T E .

Antiochum in Romanos] Justin. 31, 1. Flor. 2, 8.

Barcillæ] Brachyllæ, Liv. 33, 27. *Labente disciplina*] Non de Romanorum, sed de Thebanorum ibi disciplina loquitur Livius lib. 36, 6.

& haec non fuere cause vel prætextus belli per Antiochum Romanis illati, sed irarum, quas Bœoti conceperant adversum Romanos, & ob quas Antiochus promptius accedebat. Antiochus nolebat cedere urbibus in Thracia Chersoneso per occasionem belli Ro. cum Philippo, cuius in ditione fuerant, occupatis. Accedebat gloria rerum in Asia gestarum aduersus defensores, unde Magni cognomentum acceperat. Tum Ætoli Romanis indignati, quod Macedoniam, visto Philippo, prædam non acceperint. Denique exsul Hannibal.

Non ex vero objectum] Si Plutarchus hoc notavit alicubi, falsum notavit; nam constat Antonium armatum fuisse, ut D. Bruto proviam Galliam eriperet, antequam concivit veteranos Cæsar Octavianus. Appian. 3, civil. 552. Dio 45, 276. quamquam omnes fere Graeci sanctissimas & ex optimo erga rem publicam animo suscepserat actiones criminentur & pessime interpretentur.

II. Propter ipsa avidi] Sic Pyrrho non major ex imperio quam ex bello voluptas erat. Justinus 25, 4.

Orat.
xxxvi^l.

I, vbet. III.

ἡδὲ ἐν παντελῶις μισθόντω τὸ εἶναι, εἰ τὰς φίλας πολεμίως ποιοῦντα μάχην καὶ φόνον κέρδουσι. omnino enim crudelis habendus sit, qui ex amicis hostes faciat pugnandi & fiodendi sanguinis cupiditate. Dion Prusæensis: τὸ δὲ νόμιμον καθεστώς πολεμεῖν καὶ μάχεσθαι, τὸ αὖτον δὲ μεγίστη παντελῶς ἔστι, καὶ διὸ ταῦτα ποκανοῦ ἐπιθυμία. nam sine causa in bella ac pugnas ferri, mera est insania malum sibi querrens. Idem ille Seneca epistola xv. nemo ad humanum sanguinem propier ipsum venit, aut admodum pauci.

III. 1. Plerique vero bellantium causas suasorias habent, aut sine justificis aut cum justificis. Sunt qui justificas plane non curant, de quibus dici potest illud quod a Romanis jurisconsultis est proditum, prædonem esse eum, * qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert nisi quod possideat. Aristoteles de belli suasoribus: ὡς τὸν ἀδινον τὰς ἀσυγένειας καταδελθεῖσας, οὐ τὰς μηδὲν ἀδινεῖσας πολέμους καὶ δὲν φέρειν ζεῖσας: qui justum sit vicinos imroxios in servitatem redigere, & eos qui nullam faciunt injuriam, sape nihil curant?

2. Talis Brennus, qui omnia dicebat esse validiorum. Talis Silio Annibal, cui

pro fidere proque
Justitia est ensis.

Talis Attila, & quibus illud in ore est:

Quaritur belli exitus,
Non causa.

Et:

Hæc acies vietum factura nocentem est;

Et:

Id in summa fortuna æquius quod validius.

Llib. iv, de Nec male his aptes illud Augustini: inferre bella finitimus, & c. Deic. 6. inde in cetera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est? De talibus bellis Vellejus: bella non causis inita, sed prout eorum merces fuit. Apud Ciceronem legimus de officiis primo: ea animi elatio, que cernitur in periculis & laboribus, si justitia vacat, non modo virtutis non est, sed potius

* immo-

GROTTI NOTE.

Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert nisi quod possideat.] L. pro hærede. §. ultimo & sequentibus legibus. D. de hæreditatis petitione. Talis Herulorum in Longobardos πόλεμος ἀναζήτεται, bellum sine praetextu. Galli apud Livium v. in armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.

GRONOVII NOTE.

III. 1. Et eos qui nullam faciunt injuriam] Hæc desunt in vetustioribus exemplaribus.

2. Talis Brennus, qui omnia] Liv. 5. 36.

Non causis] Non adversus quos justa bellandi causa erat, sed quos operæ pretium eiat vincere ob divitem prædam.

Imma-

* inhumanitatis omnem humanitatem repellentis. Andronicus Rhodus: οἱ μεγάλων ἔπειτα κερδῶν λαμβάνοντες ὅτεν & δέι, τοηγεῖ καὶ ἀπεβεῖς καὶ ἀδικοὶ καλῶνται· οἷοι εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τας πόλεις πορθῆντες· qui magni compendii sui causa accipiunt unde non oporet, bi pravi, impui, injusti appellantur, * quales sunt tyranni & ubiū vastatores.

I V. Alii causas quasi justificas adferunt, quæ expensæ ad rectam rationem injustæ reperiuntur: &, ut Livius loquitur, non certamen juris, sed vim queri appetet. Reges plerosque, Pyrrho ait Plutarchus, duobus nominibus, pacis & belli, tanquam nummis uti, non ad id quod justum est, sed ad id quod expedir. Quæ autem sint causae injustæ cognosci aliquatenus potest ex multis causis quas hactenus explicavimus: rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa genera annotabimus.

V. 1. Metum ergo ex vicina potentia non sufficere supra diximus. Ut enim justa sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet non tantum de potentia sed & de animo, & quidem ita constet ut certum id sit ea certitudine quæ in morali materia locum haberet.

2. Quare minime est probanda eorum sententia, qui justam belli

G R O T I I . N O T A E .

Immanitatis omnem humanitatem repellentis] Agathias libro II. ὅτοι οἱ κέρδεις ἔρχοται ή δυσμενίας ἀπογινομένοις θεοῖς, μαζεῖς ἔρχουσαν θεοῖς τοις ἔργοις, ἕπεται διετῶσιν αὐτοὺς τὰς ὁδούς τῆς μηδεὶς ὑδεκατούσα συνέφεσον, ἥπει οἱ ἀλαζονεῖς οἱ καὶ ἀγαθοί· qui vero aut lucrative causa, aut caco odio, nullam habentes justam querelam, alienas terras invadunt innocuis noxiis, hi homines sunt & superbi & improbi. Exemplum nobis dat illustre Menander protector: ὅτι Βασιλεὺς οἱ τῷ Αἰσχρῷ κάτιον. υδιμάτις ἀφορεῖς η σκηνής ταῦτα γένεσθαι, οὐδὲ φέλει γὰρ κατεπονεῖν αἵρετας τὸν σωθῆντα τὸν αἰσχυντούσα ταῖς τωδῆναις· Bajanus Aravorum chaganus, nulla occasione aut obtentu, ne conatus quidem tauſam vel falsam contra Romanos commisisti, invetercede plane; barbarum in morem, exiit pacata.

Quales sunt tyranni] Bene Philo Decalogum: οὗτοι τοινυις τῷ κατέπλοι τοῖς κατεστημένοις, οἷς τοις

τόποις, αἰλούριτες πικασιδι, οἵ τις ἐπανδιέργη τῷ τόμῳ τοῖς δοκίνις. γέτοι δέ εἴσι οἱ ὀλιγαρχικοὶ ταῖς φύσεις, οἱ τυραννοὶ καὶ καταστρεψαντες τοις διπλούσιοις, οἱ ταῖς μεγάλαις ἔργοις φένειοι, οἱ τοις ὄρμασι τὸν αρχεῖον καὶ ἡγεμονίας διπλούσιοις πλεύσαντες τὸν αἰθέρα· qui vero furium vires πάλι sunt, hi totas prædantur urbes, panarim securi, quod supra leges eminere videantur. Tales sunt homines in genio minime civili, dominatum & potentatus avidi, magna furtu committentes, qui pulchris nominibus magistratum & imperiorum id obtengunt quod verius latrocinium appelletur. Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curtio, Jullino, Seneca & Augustino producta sunt ad dictum cap. I, §. I libri hujus.

G R O N O V I I . N O T A E .

V. 1. Supra diximus] 2, I. 17.
Ex certitudine] Non quidem mathematica necessitate, sed quatenus in actionibus humanis quæ sæpe numero ambiguae sunt, potest fiducia haberi.

Zonaras.
Pausan. l. 1.

belli causam statuunt, si vicinus nulla pactione impeditus in suo arcem faciat, aut munitionem aliam quæ damnum aliquando dare possit. Nam adversus tales metus contraria in suo munitionis & siqua sunt similia remedia quærenda sunt, non vis bellica. Injusta igitur bella Romanorum in Philippum Macedonem, Lysimachi in Demetrium, ni alia causa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis: *populus inter Germanos nobilissimus, qui que magnitudinem suam malit justitia tueri, sine cupiditate, sine impotentiæ: quieti, secretique: nulla provocant bella, nullis rapibus aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant non per injurias assequuntur; prompta tamen omnibus arma, ac si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.*

V. Nec utilitas par jus facit cum necessitate.

VII. Ita ubi laxa est matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium causam bello præbere non potest: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, * Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ sedis amor, ut paludibus & solitudinibus relictis solum fecundius possideatur: quam Germanis veteribus bellandi causam fuisse ait Tacitus.

Hist. iv.
Viel. de Ind.

rel. I. n. 31.

IX. Æque est improbum, inventionis titulo sibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, etiamsi is qui tenet sit improbus, de Deo male sentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio est eorum quæ nullius sunt.

X. i. Neque

GROTTI NOTE.

Darius in Scythas] Antoninus Caracalla in Artabanum Parthorum regem: vide Xiphilinum.

GRONOVI NOTE.

2. Romanorum in Philippum] Liv. 30, 42.

Lysimachi in Demetrium] Pausan. I, 17. Plutarch. Dem. 908.

Ni alia causa] Certe fuit in bello adversus Philippum, qui Romanis insidiatus belli Punici tempore fuerat; dein contra secedus Sopatrum c. 4000. Hannibali auxilio miserrat, quæ simul cum illo adversus Scipionem in acie steterunt: & Athenienses Rom. socios obsidebat. Videntur auctoris memoriarum illusiles tres urbes, in quibus præsidium habebat Philippus, quæque non contumeliosius quam verius competes Græcæ appellabat, Demetrias

in Thessalia, Chalcis in Eubœa, Corinthus in Achia: quibus quod præsidarios educere nollet, bellum jam incœptum continuatum est: Liv. 32, 33. Sed hoc non erat in suo solo arcem vicinam iis, qui damnum inde metuebant, ponere. Rectius dixisset injustam fuisse Samnitium causam adversus Romanos indignantium ob Fregellas. Liv. 8, 23. & Æquorum ob Albam. 10, 1. & Ifstrorum ob Aquilejam. 41, 1. in vicina illis populis, Romanorum tamen colonias deducatas.

VI. Nec utilitas] Nec si quis videat valde utile sibi fore, si alium bello petat, id ei jus largitur petendi, perinde ut necessitas.

VIII. Germanis] Et Helvetiis ad Galliam invadendam. Cæsar. Florus 3, 10.

IX. Inventionis titulo] Qui titulus Hispanorum in subjugandis Indis.

Nec

X. 1. Neque ad dominium requiritur aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: nisi quod hoc videtur posse defendi, siqui sint populi omnino destituti a rationis usu, *Vit. de bello*
eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi *n.s. 6. 7. 8.*
quæ ad vitam sunt necessaria. Nam quæ alibi diximus de susten-
1d. l. 11.
tatione dominii, quam pro infantibus & amentibus facit jus gen-
n. 18.
tium, ad eos populos pertinet cum quibus est pactorum com-
mercium: tales autem non sunt populi si qui reperiuntur toti
amentes, de quo merito dubito.

2. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte *Plato de*
& quod ingenio cedere viderentur, hostes sibi quasi naturaliter
rep. l. 11, c. 3.
dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia & naturam aut
societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit,
Eur. Heerb.
alia est quæstio, & modo, cum de pœnarum jure ageremus,
Livius lib.
xxxii. l. 10.
nobis tractata.

Panath.
Hoc libro
c. xx. §. 40.

XI. Sed * nec libertas, sive singulorum sive civitatum, id est,
ab origine, quasi naturaliter, & semper quibusvis competit, jus
bello præstare potest. Nam libertas cum natura competere
hominibus aut populis dicitur, id intelligendum est de jure
naturæ præcedente factum omne humanum, & de libertate *τὸν*
τηγόνον, non de ea quæ est *κατ' εὐαλήσης*, hoc est, ut natura
quis servus non sit, non ut jus habeat ne unquam serviatur: nam
hoc sensu nemo liber est; quo pertinet illud Albitii: *neminem Senec. 111,*
natum liberum esse, neminem servum; hac postea nomina singulis contr. 21.
imposuisse fortunam. Et Aristotelis illud: *ὑόμει τὸν δῆλον εἶναι, 1. pol*
τὸν ἐλάσσοντα e lege venisse ut alius esset liber, alius servus.
Quare qui legitima causa in servitutem sive personalem sive civi-
lēm devenerunt, contenti sua conditione esse debent, ut & Pau-
lus Apostolus docet: δῆλος οὐλίζεις, μή τοι μελέτω; vocatus 21.
es ad servitutem, ne id te torqueat.

XII. Neque minus iniquum armis subigere aliquos velle,
quasi

GROTTI NOTÆ.

Nec libertas sive singulorum sive
civitatum, id est, ab origine, quasi
naturaliter & semper quibusvis com-
petat, jus bello præstare potest] Vide
concilium IV. Toletanum, & qua-
nos supra cap. IV. hujus lib. §. 14.

GRONOVII NOTÆ.

X. 1. *Virtus moralis*] Ut aliquis
sit iure dominus, non est necesse,
ut sit vir bonus aut pius aut sapiens.

A rationis usu] 2, 3, 6.

De sustentatione dominii] Per legem
2, 4, 10.

Cum quibus est pactorum] Pacta,

fœdera, conventiones fieri possunt.

XI. *Quasi naturaliter*] Tanquam
populis servientibus licet semper,
ubi possunt excutere jugum, quia
per naturam omnes liberi naescin-
tut.

Præcedente factum] Statu homi-
nis, qualis est ipso naturæ ordine,
antequam arbitrium vel ipsius vel
aliorum in certam personam impo-
suerit.

Kard. σέργη] Per privationem,
sic, ut ei abit servitus.

Kat' εὐαλήση] Per controvorum,
quasi servitus ei supervenire non
possit.

Mundi

quasi dignos qui serviant, quos naturaliter servos interdum philosophi vocant: non enim siquid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent usum libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos quæslitum sit. Infantium plane alia est ratio, quorum regimen, cum ipsi jus exercendæ *αὐτοεξέργειας* actionumque suarum moderandarum non habeant, occupanti & idoneo natura concedit.

*Vit. de Ind. n. 24
Ayala de jur. bell. lib.
1, c. 2. n. 29*

*Covar. c. pecat. p. 2.
§. 9. n. 5.
& seq.
Ad l. 24.
D. de capt.
L. adiutor.
Ad l. Rhod.*

XIII. 1. Vix adderem stultum esse titulum, quem quidam cœtum, p. 2. tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos & incognitos haec tenus populos jus imperandi habeat, nisi jurisconsultorum dju princeps habitus Bartolus hæreticum ausus esset pronuntiare qui id negat; nimur quia & Imperator interdum se * mundi dominum vocet, & in Sacris literis imperium illud, quod * Romaniam posteriores scriptores vocant, appelletur * τὸν οἰκουμένην nomine: qualia sunt & illa:

*Orbem jam totum viator Romanus habebat,
multaque similia per complexionem, aut excessum, aut excellentiam dicta: quippe cum & in iisdem sacris literis sola * Iudæa
Lac. 11, 1. saepe veniat nomine τῆς οἰκουμένης; quo sensu accipiendum dictum vetus Iudæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, * id est in medio Iudææ, sicut in medio Græciæ Delphi similiter dicti orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant Dantis argumenta, quibus probare vicitur Imperatori jus tale competere, quia id humano generi expediat. Nam com-*

GROTIUS NOTÆ.

Mundi Dominum vocet] Ut in concilio Chalcedonensi actione xi. & xii.

Romaniam posteriores scriptores vocant] Ut & Athanasius ad solitarios; id vix sexta pars erat mundi tunc cogniti.

Tuος οἰκουμένης nomine] Philo de legatione: τοῦ κόσμου ἡ ἀρχαιότερη μητήρ τοῦ οἰκουμένης, ἡ δὲ τοῦ μητρὸς τοῦ οἰκουμένης θεοί, δυοι πολοπότες οἰκουμένης Εὐρώπην την πλανήτην de pluribus utilissimisque orbis partibus loquor, quas & eminenter aliquis orbem appetet, definitum ambi- bus duobus Euphrate & Rheno.

Iudea saepe venient nomine τὸν οἰκουμένην] Hieronymus: nomen terræ, etiam cum additur particula omnis, rationi debet ad eam regionem de qua sermo esse.

Id est in medio Iudeæ] Discas hoc

ex Josephi lib. IIII. belli iudaici.

GRONOVIÆ NOTÆ.

XII. Dignos qui serviant] Qui sunt ingenio minus liberali.

Occupanti & idonei] Ejus imago ex lege Lycurgi erat penes Lacedamionis: constituerat enim, ut senex quivis alterius liberis, perinde ac suis, imperaret, & indecor agentes eos coerceret. Crag. lib. 3, p. 160.

XIII. 1. Per complexionem] Cum plura complectimur verbis, quam re aut sententia significamus.

Excessum] Hyperbolæ.

Excellentiam] Cum omnia tribuimus aut soli, cui aliiquid præcipuum ante alios esse significamus.

Oikoumēnē] Sic orbis terrarum pro imperio Alexandri. Justin. 17, 1, pro Gracia eidem. 42, 2.

Orbis umbilicus] Cicero 2, divin. 56. Ovidius 10, 168. Livius 41, 23.

cōmōda quæ adfert , suis compensantur incommodis. Ut enim *Arist. VII.*
navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire potest quæ regi *pol. IV.*
nequeat , sic & hominum numerus & locorum distantia tanta
esse , ut unum regimen non ferat.

2. Deinde vero concessò hoc expedire , jus imperii non *Silv. verb.*
sequitur , ut quod nisi ex consensu aut poena nasci nequit. Ne *bellum p. 1.*
in omnia quidem , quæ olim fuere populi Romani , Imperator *n. 21.*
Romanus jus nunc habet ; multa enim ut bello quæsita ita bello *Covarr. loci*
amissa sunt ; alia pactionibus , alia derelictione * in aliarum *citate n. 9.*
gentium aut tegum jus transferunt. Quædam etiam civitates
olim plane subditæ , postea tantum ex parte subditæ , aut tantum
inæqualiter fœderatae esse cœperunt. Nam omnes hi modi aut
amittendi , aut mutandi juris , non minus adversus Rom. Imper-
atorem , quam adversus alios valent.

XIV. 1. Sed & ecclesiæ jus fuerunt qui adsererent etiam in *Vit. de Ind.*
populos ignota hactenus partis terrarum , cum tamen ipse Paulus *rel. 21. &*
apostolus aperte dixerit eos qui extra christianismum sunt , *seq.*
judicandi sibi jus non esse , *π ιορ μη τις ἐλω κοίνειν ; 1 Cor. n. 29.*

¶ 12. Et quod jus apostolis judicandi competuit , quamquam *Ayala. 1.*
etiam ad res terrenas suo modo pertinebat , erat tamen cœlestis ,
ut ita dicam , non terrestris ingenii , exercendum scilicet noti
per arma & flagra , sed per verbum Dei generaliter propositum
& ad circumstantias peculiares aptatum , per sigillorum divinæ
gratiae exhibitionem aut negationem , prout cuique conduce-
ret :

G R O T I I N O T A E .

In aliarum gentium aut regum ius
transferunt] Exemplum sume in
Hispania , de qua vide Gomezium in
§. fuerat. num. 5. de actionibus.
Panormitanum in c. venerabilem. col.
9. de electione. Jafonem in l. cun-
tis populos. col. 2. C. de summa
Trinitate. Menochium conf. 11.
num. 102. Cardinalem Tuschum
practicarum conclusionum 345. §.
ex Hispaniæ. Molinæum in conf.
Paris. in pr. num. 20. Chassanum
de gloria Mundi parte v. confid. 28.
Azorium institutionum moralium
lib. 11. c. 5. p. 2.

G R O N O V I I N O T A E .

Ut unum regimen] Ideo Augustus ,
libello post mortem ejus in senatu
lecto , addiderat consilium coercendi
intra terminos imperii , Tacit. 1.
ann. 11. Sic Florus optat pop.
Rom. Sicilia & Africa contentum
fuisse , aut etiam his carentem solam

in Italia regnare maluisse , quam eo
magnitudinis crescere , ut viribus
suis conficeretur. Flor. 3, 12.

2. Nisi ex consensu aut poena] 2, 5. 1.

XIV. 1. Ecclesiæ ius] Alludit eo ,
quod Alexander VI. Papa divisit inter
Lusitanias & Castellæ reges bello
subigendos Indos (A. C. 1494.)
Pejus , quod etiam jus sibi tribuit
transferendi regna , si quis ambitioni
Paparum adverteretur. Sic Julius II.
regnum Navarræ ; quod ad Joannem
Albretum pertinebat , quia se ille
Ludovico XI. regi Galliarum adver-
sus Papam & Hispanos junxerat ,
donavit Ferdinando Arragonensi
A. C. 1512.

Terrenas suo modo] Quatenus eas
communes faciebant primi Chri-
stiani.

Cœlestis] Supra humanum modum ,
quale visum in apostolis divino in-
sistet.

Sigillorum divina gratia negatio-
nem] Ut siebat excommunicatis.

Signum

ret: postremo loco etiam per vindictam non naturalem sed natura ipsa superiorum, ac proinde a Deo procedentem: qualis in Anania, Elyma, Hymenæo, & aliis apparuit.

Job. xviii., 2. Christus ipse, a quo omnis potestas ecclesiastica fluxit,
36. & cujus vita exemplar est ecclesia, qua talis est, propositum;
Vid. Petr. negavit regnum suum esse de hoc mundo, hoc est, ejus
Dam. l. iv. naturæ cujus sunt cætera regna: addens, alioqui futurum fuisse
epist. 9. & ut more aliorum regum opera militum uteretur. Nunc vero
Bern. epist. etiam legiones voluisse poscere, poposcidet non hominum
221. sed Angelorum. *Matth. xxvi., 53.* Et quicquid fecit pro jure
suæ potestatis, id fecit non humana sed divina virtute, etiam
tum cum nundinatores e templo ejecit. Flagrum enim tum
quoque divinæ iræ erat signum, non instrumentum; ut alias
*sputum & oleum * signum medendi, non remedium. Augustinus ad indicatum Johannis locum: audite ergo judæi & gen-*
tes: audi circumcisio: audi præputium: audite omnia regna ter-
*rena: * non impedio dominationem vestram in hoc mundo: regnum*
meum non est de hoc mundo. Nolite metuere metu vanissimo, quo
Herodes ille major cum Christus natus nuntiaretur expavit, & tot
infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit, timendo magis quam
irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non est de hoc mundo:
Quid vultis amplius? venite ad regnum quod non est de hoc mundo:
venite credendo, & nolite sœvire metuendo.

3. Episcopo inter cætera interdicit Paulus ne percussor sit,
1 Tim. iii., 2. ἀνέροις τετέλεσθαι, imperare imposta necessitate, ea
scilicet quæ ex humana vi proficiuntur, regum esse non epis-
*coporum, * dixit Chrysostomus. Et alibi: non est nobis data*
potestas

Aet. Ap.

tom. III.

ep. ad Tit.

hom. I. ep. I.

ad Theß.

hom. IV.

de sacerd.

Lib. II.

GROTTI NOTE.

Signum medendi] Bene hoc expli-
catur Abulensis ad Matth. ix.

Non impedio dominationem vestram in hoc mundo] Hilarius Arculanensis:
non enim ad hoc venerat Christus ut alienam invaderet gloriam, sed ut suam
donaret: non ut regnum terrestre præ-
riperet, sed ut cœlestis conferret.

GRONOVI NOTE.

2. Quia talis] Potest referri & ad
vitam Christi & ad ecclesiam. Si
voluit illud, significat, quatenus est
imitabilis, non miraculosa, & quatenus
edidit exempla recte vivendi
hominibus, non argumenta divina
cum humana conjunctæ naturæ. Si

alterum, quatenus ecclesia est, seu
cœtus hominum verum Deum in
Christo recte coletum; non, ut
hodie plurimum accipitur pro domi-
natu in terras & populos ipsosque
reges.

Erat signum] Flagro utebatur, non
quasi haec tenus tantum puniret, sed
ut ostenderet se graviter penitentium
profanationem adiis fux.

3. Percussor] Πληκτης: qui plagas
intenteret, aut jus habeat virgarum vel
fascium.

Imposta necessitate] Cum jure coer-
cendi carcere, vinculis, multis,
supplicio.

GROTTI NOTE.

Dixit Chrysostomus] Verba ejus
sunt de sacerdotio libro II. p. 11.

potestas ut auctoritate sententiae (talis scilicet quæ jus exsequendi per manum regiam, aut militarem, * aut juris qualisunque humani ademtionem in se contineat) cohíbeamus homines a delictis: & episcopum officio suo fungi ait ἡ βασιλέως, ἀλλὰ πείθοντες, non cogendo, sed suadendo. Et ex his quidem satis appetat, episcopos, qua tales sunt, jus regnandi in homines

ἡ εὐθὺς τὸς καταπάτει ἐκ αρχῆς τοῦ δικαιοῦ
βίας ἐπιφορθῆς τὴν τὴν αὐτοποίησιν
μαίνουσαν αὐτὸν οἱ βασιλεῖς δικαιῶντες κακούργους, επειδὴ τὸν τοῦ τομοῦ
τύπον, πολλὰς ἀποδίκιωσιν τὸν ἑγε-
νόντας, ἢ ἀκαταληπτὸν τοῦ τομοῦ κακούνον
χρήσιμον τὸν αὐτὸν ἔταῦτα οὐ καὶ
βιαζόμενον, ἀλλὰ πάντοτε δῆλον ποιῶν
αἰμάτων τὸν τομόν, ἥπερ γάρ οὐκέτι ἔχει
τοιστότικην, εἴπερ τὴν τομὴν διδόντας
τοῦ κακούνον τὸν αὐτοποίησιν
τύπον, οὐ καὶ ἀδέδοτον, ἔχουσαν ὅπερ
καὶ κρατομένη τῇ δυνάμει, οὐ τὸν
πατρικὸν τὸν κακούνον, ἀλλὰ τὸν πρωτο-
πατρικὸν τὸν κακούνον αἴσχογεννον
τὸν Θεόν. οὐδὲ τόπον πολλὸν κρίνεται
μητρικόν τοιστοῦ πατρικοῦ κακούνον
τύπον τοῦ αὐτοῦ τοῦ τομοῦ τοῦ λεπτοῦ θεο-
μάτιου οἱ κακούνοις* omnium maxime
Christianis non licet vi castigare son-
trum delicta. Seculi quidem iudicos, ubi maleficos sub legum potestate nacti
sunt, multum potestatis jus exercent,
& invitos quamvis prohibent ex suopre
ingenio vivere. At apud nos non cogendo
sed suadenda id agendum est, ut qui
eiusmodi sit, melior evadat. Neque
enim nobis a legibus ad coercendos pec-
catores potestatis jus datum est, &
si datum maxime esset, locus non esset
juri ejus exercendi, cum Deus coronet
non eos qui necessitate sed qui voluntate
libera a malo abstinent: quare multo
laboro opus ut persuadamus moribidi
fronte sua se prabere sacerdotali cura-
tioni. Et moxi: οὐ γάρ ἐκπότε τοῦ
βίας εἰσι, εἰδέτε αἰσχυλά τοῦ δικαιοῦ.
neque enim qui a fide aberrat τι per-
trahi, immo nec metu compelli potest.
Idem ad Ephes. iv. 14. διατελεῖσας
τοῦς αἰσχυλούς οὐκ εἰσ ὄργων,
διότι τοις αἰσχυλοῖς, συμβέλοντας
τοῖς αἰσχυλοῖς αἰσχυλοῖς, οἱ συμβελοί
διότι τοις εἰστε, τοῖς αἰσχυλοῖς
εἰστε αἰσχυλοί, αὐτὸν αἴρητον τὸν
τοῦ αἰσχυλοῦ αἴρετες καὶ γετετοντες* ad

docendos vero homines constituti sumus, non ad imperium, non ad exercitum potestatis. Consulariorum locum obi-
nemus studentium; qui consilium dat, de suo dicit: auditorem non cogit, sed liberam ei relinquit electionem circa ea que dicuntur. Ambrosius libro II.
de Cain & Abel c. 4. Sacerdos qui-
dem officium suum exhibet, at nullius
potestatis iura exercet. Citatur c. ver-
bum. de penitentia distinet. i.
Aut juris qualisunque humani
ademtionem] Ad reges enim non
ad ecclesiam pertinet judicare de
feudis. c. novit de judiciis de feudi-
bus: de possessionibus. c. causam quæ
inter. qui filii sint legitimi. Reges
enim superiorem in temporalibus
minime recognoscunt. c. per vene-
rabilēm eod. tit. Christus voluit ut
Christiani Imperatores pro vita aeterna
Pontificibus indigerent, & Pontifices
pro cursu temporalium rerum imperia-
libus legibus uterentur, quatenus spiri-
talis actio a carnalibus dispare incur-
sus, & Deo militans minime seculari-
bus negotiis se implicaret. c. quoniam.
distinet. x. & c. cum ad verum.
distinctione xcvi. unde aliena non
sunt qua libro primo sunt posita.
c. II. §. ultimo, ex secundo & octua-
gesimo canone eorum qui apostolici
dicuntur, & quæ in eam rem
ibi plura in textu notisque afferun-
tur.

G R O N O V I I N O T E .

Sententia] Quasi pronuntiatæ pro
tribunali.

Qua tales sunt] Tanquam conces-
deret habere, quatenus concessione
regum aut populorum etiam sunt
principes. Qua sunt episcopi tan-
tum, non etiam domini regionum
& gentium, quod nunc plerisque
locis cum episcopatu conjunctum est.

Hiero-

nes humano more nullum habere. * Hieronymus regem & episcopum comparans: *ille nolentibus præst, hic volentibus.*

4. An vero reges ipsi iis qui Christianam religionem rejiciunt, arma quasi pœna nomine inferre possint, supra capite de pœnâ a nobis disquisitum est quantum instituto sufficit.

XV. Hoc quoque monebo non frustra, sed quia veteribus recentia conferens magnum malum nî caveatur, prævideo, justam belli causam non dare * spem conceptam aliqua divinorum vaticiniorum explicazione. Nam præterquam quod * quæ nondum impleta sunt oracula, interpretari certo vix contingit sine

GROTI N OTÆ.

Hieronymus] Idem in epitaphio Nepotiani: *minus licet episcopo quarti regi. Ille enim nolentibus præst: hic voluntibus. Ille terrori subiect, hic servituti donatur.* Cassiodorus lib. xi. in epistola ad episcopos: *episcopus doceat, ne iudex possit invenire quod puniat.* Fredericus primus Imperator apud Guntherum Ligurino de Pontifice:

Ecclesiam regat ille suam, divinata que jura

Temperet: imperium nobis fascesque relinquit.

Suenonem Daniæ regem excommunicatum cum Roschildensis episcopus Wilhelmus ab ingressu ecclesia oppositus baculi pastoralis arceret, & regii capillis admoverent manum, fecit quod episcopi erat, & cervicem porrexit. *Addo quæ supra habuiimus libro i. c. 5.*

Spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicazione] Vide de Theodoro quadam, Gratiani tempore, Zosimum & Ammianum Marcellinum: de Joanne Cappadoce Procopium Persecorum ii. & Leontinum historiæ Turcicæ lib. xviii.

GRONOVI N OTÆ.

XV. *Spem conceptam]* Ut iudaxi quum antiquis sacerdotum literis contineretur fore, ut valeficeret oriens & Judæa profecti rerum potientur (quod de Messia verum erat; de Vespasiano interpretabatur Romani) sibi tantam magnitudinem fatorum velut ex oraculo spondebant. Tacit. 5, hist. 13. Sic Carolus VIII,

Galliarum rex ad Neapolitanam expeditionem inflammatus est, quod pervaserat in vulgus ex antiquis vatum carminibus fama, Carolo maximum totius orbis imperium portendi, & mathematicorum responsis fatum esse illum occidentis simul & orientis imperium nancisci. Jovius lib. 1, histor. p. 11. Et nostro fuere tempore bellicosi reges, qui sperarent se Babylona subverrucos, quod nummo signato Ludovicus XI. promisit.

GROTI N OTÆ.

Quæ nondum impleta sunt oracula, interpretari certo vix contingit sine propheticō spiritu] Claudi enim obsignatique sunt libri prophetici ad præfinitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis xii, 4. 8. 9. Hieronymus ad Danielem: *si propheta audivit & non intellexit, quid facient hi qui signatum librum & usque ad tempus consummationis multis obscenitatibus involutum præsumptione mentis edifferunt?* Procopius Gotthicorum 11. Τότε γάρ Σιβύλλης λογία τῶν σηματῶν τοῦ ἐργάτη εἰδέπει πάντας εἶναι ἀδικαῖα τῆς οὐρανοῦ. Σιβυλλινorum oraculorum sensum ante rei eventum invenire existimo supra hominem esse. Mos: Ιωάννης τοῦ αὐτοῦ ιεροῦ οὐρανοῦ οὐρανοῦ προφήτη αὐτὸς εἰπώντος γένεται τὸ θεάματος, καὶ τὸ λόγον τῆς γῆς περιθέσθαι θέλεται. fieri nequit, ut homo qualisunque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, sed exspectandum, donec ipsa dies, re jam con-

summata

sine prophetico spiritu, etiam rerum certarum latere nos possunt tempora. Ac postremo, prædictio, nisi expressum ad sit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus quæ prædictis saepe per improbos homines aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque sciendum est, si quis quid debet non ex justitia propria, sed ex virtute alia, pura liberalitate, gratia, misericordia, dilectione, id sicut in foro exigi non potest, ita nec armis depositi. Nam ad utrumque horum non sufficit, ut id quod postulatur sit ex morali ratione faciendum, sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud, quale jus interdum leges divinæ & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum, quod cum sit, nova tunc debendi ratio accedit, quæ jam ad justitiam pertinet. Id cum deest, injustum ex hac causa bellum est, ut Romanorum in regem Cypri tanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad reposcendam gratiam: alioquin contractus esset, non beneficium.

XVII. I. Notandum & hoc saepe accidere, ut bello causa quidem justa subsit, sed vitium actioni accidat ex animo agentis: sive quod aliud quiddam, non illicitum per se, magis & principalius animum movet quam jus ipsum, puta * honoris studium, aut utilitas aliqua, sive privata sive publica, quæ ex bello

*Vit. de juri
bell. n. 2,*

summata & verbis experiencingo compribatis, certa fiat carminum interpres. Gregoras libro v. dicitur ὅτι πάσης τοῦ τὸν κριτικὸν μέρους αὐτὸς τεκνίτης εἰς προστατεύεται, οὐδὲ πρόπτωτος δέ αὐτῷ προστατεύεται, καὶ δυτέρουμβολα καὶ πάντας δικαιώματα τὰς αὐτοῖς τοῖς αἰτινέσι μίχηται αὐτὸς ἐκβάσιος, οὐ τοις τοῖς δικαιοῖς οὐταντα τὸν πάτερα τοῦ κριτικοῦ μέρους αὐτὸν διὰ την τεκνίτην εἰς προστατεύεται. Εἰς διαφόρων δέ αὐτῷ προστατεύεται, αὐτὸς ἔστω ὁ κριτικὸς δικαιώματος· sicut & prædictiones alias difficillime conjectu interpretatiōne sunt, quod & multa habeant involuta, & explications recipiunt multas: ita & hoc oraculum decipit omnes, ipsumque Imperatorem quandiu ei vita manxit. Eo autem erupto relus humaniū ipsum semet oraculum hominibus aperius. Cavete vobis nimis audaces theologi: cavete vobis a nimis audacibus theologis politici. Dignus qui inspiciat locus apud Thuanum libro LXXXIX, in anno cl. Lo LXXXIII. de Jacobo Brocardo.

Honoris studium] Quod vitium

maxime nobis virtutis quadam imagine blanditur. Sed recte monet Augustinus libro 111, de civitate Dei cap. 14. *Satius esse cujuslibet inertia panas lucre quam illorum armorum gloriam querere.* Repete quæ ex Agathia supra posuimus hic ad §. 3.

G R O N O V I I N O T A E.

XVI. Non ex justitia propria I Quod nisi præstet, sit injustus ac legibus reus, ex ea quæ in contraria observatur.

Ex morali ratione] Decens, honestum, officium, justitia. *Marijanus* opus.

Debita aliarum] Ut pietatis & obsequii liberorum erga parentes, officii parentum in testamento erga liberos.

Romanorum] Imo scelerrissimi hominis P. Clodii, ringentibus omnibus bonis, plebem instigantis. Cic. pro Sext. 6.

Regem Cypri] Ptolemaum. Flor. 3, 9. Plutarchus in vita Catonis.

XVII. I. Honoris studium] Ut quum Antigonus divulgavit se

P p Olym-

bello ipso seorsim a causa sua justifica considerato exspectatur: sive quod adest affectus plane illicitus, ut gaudium acquisientis in malo alieno sine boni respectu. Sic Aristides de societate secunda, Phocenses ait merito periisse, at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferebat, sed augendo imperio.

2. Una & ea vetus causa bellandi est, inquit Sallustius, profunda cupidio imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipuae bel-
Sen. Hipp. torum cause, apud Tacitum, & in tragœdia:

Rupere fœdus impius lucri furor
Et ira preceps.

Contra Faustum lib. XXII, c. 74. Quo & Augustini illud recte referas: nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si que sunt similia, haec sunt que in bellis jure culpantur.

Covarr. d. S. I. n. 2. 3. Sed haec, ubi causa justifica non deest, peccatum quidem arguunt, ipsum tamen bellum proprie injustum non faciunt.
Cajet. 2, 2. unde nec ex tali bello restitutio debetur.
q. 40. art. 1.

Silv. verb. bellum n. 2. Olympiadis a Cassandro interficere politana liberare. Justin. 15, 1. qui Summa mortem ultum ire, & Alexandri regis sui filium obsidione Amphi- Ang. verb. bellum n. 5. assestaret.

Sum. Ref. ib. n. 3. & 8.
Th. 2, 2.
66. 8.

C A P U T XXIII.

De causis dubiis.

I. Dubitandi cause in moralibus unde.	VIII. Aut arbitrio: ubi de Christianorum regum officio circa partes bellantes:
II. Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.	IX. Aut etiam forte.
III. Judicium in alteram partem duci argumentis rerum.	X. Certamen singulare, ad vitandum bellum, an permitti possit.
IV. Aut auctoritate.	XI. Meliorem esse conditio- nem possidentis in pari du- bio.
V. Si utrinque dubitetur in re gravi, & alterum sit eligendum, sumendum quod est tu- tius:	XII. Si neuter possideat, in pari dubio rem dividendam.
VI. Unde sequi, tali casu a bello abstineendum.	XIII. An bellum utraque ex parte justum detur multis di- sictionibus explicatur.
VII. Id autem vitari posse collo- quio:	

Eth. Nic. I. 1. V Erissimum est quod scripsit Aristoteles, in moralibus non æque ut in mathematicis disciplinis certitudinem inveniri,

inveniri, quod eo evenit, quia mathematicæ disciplinæ a materia omni formas separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt * ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est medii. At in moralibus circumstantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ de quibus agitur * solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum proprius accedatur. Ita enim inter id quod fieri oportet & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sœpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calefaciente. Et hoc est quod ait Aristoteles, ἵσι τοις πάντοις οὐδεποτέ τὸ ιτινόν αὐτὸν ποιεῖται· quid cui anteponendum sit difficulter sœpe est judicatio. Andronicus autem Rhodius: τὸ μετ' αἰλαγματικού διχρήστης ἵσι τὸ δικαίων δικαίων· difficile est id quod vere justum est ab eo quod tale videtur discernere.

I. I. Primum autem illud est tenendum, etiam si quid justum re ipsa est, sed ab eo sit qui omnibus expensis injustum id existimat, actum esse vitiosum. Hoc enim est quod dicit Paulus Apostolus, quicquid non sit ex fide peccatum esse: * quo in loco fidis animi judicium de re significat. Nam vim judicatricem humanis

G R O T I I N O T E .

UT nihil habeant interjectum] In his mutatio fit *τὸ τοινόν αἰτινόν*, in aliis *ὅτι τὸ ματαζέν*.

Solent habere interjectum aliquid] Vide Chrysostomum ad iv. Ephe-siorum 11. moral.

Quo in loco fides animi judicium de re significat] Eodem tendunt in eadem Pauli epistola eodem capite ista: ἵσι τὸ τοινόν αἰτινόν παρεργοποτῷ· unusquisque sui sensus sibi certus sit. Et: παντεῖον ὅτι κείσθε τινὲς ἐπὶ τὸ δικαιοῦ· beatus ille qui quod preferit in eo sui dammator non est. Ambrosius: peccatum est quod eliter sit quam probatum est. Sequitur Augustinus, citati ambo a Gratiano post cap. 14, causa 28, quest. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte: οὐτε πάτερ τὸν οὐδέτερον οὐδετέρῳ καὶ διατάξει, οὐτε τοὺς τινὲς δικαῖους ὃς τὸ δικαιοῦται μέντοι καὶ αὐτοῦ δικαιοῦται, οὐτε τοὔτου τοῦ δικαιοῦται· requiriuntur non modo ut quod agitur sit honestum iustumque, sed ut firma ac constans adsit persuasio, unde fiat alio ut quod sit fiat ideo quod sumus ita faciendum iudicaveris.

G R O N O V I I N O T E .

I. A materia] Figuras considerant a corporibus semotas ut loquitur in prolegomenis extremitis.

Ut nihil habeant] Sint circumscripta & præcisæ, nullum habentes confinium cum aliis, ut dubitari possit hue an illuc pertineant.

Aliquid, ea latitudine] Medium rationis. Horne, ethic. 3, 1. 14.

Crepusculo] Quod tu nec tenellas nec possis dicere lucem.

I. I. Omnibus expensis]. Post matutam deliberationem pro ipsius sensu & captu.

Quicquid non sit] Vide animadv. Grotii pro suis notis ad conf. Calsand, ad articul. 2. p. 68. in examine Riveti, & hujus examen pr. 71. tum ejusdem Riveti apolog. contra volum H. Grotii num. LXXVI. p. 141. item *διγνώσκων* Grotiana discussionis pag. 328.

Vim judicatricem] Conscientiam dictantem hoc probum, illud improbum esse; non semper, prout revera est, sed prout quis educatus & institutus est.

manis actionibus ducem Deus addidit, qua contemta obbrutescit animus.

2. Sæpe autem accedit, ut judicium nihil certi monstret, sed hæsitet: quæ hæsitatio si attenta consideratione expediri nequeat, sequendum erit illud Ciceronis: *bene præcipiunt * qui vetant quicquam agere quod dubites æquum sit an iniquum.* Hebræi magistri dicunt: *הַסְתֵּל כִּן הַסְפָּק abstine te a re dubia.* Sed hoc locum

Covar. tom. 1. de matr. p. 2, c. 7. §. 2. n. 9. Nic. I, c. 9. Cic. off. III. *Ἐλάχιστα ληπτέον τὸ μακρόν,* ait Aristoteles: Cicero, *de malis mi-*
nima. Quintilianus, *in comparatione malorum,* boni locum obtinet levius.

Vasques I. 2. dip. 62. c. I. num. I. med. I. 2. quest. 14. III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus non in medio hæret, sed huc aut illuc dicitur * argumentis ex re petitis, aut ex opinione quam habet de aliis hominibus sententiam super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est * illud Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena ope. Argumenta ex re petuntur e causis, effectis, & adjunctis aliis.

IV. 1. Sed ad hæc recte noscenda usu quodam & peritia opus est;

GROTTI NOTE.

Qui vetant quicquam agere quod dubites] Plinius lib. I, epist. 19.
Quod dubias non feceris.

Argumentis ex re petitis aut ex opinione quam habet de aliis hominibus] Augustinus lib. III, de ordine: duplex est via quam sequimur cum rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe autoritatem. Explicat hoc Gabriel Vasquez disput. LXII, cap. 3. num. 10.

Illud Hesiodi] Usus est Minutius post malam pugnam apud Livium libro XXII. Eum primum esse virum qui consulat quid in rem sit: secundum eum, qui monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere sit, eum extremi ingenii esse. Et pro A. Cluentio Tullius: sapientissimum esse dicunt eum cui quod opus sit ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum qui alterius bene inventis obtemperet. Hesiodi versus, unde hæc fluxere, sic habent:

Οὐτε μηδὲ πατέσσετος αὐτῷ τούτῳ.

Φερασάμηνθε. τὸ καὶ ἔποια καὶ οὐ τίχερον οὐσία εμπνέεται.

Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν γεγένεται. οὐδὲ οὐ ποιεῖται.

Οὐδὲ οὐτε μηδὲ αὐτῷ τούτῳ, μηδὲ αὖτις αἰτίαν.

Ἐπειδὴ διανηται, οὐδὲ αὐτὸν αἴρεται.

Ille quidem ante omnes, per se ipse quid mire, quid non.

Qui videt, & longe fines prospectat

azendi:

Qui bene consultis didicit parere, secundus:

At qui consilis pollet nihil ipse, nec audit

Sudentes alios, nullos homo vivit ad usus.

GRONOVII NOTE.

2. *Nihil certi]* Ut decernere nequeat, utrum justum sit, nec ne.

III. *Non in medio hæret]* Non ambiguus manet, sed in alteram utram partem magis inclinat.

De aliis hominibus] De prudentia & fide confiliariorum.

Hesiodi] Ep. 291, Livius 22, 29.

Præf.

est; quam qui non habent, ut activum judicium recte conformant, tenentur audire sapientum consilia. Nam ἐνδέξα, sive probabilia sunt, Aristotele teste, quæ omnibus videntur, aut *Vitæ de Ind.*
plurimis, aut certe sapientibus; iisque rursus aut omnibus, *rel. I. n. 12.*
aut pluribus, aut præstantioribus. Et hac via judicandi maxime *& de jure*
utuntur reges, quibus artium momenta ediscere aut expendere
bell. 21. &
vix vacat:

σοφοὶ τύραννοι τῷ σοφῶν σωματίᾳ.

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Arist. I,
top. cap. I.

Aristides de concordia ad Rhodios ait, sicut in facti quæstionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei stant testes, ita sententiarum eas sequendas quæ plurimis præstantissimisque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non nisi consulto collegio facialium, ad id instituto, Imperatores Christiani vix nisi auditis episcopis, bella suscipiebant, ut si quid esset quod religionem posset injicere, ejus monerentur.

V. 1. Accidere autem in multis controversiis potest, ut ab utraque parte probabilia se ostendant argumenta, sive intrinseca, sive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, si res mediocres sunt de quibus agitur, videtur vitio carere posse electio, in utramvis partem cecideret. At si de te magni momenti, ut de supplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum discrimen quod est inter eligenda, * præferenda est pars tutior, ut dici solet:

In istam partem potius peccato tamen.

Ideo satius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare.

2. Scriptor problematum quæ Aristotelis nomen præferunt: *Sed. 29.*
ἔπεις τῷ οὐρανῷ μάλιστα ἀντικεῖται τῷ ἀδικεῖται δὲ τὸν φίσιον
ἀς τὸν ἀδικεῖ, ἢ τὸ μὴ ἀδικεῖται κατεψηφίσας ὡς ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικεῖται, legitur μὴ ἀδικεῖται, & contra.) nemo est nostrum, ait, qui non malit absolvere quamvis nocentem, quam damnare innocentem. Et mox addit rationem quam jam dedimus: ἔστι γὰρ ὅταν τὸς ἀμφιδεξῆς, τὰ ἐλάττω
τὸ ἀμφιπρότατον εἰπεῖσθαι; nam ubi quis dubitat, eligendum in quo.

G R O T I I N O T A .

Praefienda est pars tutior] Ammianus Marcellinus libro xxviii. Si implacabiles iracundia sunt, summa est acerbitas; sin autem exorribiles, summa lenitas: quæ tamen, ut in malis, acerbatae anteponenda est. Et hoc explicat Vafquez dicto libro, c. 4. num. 21.

G R O N O V I I N O T A .

IV. Ut activum judicium] Ut sc

instruant ad habendum delectum recti pravique, justi & injusti.

Artium momenta] Arcana & recessus & subtilia, quæ rem continent, præcepta.

In facti questionibus] Ubi ambiguntur, factumne sit aliiquid a non.

V. 1. Intrinseca] Ex ipsa re na-

scentia.

In istam partem] Terent. Adelph.

2, 1. 20.

quo minus delinquitur. Antiphon: εἰ δέον τι ἀμφεπτέν, τὸ ἀδίκως διπλύσας διστάτερον, η τὸ ἀδίκως διπλύσαν. τὸ ρῦ γδ̄ ἀμφεπτέν εῖται, τὸ δὲ ἀδίκως διπλύσαν, ἀστένετο· si errandum est, sine jure absolvere quam per injuriam condemnare est sanctius. Nam in illo error est, in damnatione insontis, facinus.

V. Maximi autem momenti est bellum, ut ex quo mala plurima etiam in innocentes sequi soleant. Ideo inter sententias alterantes vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Lib. I. Fabius:

Cauta speculator mente futuri,
Nec latus dubius parvisque lacefere Martem.

Tres autem sunt modi quibus vitari potest ne controversiae in bellum erumpant.

De Off. I. VII. I. Primum est, colloquium: cum duo sint genera *Vit. de ju-* sceptandi, ait Cicero, unum per disceptationem, alterum per vim, *rebel. n. 28.* cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet priore. Et Terentius:

* Omnia prius experiri quam armis sapientem decet:
Qui scis, an que jubeam sine vi faciat?

Apollonius Rhodius dixit: μηδὲ αὐτῶς ἀληῆ στήνετε πεπηγόντες. Et Euripides:

Λόγοισι πετών. εἰ δὲ μη, βίᾳ δοργός.
Verbis id impetrabo; sive nequeo, manu.

Idem reprehendit Supplicibus civitates quae hanc viam omitterent:

Et vos quoque urbes quae quod est verbis datum
Transfigere, potius feris ad eadem arbitram.

Achilles

GROTTI NOTE.

Omnia prius experiri quam armis]
Dionysius Halicarnassensis in excerp-
tis legationum: μὴ φέρετε τρόπους
τὸν εργατικὸν πρὸς τὸν λόγιον.
non ante ad res veniendum εἴη quam
tentata sit verborum via. Menelaus
apud Libanum: οὐδὲντος μέν γδ̄ τὰ
δίκαια τοι λόγιον παραδέδηται τοι,
ἄλλα μὲν τοῖς οὐλοῖς διπλακότες
τρέπονται οὐλαδίταις τοι λόγιον
prius verborum experimentum facere
quam statim ad arma profiliere. Non
abuent hinc illi chori dicta in Eu-
ripidis Helena:

τὸ διάνοιαν
Εὔπολις ἀνθεῖς διέργει
Αἴθριον, οὐντας αἰπεῖς πολιητα-
κτὰς, δοργός ἀνακαίγει
Δερχάντην καταπαυσάμενος

PÖRSCH BRACCIUS ETABOLIS.

Ei γδ̄ ἄμεινα κεκτῖται
Αἴθριον, οὐ ποτὲ εἴει
Δερχάντην καταπαυσάμενος πόλεας.
Stultus nimium, quies virtutis
Mensura placet unica, ferrum;
Quibus humani pausa laboris
Non nisi siccō quareretur ense:
Nam si virtus sanguine tantum
Specula dona venit, nunquam discors
Furor infestas deseret urbes.

GRONOVIII NOTE.

VI. Parvisque] Leg. parvusque.
raro rem aciei committere.

VII. Μηδὲν αὐτὸν] Non statim vi, priusquam verbis tentari.

Portius feris] Id terminatis cruentato bello judice, ut potior jure victor habeatur.

Multa

Achilles Iphigenia in Aulide:

*Si paret aequo, nil mea vobis ope
Opus est; salutis est in hoc uno satis.
Ego simul amici gratiam servaverim:
Minusque vitio vertet omne agmen mihi,
Ratione si rem gesserim, non viribus.*

Quod in Phœnissis apud Euripidem legimus:

*πᾶν γὰρ ἐγαίεις λόγος
Οὐ γάρ σύδησθε πολεμίαν δράσσεται οὐ.*

id autem sic extulit apud Livium Phaneas: * multa homines ne bellare necesse sit, voluntate remittere, que bello & armis cogi non possint. Mardonius apud Herodotum Polymnia Græcos culpat hac in parte: ταῖς ξεῖναις ἔνταις ὄμοιώσεις, κηρυκέι τε Διοχετεύρωνται ἀγέλοισι καταλαμβάνειν τοὺς Διοφορέας καὶ πάντα μετάλονται μάχησι. quos oportuit, cum ejusdem essent lingue, caduceatorum & legatorum opera non præliis controversias tractare.

2. Coriolanus apud Halicarnassensem: τὸ μὴ τῷ ἀποτελεῖν ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τὸ ἐπιτάσσειν ἀποτελεῖν, καὶ μὴ τυγχάνοντα τέτοιο πολεμεῖν, ἀποντεῖν ἀνθρώπους εἶναι καλόν. si quis non aliena cupiat, sed sua postulet, atque iis non impetratis bellum moveat, id omnium confessione æquum est. Apud eundem Halicarnassensem rex Tullus, que verbis componi nequeant, ea armis ait decerni. Apud Tacitum Vologeses: æquitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta majoribus malueram. Et rex Theodosius: Cass. IIII. tunc utile solum est ad arma concurrere, cum locum apud adversarios Var. 1. justitia non potest invenire.

VIII. 1. Alterum est inter eos qui communem judicem nullum habent * compromissum: ἐπὶ τὸ δίκαιον διδένται δὲ νομο-

MSV

GROTIUS NOTÆ.

Multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, que bello & armis cogi non possint.] Donatus ad Eunuchum: perculatum est enim quod summa vi defendere quum extorqueretur, hoc idem postmodum remitti remittenti.

GRONOVIJ NOTÆ.

Ita, γάρ] Omnia enim eximit colloquium, que alioqui ferrum hostile faceret.

Voluntate remittere] Belli vitandi ergo concedere, ad quæ vi & bello adigi nequeant, desperatione in virtutem versa.

VIII. 1. Qui communem] Quod penes utrumque sit summum imperium.

[Compromissum] Conventio, qua arbitri sententia se obtulerat uterque litigator promittit. Videlicet tit. D. de receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant. Vocatur & receptum in l. 14. C. de judiciis. Vide Suartzmaier miscell. jur. cap. 4.

GROTIUS NOTÆ.

[Compromissum] Spreta plenimōe potentioribus via. Vide Connectagium de conjunctione regnorum Castellæ & Portugalliarum; digna tamē quam insistant æqui & pacis amantes. Fecere magni reges ac populi, quorum in textu memoria. Addamus alios: arbitri sumti inter Magnum Norvagiæ & Canutum Danicæ reges de regno utroque certantes,

μηδέ τις εἰς ἀδικεύτε λέγει, ait Thucydides: *ti eum qui arbitrum accipere paratus est nefas ut in injuriosum ire.* Sic de regno Argivo Adraстus & Amphiaraus Eriphyle judicium permiserunt, narrante Diodoro. De Salamine inter Athenienses & Megarenses electi judices tres Lacedæmonii. Apud dictum modo Thucydidem Corcyrenses Corinthiis significant paratos se disceptare controversias apud Peloponnesi civitates, de quibus inter ipsos convenisset. Et Periclem laudat Aristides, quod ut bellum vitaretur voluerit δίκην Ἀργολίας καὶ τῆς Αργοφόρου, de controversiis arbitros sumere. Et Isocrates oratione adversus Ctesiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Atheniensibus controversias, de iis paratus esset ἐπιτρέπειν πόλιν τῇ λογικῇ ὥμοιᾳ, arbitrium permettere alicui civitati aquæ uirique parti.

Livius lib. viii. 2. Sic olim Ardeates & Aricini, postea Neapolitani & Nolani controversias suas arbitrio populi Romani permiserunt. Et Samnites in controversia cum Romanis ad communes amicos *Xen. Cyrop. lib. xi.* provocant. Cyrus sibi & Assyrio arbitrum fert regem Indorum. Pœni in controversiis cum Massinissa, ut bellum vitent, ad judicia provocant. Romani ipsi de controversia cum Samnitibus apud *Lib. viii.* Livium ad communes socios. Et Philippus Macedo in controversia *Lib. xxxii.*

tantes. Nempe quomodo Julianus primus ejus nominis cum Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit. Magnus rex Suevia arbitrus sumitus inter Ericos duos Daniæ & Norvagiæ reges; de Salamine inter Athenienses & Megarenses judices capti Spartiatæ quinque, Critolaidas, Amompharetus, Hipsechidas, Anaxilas, Cleomenes; Plutarchus Solone. In foedere Lacedæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem v. δίκης διδότας ήτι πάλαι, qui stare arbitris volent more avito. Et mox: *εἰ δὲ τις τῷ Κυρουσίῳ πόλιν πόλιν ἔχειτο, εἰς πόλιν ἐλθεῖται τινα τοις ἀρχαῖς τοὺς πόλεις δοκοῖ·* si qua sociarum civitatum cum sociis civitate controversiam habeat, rem deferant ad civitatem qua uirisque aqua videbitur. Est utrumque apud Thucydidem libro v. M. Antoniuum multi extra Romanum imperium populi controversiarum suarum, ut bella vitarent, arbitrum sumere; meminit Viator & alii. Apud Procopium Gotthic. iii. Geppida Longobardis dicunt: *δικη γδ*

δικάστην τὰ δικάσματα εἰς αὐτοὺς ἴσχειν, δικάστης οὐ εἰς αὐτοὺς τοὺς δικαίους αὐτούς εἰναι· arbitrio summo dirimere controversia parati sumus; at qui stare judicio volunt, eos vi impetrare iniquum est. Apud eundem Gotthicorum iv. Theudibaldus Franc. rex paratum se ostendit judicem accipere de iis quæ Romani disputabant. Vide & quid olim Romani Philippo significaverint apud Polybiuum excerpto legationum n. 4. & quod est in foedere Antiochi ex codem Polybio itidem in excerptis n. 35. Rex Anglia iudex de Scotia successione: Comes Holstatis inter regem Danie & fratres, Pontano memorante historiæ Danicæ libro vii. Adde exempla apud Marianam libro xxiv, cap. 20. xxix, cap. 23. Parutam libris vii. & xi. Bizarum libro xii. Crantizum libro vi. Saxoniorum c. 15. & nostra infra libro iii, cap. xx. §. xlvi.

GRONO VII NOTÆ.

Eriphyle] Adraстi sorori, Amphiaraï uxori,

Maxime

versia cum Græcis ait se arbitrio usurum populorum, cum quibus pax utrisque fuisset. Parthis & Armeniis postulantibus Pompejus *Plutarch.* finibus regendis arbitros dedit. Fecialium Romanorum hoc præ- *Pomp.*
cipuum ait officium fuisse Plutarchus: *εἰναὶ τοῖς συγγένεσιν πρότερον οὐκοῦν εἴληπται δίκης διαπονήσας·* ne sinerent prius ad bellum veniri, quam spes omnis judicis obtinendi periisset. De Gallorum Druidibus Strabo: *ώστε καὶ πολέμους διάταν πρότερον οὐκανταχθεῖσι μέλλοντας ἐπικυρων·* olim & inter bellantes erant arbitri, ac sepe jam acie congressuros diremerunt. Eodem officio functos in Iberia sacerdotes idem testis est.

Lib. xi.

3. * Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam si ut judicia alienorum a vera religione judicum vitarentur, & a Judæis & a Christians arbitri quidam sunt constituti, & id a Paulo præceptum, quanto magis id faciendum est, ut majus multo vitetur incommodum, id est, bellum? Sic alibi Tertullianus argumentatur, non militandum Christiano, ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen, secundum ea quæ alibi diximus, cum temperamento quodam est intelligendum.

Vit. de jure belli n. 28.

4. Et tum ob hanc tum ob alias causas utile esset, imo quodammodo factu necessarium, conventus quosdam haberi Christians potestatum, ubi per eos quorum res non interest aliorum controversiæ definitur: imo & rationes ineantur * co- *Molina.*
dij. 103. §.
gendi partes ut æquis legibus pacem accipiant: quem & ipsum superndij.
Egid.
*olim apud Gallos * Druidum fuisse usum Diodoro ac Straboni 31. du. 4.*
proditum. Etiam proceribus suis de regni divisione judicium n. 72.
Th. 2. 2.
permisisse Francos reges legitimus. *q. 95. art. 8.*

I X. Tertia ratio est * per sortem: quam in hoc commendat Dion Chrysostomus oratione in Fortunam altera: & multo ante Solomo Proy. XVIII, 18.

X. i. Sor-

G R O T I I N O T E .

Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam] Gregorius libro x. de Alexandro Bulgaro: *ιν αὔξεντοι θεούς λόγον Χριστιανοῖς αὐτοῖς εὐτοσιν καὶ τὸν αἰδηγόν θεούς,* *εἰναὶ οὐδετέντος διαγνοῦτε τὸν αὐτὸν εἰποῦντον* *καὶ οὐδὲ τὸν αὐτὸν αἰδηγόν.* indecorum esse Christianis tanta cum aceritate inter se armis certare, cum rationes sint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.

Cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant] Vide exemplum apud Cassiodorum IIII, 1. 2. 3. 4. & Gaium de pace publica II, cap. XVII. n. 12.

Druidum fuisse usum] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, episcopi successere. Vide epistolam episcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de episcopis Hispania Rodericum Toletum libro VII, c. 3.

Per sortem] Vide Augustinum de doctrina Christiana lib. 1, cap. 28.

G R O N O V I I N O T E .

3. *Judicia alienorum]* Lites forenses apud ethnicos judices.

Quæ alibi] I. 2. 9.

I X. *Per sortem]* Religioni & fortuna committendo. Justin. I, 10.

P p 5

Quorundam

X. 1. Sortis autem affine quid est certamen singulare, cuius usus non videtur omnino repudiandus, si duo, * quorum controversiae alioqui totos populos gravissimis malis sint implicitare, Herod. Pol. inter se parati sint armis decernere, ut olim de Peloponneso Hylus & Echemus, de regione ad Inachum Hyperochus & Phemius, Plut. quæst. Gr. de Elide Pyræchma Ætolus & Degmenus Epeus, de Iba Corbis Strab. viii. & Orsua. Videtur enim id, si non ab ipsis recte fieri, certe a civitatibus posse acceptari ut minus malum. Apud Livium Metius Tullum sic alloquitur: *ineamus aliquam viam qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Strabo veterastam hanc fuisse ait Græcorum consuetudinem: * & apud Virgilium Æneas æquum fuisse ait ut inter se & Turnum eo modo res definitur.

2. Certe * inter ceteros Francorum veterum mores hunc impense laudat Agathias libro primo, cuius ipsa verba (sunt enim insignia) apponam: ἀλλ' εἴτε ἄρα καὶ τινὲς ἔχοντες βασιλέων ἐχενέαδα συνενεγένετο, αὐτοπότεροι μὴ ἀπεντες ὡς πολεμίσοντες καὶ τοῖς ὄποις Δικαιοδοτομοῦσι, καὶ εἴπερ ὅμοιος χωρεών. ιδόντες δὲ ἀλλήλους ἐκστέφεται η τῶνην, αὐλίκα το χαλεπινού. Δικαιοδοτοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωρεύσοι, καὶ τὰς ἡρεμόνας πελούσιοι δικη μάθοντα τὰ ἀμφίσσολα Δικαιοδοτομοῦ. εἰ δὲ μη, μόνις σκείνεις ἀγωνίζεται, καὶ σὺ σφίσιν αὐτοῖς Δικαιοδωμάσειν, ὡς ἡ οἵτιον οὐ, ἀδει πάτερον, ιδίας αὐτῶν ἔνεκα δυσρήμετος, τὰ κονά πηματίνεαδας καὶ ἀνατετράφθαι. οὕτως τε διὰ τὰς τε Φάλακρος Δικαιούσι, καὶ τὰ ὄποια πίθενται, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνην αῦθις Εὑμερότης, φοιτόσις τε παρ' ἀλλήλοις ἀφύλακτη, Εὐπισιέις, Εὐφράδησις οἵ ζετει τὰ δεινά. οὕτως μέρος αὐτῆς τὸ μὲν ὑπόκηρον δίκαιοις Εὐλόγιτοι. τὸ δέ γε ἄρχοντος μέρος εἰς δέοντι Επειδήνιον. si que-

GROTTI NOTÆ.

Quorum controversiae alioqui totos populos gravissimis malis sint implicitare] Scriptor tragediæ Thebæidos:

Rex sit e vobis iter,

Manente regno querite.

Dion Othonè: πολὺ γέ πα καὶ κρῆτος καὶ μικρότερος ὅπει εἴτε ὅπει πάρησσαν ἢ πεντές ὅπει εἴτε δεκατέσσερες· multo enī scitis justissime est unum pro omnibus, quam multis unius causa perire.

Et apud Virgilium] Æneidos xi.

Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

Inter ceteros Francorum veterum mores] Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Arnulfum & pactionem Aquisgranensem. Æquitas eadem apud Longobardos. Vide Paulum Warnesfredi libro i, cap. 12. IV. cap. v. 17. cap. 40.

GRONOVII NOTÆ.

Herod. Pol.] 9, 2. 6.

Plutarch. quæst. Gr.] 294.

Strab. viii.] p. 357.

X. 1. Hyllus] Τίτλον τοῦ Ηγεανίδην οὐκ Εὔχετο Διγέται. Suid. in Ἐπειδήνιοι. Fuit autem hic Echemus Euandri pater.

Hyperochus] Archivorum rex.

Degmenus] Ænianum rex.

Non ab ipsis recte] Machiavellus ad Livium i, 22. & 23.

Maij

si que forte inter reges orientur controversiae, aciem quidem omnes instruunt, tanquam bellaturi ad rem armis decernendam: Et obviam aliū alius procedunt. At ubi conspicati sunt se invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, Et regibus auctores sunt ut jure potius certent: aut si id nolint, ipsi inter se singulari dimicent certamine, Et suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant: neque enim aut aequo Et bono, aut patrii institutis convenire, ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefactent aut evertant. Ergo confessim solvunt exercitus, Et restituta pace tuto inter se commicant, sublatis malorum causis. Tanta in subditis cura iustitiae Et patriae amor: in regibus vero animus placidus Et suis obsequens.

XI. Quanquam vero in causa dubia pars utraque tenetur querere conditiones quibus bellum vitetur, * magis tamen id tenetur qui petit quam qui possidet. Ut enim in pari causa melior sit possidentis conditio, non civili tantum juri sed & naturali convenit; cuius rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur problematis attulimus. Atque hic & illud addendum est, ab eo qui justam causam habere se scit, sed documenta non habet sufficientia quibus possessorem de injustitia suæ possessionis convincat, bellum licite non sumi: quia non habet jus cogendi alterum ut de possessione decadat.

XII. Ubi vero & jus ambiguum est, & neuter possidet, aut ex aequo uterque, ibi iniquus censendus erit qui oblata rei controversiae divisionem repudiat.

XIII. 1. Ex his quæ diximus definiri potest illa a multis agitata quæstio, an bellum ratione habita eorum qui principales belli motores sunt utrinque justum esse possit. * Distinguenda enim sunt variae acceptiones vocis justi. Justum enim aliquid dicitur aut ex causa, aut secundum effectus. Ex causa rursus, aut speciali acceptione iustitiae, aut illa generali qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam quæ ad opus pertinet & eam quæ pertinet ad operantem: nam ipse operans iuste agere interdum dicitur, quoties iuste non agit, etiam si id quod agit justum non sit: quo modo

GRONOVII NOTE.

Magis tamen id tenetur qui petit, quam qui possidet] Vide Herreram tomo II.

Distingueda sunt variae acceptiones vocis iusti] Sic Gratianus causa XI, quæstione III. post c. Episcopus, distinguit iustitiam causæ, ordinis, animi.

GRONOVII NOTE.

XI. *Non habet jus*] Quippe quod consistat in documentis, ut acto-

re non probante reus absolvitur.

XII. *Qui oblata*] Si alter paratus sit partiri rem potius, de qua ambigitur, quam ob totam possidendum bellare.

XIII. 1. *Quæ ad opus*] Quæ inest ipsi rei.

Ad operantem] Per quam facultas est operanti pro conditione sua & loco sic agendi, ut agit.

Justum non sit] Ut cum prætor injuriam decernit, tamen jus reddere dicitur. I. II. D. de just. & jure.

2. *Moralis*

L. in pari.

D. de R. L.

Vit. de ju-

re bel. n.

27. & 30.

Leff. de

iust. c. 29.

dub. 10.

Molina.

dijp. 103.

§. in secun-

do vero.

Lorea 2, 2.

fect. 3. dijp.

53. n. 4.

Lorea 2, 2.

fect. 40.

dijp. 53.

Soto V. de

injust. jur.

41. art. 7.

Cocar. c.

peccatum.

§. 10. n. 6.

Ale. 2.

parad. 21.

Fulgos. 1. s.

de iust.

Piccolom.

lib. VI.

Civil. Phil.

c. 21.

Alb. Gent.

I. I. c. 6.

L. v. eth. modo recte distinguit Aristoteles, τὸ ἀδίκειν, & τὸ ἀδίκησθαι, *injuste agere*, & *agere quod injustum est*.

reth. I.c. 13. 2. Speciali & ad rem ipsam relata acceptance bellum utrumque justum esse non potest, ut nec lis; quia facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impedientum, non datur per rei ipsius naturam. At vero ut neuter bellantium injuste agat fieri *Covar. c.* sane potest: *injuste enim agit nemo*, nisi qui & scit se rem *peccatum.* *§. 10. n. 2.* *litigari potest utrimque.* Multa enim & in jure & in facto, unde *Suares de* *legibus libro* *III. c. 18.* *Generali acceptance justum dici solet quod omni culpa agentis vacat.* Multa autem etiam sine jure fiunt absque culpa, ob ignorantiam inevitabilem: cuius rei exemplum est in his qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant post-penal. I. i. quam lex ipsa promulgata est, & tempus per se ad scientiam sufficiens transiit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo *injustitia sed & omni alio vitio careat*, præsertim ubi pars utraque aut altera litigat non suo sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deferere. Sic Aristoteles in litibus juris controversi, ait neutrum esse improbum, quod ipse dicit πονηγεῖ. Cui consentiens

III. rhet. c. 17. *Quintilianus posse accidere ait, ut ex utraque parte orator, id est, vir bonus dicat. Imo & juste judicare judicem ambiguë dici ait* *Top. I. 13.* *Aristoteles, significari enim aut judicare ὡς δὲ plane ut oportet, sine ulla ignorantia, aut καὶ τὸ ἐπωτὶς γνῶμα, ex animi sui* *Nic. V. 12.* *sententia. Et alibi ait: εἰ ἔγνωσθε ἐνεργεῖν, τὸν ἀδίκειν, si quis per ignorantiam judicaverit, non egit *injuste*.*

4. At in bello vix est, ut temeritas saltem omnis & dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omnino talis est ut causis probabilibus non contenta, quam maxime evidentes requirat.

5. At justum si accipimus, quoad effectus quosdam juris, certum est bellum hoc sensu justum utrimque dari, ut ex iis apparebit quæ de bello publico solenni infra a nobis dicentur. Sic enim & sententia non ex jure lata & possessio sine jure habent quosdam juris effectus.

2. *Moralis ad contraria*] Idem juste probeque simul hinc agi, inde prohibeti nequit; eadem res per se non potest esse licita & illicita.

Bona fide] Sine calumnia,

3. *Ad scientiam sufficiens*] Intra quod notitia legis istius pervenire ad illos potuit.

Non suo, sed alieno] Non pro se,

sed pro alio, ut pro pupillo tutor.

4. *Dilectionis*] Caritatis, quam homo homini, maximeque Christianus Christiano debet.

5. *Quoad effectus*] Pro eo, quod orto bello licet, ita ut de eo actio non detur, sed quod utrimque factum est, habeatur pro rato & jure facto.

C A P U T X X I V .

Monita de non temere etiam ex justis causis
suscipiendo bello.

I. <i>Jus</i> sepe remittendum, ut bellum vitetur :	qua internecio populi evitetur.
II. Maxime <i>jus</i> ad pœnas :	VII. <i>A</i> paenit exigendis abstinerere debere qui non multo sit validior.
III. Præterim a rege leſo.	VIII. Reſſlare ut bellum non sit suscipiendum, niſi ex necessitate :
IV. Etiam curâ ſui & ſuorum abſtinendum ſæpe bello.	IX. Aut ex maxima cauſa cum maxima occaſione.
V. Regule prudentiae circa elec‐
tionem bonorum.	X. Bellorum mala ob oculos poſita.
VI. Exemplum in diliberatione
inter ſtudium libertatis & pacis:	

I. 1. **Q**uanquam instituti, quod de jure belli inscriptum est, pars proprie noſ videtur exequi quid circa bellum virtutes aliaſ præcipiant aut ſuadeant, obiter tamen obviam eundum eſt errori : ne quis existimet ubi *jus* ſatis compertum eſt, statim aut oportere bellum ſuscipi, aut ſemper etiam licere. Contra enim evenit, ut plerumque magis pium rectumque ſit de jure ſuo cedere. Nam noſtra quoque vitæ curam honeste *vitæ de* dederi, ut alterius & vitæ & ſaluti perpetuæ, quantum in nobis *jure belli* eſt, conſulamus, ſupra ſuo loco dictum eſt. Maxime autem *n. 14. & 33.* Christianis hoc convenit, qui in eo perfectiſſimum Christi imitantur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infiſtis mori voluit. Rom. v, 6. Quod iſum multo etiam magis nos excitat, ne res noſtras aut nobis debitas persequamur, cum tanto aliorum incommodo quantum ſecum ferunt bella.

2. * Non ob quamvis cauſam talem bellum ſuscipiendo,

& Ari-

GRONO VII NOTÆ.

I. 1. **Q**uid circa bellum virtutes ? Hoc enim ad $\pi\tau\alpha\tau\pi\kappa\lambda\omega$ pertinet, conſilique eſt, non juris. De jure ſuo cedere] Condonare injuriam & remittere aliiquid de illo, quod optimo jure exigere poſſis, ut humano ſanguini parcatur.

2. Caufam talem] Quæ ſufficit juri probando.

GROTII NOTÆ.

Non ob quamvis cauſam talem bel-

lium ſuscipiendo] Seneca ſuafōria v. Gallo dixit, bellum ſuscipiendo fuiſſe pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re ſupervacua & nihil nocitura ſi fieret, non eſſe ſuscipiendo. Plus aliiquid Apollonius dixit regi Babylonie apud Philofratum l. 23. $\alpha\pi\sigma\tau\pi\delta\ \bar{\delta}\ \chi\eta\ \tau\delta\ \alpha\pi\delta\ \bar{\delta}$ $\pi\pi\varrho\ \kappa\alpha\omega\bar{\delta}$, $\bar{\delta}\ \mu\bar{\delta}\bar{\delta}\ \kappa\pi\kappa\omega\tau\bar{\delta}\ \tau\bar{\delta}\bar{\delta}$ $\chi\eta\ \iota\bar{\delta}\bar{\delta}\bar{\delta}\ \bar{\delta}\ \pi\pi\varrho\ \mu\bar{\delta}\bar{\delta}\ \mu\bar{\delta}\bar{\delta}\bar{\delta}\ \bar{\delta}\ \bar{\delta}\bar{\delta}$ addidit vero, non oportere cum Romanis diſputare de vicis, quibus maiores priuati ſepe poſſident, ad bellum

Pol. lib. iv. & Aristoteles monet, & Polybius. Nec a veteribus laudatus
Rhet. ad Hercules, quod Laomedonti & Augiae arma intulit ob non solu-
Alex. c. 3. tam laboris mercedem. Dion Prusaënsis in ea oratione quæ est
Paus. lib. v. de bello & pace, non hoc tantum ait quæri solere *εἰ συμβέβηκεν*
ἀδικηθεῖσα τῷ θεῷ τοτε οὐς ἀγνοοῦσα πολεμεῖν, an injuria accepta
 sit ab his de quibus bello petendis agitur, sed etiam πόλικόν τε τόπον
συμβέβηκεν, quanti astimandum sit id quod accidit.

Lib. v.

II. 1. Ad pœnas vero omittendas multa sunt quæ nos hor-
 tantur. Videamus quam multa patres in filiis dissimulant; qua
 de re dissertatio est Ciceronis apud Dionem Cassium. Pater,
 * ut Seneca ait, nisi multe & magna injurie patientiam device-
 runt, nisi plus est quod timet quam quod damnet, non accedit ad
 decretorum stylum: unde non multum discrepat Phinei di-
 ctum, recitante Diodoro Siculo: μηδένα παιτέρα λαζαίν παց
γάρ εὔχοτας παιωθίνειν, si μὴ τῷ μεγάλῳ & ἀδικημάτων τοπε-
 ριού

bellum vero ne ob magnas quidem ve-
 nire causus. Josephus altero libro
 adversus Appionem de popularibus
 suis: ὅτι τοῦ ἀδείας γένεσιν πατέ-
 ροι τῷ ποτίου ἀρρενοῖς κάρον πα-
 νείλοις, αἱρῶν δὲ τῷ πότε τούτοις θε-
 ρυκάτεσσι, τὰς γέρες μάλαν εἰσαγόντες
 πρώτος ἀπομόνωσε, επειδὴ πιει-
 έιμας τὸν τομικαν καὶ τὸν ἀποργάγοντα,
 τότε καὶ τοῦ πατέρα παρέμεινε ποτί-
 οντας καὶ μικροῖς τῷ στάτατος τῷ ευφο-
 ρῷ ἐργατερέμῳ: neque nostri for-
 titudinem exercent ut suas res au-
 geant, sed ut leges ipsis maneamit; ca-
 tera igitur danno ferentes leniter, ubi
 sunt qui nos a legibus cogant discedere
 tunc etiam supra vires bella sumimus,
 & ad ultima usque mala duramus.

Ut Seneca ait] De clementia I,
 cap. 14. Augustus patri in consilio
 afflens de filio qui in patricidio
 apprehensus esset, dixit: *relegan-*
dum quo patri videretur. Non cul-
teum, non serpentes, non carcerem de-
cavit: memor non de quo censeret
sed cui in consilio esset, mollissimo ge-
nere pane contentum esse debere pa-
trum dixit. Verba sunt Senecæ eodem
libro c. 15. Terentius Andriæ:

Pro peccato magno paululum sup-
plici satis est patri.
Philo τοι βίζονας ait: ματιγε-
ατηρίτας χαρωτεῖσα τῷ γάρ, δο-
ρογινοτος αὐτεῖς τῷ οἰκιαν τοι συγ-
βολίνει, ὅταν τοῦ εἰς φονος κεῖται

τοῦ καὶ ἡτερούτας δύοις ηὐτοῖς εἰ-
 τοις παρεθνήσα κατακερτύταιον πατέ-
 ροις abdicationis tristia verba pronuntiant,
 filiosque a domo sua & omni cognatio-
 ne abrumpunt, ita demum, ubi amo-
 rem illum, quem ingent ac super
 omnia eximium natura parentis in-
 didit, filiorum improbitas vicit. Ci-
 cero pro Ligario: ignoscite, Judi-
 ces, erravit, lapsus est, non putavit:
 si unquam posthac, ad parentem sic
 agi solet.

GRONOVI^I NOTE.

Laomedonti] Cujus filiam Hesio-
 nen a ceto cui ex oraculo erat ob-
 jecta, liberaverat, & ab eo mercede
 operis promissa fraudabatur. Ovid,
 11, 214.

Angie] Regi Elidos, cujus stabu-
 lum purgaverat, item inficianti quod
 promiserat mercedis.

II. 1. *Nisi plus est quod*] Nisi
 prospicit graviora scelera filii ex
 impunitate quam sunt praterita,
 quæ pœnam merentur, aut graviora
 incommoda familij.

Decretorum stylum] Exheredatio-
 nem, ut ille Terentianus Beaumont,
 5, 4. Satius est quam te ipso herede
 hoc possidere Bacchidem.

Mysira] Neminem patrum li-
 benter sumere de filio supplicium,
 nisi magnitudine peccatorum super-
 gressus sit naturale parentum in
 liberos pietatem.

Rectoris,

δοῦλος τὸν Φυσικὸν τὸν γενέαν εἰς τέκνα φιλοσοφίαν· & illud Andronici Rhodii, ἀδεια πατέρων ἀφίσαι) οὐτός, εἰ μὴ τάπερ βαλλόντως εἴη μοχθηέσ.

2. At quisquis alium punire vult, * rectoris, id est patris quodammodo personam suscipit: quo respiciens Augustinus ad Comitem Marcellinum: *imperio*, inquit, *Christianus iudex, p̄i patris officium.* Pitraci dictum laudat Julianus Imperator: οὐ τὸν συγγένεαν τὸν τιμωρὸν παρεῖντα, qui veniam penae preferebat. Libanius in oratione de seditione Antiochena: qui Deo, inquit, similis esse vult, ἀφίσαι τιμωρὸν χωρίστω μάχλον ηλεγεναν, magis gaudeat condonatione quam pena.

3. Interdum ex sunt rerum circumstantiae, ut jure suo abstinerere non laudabile tantum sit, sed & debitum, ratione ejus quam hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, sive in se spectatae, sive qualiter eam exigit sanctissima lex evangelii. Sic quosdam esse diximus pro quorum, etiamsi nos impetant, salutem mortem optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut necessarios aut valde utiles. Si res quasdam negligi vult Christus ne lites subeantur, tanto credendum est majora a nobis negligi voluisse ne ad bellum eatur quanto n. 107. bellum lite est nocentius.

4. De suo jure virum bonum aliquid relaxare non solum liberalitatis sed plerumque etiam commoditatis est, ait Ambrosius. *Liber. II. de Aristides* suadet civitatibus στρατεύεσθαι, ην αὐτὸν κατέτελον, concedere δὲ largiri si quid sit mediocre. Rationem addit: ὁμαδερός δὲ τὸ idiorum πανεύτερος διγνώμονας εἰσιν.

GROTTI NOTE.

Rectoris, id est patris, quodammodo personam sustinet] Seneca epistola LXXXVII. Clemencia alieno sanguini tanquam suo parcit, & scit homini non esse hominem prodige utendum; Diodorus Siculus in fragmentis: οὐ διὰ τὸν αὐτοπτὸν τερετικὸν, αὐτὸν τὸν τερετικὸν μη μεταδοκούσθε. non omnes omnino qui deliquerunt puniti sunt, sed ii quos male factorum nihil paenitet. Chrysostomus de statu vii. μαρτύρων οἱ ἀπόστολοι πάντες, οτι δὲ Χριστὸν φέρει μάρτυς θεωράται κακούς. δέκατον οὐ τὸ διατίθετο, τοὺς σωθέσθοις ἔργα τὸ αὐτοτίθετα, ἵνα καὶ τοὺς τε δέκατους μετέρων, τοὺς ἀμερότεροι τοῖς εἰς τὸν κοίτην μετέρων δεῖξῃ τὸ ὅμηρον τοῦ γαδεύοντος, πάντας μετρήσθε. τοῦ παραπομόνου: discant omnes qui

a fide nostra sunt extranei, reverentiam que Corisco exhibetur tantum esse, ut cuilibet praefatū inicitat frenos. Honora dominum tuum: condona peccata conservis tuis, ut δὲ ipse multo meius te honoret, ut in illo iudicii die vultum tibi ostendat serenum atque clementem, hujus rite lenitatis memor. Citat Gratianus causa XXII, quast. IV. ex Augustino: duo ista nomina cum dicimus homo & peccator non utique frustra dicuntur: quia peccator est, corripi: quia homo, miserere: vide & quae sequuntur, & quae supra posuimus ad caput xx. §. XII. §. XXVI. & XXXVI.

GRONOVII NOTE.

Ovidius] Nullus pater abdicat filium, ni summopere improbum.

3. Jure suo abstinerere] Non exequi quod fas est jure gentium.

Quosdam esse diximus] 2, 1. 9.

Certe

Molina tradit. 11.
de just. 103.
Lorca disp.
Egid. Reg. de act. su-
pern. disp. 31. dub. 7.

Εἰς αὐτοὺς πάντας μεγάλοις αἱρεθέντες ἡ Αἰρεθέντη τοῖς πάντας· nam priuatorum hominum eos laudatis qui facili sunt ingenio & damni aliquid subire malunt quam litigare. Xenophon historiæ græce sexto: σωφρόνιον μὲν δίκιον εἶσι μηδὲ εἰ μη μικρὸν τὰ Αἰρεθέντα εἴην, πόλεμον ἀναπτεῖσθαι. Sapientum est ne ob graves quidem causas, bellum suscipere. Et apud Philostratum Apollonius: πόλεμον καὶ δικαίων μεγάλον αἴρεσθαι· ne ob magnas quidem causas bellum capiendum.

¶. I. Circa pœnas, officii primum nostri est, si non ut hominum * certe ut Christianorum, ut facile ac libenter condonemus quæ in nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo. Eph. iv, 32. τὸ γὰρ τέλον ἀφρούσην τῶν ἀνθρώπων τὴν καλάτων γένεται τὸ ἀδικητῶν, Θεός Φύσης συστήνει, ait * Josephus: ira vacare circa ea ob quæ nocentes pœna mortis sunt obnoxii, ad divinam naturam accedit.

Lib. I. de elem. c. 20. 2. Seneca de principe: longe sit in suis quam in alienis exorbiatoribus injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat sibi detrahit: ita clementem vocabo non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis agitatur non profluit: qui intelligit magni animi esse injurias in summa potentia pati, * nec quicquam esse gloriosus principe impune lœso. Quintilianus: suadebimus principi ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultioris concupiscat. In C. Cæsaribus laudibus posuit Cicero ut præcipuum, quod obliuisci nihil soleret nisi injurias. Livia in allocutione ad Augustum apud Dionem: τὰς ἄρχοντας νομίζουσι πολλοὶ τὰς μὲν τὸ ηγετόν ἀδικεῖσθαι ἐπεξίνειαν χείλια, τὰς δὲ ιδεῖς περιεύτερας τῶν μελετῶν δεκταῖς φέρειν. ita plerique existimant, rectoribus punienda quæ contra communem utilitatem peccantur; que vero

GROTIUS NOTE.

Certe ut Christianorum] Theodosius ut Antiochenis condonaret crimen in se commissum a Flaviano episcopo illis maxime Christi verbis permotus fuit: dimite illi Pater, quia nesciunt quid faciunt. Narrat Chrysostomus de statuis vicesima.

Josephus] Antiquæ historiæ II, 3.

Nec quicquam esse gloriosus principe impune lœso] Chrysostomus in laude clementiæ: ἀπέτινε μέν γε εἰς τοὺς πόλεις κοσμίου δύναται· διαφερόντως οὐ τὸν ἔθνος τὸν γε τὸν πόλεις δημιουργούσης τὸν βασιλεῖαν, καλλίκρατον εἰσετεῖ, καὶ τὸν δικέντονα ποιεῖσθαι τὸν τορνόν, μίαν μὲν τῆς διφημίας τε καὶ διζεῖ· omnem illa

hominem ornare insigniter potest: maxime vero eos qui in imperiis sunt constituti; nam cum regia potestas omnia permittat, semet restringere, ac divinam legem actionibus suis ducem praescire, egregium est ad famam gloriamque. Augustinus epist. civ. qua est ad Bonifacium comitem: memento citio ignorare, si quis in te peccaverit & veniam postulaverit.

GRONOVII NOTE.

III. I. Circa pœnas] Quod ad ea bella attinet, quibus potissimum pœna, quamvis justa, sumitur.

2. Sibi detrahit] De suo erogat & impendit.

Non profluit] Fertur præcepis ad vindictam,

Ante-

vero in ipsis, dissimulanda. * Antoninus Philosophus; in oratione ad Senatum: non enim unquam placet in Imperatore vindicta sui doloris, que eti justior fuit, acrior videatur. Ambrosius in epistola ad Theodosium: Antiochenis tuam donasti injuriam. Et in ejusdem Theodosii laudibus ad senatum Themistius: οὐτε ἀνθελάπτεια χρὴ τὸ ἀγαθὸν βασιλέα, ἀλλ' εὐ ποιεῖται μείζω φάνερος τὸ ἑδημότερον. bonum regem oportet his qui in se peccarunt superiorem esse, non vicissim nocendo, sed bene faciendo.

3. Magnanimus qui sit eum Aristoteles negat esse μηδίκαντος; injuriarum memorem: quod Cicero sic exprimit; nihil magno & De off. i. praelato viro dignius placabilitate atque clementia. Hujus eximiæ virtutis insignia nobis exempla sacræ literæ suppeditant in Mose, Num. xi, 12. & Davide, 11 Sam. xvi, 7. Maxime vero id Dried: locum habet, ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus sumus Lib. 11. de conselii, aut id quod in nos peccatum est ab humana quadam lib. Cris. & excusabili infirmitate procedit, aut satis appetere pœnitere c. 6. eum qui nocuit. Est ulciscendi & puniendi modus, inquit Citero, & haud scio an satis sit * eum qui laceffierit injurie sua pœnitere. Sapiens, inquit Seneca, multa remittit, multos parum sani sed sanabilis ingenii servabit, & haec quidem causæ a bello abstinendi ex dilectione nascuntur, quam ipsis inimicis aut debemus, aut recte impendimus.

IV. 1. Sæpe vero * nobis ipsis nostrisque præstandum habemus ne ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait, postquam juste posse suscipi bellum decrevissent feciales,

* consul-

GROTI N O T E .

Antoninus Philosophus] Apud Vulcatium Gallicanum vita Avidii Caffidit.

Eum qui laceffierit injuria sua pœnitere] Procopius Vandalicorum 11. Μέγαρον γὰρ ἐν διορθώσει ἀναγέγερθε συγκρίπτων αὐτὸς τὸν ἀδικοῦσαν τούτην τὸν δε τὸν πατέρα παντελία in tempore oborien̄tūs iūs qui peccarunt ad veritatem dāndām provocare lāsos soler.

Nobis ipsis nostrisque] Procopius Gothicorum 11. Gotthos ita ait locutos Belisario: οταν οι αὐτοὶ θρόνοι, τὸς ἐκατόντας ἡγεμόνες τοὺς οἰκεῖους τὸν αἵρετον τὸν δέξαντας τὸν αἰκατέρινον τὸν αἴρετον, οὐδὲ ταῦτα δίκαια τοῦτο ξύπνοις, οὐδὲ τοῦτο σφύρισις λέσχαις. hæc cum ita se habent, officium sit stirpsque gentis

rectorum, subditorum sibi salutem non proponere proprie landis studio, sed ea preferre quæ & justa sunt & utilia non ipsis tantum sed & hostibus;

G R O N O V I I N O T E .

Acrior videtur] Hinc conditio nem principum miserrimam abbat Domitianus, quibus de conjuratione non credatur, nisi occisis; Suet. 21. Quod Hadriano tribuit Marcus apud Vulcatium Gallicanum in Avidio Cassio cap. 2. Semper enim homines suspicantur eos abuti potentia.

IV. 1. Nolis ipsis nostrisque] Nostra ipsorum & subjectorum nostrorum interest; ut potius aliquo jure caretamus, quam id bello repetamus non minus nos nostrosque quam hostes disferimini objecuri.

Q. 4

Consul-

Luc. xiv. * consultatum a senatu an ex usu esset suscipere. In parabola quadam Christi dicitur, si quis rex cum rege altero bello certandum hebeat, primo sedentem, qui mos est cum cura consultantium, expensurum apud se, an ipse qui decem millia militum habeat hosti ducenti bis totidem par esse possit; quod si videat se imparem fore, antequam ille intra fines adsit, missum legationem cum mandatis pacis causa.

Liv. l. vi. 2. * Sic Tusculani omnia patiendo, & * nihil recusando pacem a Romanis meruerunt. Apud Tacitum est: *frustra adversus Aeduos quasita belli causa. Jussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper commeatus prabuere.* Sic * legatis Justiniani Amalasuntha regina negavit armis se certaturam.

Lib. vii. 3. Potest & temperamentum adhiberi, ut a Syrmo Triballorum rege factum Strabo memorat, qui Alexandrum Macedonem & insulam Peucen intrare vetuit, & simul donis eum honorebat, ut ostenderet se quod faceret iusto metu, non odio aut contemptu ipsius facere. Quod Euripides de Græcis dixit civitatibus idem ad alios quovis recte aptes:

*De Marte quoties itur in suffragia,
Nemo imminere cogitat mortem sibi:
Sed quisque cladem destinamus alteri:
Quod si in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non perisset Græcia.*

Apud Livium est: cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque communem propone animo. Et apud Thucydidem: Ἐπολίμης τὸ παρεχθόντα οὐσιῶς εἰς περὶ τὸ διοκέτειαν κακόν; quicquid inopinum accidere potest in bello, priusquam aggrediare, considera.

V. 1. Qui deliberant, partim de finibus non quidem ultimis sed interiectis deliberant, partim de iis quæ eo ducunt. Finis semper est bonum aliquod, aut certe mali declinatio quæ vicem boni

GROTIUS NOTÆ.

Consultatum a senatu an ex usu esset suscipere] Diodorus apud Thucydidem III. λέγεται διογένεω μήνι αδικήσας, γένεται τέτοιος διοκέτειας κακόν, et μη ξυρείσῃ, etiam si enim maxime illos peccasse pronuntiem, non utique & occidi eos jubebo, nisi expediatur.

Sic Tusculani] Vide Plutarchum Camillo.

Nihil recusando] Fecit idem Armeniorum rex Severi tempore, meminit Herodianus libro III.

Legatis Justiniani Amalasuntha]

Vide Procopium Vandalicorum II. & Gotth. I.

GRONOVII NOTÆ.

In parabola] Priors edd. *fabella.* Lucas 14, 31.

2. *Gratuitos insuper]* Quid non erant jussi, sponte aluere exercitum. Tacit. I, hist. 64.

V. 1. *Sed interiectis]* Subordinatis, ut vulgo loquuntur, qui ad ulteriore finem referuntur.

De iis, quæ eo ducunt] Mediis, ut vocant, & sunt via, rationes, instrumenta obtinendi propositi.

Si

boni obtinere possit. Quæ vero hic aut illuc ducunt, per se non expetuntur sed quatenus ducunt: quare in deliberationibus comparandi sunt, & fines inter se, & eorum quæ ad finem ducunt facultas effectiva ad finem producendum: nam ut recte dixit Aristoteles de animalium motione: αἱ περιάρτασι αἱ ποιητικαὶ δέοι εἰδῶν γίνονται, δέοι τε ἐπί άγαθοῖς εἰ δικαιοῖς. propositiones qua actionem efficiunt duorum sunt generum, ab eo quod bonum est, & ab eo quod fieri potest: quæ comparatio tres habet normas.

2. Prima est, si res de qua agitur æqualem, morali scilicet estimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum eligenda est si bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc est quod Aristides sic enuntiat: ὅτι τὸν τάχιον τὸν διαχειρέεται τὸν ἀγαθὸν, τοῦτον διηλάσκεται. Andronicus Rhodius ubi magnanimum describit, ait, eum non ob quasvis causas pericula subitum, sed ob maximas.

3. Altera, si videatur esse æquale bonum & malum quod a te de qua queritur possit procedere, ita demum ea res eligenda est si efficacia ad bonum quam ad malum major sit.

Tertia, si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis ferum efficacia, res ea ita demum eligenda est, si efficacia ad bonum major sit collata efficacie ad malum, quam ipsum malum est collatum bono; aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum.

4. Hæc

G R O T I I N O T A E .

Si efficacia ad bonum major sit collata efficacia ad malum, quam ipsum malum est collatum bono] Utitur hac regula prudenter Narses apud Protopium Gotthicorum II.

G R O N O V I E N O T A E .

Per se non expetuntur] Ut acquiescamus ea nacti, sed quia sunt velut gradus ad aliquod ulterius magis expectum.

Facultas effectiva] Vis & potentia effectrix.

2. *Morali estimatione efficaciam*] Judicio prudentum perinde minatur incommodum, quam commodum promittit, facienda est, modo commodum sit amplius in genere commodorum quam incommodum in suo.

Οτι τάχιον] Quam difficultas major est quam bonum speratum,

melius transfigere & reconciliari.

3. *Æquale bonum*] Bonum & malum, utrumque in suo genere paria sunt.

Efficacia ad bonum] Præbabilior & in spe majori eventus est ad bonum & opatum, quam ad malum & timendum.

Si videatur & bonum] Si aut majus est bonum in genere suo quam malum, aut majus malum quam bonum; & aut facilius existit ex ratione, quam sequimur, malum quam bonum, aut bonum quam malum.

Si efficacia ad bonum] Si facilius existat bonum quam malum, et si malum bono sperato minus non sit.

Si bonum sit maius] Si magnitudo boni longe vincat modum mali, et si facilis forte sit existitrum malum.

4. Hæc nos limatus paulo; sed eodem tendit via planiore
De off. I. Cicero: cum ait fugiendum ne offeramus nos periculis sine causa,
 quo nihil potest esse stultius: quapropter in adeundis periculis
 consuetudinem imitandam medicorum, qui leviter ægrotantes
 leviter curant, gravioribus autem morbis periculosas curatio-
 nes & ancipites adhibere coguntur: quare subvenire tempestati
 sapientis esse dicit, eoque magis si plus adipiscare re explicata
 boni quam addubitate mali.

5. Et alibi: *Ubi ἐντύχησεν magnum nullum fieri possit, δο-
 τύχησεν vel non magnum nocuturum sit, quid opus est ἀδι-
 x. ad Att. διωδέεν.* Dion Prusæensis Tarsensi altera: *ἔστι δεῖνος καὶ ἀδι-
 l. XIII. 27. καὶ ἀλλ' εἴ τι δίκαιον πέφυκε γίνεσθαι, δεῖ τοῦτο φιλο-
 νοῦντος αὐτούς οὐλέανθεν ἀπέπει τι· sit sane hoc injustum &
 indignum quod toleretur. At non siquid iniqui accidit, nos ideo
 debemus certandi studio nosmet incommodis obficere. Et postea:
 ἀντερ, οἷμον, τὸ βάρον τοῦτο ἣν μὲν σφόδρα πιέζει καὶ μένεισθαι
 μὴ διωδίσθαι, ζητεῖμεν ὡς τάχιστα διπέριψθαι. μετέγειν τὸν εἰσ-
 κλεψθεῖσαν οὐλὴν οὐρανὸν διώσειν ἢ τότε, ἢ τότε μῆ-
 λιζον ἔπειρον, σπονδεῖμεν ὡς καθόπατεῖ ἐπειδός· sicut onera ubi ita valde
 nos urgent ut durare nequeamus querimus abficere: mediocriter autem
 pressi, & rebus talibus ut aut ista aut graviora ferenda sint, in
 hoc nos componimus ut quam expeditissime subsequamur. Aristides
 Sicula secunda: *ὅτε μείζων ὁ φόρος τὸ ἐπιτίθεται, πῶς εἰ-
 ἔξιν φυλάκτεος· ubi major ſpe meius eft, quomodo non tempus eft
 cavendi?**

V. I. Exemplum sumamus ab eo quod inter Gallia civi-
 tates consultatum olim narrat Tacitus: *libertas an pax placet:*
*libertatem intelligit civilem, hoc eft, jus regendæ per se re-
 publicæ: quod jus plenum eft in statu populari, temperatum in
 statu optimate, præfertim tali ubi nemo civium ab honoribus
 arceatur. Pacem vero talem qua bellum redimatur interneci-
Lib. IX. ep. ad Att. 112. num, id eft, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæſitionem
 explicat, *ἰὰς μέλην Δῆμος τοῦτο καὶ τὸ ὄλον ἢ πόλις κακωδεῖεν·*
 Puta, ubi recta æſtimatio futuri nihil ferme aliud quam totius
 populi*

4. *Si plus adipiscare*] Ut Alexander malebat ſe dubia fidei medici
 credere quam indubitato morbo
 perire. *Justin. II. 8.*

5. *Ubi διτάγουα*] Ubi ſummam
 in rem proficias parum, minimo
 autem caſu contrario magnam pla-
 gam accepferis, quid opus periclitari?
 quo pertinet Augusti dictum, parva
 commoda non parvo ſeckantes diſcri-
 mine, ſimiles eſſe aureo hamo pifcantib-
 bus, cuius abrupti damnum nulla
 captura pensari poſſit. *Sueton. 25.*

V. I. Libertatem civilem] Non
 personalem, qua naturalis eft facul-
 tas ejus, quod cuique facere libet,
 niſi quid vi aut jure prohibeatur,
§. I. Inst. de jure perf.

Nemo civium] Non certæ familiae,
 excludit aliis, magiftratos obtinent:
 ut olim Roma, nunc Venetiis,
 patriciorum.

Ἐδί, μέλη] Etiamſi civitas pro-
 pter id de omni ſtatu & ſalute ſua
 fit periclitatura,

populi exitium videatur portendere: qualis erat status Hierosolymorum obfessorum a Tito. Hic Cato quid dicturus sit, qui mori quam uni parere maluit, nemo nescit; quo & illud pertinet:

*Quam sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu.*

Et multa alia ad eum modum.

2. At aliud dicitat recta ratio: vitam scilicet, quæ fundatum est omnium bonorum temporalium & æternorum occasio, pluris esse quam libertatem; sive utrumque sumas in uno homine, sive in toto populo. Itaque Deus ipse pro beneficio imputat quod non perdat homines, sed in servitutem tradat. Et alibi suaderet per Prophetam Hebreis, ut sese Babylonis * in servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis,

11 Paral.
XII, 78.
Ter. XXVII,
13.

Obfessum Pœno gessit quod Marte Saguntum:

laudandum non est, nec quæ eo dicunt.

3. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de inventione secundo necessitatis hoc ponit exemplum, necesse esse Casilinenses se dedere Annibali, quanquam necessitati aderat hæc adjunctio, * nisi malint fame perire. De Thebanis qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt exstat hoc Diodori Siculi judicium: τοις Lib. XVIII.

civ. Dei lib.
XXII, c. 6.

περὶ

G R O T T I N O T E .

In servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur] Guido Blandratensis in oratione ad Mediolanenses apud Guntherum.

Omnia securi pro libertate feremus.

Sed libertatem contemta nemo salute

Sanus amat: neque enim certa suscepit clavis,

Quam vitare queas, nisi cum ratione salmis,

Libertatis amor, sed gloria vana putanda est.

Nisi malint fame perire] Anaxilai qui ob famem Byzantium dediderat hæc defensio fuit: pugnandum hominibus in homines, non in rerum naturam: ita Xenophon. Procopius Gotth. IV. εἰς ἡπαύτην τὴν ἵξεν τελευτὴν θέραπον, ἐγκα τις ἀπίκεται κρίσεων τοῦ κράτος αὐτῶν κατ-

ποὺς ἔχεις non laudant mortem voluntariam homines, quamvis ipses aliqua est periculo potentior.

G R O N O V I I N O T E .

Fugisse manu] Vel pugnando, vel sibi met ipsi vim afferendo.

2. *Æternorum occasio]* Quorum perdendorum periculum incurrimus, si projicimus vitam & ultros occidimus.

Saguntum] Urbs in Hispania, ubi obfessi ab Hannibale aurum argentumque ex publico privatoque in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conjicentes eodem sole cum uxoribus & liberis precipitaverunt. Liv. 21, 14.

3. *Necessitati aderat]* Huius necessitatis unum esset effugium, si malent inedia aut manibus suis intermori.

*πανοι εἰς πενθήμερον τὸ πατερίδον ὄλεθρον· animi * spiritu fortii magis quam prudente internectionem patrie accesserunt.*

4. De eo quem diximus Catone & Scipione, qui post victoriā Pharsalicam cedere Cæsari noluerunt, judicium exstat apud Plutarchum, *αὐτῶν ἔχοντον ὡς ποταὶς τῷ ἀγαθῷ τῷ πόρῳ τοῦ Λεύκην ὁ Δευαδάσσωντες τοιν ἀναγκαῖοις·* culpandi sunt tanquam qui viros multos & egregios in Africa perdididerint, nullo opere pretio.

5. Quod autem de libertate dixi, idem de aliis rebus experientibus dictum volo, si oppositi mali majoris justior aut pars sit exspectatio. Nam, ut recte Aristides, moris est navem servare rerum, non vectorum jactu.

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est, ne unquam eo nomine bellum suscipiat in eum cui pares sunt vires. Nam ut judicem civilem ita qui armis facinora velit vindicare multo esse validiorem altero oportet; neque vero prudentia tantum, aut suorum caritas exigere solet, ut bello periculo abstinatur, sed saepe etiam justitia, rectoria scilicet, quæ ex ipsa regiminis natura superiore non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad obedientiam obligat. Cui consequens est id quod recte a theologis est traditum, regem qui ob causas leyes, aut ad exigendas pœnas non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum suscipit, teneri subditis ad reparationem damnorum quæ inde oriuntur; nam et si non in hostes, in suos tamen veram committit injuriam, qui talibus de causis tam gravi malo eos implicat. Livius: *justum bellum quibus necessarium, & pia arma quibus nulla nisi*

*Cajet. 2, 2.
q. 95. art. 8.
Molma
tract. 1, de
iustitia
cap. 102.
Lib. x.*

113

GROTTI NOTÆ.

Spiritu fortii maiis quam prudentie.] Idem cum explicasset consilia belli suscepti ab Sitionensisibus post Alexandri mortem, ait saniorum iudicio eos *αὐτοὺς δικτιας οὐ βελτενεῖσθαι, τοὺς δὲ συνιζησθέντας διαμαρτύρειν·* ad gloriam quidem recte consuluisse, sed ab utilitate aberrasse: ut qui propræfassent *ἀγαρδωδιας μηδεπινὰ αἴρεντες καλεντεῖσθαι·* periclitari nulla necessitate impellente; ne Thelanorum quidem tam nobili clade passi se admoneri.

GRONOVII NOTÆ.

5. *De aliis rebus experientibus.]* Ut iis æquo animo careamus, vel fraudari nos patiamur potius, quam ob eas subeamus periculum, quo aut credibilis sit nos perituros, aut

nihil certius perituri an servatur eas simus.

VII. *Cui pares]* Huc pertinet Taciti 3, annal. 13, omittere potius pravulam & adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fiat, quibus flagitiis impares simus.

Iustitia rectoria] Eadem iustitia, que suadet dictaque puniri malos, eadem suadet etiam non puniri, si necqueat id fieri sine clade aut periclio bonorum; non enim tantum est iustitiae opus punire malos, sed etiam tueri bonos: & quemadmodum injustus est, qui recte imperanti non paret, iti quoque inquis, qui studio puniendi contumaces negligit curam parentium. Hinc Otho laudatus in morte, quam subire misuit; ne bellum civile renovaret. Suet. 9.

Raya

in armis relinquitur spes. Optat hunc statum Ovidius Fastorum I.

Sola gerat miles, quibus arma coērceat, arma.

VIII. * Rara ergo belli sumendi causa est, quæ omitti aut non possit aut non debeat, puta cum jura sunt, ut Florus loquitur, armis savoria. Seneca incurri, ait, in pericula ubi quiescenti pars metuantur, aut etiam pejora: quem sensum Aristides sic exulit: τότε χεὶς καὶ ἀδηλοὶ οὐ τὸ μέλλον εἰσεῖθαι πινδωθεῖν, ὅταν τὸ πλοῦτον ἀγενὸν φανερῶς κείγει οὐ miseram pacem bello bene mutari, ait Tacitus, nempe cum, ut idem ait, aut ausos libertas sequetur, aut viciū iudicem erunt: aut ubi (ut Livius loquitor) pax servientibus gravior quam liberis bellum. Non si, ut apud Ciceronem est, appareret futurum, ut si vicitus eris proscriptibaris: si viceris, tamen servias.

IX. Alterum belli tempus, si, ita ut oportet rem estimanti, a jure, & quidem quod momenti sit maximi simul stent vires. Hoc est quod Augustus ajebat, bellum non suscipiendum nisi cum major emolumenti spes quam damni metus ostenderetur. Et quod de prælio dicere solebant Scipio Africanus & L. Æmilius Paulus, idem huc non male aptaveris: non decerendum esse, * nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset. Locum autem

Lib. x.

Suet. c. 24.

Gell. lib. 11. c. 3.

Val. Max. lib. vii. c. 2.

GROTI Note.

Rara ergo belli sumendi causa est, quæ omitti aut non possit aut non debeat] Servius ad illud in x. Æneidos:

Iram miserentur inanem

Amborum & rancos mortalibus esse labores.

Quia nulla causa tam justa est ut pro-pirea bellum geri debeat.

Nisi summa necessitudo] Plutarchus Græcchis: τὸ ἄρδε τὸ ἐχάρτον αὐτὸν ληστήρας σύνεγε, οὐτι λατερώτος, οὐτι πατερίου extra summam necessitatem ferrum inferre, nec boni medici est, nec boni praefidis. Marcianni dictum apud Zonaram: μὴ δῆτα ὅπα βρι-νία κατεῖ, ἵνα εὔρυθμος εἴσῃ, non debere regim' arma movere quandoiu pace frui licet. Augustinus L. epistola ad Bonifacium: pacem habere voluntatis est: bellum autem debet esse necessitas, ut liberet Deus a necessitate & conservet in pace.

GRONOVII Note.

VIII. Jura sunt savoria] Quum specie pacis & justitiae graviora tol-

rantur; quam inter arma maxime ferventia evenire solet. Ut Siculi queruntur se infestissimo hosti Agathocli titulo pacis additos ab Hamilcare Pœnorum duce. Justin. 22, 3.

Ubi quiescenti] Quoties bellum vitanti nihil commodius est quam in bello.

Tacitus] 3, ann. 44. *Miseram pacem vel bello bene mutari.*

Ausos libertas] Bellum sumentibus si res feliciter cesserit, magna bona; si secus, nullum gravius, quam adest, malum contingit.

Si vietus fuerit] Rebus ma- e-venientibus, per as; ex sententia evenientibus, tamen miseram vitam agas.

IX. A jure] Ubi cum sit justitia causa, & quidem ejus causæ, quam deferere aut negl gere nullo modo possis, etiam in promptu sint justæ vires.

autem tum maxime hoc habebit, cum spes est * terrore ac fama, nullo aut exiguo periculo rem confici posse: quale erat
Died. l. XVI. Dionis consilium ad liberandas Syracusas. In epistolis Plini est:
 quod est pulcherrimum victorie genus terrore perdomuit.

Vit. Camill. X. I. Sæva res bellum est, inquit Plutarchus, cumulumque
 de civit. Dei secum trahit injuriarum & insolentiae: & sapienter Augustinus:
L. xix. c. 7. quorum malorum (de his loquitur quæ ex bello nascuntur) mul-
 tas & multiplices clades duras, & diras necessitates, si ut dignum
 est eloqui velim, quamquam nequaquam sicut res postulat possim, quis
 erit prolixæ disputationis modus? Sed sapiens, inquit, justa bella
 gesturus est: quasi non, si se hominem meminit, multo magis dolebit
 iustorum necessitatem sibi existuisse bellorum: quia nisi justa essent, ei
 gerenda non essent: ac per hoc sapienti nulla bella essent. Iniquitas
 enim partis adversæ justa bella ingerit gerenda sapienti, ino & nec-
 ssaria: quæ iniquitas homini * utique dolenda, quia hominum est, &
 si nulla ex eo bellandi necessitas nascatur. Hæc itaque mala tam
 magna, tam horrenda, tam sæva quisquis cum dolore considerat,
 miseriam necesse est fateatur; quisquis autem vel patitur ea sine animi
 dolore vel cogitat, multo utique miseriis ideo se putat beatum quod
Lib. iv. de & humanum perdidit sensum. Idem alio loco: belligerare malis
 civit. Dei videtur felicitas, bonis necessitas. Maximus autem Tyrus: & πλε-

GROTI. NOTÆ.

Terrore ac fama] Leo spernens tela
 diu se terrore solo tinctur, ac velut cogi-
 testatur. Habet id Plinius historiae
 naturalis VIII, c. 16.

Vtique dolenda] Lacedamonii in-
 oratione quæ existat apud Diiodo-
 tum siculum libro XIII. Θεωρητε
 τας ἐν τῷ πολιμῷ φιλοσοφίᾳ πολὺ^{καὶ} δινέ^{πι} ποιῶντας, εἰ μηδὲ δύν^{ται}
 φάνεται ποιῆσαι πάσι καὶ δεσμοῖς καὶ
 σύνθεσις ὅτι τὸν ἄγνοον πάντας
 ἔτειν αὔτοι. eum videamus ex bello
 plurimas inimicities, plurima atrocias
 oriri, nostrī offici duximus cunctis
 Diis hominibusque testatum sacere can-
 sam horum a nobis non esse. Pluta-
 chus Numa: τί οὐδὲ φύτε, ἐκ
 τοῦ τὸ δίλιον θεοῦλον οὐ Ρώμη πέ-
 ποιεῖσθαι, ἐρώμενος ἐρωτήμα μακρού
 διακήτως διερμηνεύει τοῖς αἰδενόντος
 δικτυοῖς ἐν πλευρᾷ, οὐ τρυφῇ, οὐ
 ἀπονίτῃ, μάτιον οὐ σωθητά οὐ προ-
 τεύει τῷ μὲν δικαιοτάτῳ εὐεργείᾳ
 τοῖς δικτυοῖς. hic si quis mili dixerit,
 nomine Roma per bella proficit plurimum,
 questionem moverit longe repononis

egentem, apud homines qui profectum
 ponunt in opulentia, in delicia, in
 imperiis militaribus, non in salute
 populi, in lenitate, in justitia suo
 contenta. Stephanus medicus Chos-
 roci Persicorum regi apud Procopium
 Persicorum II. ικκι, οὐ χερτιστ βα-
 λεῖ, φίλος τοι καὶ μάχεις ἐργαζεται
 καὶ πόλεων αἰδενόποιτρος, τῷ αὐ-
 τῷ αὖλαι τοῖς διοικετος ποιηται τρεπε-
 τὸ διαχειδεῖται δικαιοσύνη, οὐ μητε
 ἔτι. tili, rex maxime, in cadibus
 & pugnis & urbibus subiugendis oen-
 pato alia forte nomina contingit, bonus
 autem ut per hoc credaris fieri nequit.
 Adde locum egregium Guicciardini
 libro XVI.

GRONOVI. NOTÆ.

Spes est terrore ac fama] Hoc argu-
 mento utinam & Campani ad per-
 suadendum Romanis bellum Samnitium:
 si ostenderitis auxilia vestra
 ne bello quidem arbitror vobis opus
 fore. Utique ad nos contemptus
 Samnitium pervenit; supra non
 ascendit. Itaque umbra auxiliū vestri
 tanti erimus. Liv. 8, 30.

Quod

πολεμεῖν ξεῖνος καὶ ἀφέλης τὸ ἄδικον, ἐλεεῖνον αὐτῆς τὸ ἀναγκαῖον. de bello etiamsi demas injuritiam, ipsa per se necessitas miseranda est. Idem: φάσει ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαιοῖς ἀναγκαῖον, τοῖς δὲ ἀδίκοις ἐκεῖσθαι. apparet bellum a justis non sumi nisi necessario, ab injustis sponte.

2. Cui Seneca illud addendum, non esse homini homine prodige utendum. Philiscus Alexandrum monebat ut gloriae *Aelian lib. quidem studeret*, sed ea lege ne se pestilentiam aut magnum *xiv, 11.* morbū faceret: intelligens populorum occidionem, desolationem urbium, pestilentia esse opera: nihil autem magis esse regium quam consulere omnium saluti, quæ pace continetur.

3. Si jure Hebræo & qui non volens hominem occidisset fugere debebat: si Deus a Davide, qui pia bella gessisse dicitur, ideo templum suum ædificari vetuit * quod multum sanguinem fudisset: si apud Græcos veteres expiatione opus habebant etiam qui sine culpa manum cæde maculassent: quis non videat, præfertim Christianus, quam res sit infelix & mali omnis, quantoque nisi fugiendum bellum etiam non injustum? Certe apud Græcos christianissimum professos diu observatus est canon, quo *Basil. ad Amphil. x, 13.* sacrī * ad tempus arcebantur qui hostem in qualicunque bello interfecissent.

GROTIUS.

aliquid labii contraxisse creditur, propter illam communem a summa causa venientem cognitionem. Quapropter & purgatione quadam opus habebant tales interfectores, ad eluendum quod commissum videbatur piaculum.

Ad tempus] Triennio. Zonaras Nicephoro Phoca.

GRONOVII NOTE.

X. 2. *Prodige utendum*] Non decere hominem alterius hominis vitam & caput tanquam rem vilem & parvi pretii, facile ac sine parcimonia impendere.

Pestilentiam aut] Creo ad Eteocleem regem apud Stat. 11. Theb. 272. *Sat tua non aquis laimus perjuria divis, Urbem armis opibusque gravem & modo civibus ardam, Cen* cælo demissa lues inimicaque tellus, *Hausisti.*

3. *Fugere*] Excedere patria & se conferre ad aliquod oppidorum, quæ habebant ius asyli.

CAPUT XXV.

De causis belli pro aliis suscipiendi.

I. Bellum suscipi juste pro subditis:	VII. Posse tamen id sine peccato omitti, si quis aut sibi metuat, aut etiam nocentis vite.
II. Non semper tamen suscipiendum:	VIII. An pro subditis alienis defendendis justum sit bellum, distinctione explicatur.
III. An subditus innocens hosti dedi possit, ut periculum vitetur.	IX. Injustas esse societas & mercenariam militiam sine causarum discrimine.
IV. Bella item juste suscipi pro fœderatis aequalibus & iniquilibus,	X. Etiam præcipue præde aut stipendii causa militare vitiolum esse.
V. Et pro amicis:	
VI. Imo & pro hominibus quibusvis:	

Lib. 1, c. v. I. 1. **S**UPRA CUM DE HIS QUI BELLUM GERUNT EGIMUS DICTUM
OSTENSUMQUE A NOBIS EST, NATURALITER NON TANTUM UNUM-
QUEMQUE SUI JURIS ESSE EXECUTOREM SED & ALIENI; QUARE QUAZ CAUSA
JUSTÆ SUNT IPSI CUJUS RES AGITUR, EADEM JUSTÆ SUNT IIS QUI ALIIS
OPEM FERUNT.

Navarr. xxiv, 18. 2. PRIMA AUTEM MAXIMEQUE NECESSARIA CURA * PRO SUBDITIS,
QUI FAMILIARI, SIVE QUI CIVILI SUBLUNT IMPERIO; SUNT ENIM
QUASI PARS RECTORIS, UT IBIDEM DIXIMUS. SIC PRO GABAONITIS
Jos. x, 6. QUI SE POPULO HEBRAEO SUBJECERANT ARMA SUMSIT IS POPULUS,
Var. 15. DUCE JOSUA. MAJORES NOSTRI, INQUIT CICERO AD QUIRITES, *sæpe*
MERCATORIBUS AC NAVICULARIIS INJURIOSUS TRACTATIS BELLA GESSERUNT. ALIBI:
QUOT BELLA MAJORES NOSTRI SUSCEPERUNT, QUOD CIVES ROMANI INJURIA
AFFECILI, NAVICULARII RETENTI, MERCATORES SPOLIATI ESSE DICERENTUR?
IIDEM ROMANI PRO QIBUS SOCIS ARMA SUMERE NOLUERANT, PRO
IIS DEDIUIS, ID EST FACTIS SUBDITIS, EADEM SUMERE NECESSA-
RIUM

GROTTI NOTE.

PRO SUBDITIS] Procopius Persico-
rum II. εἰς τὸν ὁ μηδὲν αὐτὸς
αδικῶν δίκαιος, οὐ μην τοῦτον ὡρί-
ζετος αδικούσαντος εἰς εὔστοις πλε-
σσού πονεῖν· neque enim statim iustus
est qui injuriam nulli facit, nisi & eo
sit animo ut tuteatur sibi commissos ad-
versus alienas injurias.

GRONOVII NOTE.

I. 1. *Naturaliter*] Auctore ipsa na-
tura propter cognitionem omnium
hominum inter se, non tantum
suum jus propagnare ac sibi factam
injuriam ulcisci, sed & pro aliis
eadem facere unicuique licere.

2. *Sive familiari*] Propter bellum
privatum, quod paterfamilias sumere
debet pro tuendis domesticis.

Dubium

rium duxerunt. Campani ad Romanos: quandoquidem nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis, vestra certe defendetis. Florus a Campanis fœdus quod ante habebant, sanctius ait factum omnium suorum deditio[n]e: fides agi visa, inquit Livius, deditos non prodi.

Lib. VII.

I I. Non tamen semper, quamvis justa causa, subditi alicujus obligat rectores ad bella sumenda: sed ita demum si id sine omnium aut plurium subditorum incommodo fieri potest. Rectoris enim officium magis circa totum quam circa partes versatur: & quo pars est major, eo ad totius naturam propius accedit.

I I I. 1. Itaque si civis unus quamvis innocens ad exitium ab hoste depositatur, * dubium non est quin deseriri possit, si apparat civitatem hostium viribus multo esse imparem. Disputat contra hanc sententiam Ferdinandus Vasquius: sed si non tam verba ejus quam propositum spectetur, hoc videtur agere ne civis talis temere deteratur, ubi eum defendi posse spes sit. Nam & historiam adfert Italici peditatus, qui Pompejum rebus nondum plane desperatis deseruit, de sua salute certior factus a Cæsare, quod ille non immerito improbat.

Soto de just. & jur. l. v, 9. 1. art. 7.

L. 1, contr. ill. c. 13.

2. An vero etiam tradi in manus hostium possit civis innocens, ut vitetur imminens aliquo civitatis excidium, disputant eruditii, & olim disputatum est, ut cum Demosthenes nobilem illam de canibus, quos lupi pacis causa ab ovibus tradi sibi postulabant, fabulam protulit. Negant id licere noui Vasquius tanquam, sed is cuius sententia ut persidia propinquia a Vasquio arguitur Sotus. Ponit tamen Sotus teneri tales civem se hostibus

GROTIUS NOTE.

Dubium non est quin deseriri possit.] Vide consilium Nicēphori Patriarchæ datum Michæli Langabæ de transfigis pacis causa reddendis Bulgarorū duci, ubi hæc verba apud Zonaram: *κρίσιος οὐαὶ πάντων κενόντων μητέλεις αὐτοῖς, ἢ πάντῃ παχεῖαν εἰσεχει·* satius indicemus esse paucos aliquos mala ferre quam immensam multitudinem.

GRONOVII NOTE.

Fœdus quod ante.] Quod Romani haberent & cum Samnitibus fœdus antiquum, & cum Campanis fecissent novum, hoc novum sanctius & prius, hoc est, veteri Samnitico præferendum reddidisse Campanos air. O. f. d. 1, 16.

Fides agi visa] Visum interesse

fidei publicæ, ne qui in clientelam venissent, desererentur.

I I. *Ita demum]* Nisi propter unius vindictam aut omnes aut plures sunt periclitaturi.

Magis circa totum] Magis considerat & antiquius putat quod omnibus quam quod singulis est utile.

Quo pars est major] Quoties plurimi grave periculum & unius aut paucorum vindicta sunt ex adverso; omnibus similiores & propinquiores sunt plures quam unus aut pauci.

I I I. 1. *Deseri]* Non defendi nec vindicari.

De sua salute] Postquam a Julio fidem acceperunt, nihil ipsis mali fore, si a Pompejo abstinerent.

2. *Nobilim illam]* Alexandro M. ab Atheniensibus oratores & duces dedi sibi jubente. Justin. 11, 4.

Non

bus tradere: hoc quoque negat Vasquius, quia natura societatis civilis, quam sui quisque commodi causa iniit, id non postuleret.

3. Sed hinc nihil aliud sequitur quam ex jure proprie dicto, civem ad hoc non teneri: at non etiam caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim sunt non justitiae propriæ dictæ sed dilectionis officia, quæ non tantum cum laude præstantur, quod Vasquius agnoscit, sed etiam omitti sine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur esse, ut maximæ multitudinis innocentis vitam suæ unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erechtheo:

Εἰς τὸν ἀερόν τοῖς καὶ ταλάσσοις
Τὸ μέγετον, εἴς μὲν οὐκοῦ στολέον θέντι,
Πτερύος ἄποινος πόλεοι, γολγοθαί.
Si namque numeros quidque sit plus aut minus
Percipimus animo, * non malo unius domus
Commune vinci, sed nec aquari potest.

Diod. libro XVII. Atque ita Phocion Demosthenem atque alios hortabatur ad exemplum Lei filiarum & * Hyacinthidum potius mortem ipsi subirent, quam malum irreparabile patriæ inferti sinerent. Cicero pro P. Sextio: si miki in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minarentur nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me hostibus tradere mallent: jecissim me potius ipse in profundum; ut catros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem. Idem de finibus IIII. Vir bonus & sapiens, & legibus parens, & civilis officiū non ignarus, utilitati omnium plus quam unius alicuius aut suæ consult. Apud Livium de Molossis quibusdam dictum legimus: equidem pro patria qui lethum oppetissent sape fando audiri: qui patriam pro se perire aquam censerent, hi primi inventi sunt.

Lib. XLV.

4. Sed

GROTTI NOTÆ.

— Non malo unius domus
Commune vinci, sed nec aquari
potest.] Oꝝ dixerat οὐδεὶς τὸν τὸν
μέρες ὕραν· iniquum est totum fieri
ac effusionem parisi. Locus est apud
Philonem fine libri II. de vita Mosis,
ubi & alia lectu dignissima.

Hyacinthidum.] Vide Apollodorum in bibliotheca.

GRONOVII NOTÆ.

3. Ex jure proprie dicto] Ex fine ac jure ordinario initiarum societatum civilium.

Caritatem] Officium & amorem patriæ, quod secuti Codrus, Leonidas, Meneceus, Decii se pro civibus devoverunt, Moses deletie libro viventium, Paulus anathema fieri pro populo Israëlico optavit.

Malo unius] Malum unius personæ aut familiæ gravius aut par haberi potest malo totius civitatis.

Jecissim me potius] Sic Jonas propheta ultrò se præstít in mare præcipitandum, quando suum ob delictum tempestatem ortam fatebatur.

I, 12.

Elias

4. Sed hoc posito restat dubitatio, an quod ille facere tenetur ad hoc cogi quoque possit. Negat hoc Sotus exemplo divitis qui egeno stipem dare ex misericordiae praescripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum est, aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum ubi cum sibi subditis comparantur. Nam par parem cogere non potest, nisi ad id quod ex jure debetur stricte dicto; ad superior cogere potest * etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit, quia in jure proprio superioris, qua superior est, hoc est comprehensum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi possunt quod habent in medium conferre: quare & in nostra illa controversia verius videtur, cogi posse civem ut id faciat quod exigit caritas. Atque ita quem dixi Phocion amicissimum quandam sibi Nicoclem nomine demonstrans ajebat, *huc malorum ventum ut si Alexander eum deposceret ipse dedendum censeret.*

I V. Subditis proximi, imo pares sunt in hoc, ut defendi debeant socii, in quorum fœdere comprehensum id est, sive in tutelam sese & fidem aliorum dederunt, sive mutua auxilia pacti sunt. Qui non repellit injuriam a socio si potest, tam est in via quam ille qui facit, ait Ambrosius. Pactiones autem tales, *ad bella quibus justa causa non subsit, porrigi haud posse diximus alibi. Et hæc est causa cur Lacedæmonii, priusquam bellum in Athenienses susciperent, sociis omnibus de causa iustitia judicium permiserint: & Romani Græcis de bello in Nabidem. *Livius lib. xxxiv.* Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri socium si nulla spes sit boni exitus. Boni enim non mali causa societas contrahitur. Defendendus autem socius est etiam contra alium itidem fœderatum, nisi priori fœdere aliquid specialius conveniret. Sic Corcyraeos, si causa eorum justa erat, Athenienses defendere potuerunt etiam contra Corinthios socios vetustiores.

V. * Tertia

G R O T I I N O T E .

Etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit] Sic apud Lucanos poena erat dicta prodigis, ingratis apud Macedonas, otiosis apud eosdem Lucanos & Athenienses: adde que allata ad libri 1, c. 1. §. 9.

Ad bella quibus justa causa non subsit] Vide Simlerum de republica Helveticorum: domino guerram faciente alieni, si sciatur quod iuste, ant cum dubitabitur, vasallus eum ad vivore tenetur. Sed cum palam est quod irrationaliter eam facit, adjurvet eum ad ejus defensionem, ad offendendum vero

alium non adjurvet. Lib. 11, de feudis c. 28. Hic finitur.

G R O N O V I I N O T E .

4. *Aliam esse rationem]* Diversa esse, quæ civis a civi, & quas magistratus aut populus a civi possunt exigere.

Cogere potest etiam ad] Potest ex officio legem facere, ex honesto necessarium.

Qua superior est] Quatenus de inferioribus in usum publicum statuendi potestatem habet.

I V. *In quorum fœdere]* Quibus defensio & tutela in tabulis fœderis promissa est.

Terti A

Less. lib. 11,

c. 9. dñb. 7.

Plut. Phoc.

Roman. 11.

20. 11.

21. 11.

22. 11.

23. 11.

24. 11.

25. 11.

26. 11.

27. 11.

28. 11.

29. 11.

30. 11.

31. 11.

32. 11.

33. 11.

34. 11.

35. 11.

36. 11.

37. 11.

38. 11.

39. 11.

40. 11.

41. 11.

42. 11.

43. 11.

44. 11.

45. 11.

46. 11.

47. 11.

48. 11.

49. 11.

50. 11.

51. 11.

52. 11.

53. 11.

54. 11.

55. 11.

56. 11.

57. 11.

58. 11.

59. 11.

60. 11.

61. 11.

62. 11.

63. 11.

64. 11.

V. * Tertia causa est, amicorum quibus auxilium promisum quidem non est sed tamen amicitiae quadam ratione debetur, si facile & sine incommodo exhiberi possit. Sic pro Lothro cognato arma sumvit Abrahamus; Antiatibus præceperunt Romani, ne in Gracos, urpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Idem saepe non pro sociis tantum, quibus ex federe id debebatur, sed pro amicis bella suscepereunt, aut suscipere minati sunt.

Cic. de fin. III. de off. I. L. ut vim. D. de just. & jur. bus:

V. Postrema latissimeque patens est, hominum inter se conjunctio, quæ vel sola ad opem ferendam sufficit. Homo in adjutorium mutuum generatus est, † ait Seneca. Ejusdem est;

† Sapiens quoties poterit fortunæ intercedet. Euripides in Suppliciis:

† de ira I. 1, cap. 7. † de clem. II. 5.

De off. I. lib. c. 5. Ambrosio fortudo quæ defendit infirmos plena justitia est: qua de re supra quoque egimus.

VII. I. Quæritur hic, an teneatur etiam homo hominem, De legib. IV. populus populum ab injuria defendere. * Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcit: quod & Ægyptiorum legibus cavebatur. Sed primum, si manifestum sit periculum, non teneri certum est, potest enim suam vitam & res alienis præferte. Atque ita interpretandum censeo illud Tullii: qui non defendit nec obſſit si potest injurie, tam est in vitio quam si parentes, aut patriam, aut socios defterat? ut potest illud intelligamus, cum suo commodo: nam & idem alibi dicit, non defendi homines sine vituperatione fortasse possunt. Apud Sallustium est in historiis: omnes qui secundis rebus suis ad bellum societatem orantur considerare debent, liceatne tum pacem agere; dein, quod queritur, satisne pium, tutum, glorioſum, an indecorum sit.

2. * Senecæ

GROTI NOTÆ.

Tertia causa est amicorum] Oraculum vetus:

Ἄρτει οὐτω δημόσιοι παροὶ πέντε
in ἀγορᾷ,
Οὐ τὸ δημόσιον δεικνύει τέλος
τοῦ.

Non ope juvisti praesens in morte
fodalem:

Effabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcit] Et Hebrei Mose de Kotzi præcepto jubente

LXXXVII. LXXX. vetante CLXIV. CLXV.

GRONOVII NOTÆ.

VI. Fortuna intercedet] Quos adfligit fortuna, sublevabit.

VII. I. Manifestum sit periculum] Ejus quem decebat pro alio propugnare: si videat is se suscipiendo causam alienam in dubio, suam quoque salutem positurum.

Liceatne tum pacem agere] Utrum ipsis consultum sit in alieno periculo quiescere, an metuendum habeant, ne vicinum incendium ad se quoque transeat.

Quod queritur] Quod rogantur, pol-

2. * Senecæ quoque hoc non spernendum: succurrat perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis aut magna rei merces. Sed ne tunc quidem tenebitur, si oppressus *Lett. lib. II.*
nisi morte invasoris eripi non potest. Nam si invasoris vitam *c. 4. dub. 15.*
qui invaditur suæ potest præferre, ut alibi diximus, non pec-
cabit qui invasum id aut crederet, aut volet malle: præsertim cum
ex parte invasoris majus sit periculum damni irreparabilis & sem-
piterni.

VIII. 1. Est & illud controversum, an justa sit belli causa
pro subditis alienis ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane
ex quo civiles societates institutæ sunt, certum est rectoribus
cujusque speciale quoddam in suos jus quæsitum. Euripides
Heraclidis:

*δίκαιοι οἱ ἐσμόδησιν γένεται πόλιν
Ἄντει καὶ αὐτοῖς κυρίας πείνειν δίκαιοι.
Nos quotquot hujus colimus urbis moenia
Sufficiimus ipsi nostra judicia exequi.*

Nec alio illud pertinet:

*Spartam tibi que contigit orna:
Nobis fuerint cura Mycenæ.*

Et Thucydides inter summi imperii signa posuit τὸ αὐτερόντιον,
judiciorum summam potestatem, non minus quam τὸ αὐτερόντιον.
τὸ αὐτερόντιον, id est, legum & magistratum creandorum jus.

Nec alio pertinet poëticum illud:

*Non illi imperium pelagi regnumque tridentis,
Sed mihi sorte datum.*

*Virg.
Æn. I.*

Et huic non dissimile illud:

** Rescindere nunquam
Dis licet acta Deum.*

*Ovid.
met. XIV.*

Et

possentne id salva pietate, salva
salute, salva denique fama &c existi-
matione sua aggredi.

G R O T I I N O T A .

Senecæ quoque] Locus est de
beneficiis II, 15. alter non dissimilis
ejusdem argumenti lib. I, cap. 10.
Dignum etiam impendio sanguinis mei
tuebor, & in partem discriminis veniam:
indignum si eripere latronibus potero clau-
more sublato, salutarem vocem homini
non pigebit omittere. Vide quæ supra
libro II, c. 1. §. 8.

Rescindere nunquam

Dis licet acta Deum] Ejusdem est
III. metamorphoseon;

— Negque enim licet irrita cui-
quam

Facta Dei fecisse Deo.

G R O N O V I I N O T A .

2. *Magna rei merces]* Nisi pro
homine aut re maximi pretii & valde
utili me impendam.

Ut alibi] 2, 1. 9.

Damni irreparabilis] Quia in pec-
cato peritus est sine pœnitentia.

VIII. 1. *Cujusque]* Societatis.

Spartam orna [Σπάρτων ἔποιησε.
ταύτας κόπα]. Proverbium, quo
quicunque jubetur alienis rebus omis-
fis suas curare.

Regnumque tridentis] Savumque
tridentem.

viii

Hippolyt. Et apud Euripidem:

Mos ille est Deum;

Quod cupit unus, huic nefas ob sistere:

Lib. i. de off. Nimirum, ut recte explicat Ambrosius: ne usurpata aliarum partium sollicitudine bellum inter se incitarent. *τάς οφελέας αὐτέρνα ηλαζέν;* * ut in suos quisque animadvertant, aequum esse censem Corinthii apud Thucydidem. Et Perseus in oratione ad Martium quod in Dolopes fecisset negat se defensurum: *καὶ τοι,* *Livius lib.* inquiens, *feci meo, cum mei regni, mele ditionis essent.* Sed haec *XLII.* omnia locum habent ubi vere delinquent subditi, adde etiam *Viel. de Ind.* ubi dubia est causa. In hoc enim instituta est illa imperiorum *rel. n. 15.* distributio.

Viēl. de Ind. 2. At non etiam si manifesta si injuria, si quis Busiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exerceat quae aequo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humanæ societatis. Sic in Maxentium & in Licinium Constantinus, * in Persas alii Romanorum Imperatores arma ceperunt, aut capere minati sunt, nisi vim a Christianis religionis nomine arcerent.

rel. p. 2. 3. Imo etiam si daretur ne in summa quidem necessitate armæ recte a subditis sumi (qua de te dubitare vidimus illos ipsos quorum institutum fuit regiam potestatem defendere) non tamen inde sequetur non posse pro ipsis ab aliis arma sumi. Quoties enim actioni alicui impedimentum ponitur personale, non ex re; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere potest, si modo tale sit negotium in quo alter alteri prodesse possit. Sic quo

GROTI NOTÆ.

Ut in suos quisque animadvertant] Augustinus *II. de libero arbitrio:* non enim ut alicuius est bonitatis, alienis praestare beneficia, ita iustitia, vindicare in alienos. Procopius Vandalicorum *I. τῶν ὑπόρχεων ἡγεμονίας* αὐτὸν την διοικησιν κατέβασεν, καὶ μὲν ἀνοτεῖαι εἰσινδεῖς οὐρανίδες. quod cuique obtigit imperium id ut administret, ac ne alienas curas in se trahat, honesto convenient.

In Persas alii Romanorum Imperatores] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

GRONOVII NOTÆ.

Nefas ob sistere] Quae omnia eo pertinent, ut moneamus potestatem supremam non debere se immiscere alterius potestatis pariter supremam jurisdictioni.

Aliarum partium] Terrarum, regionum, finium:

Si manifesta sit injuria, si quis Busiris, Phalaris, Thrax Diomedes et in subditos exerceat, que aequo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humanæ societatis] Hæc verba ex infanti amphitheatro Car. Scribanii desumpta, scribit Rivetus in dialyſe fact. 8, num. 2, pag. 259.

Ideo præclusum erit] Non propter illorum jus in suos vetitum erit alienigenis intercedere illorum iustitiae, quod omnibus bonis commune societatis inter ipsos vinculum dedit.

Nisi vim] Abstinerent a persecutione & suppliciis Christianorum ob religionem.

vidimus illos ipsos] *I. 4. 8.*

Impedimentum personale] Ex persona vel conditione certi generis hominum, ut hic sunt subjecti.

pro pupillo, cuius persona judicium non capit, litigat tutoſ aut alius: pro abſente etiam ſine mandato defenſor. Impedimentum autem quod reſiſtere ſubditum prohibet, non ex cauſa venit quaē eadem eſt in ſubdito & in non ſubdito, ſed ex perſonā quaſitate, quaē in alios non tranſit.

4. Sic Seneca exiſtitiat bello a me peti poſſe qui a mea gente ſepoſitus ſuam exagitat, ut diximus cum de pœniſ expoſcendis ageretur: quaē reſ ſepe cum deſenfione iñnocentium conjuſta eſt. Scimus quidem ex veteribus novisque hiſtoriis, alieni cupiditatēm hos ſibi querere obtentus: ſed non ideo ſtatiū juſ eſſe deſinuit, ſiquid a malis uſurpatuſ. Navigant & piratae: ferro uuntur, & latrones.

IX. 1. Sicut autem ſocietates bellicas eo initas animo, * ut in quodviſ bellum nullo cauſaे diſcriſime promittantur auxilia, illicitas diximus, ita nullum vitæ genuſ eſt improbiuſ quam *ſoto verb.*
coruſ qui ſine cauſaे reſpectu mercede condueti militant, & *bellum p. 1.*
quibus *ſ. 10. circa f.*
Livius lib.

Ibi fas, ubi plurima mercede.

Quod Plato ex Tyrtaeo probat. Hoc iſpum eſt quod Aetolis a Philippo exprobrum legimus: & Arcadibus a Dionyſio Mileſio hiſ verbis: ἀγρῷ πολέμῳ ἀσθενεῖται, καὶ τὸ τὸν πόλεμον ἔργον τὸν Ἀργείων τρέψας καὶ αἰσχυλεῖται πόλεμος αὐτῶν τὸν ικανόν. belli iſſituuntur mundine, & Graecoruſ mala in fructu ſunt Arcadibus, & ſine cauſarum reſpectu modo huic modo illuc armā circumferuntur. Reſ ſatice miſeranda, ut Antiphaneſ loquitur:

*"Ος ἐνέργεια ζῆν ἔγκειται δοπτευόμενος,
Miles * qui viṭe cauſa ſe auſtorat neci.*

Dion

G R O T T I N O T E .

Vt in quodviſ bellum nullo cauſe diſcriſime promittantur auxilia] Iterum Simlertum hac de te vide.

G R O N O V I I N O T E .

Cuius perſona judicium] Qui non habet perfonam ſtandi in judicio.

Sine mandato defenſor] Nam defenſor proprie, qui pro reo interveni abſque mandato, in tit. D. de procur. & defenſ.

In ſubdito & non] Tama enim ſubjecto, quam non ſubjecto potest fieri a ſuperiore iñuria.

Ex perſone] Ex neceſſitate patendi & patiendi.

4. *Alieni cupiditatēm]* Qui cupiunt aliena invadere, hoc prætextu diſimulare propositum ſuum, quaſi

vendant vindicatum alienas iñuriias (*Justin. 4, 3. 15, 1. 16, 1. 17, 2. 18, 3.*) etiſ ſerviant aviditati ſue.

IX. 1. *Ubi plurima]* Ut Galli humiſorum ſemper mercenaria manus, *Justin. 28, 3.*

Aγορᾳ] Bellum habetur pro mercauſo, pro mundinis, pro augendae rei & pecunia facienda occaſione.

In fructu ſunt] Quæſtum præbent.

Auctorat ſe neci] Ut vičtum & alimenta habeat, pro ſlipendo hoſti ſeſe objicit occideendum alieno. Proprie auctorari dicebantur, qui ſe vendebant in iuduſ gladiatorium. Horat. 2, ſat. 7. v. 59.

G R O T T I N O T E .

Qui viṭe cauſa ſe auſtorat neci] Viṭa parati ea in quibus viṭa conſumi-

R. I. 218,

Dion Prusæensis: καὶ τοι πᾶς ζῆν ἀναγκαῖότερογένεσιν, οὐ πάτερ
θεοὶ τοῖς εἰς ποιῶντας πάντες; ἀλλὰ δύνασθαι τὸ πάτερ τοιούτοις θεοῖς
ζημίας εἰπούμενος· quid magis est necessarium nobis, aut quid
pluris sit quam vita? Et tamen hanc quoque non pauci perdant, dum
pecuniam querunt.

Bellinus de re militari. 2. Parum vero quod suam vendunt necem, nisi & aliorum
re militari, saepe innocentium venderent: tanto carnifice detestabiliores,
p. d. 2. n. 4. * quanto pejus est sine causa, quam ex causa occidere: sicut
Antilthenes dicebat carnifices tyrannis esse sanctiores, quod illi
Diod. libro XVIII. nocentes, hi innocentes interficerent. Major Philippus Macedo
huic hominum generi, τὰς τερρας εἰσάδοντες εἰχειν τὸ μισθωτοῦ,
quibus unus ex militia quæstus esset, dicebat bellum esse
pacem, pacem bellum.

De verbis Domini secundum Matthæum citatur causa XXXIII. quest. 1. 3. Non est inter artificio bellum, imo res est tam horrenda
ut eam nisi summa necessitas, aut vera caritas honestam efficere
nequeat: quemadmodum ex iis intelligi potest quæ capitum
antecedentium proximo dicta a nobis sunt. Augustino judice
militare non est delicium, sed propter prædam militare peccatum est.

X. Imo & propter stipendium, si id unice aut præcipue spe-
ctetur: cum alioqui stipendium accipere licitum sit omnino:
τίς εργάτες τειχοῖς ὑψώντος ποτε; ait Paulus apostolus: quis
suis impensis militat?

tur, dixit Seneca naturalium v, 18.
Plautus Bacchidibus.

Suam qui auro vitam vendicant.
Guntherus:

Aenea dato conducta cohors, & bel-
lica miles

Dona sequens, pretioque suum
mutare favorem

Suetus, & accepto pariter cum
munere bello

Hunc habuisse, dator pretii quem
jussit, hostem.

Quanto pejus est sine causa, quam
ex causa occidere] Seneca naturalium
v, 18. Hoc vero quid aliud quis dixerit,
quam insaniam? circumferre peri-
cula, & rueri in ignotis, iratura sine
injuria, occurrentia devastantem, ac
ferarum more occidere quem non odi-
ris?

GRONOVI NOTÆ.

2. Major Philippus] Amynta filius,
pater Alexandri, qui minor fuit
Demetrii filius, pater Persei,

CAPUT XXVI.

De causis justis ut bellum geratur ab his qui
sub alieno imperio sunt.

I. Qui dicantur esse sub alieno imperio.	dant, non militandum.
II. Quid hic faciendum si ad delibera-
tionem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.	IV. Quid si dubitent?
III. Si imperetur ipsis, et
causam belli injustam cre-	V. Pietatis esse hac in re dubi-
tantibus subditis parcere, sub
onere tributi extraordinarii.
	VI. Quando subditorum arma
justa sint in bello injusto.

I. **E** Gimis de his qui sunt sui juris: sunt alii in conditione parendi positi, aut filii familiarum, servi, subditi, etiam cives singuli, si cum civitatis sue corpore comparentur.

II. Hi vero si aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipsis optio datur militandi aut quiescendi, easdem regulas sequi debent quas illi qui suopte arbitrio pro se aut aliis bella suscipiunt.

III. 1. At si edicitur ipsis ut militent, quod fieri solet, si *videlicet de jure belli n. 21.* quidem constat ipsis injustam esse bellum causam: abstinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apo-
Re. de act. supern. disp. 31, n. 30.
stoli tantum dixerunt, * sed & Socrates: & apud magistros * Hebreorum exstat sententia, indicans regi contra Dei legem quid praeципienti prorsus non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exstat: δεδιδάγμενα γὰρ δοκάσι νόμοι ἔξ-
τις δὲ Θεὸς τελεγράφος πολὺ καὶ τοπονοματικὸς μὲν βλαπτέ-
ων ἡμῖν δοτείτεν· didicimus imperiis ac potestatibus a Deo ordinatis exhibere honorem quem par est, quique salutem nostram non

GROTTI NOTE.

S Ed & Socrates] Plato id nos docet in ipsius apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edictum Sophocleum opponebat:

Οὐ γὰρ τι μοι Ζεὺς λέποις καρύκειας τέλει.

Nam iussa non hac Jupiter dederat mibi;

Hebreorum exstat sententia] Quam & Josephus eis tribuit antiquæ historiæ XVII. Secundus dicitur, si ἡμῖν δογμάτων αἰνιγμάτων τετυρθεῖσι οὐδέποτε εἴρηται οὐδέποτε οὐδὲ Μωϋσῆς οὐ πο-

γορθεῖσα τοι διδοῦσι τῷ Θεῷ γέρχεται ποτε κατίσπει· nisi vero marum, si servatu digniora credimus iussis tuis ea quae Moses Deo suggestente ac docente scripta reliquit. Adde Rabbimum Tanchumam, citante Drusio ad locum Actorum.

GRONOVII NOTE.

I. Cum civitatis sue] Universo populo aut maiore parte populi.

III. 1. Edicitur ipsis] Si non habent partes consiliorum, sed tantum ad delectum citantur, ut sacramento dicant.

Eph. vi, 1. non impedit. Et Paulus apostolus: filii, inquit, obedite parentibus * in Domino; id enim aequum est. Ad quem locum Hieronymus: peccatum filiorum est non obediens parentibus; & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, in Domino. Et * de servis addit: cum Dominus carnis a Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum. Idem alibi: in illis tantum debent dominis & parentibus esse subjecti que contra Dei mandatum

Eph. vi, 8. non sunt. Nam & idem ille apostolus dixerat, sui quemque operis mercedem reportaturum, sive liberum, sive servum. Tertullianus vero: satis prescriptum habemus; in omni obsequio esse nos oportere, secundum apostoli praeceptum, * subditos magistris, principib[us], & potestatibus: sed intra limites discipline. In martyrologio Silvanus martyr: siccirco Romanas leges contemnimus ut iussa divina servemus. Apud Euripidem dicenti Creonti:

Nome exequi mandata fas ipsum jubet;

Respondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exequi.

Muso-

GROTI N O T E .

In Domino] Chrysostomus hoc in Domino sic explicat: τατ' εστιν οὐδὲ μὴ ωρευόμενος Θεῷ id est in quibus Deum offensurus non es. Idem ad patrem infidelem: ἐπειδὴ δὲ μηχεῖσθαι καὶ τὸ μοῦσθιν τοῦτο τὸ γνωμονικόν τι πάσσον, αλλὰ οὐ διεπόντας αὐτὸς ἀγνῶστος καλλιθέας, λόγῳ τε καὶ ὡρῷ διεργάζεται, οταν μὴ διὰ τοῦ Βιβλίου ἀλλαγέτηται· non enim exigua nobis merces proposita est, si honorem exhibeamus parentibus, sed ut dominos eos habere jubemur, verbisque & rebus obsequium ipsius praefare, extra quam si pietas ledenda est. Sic accipe illud Hieronymi, per calatum perge patrem, declamatorie dictum, sumtumque a latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambrosium de virginitate, & apud Augustinum epist. xxxviii. ad Latum, & canone iv. Arabica interpretationis concilii Niceni i.

De servis] Chrysostomus i Cor. viii, 24. καὶ ταῦτα οὐσίαι δύναται τὸν Θεόν κατέβασιν. καὶ μέχεται δὲ φυλάκισται αὐτὸς καὶ τοῦτο μεταφράσιται, καὶ ὑπερβαίνει αὐτὸς ἐπειδή. οταν δὲ μηδεὶς ὁ διεπόντης διπλάσιος μὴ μη δικάστηται τῷ Θεῷ ἀπεσταλὼν διὰ πανθεοῦ, περιπτέρων οὐ μηδέ·

sunt & servi limites sui a Deo prescripti: & quousque eos servare oporteat & hoc praeceptum est, neque est licet excedere. Ubi enim nihil dominus jubet eorum quæ Deo improbantur, sequi & obsequi oportet, non ultra. De matrefamilias Clemens Alexandrinus: πάτερ τοῦ ἀρθροῦ παρεργά, οὐ μηδὲ ἄκαρτος ἔκατον φέρεται ποιῆσαι. in omnibus vero parebit, neque eo invito faciet quicquam, extra qua credet ad virum salutemque momentum habere.

Subditos magistris] Exempla illustria & poena & laudis vide i Sam. xxii, 18. 19. i Reg. xviii, 4. 13. ii Reg. 1. 10. 12. 14. Apud Christianos Manuel & Georgius detrectarunt ministerium occidentis Augustæ. Nicetas Alexio Manue lis filio.

G R O N O V I I N O T E .

Dominus carnis] Magistratus aut praefectus aut conductor aliquid repugnans Dei praeceptis.

Intra limites discipline] Non contra aut ultra officia Christianæ religionis.

Romanas leges] Non quasvis, sed de immolando diis & abstinendo a sacris Christianorum.

AM

Musonius ita ait: *si quis aut patri, * aut magistratui, aut domino Stob. tit.
turpia aut iniqua factu imperanti non paret, is nee inobediens est, nec liber.parent.
injuriam facit, nec peccat.*

2. Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quæ L. 11, c. 7.
pater jusslerit parendum. Quid enim, ait, si proditionem patriæ,
si matris necem, si alia quædam imperarit turpia aut impia? Media
igitur sententia optima atque tutissima visa est, quædam esse pare-
dum, quædam non obsequendum. * Seneca pater: non omnibus
imperii parendum est. * Quintilianus: non omnia necessæ est facere Decl. 27 1.
liberis quæcumque patres imperant. Multa sunt que fieri non possunt.
Si imperes filio ut sententiam dicat contra quam existimet: si testimoni-
um jubeas dici ejus rei quam ignoret: si sententiam in senatu: si
capitolium me incendere jubeas, arcem occupare; licet dicere, Hec
sunt que fieri non oportet. Seneca: non aut nos omnia jubere possu- De benef.
mus, aut in omnia servi parere coguntur. Contra rem publicam im- lib. 111, 20.
perata non facient: nulli sceleri manus commodabunt. Sopater:
ιδί, φησί, πειθλαῖ τὸ πατέρι. εἰ μὲν γόρης, καλῶς. εἰ δὲ
δόξῃ τὸ πεῖπον, σέν τὸ λογοῦ· patri, inquit, parendum est. Si
quidem intra iura, recte: sin ultra honestum, non convenit. * Irriti-
lus olim Stratocles, qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid
Demetrio regi placuissest id in Deos pium & inter homines
justum esset. Plinius alicubi elaboratum a se ait, ut constaret
* ministerium crimen esse.

3. Ipsa Lib. III.
epist. ad
Minucium.

G R O T I I N O T E .

Aut magistratui] In paginis ho-
miniis duo sunt nobilia exempli-
torum qui principibus ad inhonestâ
obsecuti non sunt, Papini satis
celebratum, & alterum Helpidii
apud Ammianum xxi. Severus ne
eos quidem poena expertes voluit
esse qui Imperatori obsecuti essent
ad necem senatori. Vide Xiphili-
num.

Seneca pater] Libro 1, controver-
sia 1.

Quintilianus] Idem alibi; non omnia
praestanda etiam parentibus. Alioquin
nihil est perniciose acceptis beneficiis,
si in omnem nos obligant servitutem.

Irritus olim Stratocles] Talis erat
sygrapha illa quam a Basilio Cam-
tero Andronicus Comnenus exegi-
rat: ἐκεῖνος ἐν τῷ αρχειοποδίῳ δι-
εργάζεται ὅτι φιλάττα Αἰθερίου καὶ
ἔχει τὰ παντά πάντα, κακά τὰ πάντα, δια-
ρυγῆς, ὃντας ὡς ἔδειται Αἰθερίου.
illa in pontificio se facturum quægrata

Andronico essent, quamvis plane nefaria: contra defugiturum se ea que
Andronico non placent.

Ministerium crimen esse] Tertullia-
nus de anima; plus eadetur qui jubet,
quando nee qui obsequitur excusat; &
de resurrectione carnis: cum
humana censura eo perfectior habeatur,
quo etiam ministros facti cuiusque de-
poscit, nec parcens aut invidens illis,
quo minus cum auctoribus aut poena
aut gratia communicent fructum. Vide
Gaiilum de pace publica lib. 1, c. IV,
n. 14.

G R O N O V I I N O T E .

2. *Contra quam existimet]* Secus
atque apud animum suum persuasus
est.

Arcem occupare] Tyrannidis inva-
denda causa. Justin. 16, 4.

Elaboratum] Disputatum & pro-
batum arguentis.

Ministerium] Etiam qui flagitiis aut
sceleris sciens minister est, teneri,
non tantum imperantem.

L. Ad ea in omnibus. D. de R. J. Ver. III. 3. Ipsa jura civilia, quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui patere necesse habent, sed non noris vel sceleris; quæ sua sponte scelerata ac nefaria sunt, ut loquitur Tullius; maleficia quæ sponte & non disputatione jurisconsultorum sed naturali interpretatione fugienda sunt, ut Asconius interpretatur.

4. Narratum Hecatæo Josephus memorat, iudæos qui Alejandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumelias ullis adigi potuisse ut ad Beli templum, quod Babylone erat, instaurandum, humum cum militibus cæteris aggererent. Sed proprius nostri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua supra egimus; & in Juliani militibus, de quibus sic Ambrosius: *Julianus Imperator quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat, producete aciem pro defensione reipublicæ, obediebat ei: * cum autem diceret eis, producete arma in Christianos, tunc agnoscabant Imperatorem cœli.* Sic & spiculatores legimus ad Christum conversos motu potius elegisse, quam edictis & judiciis in Christianos manum commodarent.

Viæ de jure belli n. 23. 5. Tantundem erit si quis persuasus sit quod imperatur iustum esse. Nam huic tantisper ea res pro illicita est, quamdiu eam opinionem non potest deponere: ut ex supra tractatis appareret.

IV. 1. Quod

GROTIUS NOTE.

Cum autem diceret eis, producete arma in Christianos] Non enim ab omni vi in Christianos abstinuit Julianus, tunc maxime ubi colorum aliquem naëtus sibi videbatur. *Julianus Christiani jugulator exercitus in Hieronymi scripto ad Nepotianum;* coepitam ejus imperio Antiochiae persecutionem, & juvenem quandam tortum, narrat Augustinus de civitate Dei, lib. 1, cap. 32. in martyrologiis memoria celebratur S. Eliphili Scotti & sociorum ejus 33. quos Julianus inter Tullensem & Grandensem civitatem decollari fecit. Vide & Joannem Antiochenum in excerptis ex manuscripto Peiresciano. Augustinus epistola 1. ad Bonifacium citatus a Gratiano causa xi, quæst. III. *Julianus exstitit infidelis Imperator, nonne exstitit apostata inquis & idololatra? milites Christiani servierunt Imperatori infideli,*

ubi veniebant ad causam Christi non agnoscabant nisi illum qui in caelo erat: quando volebat ut idola colerent & thurisstant, preponerant illi Deum.

GRONOVII NOTE.

3. *Sua sponte]* Per se, ex natura rei omnibus nota.

Et non disputatione] Tanquam in re dubia ante illorum inquisitionem & argumentationem.

Naturali interpretatione] Sensu communi satis judicante.

4. *Supra egimus]* 1, 2. extremo, & 4, 8.

Agnoscabant Imperatorem] Detractabant imperium, ne Deum offendenter.

Spiculatores] Genus militum circa principem, per quos inter alia fiebat executio capitalium sententiarum in milites aut honestiores togatos pro carnifice: ut sub primis imperatoribus per centuriones.

5. *Supra tractatis]* 2, 23, 2.

I V. 1. Quod si dubitet, res licita sit necne, critne quiescendum an parendum? parendum plerique censem: nec obstat illud laudatum, quod dubites ne feceris: quia qui contemplative dubitat potest activo iudicio non dubitare, credere enim potest in re dubia obsequendum superiori. Et sane quin haec distinctio iudicij duplicitis in multis actionibus locum habeat negari non potest. Jura civilia, non Romanorum tantum sed & aliarum gentium, in tali circumstantia non modo * impunitatem concedunt obedientibus, sed & actionem in eos civilem dene-
gant. Is damnum dat, ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa est cui parere necesse est. Necessitas potestatis excusat, & similia.

2. Ipse Aristoteles Nicomachiorum quinto, his qui injustum quidem aliquid faciunt non autem iuste, annumerat famulum domini imperantis: iuste autem eum ait agere a quo actionis principium est; nimurum quia in famulo vis deliberatrix plena non est, ut indicat proverbium.

"Ημιου τὸ δέετης δύναμις δέλιον ἡμέρα."
Dimidia virtute caret servire coactus.

Et simile:

*"Ημιου γάρ τε νός ἀπαιτεῖσθαι εὐεργόπαι Ζεὺς
Ἀνδρῶν διὰ τὴν δέλιον ἡμέραν ἔλησι.
Tollitur huic hominum generi pars altera mentis
Ab Iove, servilem voluit quos ducere vitam.*

*L. Is da-
mmum de
R. I. I. liber
homo. D.ad
I. Aquil. I.
non viden-
tur. §. qui
iuss. de R. I.
Paul. I. v,
sen. tit. 22.*

*§. I.
L. Leges Lon-
gor. lib. I,
tit. 26. de ter-
mino effiso.
L. Leges Wis-
goth.*

*L. II. tit. II.
c. II.
L. VIII. tit.
I. c. I. 3. 4.
Libro VII,*

tit. IV. c. I.

G R O T I I N O T E .

Impunitatem concedunt obedientibus] Chrysoftomus de providentia IIII. πονοὶ γὰρ αἰρέτων δῆτι φόνοις αδίκοις κακογορήστετε, δίκαιων ἴσθτε. τὸς θυμίου τοῦ δικαιομένου τοῦ φίων καὶ αὐτόχθονος θυμίδιος τὸ σφαγῆς, οὐδὲ οὐδεποτέ εἴπειστε τοῖς, οὐδὲ γέρεσσι τοῖς αρρενοῖς, τὸ αἰράκυντο τοῖς αἰτολούμενοῖς. καὶ τὸ τὸ αὐτὸς αἰκισματοῦ καὶ τὸ τὸ ψυχῆς φέλε. multi saepe magistratum ob iustias eades accusati paenas dederunt. At carnifices qui cedi ministerium, qui manuum operam prabuerent, nemo in ius vocaverit, immo de iis nō que-
serit quidem; excusat enim eos necessitas ex dignitate iubentis & ex parentis timore. Ex Cello Ulpianus, ser-
vum, ait, nihil delinquisse, qui domino iubenti obtemperavit. L. 2. D. de nox. act. Velle non creditur qui obsequitur

imperio patris vel domini. D. de regu-
lis juris, & ibi Cujacius. Seneca:
in volente necessitas non est. Adde
legem Longobardicam lib. I, tit. IV,
cap. II. Mithridates libertos Attilii
conficiens cædis in se cogitata impuni-
tatos dimisit, & ejus qui a se défe-
cerat filios; Appianus Mithridatico.
Absolutus Tiberius Gracchus a culpa
Numantini secederis, quoniam alieno
imperio peccaverat.

G R O N O V I I N O T E .

I V. 1. Qui contemplative] Qui dubitat, an iustum sit factum, potest non dubitare, quin iustum sit, ut ipse faciat.

2. Non autem iuste] Ita ut in ipso agentes non recidat culpa.

In famulo] Servi non presumuntur ita educati, ut consilium in illis aut summi officii scientia sit.

Et illud quo Philo utitur:

Δέλτα πίθυντος. οὐ μέτεσι σοι λόγοι;
Servī tua est fortuna: * ratio ad te nihil.

Ann. IIII. Et illud Taciti: principi summum rerum judicium Diū dederunt, subditi obsequii gloria relicta est. Narrat idem scriptor Pisonis filium a Tiberio crimen belli civilis purgatum: patris quippe iussa, nec potuisse filium detrectare. * Seneca: servus herilis imperii non censor est, sed minister.

Lib. XXII. 3. Et specialiter in hac de militia quæstione ita sensit Augustinus. Sic enim ait: ergo vir justus, si forte sub rege etiam sacrificio militet, recte potest illo jubente bellare, si civica pacis ordinem

Fausitum. servans, quod sibi jubetur, vel non esse contra Dei præceptum certus est, vel utrum sit certus non est, ita ut fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem offendat ordo serviendi.

De civ. Dei Et alibi: miles cum obediens potestati sub qua legitime constitutus est hominem occidit, * nulla civitatis sue lege reus est homicidii: imo nisi fecerit reus est imperii deserti atque contemti; quod si sua sponte atque

lib. I, e. 26. auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur si fecerit injussus, inde puniretur si non fecerit iussus,

a Sil. in verbo bel- Atque hinc passim recepta est sententia, subditos quod attinet, dari bellum utrumque justum, id est iustitia vacans, quo illud pertinet:

concl. 4.

Caf. in l. v.

D. de iustit.

Soto l. v. q. I.

art. 7. &

9. 3. art. 3.

Vit. de jure

bell. n. 32.

Covarr. in c.

Peccat. part.

17. §. 10.

b. Adr.

Quesitio

quod. l. 11.

4. Non caret tamen hoc sua difficultate. Et b Adrianus nostras, qui Cisalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, contrariam defendit sententiam, quæ stabilitati potest non illa præcile

Quis justius induat arma
Scire nefas.

GROTI'S NOTE.

Ratio ad te nihil] Themistius oratione IX. principes rationi esse dicit similes, milites iræ.

Seneca] De controversiis IIII, 9.

Nulla civitatis sue lege reus est homicidii] Idem Augustinus de libero arbitrio libro I. Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & judex vel minister eius nocentem, & cui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt: sed nec etiam homicida isti appellari solent. Retulit Gratianus in causa XXII, questionem y.

Contrariam defendit sententiam] Exemplum hanc sequentium est apud Scafnaburgensem.

GRONOVII'S NOTE.

Ratio ad te nihil] Tuum est facere, quod juberas; non inquirere, quæ sit causa vel ratio faciendi.

Summum rerum] i. 1, 4. 2.

Patris quippe iussa] Puta intercessisse.

Imperii non censor est] Arbiter, ut id possit probare vel improbare.

Si civica pacis] Parenz ei, cui cum Deus & publica societas subiect & obtemperare voluit.

Sua sponte atque auctoritate] Proprio motu & instinctu.

Ob quod facinus

Bellum utrumque justum] Quod in bello ab utraque parte durum & savum agitur, nullam illis contrahere culpam.

præcise ratione quam ille adfert, sed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplative debeat judicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars tutior abstinere bello. Laudantur Esseni quod inter alia jurarent μὴ βλάψειν πνὰ ἐξ ἐπιπέγματο· non nocituros se cniquam, ne si juberentur quidem: imitatores horum Pythagorei, qui, Jamblichio teste, bello abstinebant, causa addita, quia Φόγων χρηστής καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος, bellum cædes subministrat atque imperat.

5. Neque obstat quod ex altera parte periculum est inobedientiæ. Nam cum utrumque incertum sit (nam si injustum est bellum, jam in ejus vitatione nihil est inobedientiæ) caret peccato, quod ex duabus minus est. Inobedientia autem in ejusmodi rebus suapte natura minus malum est quam homicidium, præsertim multorum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob Argum imperfectum accusatus Jovis mandato se defendisset, non tamen ausos Deos eum absolvere. Sed nec Pothinum Ptolemaei satellitem Martialis, cum ait:

Antoni tamen est pejor quam causa Pothini:

Hic facinus domino praeflituit, ille sibi.

Bald. II,
conf. 385.
Sotus de
det. secr.
membr. 3.
q. 2. in resp.
ad 1.

Nec magni ponderis est quod contra nonnulli adferunt, fore ut id si admittatur pereat sepe respublica; quia plerunque non expedit rationes consiliorum edi populo. Ut enim hoc verum sit de causis suaforiis belli, de justificis verum non est, quas oportet claras esse & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & possint & debeant.

6. Quod de legibus nimis forte indistincte dictum a Tertulliano est, in his legibus sive edictis de bello gerendo locum justissime habet: neque civis fideliter legi obsequitur, ignorans quale sit quod ulciscitur lex; nulla lex sibi soli conscientiam justitiae sue debet, sed eis a quibus obsequium exspectat. Ceterum suspecta lex est quæ probare se non vult: improba autem si non

pro-

4. Qui dubitat contemplative] Utrum jure fiat, id facere debet, in quo minus est periculum conscientiæ ledendæ.

Χοραγὸς καὶ νομοθέτης] Choragus & legislator. Est autem choragus qui instruit ornatu chororum vel gregem scenicorum.

5. Periculum est inobedientiæ] Si dubia in causa militare quis pro praeposito suo aut superiore recusat, videtur contumax, dicto non obediens.

Pothinum] Interficiendi Cn. Pomi-

peji Magni auctorem,

Non expedit rationes] Tacitus I, histior. 83.

Causis suaforiis belli] Quæ instigant eo & impellunt.

De justificis] Quæ id jure geri probant.

6. Nulla lex sibi soli] Non est lex, quam non ob aliud justam putant parituri, quam quia lex est seu mandatum imperantis: hac potius tyrannis est: tum vero lex est, cum ejus causam justam agnoscunt ii, quibus ponitur.

Rr 5

Gme-

Probata dominetur. Apud Papinium Achilles Ulyxi se ad bellum excitanti ait:

*Quæ Danais tanti primordia belli,
Ede: libet justas hinc sumere protinus iras.*

Apud eundem Theseus:

Ite alacres, tantæque precor confidite causa.

Propertius dixerat:

Frangit ♂ attollit vires in milite causa:

Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyristæ: tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam cœperit non virtutis magis quam integritatis esse victoria. Ac sic viri quidam eruditæ interpretantur proverbi quod legitur * Gen. xiv, 14. ut sensus sit ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia.

7. Et sane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri solebant & expressa causa, ut totum quasi genus humanum de justitia causæ posset cognoscere. Scilicet prudentia virtus est, ut & Aristotelii vistum, imperantis propria: justitia vero hominis qua homo est.

Eid. 8. Omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani Reg. de art. sententia, si subditus non modo dubitet, sed argumentis pro-superioribum babilibus inductus magis in id propendeat ut bellum injustum si, dub. sed esse putet: præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis non sed tuendis agatur.

¶ 40. art. 1. 9. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisus est, haec tenus, aut quod quæstiōne & actis interfuerit, aut ex *Romanis 2, 2.* *Ric.*

GROTIUS NOTE.

Genesis xiv, 14.] Quidam in eundem sensum trahunt vocem חַבְּכִינָה interpretantur a se institutos. Herodes in oratione ad Iudeos post cladem in Arabia, apud Josephum: בְּרוּמָה תְּמֵדָתֶךָ בְּנֵי תְּמֵדָתֶךָ וְכָל־דְּבָרֶיךָ כְּבָשָׂא אֲמֹתָךְ, בְּנֵי תְּמֵדָתֶךָ בְּנֵי תְּמֵדָתֶךָ וְכָל־דְּבָרֶיךָ כְּבָשָׂא מִצְרָיִם וְעַמְּקָדְשָׁךְ, וְכָל־דְּבָרֶיךָ כְּבָשָׂא מִצְרָיִם וְעַמְּקָדְשָׁךְ. volo autem ostendere vobis quam justæ suscepimus hoc bellum, coatti inimicorum contumelias. Id enim si intellexeritis, magnum vobis ad audiendum erit incitamentum.

GRONOVII NOTE.

Libet justas] Libet causam cognoscere,

scere, ut jam nunc illis ex merito insensus fiam.

Non virtutis magis] Non tam fortitudini bellantium, quam justitiae causa debeatetur.

Ric.] A radice רִיכָּא Ric, accinxit, expeditiv.

7. *Denuntiationes]* Indictiones bellorum.

Prudentia virtus imperantis] Ut prudenter & consulte res geratur, imperantis cura est, cui acquiescere subiectum decet, neque ei se immiscere; ut juste, quemvis curare oportet, qui adhibetur.

Quia homo est] Cujuscumque personæ, conditionis, status sit.

rei confessione cognita esse debere causæ merita , * ut satis ei constet mortem ab eo commeritam : idque nonnullis in locis observatur ; nec aliud spectat lex Hebræa , cum ad lapidandum D e u t . x v i i . eum qui damnatus est testes vult præire populo .

V. 1. Quod si subditorum animis per causæ expositionem *Silv. in verbo belli.*
satis nequeat fieri , omnino officium erit boni magistratus tri-
buta ipsius potius extraordinaria imperata quam operam milita-
rem : præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent , quo-
rum voluntate non tantum bona , sed & mala uti potest rex
justus , quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera
utitur ; & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit
ab improbo sceneratore .

2. Imo etiam si de causa belli dubitari non possit , minime
tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare ;
cum a militia abstinere , etiam cum militare liceat , majoris
cujusdam sit sanctitatis , quæ & a clericis & a penitentibus
du exæcta est , alis vero omnibus multis modis commendata .
Origenes Celso Christianis objectanti militiae detractionem sic
respondet : *his qui a fide alieni pro republica militare nos jubent , & homines occidere , ita respondebimus : hi qui simulacrorum vestrorum sunt sacerdotes , & deorum quos putatis flamines , dextræ puras servant sacrificiorum ergo , ut ea incruentis & nulla cæde maculatis manibus offerant his qui creduntur dii : neque si quod exoriatur bellum sacerdotes ascribuntur numeris . Quod si id ratione non caret , quanto magis cæteris militantibus , illi quoque suo modo censendi sunt militare , tanquam Dei sacerdotes atque cultores , qui manus quidem servant puras , sed precibus apud Deum certant pro his qui justè militant , & pro eo qui justè regnat ? quo in loco sacerdotes vocat quosvis Christianos , exemplo sanctorum scriptorum , Apoc. 1, 6. 1 Pet. 11, 15.*

VI. 1. Arbitror

G R O T I I N O T E .

Ut satis ei constet mortem ab eo commeritam] Ideo indicta causa sacerdotes Nob̄æ habitantes occidere nolere Saulis ministri Doëgo probiores , 1 Sam. xxii, 17. Et Achabi spiculator tertius nocere Elia noluit , 1 Regum 1, 13. & sequentibus . Aliquot etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere ut periculoſo abstinuerūt . Vide martyrologium , & Bedam l. 1 , cap. 7.

G R O N O V I I N O T E .

9. *Testes præire]* Prima faxa militare .

V. 1. *Satis nequeat fieri]* Persua-

deri , ut credant se jure bellum incipere .

Quorum voluntate] Quibus non modo honestum animum , sed & improbum ad bellum afferentibus aut solam mercedem sp̄ætantibus .

2. Sacerdotes & Deorum] Sacerdotes Romæ vacationem militare habebant , præterquam bello Gallico . Plutarch . Camillo pag. 151. & Marcellio p. 299.

Dexteræ puras] A sanguine humano abstinentes . Suet . Tito 9.

Adscribuntur numeris] Recipiuntur inter milites , inseruntur catalogis militantium . l. 1 , 4. 7.

Suo modo militare] Juxta bonam & utilē operam bello navare .

VI. 1. *Nisi*

V I. 1. Arbitror vero evenire etiam posse, ut in bello non dubio tantum sed & manifeste injusto justa aliqua esse possit subditorum defensio. Nam cum subditos innocentes, & a belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hostis, justum quamvis bellum gerens, non habeat, nisi aut ad necessariam defensionem, aut per consequentiam & extra propositum, (peccata enim illi obnoxii non sunt) sequitur ut si certo constet hostem eo venire animo, ut hostilium subditorum vita parcer cum possit, omnino nolit, subditi illi tueri se possint ex jure naturæ, quod gentium iure ademptum illis non est.

2. Neque tunc dicemus bellum utrinque justum esse, non enim de bello, sed de certa ac definita actione queritur. Illa autem actio, quamvis de cætero ius ad bellum habentis, injusta est, & proinde juste repellitur.

V I. 1. *Nisi ad necessariam*] Præ- | adversus quod ei bellum est. 3,
terquam si ipse ab illo infestetur. | 1. 4.

Per consequentiam] Quatenus mem- | 2. *De certa & definita*] De uno
bra sunt ejus capitis vel corporis, | opere illorum, quæ fiunt in bello,

